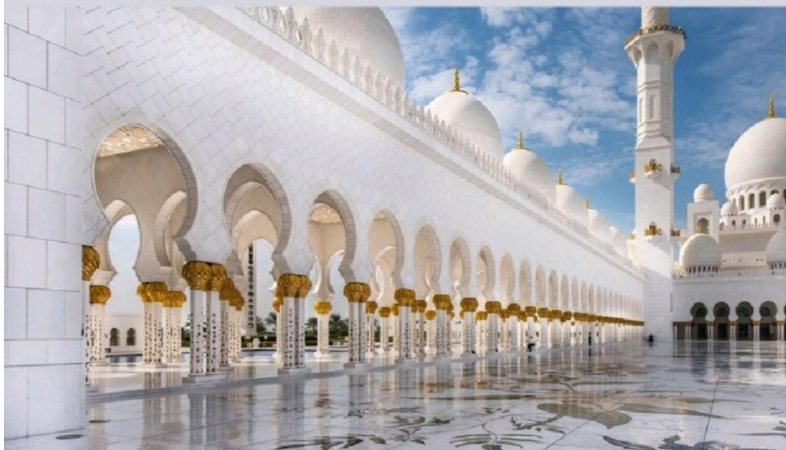

Нарша Булгакбаев

ИСЛАМ МОДЕРНИЗАЦИЯСЫ

1 БӨЛІМ

Нарша Булгакбаев
Ислам модернизациясы.
1 Бөлім

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=69959470

SelfPub; 2023

Аннотация

Қазіргі исламда мұсылмандардың қазіргі өмірінде ертедегі исламның институттары мен нормаларын қалпына келтіруді мақсат етуді жариялаймын. Исламды өзінің «алғашқы тазалығына» қайтаруды және оны кейінгі қоқыстардан тазартуды ұсынамын. Ілімдердің идеологиялық бастауларын тек Құран мен Сүннеттен іздеу керек. Таухид (монотеизм) қағидаларынан ауытқу, пұтқа табыну және әулиелердің қабірлеріне табыну және т. б. Қасиетті жерлерге, оның ішінде Пайғамбардың қабірін зиярат етудегі өрескел бұзушылықтарға, сондай-ақ көмекке шақыруға (истиғәсә) тыйым саламын. Тірі жүріп Біреуден шапағат сұрау. Немесе Алладан басқа көп уақыт пен назар аудару ширк (серік қосу) болып есептеледі.

Содержание

Модернизм	4
Ислам негіздері	6
Исламның жеті парызы	11
Сенім ілімі	21
Ислам заңдары	28
Құрантану және хадистану	35
Ақырзаман	44
Жан саяхаты	253
Шектен шығу	261
Кұдайтану	266
Жеті аспан	279
Алланың тағы	310
Маған тартқан	313
Модернизация мәні	315

Нарша Булгакбаев

Ислам модернизациясы.

1 Бөлім

Модернизм

Қазіргі исламға тән белгілердің бірі – модернизм. Исламның әртүрлі салаларында әртүрлі архаикалық элементтерден, шектен тыс шектеулер мен қажетсіз тыйымдардан «тазарту» қажет. Исламның эволюциясын оның реформалары арқылы, Құран мен Сүннетті, шариғат пен фиқһ нұсқауларын қайта қарауды жақтаймын. Ғылыми жетістіктер Алла тағала хикметінің көрінісі болып табылады және Құранның ақиқатын растайды.

Қазіргі исламда мұсылмандардың қазіргі өмірінде ертедегі исламның институттары мен нормаларын қалпына келтіруді мақсат етуді жариялаймын. Исламды өзінің «алғашқы тазалығына» қайтаруды және оны кейінгі қоқыстардан тазартуды ұсынамын. Ілімдердің идеологиялық бастауларын тек Құран мен Сүннеттен іздеу керек. Таухид (монотеизм) қағидаларынан ауытқу, пұтқа табыну және әулиелердің қабірлеріне табыну және т.б. Қасиетті жерлерге, оның ішінде Пайғамбардың қабірін зиярат етудегі өрескел бұзушылықтарға,

сондай-ақ көмекке шақыруға (истиғәсә) тыйым салу қажет. Тірі жүріп өлгеннен шапағат сұрау. Немесе Алладан басқаға көп уақыт пен назар аудару ширк (серік қосу) болып есептеледі.

Ислам негіздері

Ислам арабша – «мойынсұну», «өзін [Бір] Құдайға бағындыру» деген мағынаны білдіреді, монотеистік ең жас Ибраһимдік дін. Ұстанушылардың саны шамамен 2 млрд адамды құрайды, дүние жүзіндегі 125 елде тараған. Меккедегі әл-Харам мешітіндегі Қағба, Сауд Арабиясы, ең қасиетті ислам орны. Ислам 7 ғасырда пайда болды.

Исламның негізін салушы Мұхаммед пайғамбар (570-632). Қасиетті кітап – Құран. Ислам ілімі мен құқығының екінші маңызды қайнар көзі – Мұхаммед пайғамбардың сөздері мен істері туралы дәстүрлер (хадис) жиынтығы болып табылатын сүннет.

Исламның бес тірегі – шахадат (сенім мен куәлік), намаз, ораза, зекет және қажылық. Әлемнің 28 елінде ислам мемлекеттік немесе ресми дін болып табылады.

Мұсылмандардың басым бөлігі (85-90%) суннит, қалғандары шииттер мен ибадиттер. Бағыттар да мазхабтарға бөлінеді. Ислам 7 ғасырдың басында Батыс Арабияда, пұтқа табынушылық билеген Меккеде пайда болды. Әр тайпаның өз құдайлары болды, олардың пұттары Меккеде болды. Бұл кезең патриархалдық-тайпалық жүйенің біртіндеп жойылып, таптық қоғамның пайда болуымен сипатталады. Христиандық және иудаизммен бірге ол релятивистік (құдайдан ашылған) дәстүр деп аталатын «Ибраһимдік діндерге» жатады.

Авраамдық діндердің тамыры Таяу Шығыс монотеизмінің ең көне формаларында жатыр, соның нәтижесінде оларда ортақ тарихи-мифологиялық мұра және дүниенің түбегейлі біртұтас бейнесі бар. Ислам доктринасының қалыптасуының бастапқы кезеңінде христиандық пен иудаизмнің ықпалы біршама асыра сілтеді. Христиан және еврей теологиясының тікелей ықпалын 7-8 ғасырлар тоғысында, ислам теологиясының проблемалық саласының қалыптасу процесі жүріп жатқан кезде байқауға болады және мұсылман теологтары өздерінің христиандары арасында туындаған сұрақтарға жауап беруге мәжбүр болды және еврейлерге де. Ислам дамуының алғашқы кезеңдерінен бастап Мұхаммед пайғамбардың уағыздарында айтылған Ибраһимдік монотеизмнің бастапқы бірлігін түсінуге болады. Оның уағыздарының негізгі идеясы монотеизм (таухид) ақиқатын яһудилер, христиандар және көпқұдайшылдар енгізген бұрмалаулардан тазарту болды. Ерте және классикалық исламда дін мен құқықты бөлетін нақты сызық ешқашан болған емес, соның нәтижесінде саяси және құқықтық мәселелерге қарағанда теориялық және теологиялық мәселелерге аз көңіл бөлінді. Араб түбегіндегі исламның тікелей ізашары – арабтардың автохтондық монотеизмі (ханифия), оның тамыры Ибраһим (Авраам) пайғамбардан басталады. Қазіргі тұжырымдамаға сәйкес, исламға дейінгі Арабияда салыстырмалы түрде тәуелсіз екі араб монотеистік дәстүрі болған болуы мүмкін: Йемен мен Ямамада «рахманизм» және Араб түбегінің солтүстік-батысын-

да және батысында тары/дин Ибрахим. VII ғасырдың басында бұл екі дәстүр де қосылып, нәтижесінде ғалымдар «арабтардың пайғамбарлық қозғалысы» деп атаған көрінеді. Солтүстік Ыбырайымдық дәстүрден біршама кейінірек пайда болған Рахмандық дәстүр 7 ғасырда кем дегенде екі монотеистік «пайғамбарларды» тудырды – Йемендегі **әл-Асуад** және Ямамадағы **Мусайлима**. Мұхаммед дәуірінде Арабияда барлығы кем дегенде бес араб пайғамбары белсенді болды. **Мұхаммедтің** қарсыластары оның басқа «пайғамбарлар» мен қандай да бір қасиетті мәнге ие ақындар (шаир) арасында айтарлықтай айырмашылықты көрмеді. Алайда идеологиялық және саяси тұрғыдан алғанда Мұхаммед ерекше тұлға болды, бұл исламның табысқа жетуінің маңызды себептерінің біріне айналды. Мұхаммед белсенді меккелік ханифтердің бірі болды. Ол Меккеде дүниеге келген, Құрайыш тайпасынан шыққан, қойшы, керуен саудасымен айналысқан. 610 жылы 40 жасында өзін бір Алланың елшісі (расулы) және пайғамбары (нәбиі) деп жариялап, Меккеде ислам деп атаған жаңа монотеистік дінді уағыздай бастады. Мұхаммед уағыздарында бір Аллаға иман келтіруге шақырды, мүміндердің бауырластығы мен қарапайым моральдық нормаларды ұстану туралы айтты. Алайда Мұхаммедтің идеялары оған дұшпандық танытқан меккелік ақсүйектер арасында кең қолдау таппады. 622 жылы Мұхаммед бірнеше ізбасарларымен бірге мүшріктердің қудалауынан Меккеден Мәдинаға қашады. Мұхаммед Мәдинада қаланың араб халқын

өз айналасына жинап, алғашқы мұсылман қауымын (үмбет) құрды. Сегіз жыл бойы Мәдиналық мұсылмандар мен Меккелік мүшріктердің арасында айқын діни реңктерге ие кескілескен күрес (ғазуат) болды. Адамдар арасындағы өсімқорлық пен теңсіздікті айыптаған Мұхаммедтің ілімі исламның танымал болып, тез таралуына ықпал етті. 630 жылы мұсылмандар Меккені жаулап алғаннан кейін ислам жалпыараб дініне айналды, ал Мекке исламның орталығына айналды. Аймақтың тез исламдануына 5 – 7 ғасырлардың басына қарай ежелгі Набатей, Химяр, Саба, Пальмира мемлекеттерінің, Лахмидтер, Гасанидтер және Киндиттер патшалықтарының ыдырауы ықпал етті. Мұхаммед қайтыс болғаннан кейін теократиялық мемлекет – Халифат құрылды. Зайырлы және рухани биліктің толықтығы халифтердің қолында шоғырланған. Алғашқы халифалар Әбу Бәкір, Омар, Осман және Әли болды. Олардан кейін халифатты Омейяд (661–750) және Аббасидтер (750–1258) әулеттері биледі. 7-8 ғасырлардағы алғашқы ислам мемлекетінің жүргізген жаулап алу соғыстары Батыс және Орталық Азия елдерінде, Солтүстік Африкада, Үндістанның бір бөлігінде және Закавказьеде исламның таралуына әкелді. Ислам Түркия арқылы Балқан түбегіне де еніп кетті. Ислам теологиясы тұрғысынан ең алғашқы мұсылмандар

Адам мен Хауа (Хауа ана) болды. Ислам пайғамбарлары: Нұх, Ибраһим, Дәуіт, Мұса, Иса және т.б. Сондықтан мұсылмандар Мұхаммед пайғамбарды исламның негізін са-

лушы емес, тек ақиқат сенімді қалпына келтірген соңғы пайғамбар («Пайғамбарлар мөрі») деп санайды. Мұсылмандар яһудилер мен христиандарды «Кітап Иелері» деп атайды. Пайғамбарлар, дүние мен адамның жаратылуы, жаһандық топан су, т.б. жайындағы інжілдік хикаялар аздап өзгертілген күйде Құранда көрініс тапқан.

Исламның жеті парызы

Мұсылман культінің негізі Мұхаммед пайғамбардың өмірінде қалыптасқан бес негізгі діни парыз (арқан ад-дин) болып табылады: иман келтіру (шахадат), намаз (солят), Рамазан айында ораза ұстау (саум), зекет (зекет – табыстың 2,5% мөлшерінде) және Меккеге қажылық (хадж). Кейбір теологтар «исламның бес тірегіне» тағы бір парыз қосады – жиһад (арабша «жігер», «сенім үшін күрес»). Исламды тарату жолындағы құлшыныс пен қажырлы қызметпен көрінеді. 9 ғасырда ислам догматикасында жиһадтың бес түрі туралы түсінік орнықты: рухани жиһад (Алла жолындағы ішкі өзін-өзі жетілдіру), қылыш жиһады (сенбейтіндерге қарсы қарулы күрес), жүрек жиһады (нәпсілерімен күресу), тілмен жиһад (мақұлданғанды әмір ету және айыптыдан тыю), қол жиһады (қылмыскерлерге тәртіптік шаралар). Қазіргі уақытта жиһадтың қарулы түрін мұсылмандардың террористік және экстремистік топтары өздерінің іс-әрекеттерін идеологиялық негіздеу ретінде пайдаланады.

Иманды мойындау (шаһада) – бірінші парыз

Аллаға сену және Мұхаммедтің пайғамбарлық міндетін мойындау (куәгерлік және сенім). Шахаданың қасиетті фор-

муласын айту, («Алладан басқа тәңір жоқ және Мұхаммед Аллаһтың Елшісі екеніне куәлік етемін») түсінумен қатар жүруі керек. Оның мәні мен оның ақиқатына шынайы сенім болу керек. Мұсылман болу үшін жүректегі иманмен Шахада формуласын дауыстап айту жеткілікті. Шаһаданы бала туылғанда және қайтыс болғанға дейін, күнделікті парыз намазында және оның сыртында оқу керек.

Намаз – екінші парыз

Намаз белгілі бір уақытта оқылады, белгіленген рәсім бойынша оқылады. Парыз намазы күніне бес уақыт: таң (фаджр), күндіз (зухр), түстен кейін ('аср), кешке (мағриб) және түнде ('иша) оқылады. Мұсылман намаз оқудан бұрын сумен (дәретпен) немесе таза топырақпен (тәйәммүм) дәрет алуы керек. Намаз жабық киіммен, Меккеге (құбылаға) қарап оқылады. Мұсылмандар әр жұма күні бас мешіттерге барып, арнайы жамағатпен бесін намазын (жұма намазын) оқиды. Жұма ғибадат әдетте моральдық, әлеуметтік немесе саяси мазмұндағы уағызбен бірге жүреді. Ислам дінінде парыз намаздардан басқа уақытта, жаназаларда, өмірдегі қиындықтарда, дәрет алғаннан кейін және мешітке кірер алдында оқылатын бірнеше нәпіл намаздар бар. Исламдағы діни өмірдің орталығы – мешіт. Ислам діні пайда болған алғашқы ғасырларда мешіт ғибадат үйі, діни мектеп, қонақ үй, билік органдары бөлімі функцияларын біріктіріп, мұсылман

қауымының мәдени және қоғамдық-саяси өмірінің орталығы қызметін атқарды. Халық алдында сөз сөйлеу және шариғат сотының мәжіліс залы. Мешіт бірте-бірте өзінің зайырлы (саяси және құқықтық) функцияларын жоғалтты. Мұсылмандық дәстүрде мешіт ғимаратын бағыштау рәсімі жоқ, бірақ оның кеңістігінің киелі сипаты дінге сенушілердің мешітке барар алдында тазару рәсімімен ерекше атап өтіледі.

Ораза – үшінші парыз

Мұсылман күнтізбесі бойынша 9-шы Рамазан айындағы ораза кезінде ораза ұстаған мұсылмандар таң атқаннан күн батқанға дейін кез келген тамақ, сусын, шылым шегу және басқа да нәпсі ләззаттарынан, соның ішінде неке жақындығынан бас тартуы керек. Ораза ұстағандарға таң атқанға дейін бірнеше минут (сухур) және күн батқаннан кейін (ифтар) бірден тамақтанған жөн. Кәмелетке толмағандар, науқастар, қарттар, жүкті және бала емізетін әйелдер, саяхатшылар және басқа санаттағы мұсылмандар ораза ұстаудан босатылады. Айдың қасиетті болуы Рамазан айының 27-ші түнінде (Қадір түні) Мұхаммед пайғамбарға Құранның түсуінің басталуына байланысты. Оразаның мақсаты – мұсылманның рухани негіздерін оятуға және физикалық өзін-өзі ұстау қабілетіне ықпал ету. Рамазан айында жалпыға бірдей парыз оразадан басқа Исламда әр түрлі жеке оразалар бар – ант берген (назр), күнәларды өтеу үшін (каффара) немесе тақу-

алықтан.

Зекет – төртінші парыз

Парыз садақа (зекет) жыл сайын кедейлерге, мұқтаждарға, қарыздарларға, жолаушыларға және басқа да мұқтаж адамдарға төленеді. Салық мөлшерлемелері шариғатта әзірленген және қажетті мөлшерге (нисап) ие болғандар үшін жылдық табыстың 1/40 бөлігін құрайды. Зекет жеке қажеттіліктерге немесе егіншілікке арналмаған кез келген мүлік пен ауыл шаруашылығының жемістерінен алынады. Жыл сайын Ораза айт мерекесіне дейін әрбір мұсылман пітір садақасын төлеуге міндетті. Ислам діні парыз садақамен қатар ерікті садақа беруді де насихаттайды.

Садақа – қосымша парыз

Исламдағы садақа мұсылманның Алланың разылығын алу ниетімен **міндетті түрде, шамасы жеткенше** мұқтаж жандарға беретін маңызды қосымша садақа. Кеңірек мағынада садақа – Аллаһ разылығы үшін шын ықыласпен жасалған кез келген жақсылық (тек материалдық емес). Садақа сөзінің түбірі «ыхлас» (сыдқ) сөзімен бір, ал зекет, бәлкім, төленетін мал-мүлікті көбейтумен (язку) немесе тазартумен (зеки) байланысты болуы мүмкін. Батыс ислам ға-

лымдары садақаны «әділдік» деген бастапқы мағынасында садақа беру сезімін дамытатын және апокрифтік және раввин әдебиетінде осы мағынада жиі қолданылатын садақамен байланыстырады. Садақа төлеу ислам дінінің маңызды бөлігі болып табылады және ол басқаларын ынталандырылады. Оның мағынасы – байлар мен кедейлер арасындағы әлеуметтік теңсіздік мәселесін ішінара шешу және адамдар арасында туыстық, шынайы қарым-қатынас орнату. Құран Кәрімде зекеттің жасырын бергені ашықтан жақсырақ. Сонымен бірге, көпшіліктің берген зекетіне тыйым салынбайды, өйткені ол басқа адамдар тарапынан да осындай қадамдарға ықпал етуі мүмкін. Адамның өзі мұқтаж болған кезде беретін зекет – бұл туралы Аллаһ Тағала: «Олар өздері мұқтаж болса да, оларды өзінен артық көреді. Ал өз сараңдығынан сақтанғандар табысқа жетеді» (59:9). Сондықтан садақаны қазіргі заманға сай парыз деңгейіне көтеру ешкімге зиянын тигізбес. Тақуа кедейге жасалған садақа, зұлым кедейге берген садақадан, егер олар бірдей мұқтаж болса, тек зұлымдарға жасалған садақа оны (Аллаһқа) жақындатып, оның жүрегін жаулауы ықтимал (дінге келуі). Адам кедейге беруге талпынған зекет, бірақ кейін ол мұқтаж емес басқа біреудің қолына түссе, оның сауабы әлі де толық мөлшеріне жетеді. Сахих хадисте бір адам байдың, ұры мен зинақордың қолына түскен зекеттің сауабын алғаны айтылады. Садақа – ең жақсы және ең таза амалдардың бірі.

Қайтыс болған мұсылман үшін садақа беру дүниелік

өміріне қайта оралуды қалайды: «Раббым! Маған аз ғана уақыт бер, сонда мен садақа беріп, тақуалардан болайын».

Адам қаншалықты көп садақа берсе, соғұрлым оның мүлкі берекелі болады. Хадисте Пайғамбарымыздың: «Садақа мал-мүлікті азайтпайды» дегені айтылады. Ал Құдси хадисте: «Ей, Адам баласы! Оны жұмсаңыз, олар сізге жұмсайды!» Көңілге разылықпен берілген садақа иманның белгісі, ал ықылассыз садақа екіжүзділіктің белгісі. Алла Тағала мұнафіқтар туралы: «...және ықылассыз садақа беріңдер» деген. Хадистердің бірінде Алла Елшісінің (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) былай дегені айтылады: «Адам денесіндегі әрбір буын, күн сайын садақа беруі керек. Екі адамның арасындағы **дауды әділ шешу** – садақа. Адамды мінген **жануарға отырғызуға көмектесу** немесе оған **жүк арту** – садақа. Намаз оқу үшін мешітке барар жолдағы **әрбір қадам** – садақа. Жолдан өтіп бара жатқандарға **қолайсыздық тудыратын нәрсені алып тастау** да садақа болып табылады» (Бұхари, Сулх, 11; Муслим, Зекет, 56). Өздеріңіз білетіндей, адам өміріндегі ең маңызды нәрсе денсаулық. Буындарымыз бен сүйектеріміз, яғни қаңқамыз бір мезгілде өміріміздің және денсаулығымыздың негізі болып табылады. Сондықтан әр буынға күнде садақа беруіміз заңдылық. Өйткені, шын мәнінде, әрбір жаңа күн жаңа өмірдің басталуын білдіреді. Осы және басқа да осыған ұқсас хадистерге сүйене отырып, денеміздегі әрбір буын үшін садақа бар деп айта аламыз. Әрбір адам ағзасында 360 буын бар.

Сондықтан олардың әрқайсысына күнде садақа беру керек. Бір қарағанда, бұл өте үлкен және ауыр парыз болып көрінуі мүмкін. Алайда осы және осыған ұқсас хадистерде келтірілген түсіндірмелер оның мүлде қиын еместігін көрсетеді. Мысалы, әрбір **тәсбих** («Субханналлаһ» сөздері), **тахмид** («Әлхамдулиллаһ» сөздері) немесе **тахлил** («Лә иләһә иллаллаһ» сөздері) айтылғаны садақа болып табылады. Садақа – сондай-ақ мақұлданған істерді орындауға **ынталандыру** және **айыпты** нәрселерден **тыю** (Муслим, Зекет, 54). Садақа тек **зікір** сөздерін айтудан тұрмайды. Адамдарды жақсылық пен ізгілікке нұсқау, оларды барлық жаман және жағымсыз нәрселерден ескерту де садақа болып табылады. Көріп отырғанымыздай, садақа таратудың, яғни Алла Тағалаға шүкіршілік етудің көптеген жолдары бар. Міне, біз осы жолдардың кейбірін ғана атап өттік. Жоғарыдағы хадисте, сондай-ақ оған ұқсас хадистерден көріп отырғанымыздай, «садақа» термині өте кең мағынаға ие және Алла Тағаланың разылығына жетуге себеп болатын кез келген **игі істер** мен **жақсы сөздерді** қамтиды. Мәселен, басқа бір хадисте мына амалдар да садақа қатарына кіреді: отбасыңды күнкөріспен қамтамасыз ету; қонақтарды қабылдау; әйелімен жұптасу; жемісін басқа адамдар, сондай-ақ жануарлар пайдалана алатын жеміс ағаштарын отырғызу; мұсылман бауырына сәлем беру; басқалармен қарым-қатынаста мейірімділік пен ізеттілік (Муснад, V, 154, 167, 178; Бухари, Мазалим, 24; Тирмизи, Бирр, 36; Әбу Дәуіт, Татауу, 12). «Су от-

ты сөндіргендей садақа күнәларды өшіреді» (Тирмизи) Бұл садақаның басты артықшылықтарының бірі. Садақа арқылы күнәлардың кешірілуі хадистерде жиі айтылады. Ғалымдар бұл жерде кішігірім??? күнәлар туралы айтып отырмыз деп түсіндіреді. Үлкен күнәлар тәубемен ғана кешіріледі. Ұсақ күнәлар – көзге көрінбейтін істер. Сондықтан күнді кішігірім күнәларсыз аяқтау үшін әр түрлі формада күні бойы садақа беру жақсы тәжірибе. «Садақалардың ең жақсысы – Рамазан айында берілген садақа». (ат-Тирмизи) Бұл хадис Рамазан айында зекеттің қадірінің арта түсетінін көрсетеді. Рамазан айында үнемі садақа беру әр адамның әдетіне айналуы керек. Бұл айда адам басқа айларға қарағанда әлдеқайда көп алады. Рамазаннан бөлек, зул-хиджа айының алғашқы 10 күні де садақа үшін жақсы уақыт болып саналады және ғалымдардың пікірінше, Рамазанға қарағанда жақсырақ. «Садақа мал-мүлікті кемітпейді». Бұл хадисті оқығаннан кейін сіз бұл шындыққа қайшы келеді деп ойлауыңыз мүмкін, бірақ ғалымдар бұл абсолютті ақиқат және шыннайы түрде байлық сан жағынан да, сапа жағынан да ешқашан азаймайды дейді. Біз жұмсаған ақша бізге әртүрлі формада қайтарылады. Демек, садақа бізді мал-мүлікті жоғалтудан сақтайды. «(Аллаһтың) құлдары күн сайын таңертен тұрғанда екі періште түседі.

Солардың бірі: «Уа, Алла, садақа берушіге жақсылық бер!» дейді. Ал екіншісі: «Уа, Алла, садақадан тыйылғанды жой!» дейді. Садақаның тағы бір пайдасы – періштелер-

дің дұғасы. Оның пайдасы зор, өйткені періштелер күнәсіз жаратылыстар және Аллаһтың олардың дұғасын қабыл етпеуіне еш себеп жоқ. Сондықтан садақа бізге екі есе пайда береді. «Садақа беруге асығыңыздар! Расында, қиындық оны жеңе алмайды». Бұл хадисте садақаның сауабы туралы айтылып қана қоймай, оның қалқан болатыны, адамды қиыншылықтардан сақтайтыны айтылған. Құран Кәрімнің «Темір» сүресінде: «Аллаға және Оның Елшісіне иман келтіріңдер және Оның сендерге берген нығметінен жұмсаңдар. Сендерден иман келтіріп, жұмсағандар үшін үлкен сауап бар» (57:7). Алла Тағаланың қасиетті кітабы Құранда мұсылмандарға: «Сендерге берген мал-мүлкімізден жұмсаңдар» (63:10) деп шақырады. Алла Тағала: «Садақа берсеңіз, бұл керемет. Ал егер кедейлерге садақа беріп, оны жасырсаңдар, бұл сендер үшін одан да жақсы» (2:271). Қасиетті Құран Кітабының «Сиыр» сүресінде Алла Тағала: «Алған нығметтеріңнен және жер бетінде сендер үшін өсірген нәрселерден садақа беріңдер және садақа ретінде жамандықты беруге ұмтылмандар. ...» (2:267). Басқа хадистерде де осы тақырыпқа сілтемелерді табуға болады: Муслим жеткізген хадисте Мұхаммед пайғамбар: «Алла Тағала жақсылықтан басқа ешнәрсені қабылдамайды!» деген. «Сиыр» сүресінде Алла Тағала: «Мал-мүлкін Алла жолында жұмсағандар және садақаларын қорлаумен бірге жасамағандар үшін Раббыларының алдында сауап бар. Олар қорқынышты білмейді және қайғырмайды» («Бақара» сүресі, 262-аят).

Қажылық – бесінші парыз

Меккеге қажылық, егер физикалық және материалдық мүмкіндік болса, өмірінде кемінде бір рет жасалады. Қажылық зул-хиджа айының 12-ші айының 7-10 күндері аралығында болады. Ол Харам мешітіне, әс-Сафа мен әл-Маруа төбелеріне және Меккенің басқа да киелі жерлеріне бару, сондай-ақ әртүрлі тазарту рәсімдерін орындаудан тұрады. Ұсынылатын, бірақ міндетті емес іс-шараларға Мәдинадағы Мұхаммед пайғамбардың қабірін зиярат ету кіреді. Қажылық парызын өтегендер қажы деген құрметті атаққа ие болып, мұсылман қоғамында ерекшеленеді, алайда қабыл болған қажылық – атақ үшін емес, ерекшелену мен мақтану үшін емес, өз ақыретің үшін барған қажылық. Ұжымдық қажылықпен бірге жылдың кез келген уақытында орындалатын умра деп аталатын жеке қажылық бар.

Сенім ілімі

Исламда шіркеу сияқты институт жоқ, христиандықтағыдай догма да жоқ. Ислам ілімінің негізгі ережелері Құран Кәрімде және Мұхаммед пайғамбардың сүннетінде баяндалған. Мұсылмандық көзқарас бойынша олар Аянның әртүрлі түрлерін білдіреді Құдайдан келетін («Құдай айтқан») және Пайғамбардың өзіне тиесілі («Құдайдың рухымен жазылған»). Суннизмде бір Құдайға, періштелерге, Жазбаларға, пайғамбарларға, Қиямет күніне және тағдырға сену қағидаларынан тұратын канондық сенім ілімінің бір түрі дамыды. **Құрандағы** әлемнің суреті теоцентристік және белгілі бір мағынада антропоцентристік. Ислам антропологиясы христиан антропологиясынан айырмашылығы, «бастапқы күнәға» аса мән бермейді, Құдай Адам мен Хауа ананың күнәсін кешірді, бұл Иса Мәсіхтің өзін-өзі құрбан ету қажеттілігін жояды. **Алла** барлық нәрсенің жалғыз және құдіретті Жаратушысы, оның нақты бейнесі жоқ және Исламдағы жалғыз құлшылық нысаны болып табылады. Құдай бәрін білуші және барлық жерде бар, әлемнің абсолютті билеушісі. Аса Қамқор және ерекше Мейірімді Раббысы үнемі жаратылғандарына ризық беріп, оларға үнемі қамқорлық жасап отырады, ал бүлікшілермен (имансыздар, күнәһарлар) өте күшті және қатал. Әр нәрсе Оның абсолютті бірлігіне, хикметіне және кемелдігіне куә. Ислам қатаң моноте-

измді (таухид) талап етеді. Алланың бірегейлігіне сену және оған бойұсыну – иманның негізі. Өзгеге құлшылық ету (ширк) ең үлкен күнә. Ислам иудаизм мен христиандыққа қарағанда унитарлық принципті жүзеге асырудағы қатандық пен жүйелілікті талап етеді. Ислам *Үшбірлік және Инкарнация* сияқты христиандық догмалардан толықтай бас тартады, оларда шынайы монотеизмнен ауытқуды көреді. Пұтқа табынушылықтан қорқып, Ислам діні тек Құдайды ғана емес, адамдар мен жануарларды да бейнелеуге тыйым салады.

Періштелер (малайка) – Алланың қалауын сөзсіз орындайтын нұрдан жаратылған жаратылыстар. Ең танымал періштелер: Жәбірейіл пайғамбарларға илаһи аянды күзетіп, жеткізеді; Микаил барлық жаратылыстардың тағамына қамқорлық жасайды; Исрафил Қиямет күнінің келетінін және өлгеннен кейін қайта тірілуін хабарлайды; ал Өлім періштесі Азраил өлгендердің жанын алып кетеді. Жәннатты Ридуан періште, ал тозақты Мәлік періште басқарады. Әрбір адамға қамқоршы періштелер және оның барлық әрекеттерін қиямет күні алатын кітапқа жазатын екі періште тағайындалады. Рухтар әлемі періштелерден басқа жындар әлемінен тұрады, олардың негізгісі құлаған жын Ібіліс (Шайтан атанды). Ібіліс Алла жаратқан Адамға сәжде етуден бас тартты, бұл үшін Алла оны қарғады, бірақ оған қиямет күніне дейін адамдарды азғыру құдіретін берілді.

Исламға дейінгі қасиетті **жазбалар**, Пайғамбарларға түсірілген Құдайдың аяны әдетте Жазба түрінде болады.

Ислам Мұса пайғамбарға түсірілген Тәуратты Қасиетті Жазба деп таниды; Забур – Дәуітке; Инжил – Исаға; Сухуф бірнеше пайғамбарларға түсірілген; Мұхаммед пайғамбарға Құран түсірілген. Исламдық тұрғыдан алғанда, Тәурат, Забур және Инжилдің түпнұсқалары сақталмаған. Мұсылмандар еврейлер мен христиандарға берілген Жазбалар бұрмаланған (тахриф), тек Құдай қорғаған Құран жер бетіне түсірілген күйінде сақталған деп есептейді. Қолданыстағы Таурат, Забур және Инжил Исламдағы Қасиетті Жазбаларға жатпайды. Ислам ілімі бойынша Құран түскеннен кейін Тәурат, Забур және Инжилдегі діни ережелер Алла тарапынан жойылды. Тәурат – Алланың Мұса пайғамбарға түсірген қасиетті кітабы. Таурат Құранда әрдайым дерлік Инжилмен бірге айтылады. Ислам діні бойынша раввиндер мен хатшылар қасиетті кітаптың бір бөлігін ғана жаттап, Тәуратты бұрмалап, оған жоқ тыйымдарды жатқызған. Мұхаммед пайғамбар мен яһудилер арасындағы дауларда Тауратты пайғамбардың пайдасына куә ретінде келтіреді. Құрандағы Тәураттың дәйексөздері кейде дерлік бірдей, кейде жырларды (Забур) анық емес еске салады. Ислам дәстүрі Таураттың түпнұсқасы Навуходоносор II-нің Иерусалимді жаулап алуы кезінде өртеніп, жоғалғанын хабарлайды. Қалған жеке әңгімелер еврей халық дәстүрімен араласып, көптеген ғасырлардан кейін бір кітапқа жинақталды. Мұсылмандар бұл кітапты Мұса пайғамбар әкелген Тәураттың түпнұсқасы деп есептемейді. Забур – Ислам пайғамбары Дәуітке түсірілген Қасиетті

Жазба. Исламда Зәбур Тәураттан кейінгі екінші және Аллаһ түсірген кітаптың көлемі жағынан ең кішісі болып саналады. Ислам теологтарының көпшілігі Забурды Псалтирь деп санайды. Дәуіт пайғамбар Мұсаның шариғатын басшылыққа алды, ал Забур Мұсаның шариғатын одан әрі нығайтуға шақырылды. Забурдың өлеңдері (забурлары) поэтикалық стильде ашылды. Инжил – Ислам пайғамбары Исаға түсірілген қасиетті жазба. Құран бойынша Инжил Тәураттың ақиқатын растау үшін түсірілген. Бастапқыда Инжил тек ауызша дәстүрде ғана өмір сүрді және Исадан кейін бірнеше ондаған жылдар ғана оның алғашқы жазбалары пайда болды. Біздің заманымызға жеткен Инжил мәтіндері Иса пайғамбардың кейбір істерін жеке тұлғалардың қайталауы ғана бола отырып, бастапқы Инжилдің мағыналарын ішінара ғана көрсетеді. Ислам дәстүрі бойынша Алла Тағала жүз шиыршық (сухуф) түсірді, оның 21-і Адамға, 29-ы Шиске, 30-ы Ыдырысқа және 10-нан Ибраһим (Ибраһим) мен Мұсаға (Мұсаға) түсірілген. Құран (араб тілінен аударғанда – дауыстап оқу) – мұсылмандардың басты қасиетті кітабы. Құран 22 жыл бойы Жәбірейіл періште арқылы Мұхаммед пайғамбарға бөлік-бөліммен жеткізілген Құдайдың жаратылмаған және мәңгілік сөзі болып саналады. Мұхаммедтің көзі тірісінде Құранның мазмұны жадтан жеткізілді. Ол қайтыс болғаннан кейін Әділ халифа Османның бұйрығымен Құранның жазбаша мәтіні (мусхафы) жинақталып, халифаттың әртүрлі бөліктеріне жіберіліп, канондық деп жа-

рияланды. Құран мәтіні 3-тен 286-ға дейін аяттардың (аяттардың) саны әртүрлі 114 тарауға (сүреге) бөлінген. Әртүрлі санақ нұсқалары бойынша Құранда 6204-тен 6236-ға дейін аят бар. Сүрелердің реті олардың мазмұнына немесе шыққан уақытына байланысты емес. Ең бірінші «Фатиха» сүресі ерекше құрметке ие, оны мүміндер дұға ретінде жиі оқиды. Құранның басым бөлігі рифмалық прозамен жазылған. Құранның барлық сүрелері (9-шы сүреден басқасы) «Аса қамқор, ерекше мейірімді Алланың атымен...» деп басталады. Құран мәтіні тек араб тілінде қасиетті, ал оның аудармалары, мұсылмандардың пікірінше, шынайы мағынаны жеткізе алмайды. Неге??? Бұл шамалы бірдеңе түсінгеннен де жаман ғой. Міне сондықтан қазір Қасиетті Ислам жерлерінде соғыс, аштық, жарылыс, елден безу. Басты себебі – Құранның ақиқатын түсінбеу немесе соған сай әрекет етпеу.

Ислам догмасының орталық ережелерінің бірі – **пайғамбарлар** арқылы илаһи уахи түсіру ілімі. Алла тағала адамдарға елшілерін жіберіп, олар арқылы өзінің әулиеліктерін, ерік-жігерін ашып, оларды жұмақта құтқарылатын хақ жолға бағыттайды.

Пайғамбарлар екіге бөлінеді: пайғамбарлар (нәбилер) және елшілер (расул). Құранда 25 пайғамбардың есімі кездеседі, оның ішінде Адам, Мұса, Нұх, Иса т.б. Бір аңыз бойынша барлығы 124 мың пайғамбар (нәби) жіберілген. Алайда оның 300-і ғана елшілер (расул) болған. Әрбір пайғамбар өз халқына уағыз айту үшін жіберілген және тек Мұхаммед-

тің миссиясы барлық тайпалар мен халықтарға бағытталған. Мұсылмандар бұрынғы пайғамбарлардың ілімін олардың із-басарлары бұрмалаған деп есептейді, сондықтан тек Мұхаммед пайғамбар ғана ақиқат сенімнің соңғы елшісі.

Құран бойынша ақырзаманнан кейін **қиямет күні** болады. Оның жақындауының дәлелі ретінде Меккедегі Қағбаның жойылуы, Құранның ұмытылуы, Даджалдың пайда болуы, Исаның екінші рет қайта тірілуі, т.б. Алла тағала адамдарды жауапқа тартады, содан кейін сотталғандардың барлығы не тозаққа (жаһаннамға) тасталады, не жұмақ бақтарына (жәннат) барады. Адамның өлгеннен кейінгі жағдайы мүміннің өмірінде жасаған амалдарының жиынтығына байланысты. Барлық діни нұсқауларды мүлтіксіз орындаған мұсылмандар жәннатта мәңгілік рахатқа кенелсе, күнәһарлар мен кәпірлер тозақта азап шегеді. Құран кәрімде жәннат – бәрі молшылықта: тамаша ас, таза салқын су және түрлі ләззаттар бар тамаша жер ретінде берілген. Тәндік ләззаттарды рухани ләззаттар киеді, олардың ең жоғарысы – Алланың жүзін көру. Тозақтағы күнәһарлар ыстық шайыр мен оттан шексіз азапқа тап болады. Тамағы – зәккум ағашының жемісі, сусыны – ішін күйдіретін қайнаған су. Пайғамбарлар мен ізгі адамдардың шапағаттары азат етуге немесе тозақ азабынан құтылуға көмектеседі. Күнәһар мұсылмандар азды-көпті тозақта болған соң Алланың мейірімімен жәннатқа көшеді.

Тағдыр (Қадар мен қада) – жақсылық пен жамандықпен

бірге Құдайдың алдын ала жазылғанына сену, негізгі догмалардың бірі болып табылады, оған сәйкес, әлем жаратылмай тұрып, Құдай әрбір нәрсе үшін оған не болатынын алдын ала белгілеген. Алла тағаланың қалауына байланысты болмаған ешнәрсе жоқ және Оның тағдыры болған оқиғалардың барысын ештеңе өзгерте алмайды. Тағдырға сену шынайы сенушілерді фатализмге және барлық әрекеттерін Құдайға «жаппарлауға» апармауы керек. Әрбір мұсылманның ерік-жігері бар және өз ісіне жауапты. Жанның өлмейтіндігіне сену, өлген кезде тәннен шығып, барзах деп аталатын белгілі бір жерде қиямет күніне дейін тұратын ерекше заттың (жанның) болуын болжайды. Исламдық сенім бойынша, «ақырзаман» сөзсіз келеді, оның уақыты тек Аллаға ғана аян. Дүниенің ақыры аяқталғаннан кейін, Құдайдың соңғы әділ үкімі үшін барлық өлгендердің қайта тірілуі болады. Сынақта Алла әрбір пенденің барлық іс-әрекетін қарастырып, бағалайды, содан кейін адам не тозақ азабын тартады, не жәннатта бақытты өмір сүреді. Христиан дінінен айырмашылығы, Ислам әрбір адам күнәсіз туылады және ақырет күні ол тек өз іс-әрекеті үшін жауап береді деп есептейді.

Ислам заңдары

Шариғат (араб тілінен аударғанда – дұрыс жол, заң, міндетті ережелер) – Құран мен Сүннетте бекітілген, бір жүйеге келтіріліп, діндарлардың өмірін барлық салаларда: діни қызметте, моральдық әрекеттерде, экономикалық, саяси салаларда реттейтін әлеуметтік, тұрмыстық, отбасылық ережелер жиынтығы. Мұсылмандық неке т.б қарым-қатынастар. Мұсылман елдерінде шариғат нормалары діни заңнама мәртебесіне ие. Басқа діндердің нормативтік үкімдерінен айырмашылығы, шариғат белгілі бір адамның өмірінің мәнжайларын ескереді, бұл шариғат нормасын абсолютті етпейді. Шариғаттың құрамдас бөлігі – ислам құқығы. Бастапқыда мұсылмандардың барлық әрекеттері харам және мақұлданған (халал) болып екіге бөлінсе, шариғаттың түпкілікті қалыптасу уақытына қарай амалдар бес санатқа (хукм) бөлінді: парыз (ваджиб) – орындалуы парыз деп саналған амалдар; мұстахаб (сүннет) – орындалуы қалаулы болып саналатын нәпіл амалдар; мубах – орындалуы міндеттелмеген, бірақ тыйым салынбаған рұқсат етілген әрекеттер; мәкрух – қалаусыз (танзих) немесе тыйым салынған (тахрими) деп саналатын әрекеттер; Харам – қатаң тыйым салынған әрекеттер. Дербес ғылыми пән ретінде құқық теориясы мен әдіснамасы – «усул әл-фиқһ» қалыптасты, оның аясында құқықтың төрт «қайнар көзі» туралы ілім қалыптасты: екі «ма-

териалдық» дереккөз – Құран және Сүннет; және екі «ре-
сми» – Ижма’ және ұқсастық бойынша Қияс. Сонымен қатар
шариғат заңының қайнар көздеріне Пайғамбардың, сахаба-
ларының пікірі, жергілікті әдет-ғұрыптар (урф, адат) т.б. Ег-
жей-тегжейлі рәсімдік және заңдық тыйымдар, мұсылман-
дарға шошқа етін және өлген жануарлардың етін, алкоголь-
дік сусындарды, есірткі және басқа да мас ететін заттарды
жеуге рұқсат бермейді. Құмар ойынына, ысырапшылдыққа
және өсімқорлыққа тыйым салынады. Құран Исламға дейін-
гі Арабияда кең таралған жаңа туған қыздарды тірідей жер-
леу дәстүріне тыйым салады, қанды кек алуды шектейді, өз-
өзіне қол жұмсауға және адамдарды құқықсыз өлтіруге тый-
ым салады.

Мұсылман елдерінде табыстың 20%-ын құрайтын жеке
меншікке салық (хұмс), ораза кезіндегі салық (пітір садақа-
сы) және имансыздардан алынатын салық (жизия) бар[15].
Исламның әлеуметтік доктринасы теңдік, ынтымақ, белсен-
ділік және аскетизмге қарсы тұруға толы. Мұхаммед пай-
ғамбар былай деген: «Сендердің ең жақсыларың – көктегі
нәрселер үшін жердегі нәрселерге немқұрайлы қарағандар-
ың емес, керісінше істегендерің емес; Сендердің ең жақсы-
ларың – екеуінен де алғандарың». Мұсылмандық этика осы
ұстанымды ұстанып, еңбек пен байлықты жарылқап, бой-
дақтықты жоққа шығарады. Классикалық исламда белсен-
ділік бағдары көбінесе Құдайдың алдын ала белгілеу дог-
масымен қатар өмір сүрді. Мұсылман теологтарының көп-

шілігі өздерінің ниеттерін жүзеге асыру үшін бар күш-жігерін салуға, Құдайдың көмегіне сеніп, бар жағдайды өзгертуге шақырды және адамның бақылауынан тыс болатын нәрселерді алдын ала белгіленген деп қабылдау керек. Уақыт өте келе, құдайлық детерминизм, мұсылмандардың діни санасында, ең алдымен, белсенді емес фатализм және тыныштық рухында қабылданды. Ислам либерализмі, Халифат жағдайында пайда болған исламның классикалық саяси теориясы дін мен мемлекет бірлігін қорғайды. Халифаттың саяси идеалы сөзсіз теократиялық емес, сондықтан кейбір зерттеушілер «теократия» эпитетінің қолданылуына жол берсе, мұны әрқашан «атқарушы», «қорғаушы» және тіпті «зайырлы» теократия сияқты түсіндірулер арқылы жасайды. Көптеген заманауи мұсылман реформаторлары исламдағы билік тек зайырлы болуы мүмкін деп санайды, өйткені ислам «рухани» діни билікті білмейді. Қатаң мағынада шииттерге теократиялық (дәлірек айтсақ иерократиялық) идея тән.

Исламдағы алғашқы діни-саяси бөліну VII ғасырдың екінші жартысында пайда болды. Халифаттағы биліктің сипаты мен үздіксіздігіне қатысты келіспеушіліктер мұсылмандардың суннит, шииттер (арабша «ізбасарлар») және харижиттер (арабша «әрекет ету») болып екіге бөлінуіне әкелді. Сунниттер алғашқы төрт тура жолдағы халифаның билігінің заңдылығын мойындады, ал шииттер мұсылман қауымының жалғыз заңды басшысы төртінші тура жолдағы халифа және шииттердің бірінші имамы Әли (661 ж. қайтыс болған)

және одан кейін өлім, оның ұрпақтары (Алидтер). Бұл бөлінудің салдарынан Араб халифатындағы азамат соғысы болды. 7 ғасырдан бастап ислам теологиясында иман мәселесі, үлкен күнә жасаған адамның жағдайы, тағдыр, илаһи болмыс пен сипаттардың арақатынасы, «жаратылу» сияқты теориялық мәселелерге қызығушылық туды. Құран және т.б. Осы мәселелердегі келіспеушіліктер бірқатар ағымдардың пайда болуына әкелді, олардың арасында сүнниттер, шииттер, харижиттер, муржииттер және муғтазилиттер бар. Нәтижесінде исламда ресми православие қалыптаспады, теологиялық полемика көптеген ғасырлар бойы исламдық діни өмірдің ажырамас бөлігі болып қала берді. Көзқарастар мен мүдделердің белгілі бір тепе-теңдігі азды-көпті стихиялы түрде қалыптасады, оның тән белгілерінің бірі мұсылмандардың жалпы рухани және өркениеттік бірлігін сақтай отырып, исламның көптеген жергілікті (аймақтық және этникалық) түсіндірмелерінің болуы. Суннизм – исламдағы ең үлкен конфессия (шамамен 85-90% мұсылман). Ол қоғам мүшелерінің көпшілігінің пікірлері мен әдет-ғұрыптарын, теориясы мен тәжірибесін білдіретін «мажоритарлық» ислам ретінде әрекет етеді. Суннизм шектен шыққандардың ортасы болып табылатын «дұрыс» доктринаға, сондай-ақ конформизмге (немесе прагматизмге), статус-квоны заңдастыруға, қалыптасқан рәсімдерді, нанымдар мен институттарды заңдастыруға бағытталған. Екі қалам мектебі – Аш’ари мен Матуриди дамытқан сунниттік теология да «орташа» болып

дамыды. 8-11 ғасырларда сүннизмде құқықтық мектептер (мазхабтар) пайда болды: ханафи, малики, шафии және хан-бали мазхабтары. Кейбір мәселелерде мазхабтар арасында келіспеушіліктер болғанымен, сүнниттік мәзхабтардың барлығы заңды және эквивалентті болып саналады. Мазхабтардың ішінде ең кең тараған (одан кейін дүние жүзіндегі барлық мұсылмандардың үштен біріне жуығы) 16 ғасырдың басында Осман империясында ресми түрде қабылданған және қазір бұрынғы КСРО мұсылмандары арасында басым болған ханафизм болып табылады. Ханбализм де теологиялық мектеп, оның жақтастары, әсіресе, уахабшылар келіспеушіліктерді жоққа шығарумен, қасиетті мәтіндерді түсінудегі сөзбе-сөз, жанашылдықтың барлық түріне төзбеушілікпен, діни рәсімдер мен нормаларды сақтаудағы тым қатаңдығымен ерекшеленеді[8]. Имамит шиіттері (он екі) Әли ибн Әбу Талибтің тікелей ұрпақтарынан 12 имамды таниды, олардың соңғысы Мұхаммед әл-Махди 9 ғасырдың соңында жұмбақ жағдайда жоғалып кетті. Исмаилилер 8-ғасырдың ортасында Джафар ас-Садықтың мұрагері мәселесіне байланысты шиіттердің бөлінуімен бірге екіге бөлінді; ерте қайтыс болған үлкен ұлы Исмаилдың есімімен аталды, оның ұлы Мұхаммед Исмаилит шииттік жетінші имам деп танылды. Шииттер Мәһдидің қияметке дейін шығып, жер бетінде теңдік пен әділеттілік орнататынына сенеді. Шииттер де сүнниттер сияқты Құранның қасиеттілігін мойындайды, сүннеттегі өздерінің хадис жинақтарын таниды. Сонымен қа-

тар, шииттерде имам Әли туралы хадистерді қамтитын өздерінің «қасиетті жазбалары» (ахбар) бар. Меккеден бөлек, шииттердің ғибадат ететін орындары Ирактың Наджаф және Кербала қалалары, сондай-ақ Иранның Құм және Мешхед қалалары болып табылады. Имамит шииттерінің ішіндегі ең ықпалды дінбасылары ірі молдалар (мужтахидтер) болып саналады, олардың ішінде ең беделділеріне Аятолла және Аятолла Ұлы атақтары беріледі. Шииттер уақытша некені (мута) заңды деп таниды және өз сенімдерін тақуалықпен жасыруды (тақия) қолданады. Шииттерге бесін мен екінтіні, ақшам мен құптан намаздарын қатар оқуға рұқсат етілген. Сүнниттер сапарда ғана намазды біріктіреді. Ибадизмді дүние жүзінде 1,5 миллион мұсылман (барлық мұсылмандардың ~ 0,1%) ұстанады, олардың көпшілігі Оманда тұрады. Ибадизм көбінесе харижизмнің қалыпты нұсқасы ретінде байланыстырылады және қарастырылады, дегенмен Ибадилердің өздерін харижиттер деп танудан бас тартады. Харижиттер тобының көпшілігінен айырмашылығы, Ибадизм күнәһар мұсылмандарды кәпір деп санамайды. Имам әл-Раби ибн Хабиб әл-Фарахидидің «Муснад» жинағындағылар сияқты кейбір Ибади хадистерінде Исламның ерте тарихына қатысты бірегей есептер бар, бірақ Ибади хадистерінің көпшілігін стандартты сунниттік жинақтардан да табуға болады; қазіргі ибадилер барлық стандартты сунниттік жинақтарды жиі мақұлдайды. Ажрадиттер, азрақиттер, маймуниттер, најдилер, язидтер және т.б. сияқты харижиттер қа-

уымдары бұрынғы күштерін жоғалтып, қазір іс жүзінде әрекетсіз. Сопылық – исламдағы мистикалық ағым. Сопылық қозғалыс Омейядтар тұсында пайда болып, мұсылман қауымының күрт дифференциациясына және билеуші элитаның **сән-салтанат** пен **бос өмір** сүруіне әлеуметтік наразылығын білдіретін аскеттік формаларды алды. 8-9 ғасырларда сопылық Құдайды мистикалық тануға бағытталған және **фикһтың** теология, ритуализм және фикһ схоластикасына қарсы ағымға айналды. Келесі екі ғасырда бытыраңқы сопылық қауымдар мен монастырлар дервиштік ордаларға немесе бауырластықтарға (тарикат) біріге бастады, олардың мистикалық тәжірибенің өзіндік жүйелері, бастау және инвестициялау рәсімдері және сыртқы белгілері бар. Тарикаттардың қызметі арқасында 13 ғасырдан бастап сопылық «халықтық» исламның негізгі формасына айналды. Сопылық ілім бойынша әрбір адам рухани тәлімгердің басшылығымен өзін-өзі жоққа шығару, аскетизм және дұға ету арқылы Құдаймен байланысқа қол жеткізе алады. Сопылық 4 кезеңнен тұрады: Шарифат – ислам заңдарын мүлтіксіз орындау; Тарикат – шәкірт рөліндегі жаңашылдық кезеңі, өз еркін ұстаз бен Алланың еркіне бағындыруға ұмтылу; Мағрифат – қисынсыз жолмен жеткен тәжірибесіз білім; Ақиқат – илаһи ақиқатты ұғыну. Сопылық тәжірибенің маңызды элементі зікір болып табылады, оның барысында дұға формулалары бірнеше рет қайталанатын. Зикирлер тыныш (хафи) және қатты (дәһр) болуы мүмкін, соның ішінде музыка мен барабанды қолдану.

Құрантану және хадистану

Ислам құқығымен тығыз байланыста **құрантану** (әсіресе тәпсір) және **хадистану** сияқты діни пәндер дамыды. Ашылған деректерді тереңірек түсіну қажеттілігінен алыпсатарлық теология – **калам** дүниеге келді. Кәләмнің негізгі мәселелері илаһи сипаттар мен илаһи болмыстың арақатынасы, сондай-ақ тағдыр мен тандау еркіндігі мәселесі болды. Антикалық философияның, әсіресе аристотелизмнің ассиляциясы нәтижесінде араб тілді перипатетизм пайда болды, оның ең ірі өкілдері әл-Фараби, Ибн Сина және Ибн Рушд. Мұсылман мемлекетінің әлеуметтік, оның ішінде құқықтық нормалар жүйесі 8 ғасырдың бірінші жартысына дейін негізінен исламға дейінгі бастау алған және өз қызметін жалғастырған нормалардан тұрды. Халифаттың құқықтық жүйесі бастапқыда римдік-византиялық, сасандық, талмудтық, шығыс христиандық құқықтың кейбір элементтерін және арабтар жаулап алған аумақтардың жеке жергілікті әдет-ғұрыптарын қабылдады, олардың көпшілігі кейінірек исламдандырылды және фикхке енгізілді. 8 – 9 ғасырдың бірінші жартысында **фикх-фикһ** ғылымының өзіндік тілі мен әдістемесі дамыды; Құқықтық шешімдердің негізгі қайнар көздері Құран мен сүннет болды. Мұсылман қауымының бірауызды пікірі – иджма – құқықтық шешімдердің дербес қайнар көзі ретінде танылды. Фуқаһар кез келген практика-

лық сұрақтарға Құран мен сүннеттен жауап алуы керек деген қорытындыға келді және оны алудың әдіс-тәсілдері (әл-истинбат) біртіндеп дамып келеді. Олар ижтиһадтың негізі болды. Ұқсас бойынша жаңа нормаларды тұжырымдау шарттары бұрыннан белгілі шешімдерден пропорционалдық заң (иллаһ) алу арқылы белгіленді, осылайша құқықтық шешімдердің тағы бір қайнар көзі – қияс танылды. Қиястың танылуы фикһтың ерекше бағыты – «усул әл-фикһтың» пайда болуын белгіледі. Шамамен 10 ғасырда фикһ ақырында дербес діни пән ретінде пайда болды. 9-10 ғасырларда сүнниттік төрт негізгі мәзһаб қалыптасты: ханафи, малики, шафиғи және ханбали. Шииттік исламда қазіргі уақытта жафарит (имами), зәйди және исмаилит мазһабтары әрекет етеді. Әрбір мазһабтың ілімдері еңбектерде баяндалған, олардың көпшілігі ерте және классикалық орта ғасырларда мазһабтың негізін салушылар, олардың ең жақын шәкірттері мен ізбасарлары жазған. 9-ғасырдың ортасынан бастап сүнниттерде бірте-бірте өткеннің ірі фақихтары ғана ижтиһадқа құқылы деген пікір қалыптаса бастады. 10 ғасырдың ортасында үнсіз консенсусқа қол жеткізілді, бұл жаңа мәзһабтардың құқықтық шешімдерді (**пәтуа**) тұжырымдау тәсілдерінің өзіндік жүйесімен пайда болуын мүмкін етпеді. Белгілі бір мәзһабтың ілімін ұстану қажеттілігі **тақлид** деп аталады. Осы кезден бастап фикһтің дамуы мойындалған мәзһабтар аясында жалғасын тапты. 19 ғасырдың екінші жартысында ең дамыған ислам елдерінің құқықтық жүйелерінде фикх құқығы өз

орнын негізінен Батыс Еуропа үлгілерінен көшірілген заңнамаларға берді. Нәтижесінде фикх негізінен жеке мәртебелік қатынастарды реттеуде өз орнын сақтап қалды. Фикх заңының дамуы үшін 19 ғасырдың екінші жартысы – 20 ғасырдың басында. Биліктің тапсырмасы бойынша дайындалған, бірақ мемлекеттік мойындауын алмаған шығармалардың заң жобалары түрінде пайда болуы тән болды[28]. 19 ғасырдың екінші жартысынан бастап жалпы тенденция фикх рөлінің тұрақты төмендеуіне қарамастан, мұсылман халқының басым бөлігі бар елдерде фикхтың жекелеген салалары, институттары мен нормалары әлі күнге дейін сақталуда.. Қазіргі жағдайда фикх заңы бір дәрежеде қолданылады, құқықтың формальды қайнар көзі ретінде өзінің маңызын сақтап қалды. Қазіргі уақытта көптеген ислам елдерінің конституциялары фикхтің негізгі нормаларын заңнаманың негізгі қайнар көзі ретінде таниды. Сондықтан тиісті заңнамаларды дайындау кезінде фикх бойынша классикалық еңбектер кеңінен қолданылады. 20 ғасырдың ортасынан бастап қазіргі заңгерлердің фикх құқығының жекелеген салалары мен институттары туралы еңбектері кеңінен тарады. Қазіргі әдебиетте фикхты жалпы және оның жекелеген салаларын және қазіргі заңнама мен басқа да құқықтық жүйелерді салыстырмалы түрде зерттеулер маңызды орын алады. Мұсылман сенімі ('ақида) догмалардың, идеялар мен концепциялардың бірегей қоры болып табылады. Ақида исламдық догматикалық-құқықтық жүйенің белсенді қалыптасу кезеңінде (8 ғ.)

пайда болды, оның тікелей ізашары «теркілеу» (радд) жанрында жазылған шығармалар болды. Ашық полемикалық сипаттағы теріске шығарулардан айырмашылығы, ақида ислам догматикасы мен құқығының негізгі мәселелері бойынша догматикалық мектептің немесе жеке автордың ұстанымдарын баяндайтын, жариялау сипатындағы қысқа, айқын мәтін болды. Ақидада тұжырымдалған ережелердің алдында «сену керек...» (әл-иман би...), «біз сенімдіміз...» (на 'тақида) және осыған ұқсас [...] формулаларымен келеді. Алғашқы ақидалардың бірінің мәтіні 8-ғасырдың басында сүнниттердің атынан қысқаша мәлімдеме жасаған сириялық теологтар (Умайя ибн Осман, Ахмад ибн Халид ибн Муслим, Мухаммад ибн Абдулла) сенім концепциясы тобына жатады. Исламның негізгі догматикалық мектептерінің қалыптасу кезеңінде (IX-XI ғасырлар) имам Әбу Ханифаға жатқызылған «әл-Фикһ әл-акбар» және «Китаб әл-уасия» сияқты ақидаға қатысты әйгілі кітаптар пайда болды. «Ақида» ат-Тахауидің, сондай-ақ мутазилизмнің ең көрнекті өкілдерінің қаламына жататын бірқатар ақидалар. 9 ғ. ортасында Бағдат дәстүршілері бірқатар ақидалар ойлап тапты, олардың ең танымалы Ахмад ибн Ханбалдың алты ақидасы. 10 – 11 ғасырдың басында алғашқы ашъари ақидалары (Ақида әл-Ашари) құрылды, дәстүрге қарсы әл-Жувейнидің «әл-‘Ақида әл-Низамия», маликилер. Ибн Әбу Зейд әл-Кайруванидің «ар-Рисала» болды. 9 ғасырдан бастап ақидаларға негізгі ережелерді дәлелдеу жүйелері енгізіле бастады, оларда арнайы

«доксографиялық» бөліктер бар. 10 ғасырдағы ислам догмасының және құқығының дамуы мұсылман дәстүрінде «ақида» немесе «и'тикад» атауын алған кодекстердің пайда болуына әкелді. Бұл кодекстер негізгі догматикалық идеяларды, құқықтық, этикалық, ғұрыптық нормалар мен ережелерді ұсыну мен негіздеуді қамтыды. Бұл түрдегі ең елеулі еңбектер әл-Ашариге (10 ғ.), Ибн Баттаға (10 ғ.), әл-Ғазалиге (11 ғ.), әш-Шахрастаниге (12 ғ.), әл-Джиланиге (12 ғ.), ан-Насафи (14 ғ.), Ибн Таймие (XIV ғ.) және басқа авторлар. Кең ауқымды кодтардың пайда болуына қарамастан, қарапайым және қол жетімді қысқа ақида әлі де сенім негіздерін көпшілікке «жариялаудың» негізгі нысандарының бірі болып қала берді. 11 ғасырда ол жоғарғы билік атынан «правверия» жариялауға сайланды («Қадириттік сенім символы»). Құранды түсіну және түсіндіру ғылымына қатысты еңбектер («илм әл-Құран уа-т-тәфсир») исламдық діни ілімнің қалыптасуында шешуші рөл атқарды және араб Мұсылман қоғамы елдеріндегі идеологиялық және саяси күрестің негізгі кезеңдерін көрсетті. Ислам ілімі бойынша Құранның ең жақсы білімі Мұхаммед пайғамбарда болған, ол өзінің сахабаларына Жазбаның мағынасын түсіндірді. Пайғамбардың сахабалары көптеген аяттардың айтылу жағдайларын, Пайғамбардың қарсыластарымен айтысқа түсу себептерін жадында сақтаған. Бұл Құранның нақты пайда болу тарихын бейнелейтін **тафсирлердің** көпшілігіне бір немесе басқа түрде енгізілген ең көне қабат. Мұхаммед пайғамбар дүни-

еден өткеннен кейін Құранды тәпсірлеу міндетін оның сахабалары шешті. Сахабалардың ішінде ‘Әли ибн Әбу Талиб, Ибн ‘Аббас, Ибн Масғуд, Убай ибн Ка’б тәпсірлеуде ерекше беделге ие болды. Кейбір сахабалар Құранды тек Пайғамбардың сөздеріне сүйене отырып тәпсірлеген. Басқа бөлігінде (‘Умар ибн әл-Хаттаб, Ибн ‘Аббас, т.б.) өз пікірін дәлелдеу үшін араб тілі мен дәстүрлі араб поэзиясынан мысалдар келтірді. Бастапқыда тәпсір негізінен ауызша түрде болған. Мешіт имамдары жұма уағызынан кейін жеке аяттар мен сүрелерге жиі түсініктеме берді. Саяхатшылар мен уағызшылар (куссас) интерпретацияларды иуда-христиандық мәдени ортаға (israiliyat) байланысты параллель материалдармен байытты. Тафсирдің дамуы Мұхаммед пайғамбардың сүннет құрамымен байланысты. 8-ғасырдың екінші жартысында Құран мәтінін түсіндіруге қатысты хадистер жинақтары пайда болды, оларда «Құранды сүннет түсіндіреді» (әс-сунна туфассиру-л-Құран) қағидасы бар. Кейінірек әл-Бухаридің жалпы хадис жинақтарында (мысалы, «Сахихта») арнайы бөлімдер пайда болды. 10 ғасырдан бастап Құран тәпсірі дербес ғылымға айналып, хадистанудың бір бөлігі ретінде қарастырылмады. Құранды басқа тілдерге аударуға тыйым салу жағдайында Қасиетті Жазба мәтініне ілеспе түсіндірмелер араб тілін білмейтін мұсылмандарды Құранмен таныстыруда маңызды рөл атқарды. Тәпсір ғылымы дамыған сайын мұсылман әлемінде тәпсірдің үш негізгі мектебі дами бастады: Ибн ‘Аббас негізін қалаған **Меккелік мектеп**

(687 ж. өл.); Ибн Масғуд негізін қалаған **куфи мектебі** (682 ж. өл.); Убай ибн Кағб (643 ж. өл.) негізін салған **Медина мектебі**. Бұл мектептердің өкілдерінен басқа халифаттың басқа аймақтарында Құранның атақты тәпсіршілері де болды (мысалы, Даххак әл-Хорасани (өл. 723), Ата әл-Хузали (өл. 744), Ата әл-Хорасани (757 қ.б.) және т.б. **Хадистану** (мысалы Фатх әл-Бари – Ибн Хажар әл-Асқаланидің «Сахих әл-Бухари» хадистер жинағына жасаған түсіндірмесі) Сүннет және хадистану бір-бірімен өте тығыз байланыста. Сүннет – Құраннан кейінгі екінші иман көзі. Ол Мұхаммед пайғамбардың істері мен сөздері туралы қиссаларда баяндалады. Алғашқы хадис жинақтары хижра 1 ғасырында (7 ғасыр) жинала бастады.

Исламның әртүрлі ағымдары өздерінің хадис жинақтарын беделді деп таниды. Осылайша, сүнниттер әл-Бухари (810-870), Муслим (821-875), Ибн Мажа (824-887), Әбу Дауд (817-889), ат-Тирмизи (824) құрастырған жинақтарды сенімді хадис жинақтары деп санайды және ан-Насаи (829-915). Шииттер Мұхаммед пайғамбардың ұрпақтары (Алидтер) және кейбір сахабалар (Аммар ибн Ясир, Салман әл-Фариси, Әбу Зар, т.б.) жеткізген хадистерді ғана сенімді деп санайды. Шииттер арасында әл-Кулайнидің (864-941), Ибн Бабавайх ас-Садуктың (923-991) еңбектері және Мұхаммед ат-Тусидің (966-1067) екі жинағы хадистердің канондық жинақтары болып танылған. Хадистер негізінде Мұхаммед пайғамбардың (сира) түрлі өмірбаян-

дары жинақталған[6]. Ислам қағидаларының ақылға қонымды түсіндірмесін беретін **кәләм** («илм әл-кәләм») деп аталады. Кейбір мәселелерді шешуде ең жоғарғы билік ретінде ақылға жүгіну кәләмді **пәлсафпен** біріктірді. Кәләм (мутакаллим) мен фәлсафты жақтаушылар арасындағы айырмашылық біріншілерінің пайымдауларының бастапқы нүктесі ретінде осы дінге тән мәселелерден басталса, екіншісі философияның көне үлгілерінен шығуынан көрінді. «Философтардың» өздері (**фаласифа**) өз ғылымы мен **калам** арасындағы негізгі айырмашылықты пайымдау әдістерінен көрді: фалсафа аподиктикалық пайымдауды, ал калам диалектикалық пайымдауды (терминнің аристотельдік мағынасында) пайдаланады. Полемика жүргізген кезде мутакаллималар көбінесе оппонент қабылдаған тезистерден қалаусыз немесе қисынсыз қорытындыларға (илзам) жүгінетін. Қалам бастапқыда әртүрлі діни және саяси топтармен (харижиттер, кадариттер, жабариттер, муржииттер) пікірталастар, сондай-ақ басқа дін өкілдерімен (зороастризм, христиандық) талас-тартыс кезінде пайда болды және дамыды. Бұларда Құранның символдық-аллегориялық интерпретациясына (та'уил) негізделген және кейбір тезистерді дәлелдеу кезінде діни билікке сілтемелерді (тақлид) алып тастайтын, каламға тән пайымдау әдісі әзірленді [35]. Каламның (кәләм өзегі) негізгі проблемалары: мұсылман басшысына (халифа, имам) қажетті қасиеттер; адамның өз іс-әрекеті үшін жауапкершілігі (өз еркі ме, әлде тағдыр ма?), адамның

қарапайым мұсылман (муслим), шынайы мүмін (му'мин), кәпір және үлкен күнә жасаған адам (сахиб әл-кәбира); Алланың бірлігі (таухид) және оның болмысы мен сипаттарының арақатынасы; Құранның уақытында жаратылуы немесе жаратылмауы. Қаламның (дакик әл-қалам, латиф әл-қалам) «нәзіктері» табиғи философиялық сипаттағы тақырыптарды (қозғалыс пен тыныштық, субстанция мен акциденция, атомдар мен бостық) қамтыды.

Ақырзаман

Ақырзаманның негізгі және кіші белгілері туралы көптеген хадистер бар және 14 ғасыр ішінде дүниеде болып жатқан оқиғалар олардың сенімділігін растайды. Бұл кітапта мен мұсылмандардың қазіргі үмметі үшін ең өзектісін ғана ұсынамын.

1) Пайыздан жемеген (яғни, өсімқорлықпен айналыспаған) халық пен банк қалмады. Бірыңғай кредитпен қоректенбесе де, оның шаңына тұншыққан талай адамды көрдік, естідік. Ең бірінші проблема адам үшін финанстық жағдай

Негізінде несиелер мен қарыздар психикаға өте теріс әсер етеді, бірақ тек қазаққа емес. Ипотека 20-30 жылға дейін, автокредит 10-20 жылға дейін, жиһаз 3-5 жылға дейін бөліп төлеу. Бөліп төлеу деген не – қаржылық ауыртпалық, оны қанша сезінбейі жүре берсек те, ипотека мен кредитті банк сізге тегін беріп жатқан жоқ, біз соны әлі күнге дейін түсінбейміз. Рассрочка да тегін емес, товардың бағасын көтеріп қояды, бәрібір сол пайызды қайтарып бересіз. Доставка тегін – бұл маркетингтік қадамдардың бірі. Адамның психологиясымен ойнау өте оңай.

Қарыз алушының өтеуге ақшасы бар болса, 1-2 шағын несие әдетте психологиялық жағдайға әсер етпейді, нағыз өзіне сенімді адамдар. Мен ұзақ мерзімді борыштық міндет-

темелері бар қарыз алушыларға таңғаламын, сен менің жазғанымнан бір нәрсе түсіндіңіз бе? Сізге бір адам тап болған қиын жағдай туралы айтып берейін, ол жұмысынан айырылып қалды, ал оның қалған қарызын кім төлейді? Бұндай адам ең бірінші қорқыныш сезімін бастан кешіреді, жаңа жұмыс іздеудің орнына, төлемге қабілетсіздігін мойындамайды.

Несиені қайтара алмай қалған кезде басқа жұрт ашуланып, депрессиялық күйге түседі, бірақ тек қазақтар емес, себебі үкімет өзі берді, өзі жапсын. Қарыз алушыларға тұрақты күйде немесе, ол сондай-ақ, ұзартылған күйзеліс күйі қауіп төндіреді.

Басқа жұрт үнемі қысымды сезінеді, әсіресе несиені өтеу тек өзіне ғана байланысты болса. Ал қазақ еркіндік сезінеді, әсіресе қағазды қолға алған кезде.

Басқа жұрттар қарызын төлей алмаса – басқалармен қарым-қатынасы нашарлайды, бізде керісінше күшейеді. Адам тұйық болады және басқа адамдармен араласудан аулақ болады. Ал қазақ ешқашан сондай ақкөңіл болмаған, дәл сол кезде шын ақкөңіл болады, басқа адамдармен араласуы он есеге көбейеді. Борышкердің достарымен кездесуге мүмкіндігі жоқ, өйткені ол ақшасын үнемдеп жұмсауға мәжбүр болады, қазақ ысырапшылдығын жалғастыра береді. Сондықтан қарызы бар адамдар жиі барлық байланыстарды тоқтатады, қазақ болса байланыстарды күшейтеді.

Жақын адамдармен қарым-қатынас нашарлайды, қазе-

кемдікі жақсарады. Борышкер жұмсалған әрбір тиын үшін кез келген себеппен отбасына талап қоя бастайды, қазақ келесі тойға дайындығын бастайды. Денсаулыққа да нұқсан келеді, қазақ өлер сәтінде ғана денсаулықтың қадіріне жетеді. Тұрақты стресс жағдайында жұмыс істейтін ағза қалпына келуді тоқтатады, қазақтың денсаулығы өзінен-өзі қалпына келе бастайды. Қанда адреналиннің жоғары деңгейі сақталарды, бұл иммундық жүйенің жұмысына кедергі келтіреді, қазақ стрессті стресспен жеңеді. Адам вирустар мен бактериялардың барлық түрлеріне осал болады, қазақтың иммунитетіне жететін иммунитет жоқ.

Демалыстың кез келген түрі пайдалы, миды несие туралы ойдан тазалау үшін, қазақтың миын тазалап қажеті жоқ, самоочищение. Басқа жұрттың Миы үнемі «қауіп» сигналын жібереді, ал қазақтың Миы «қашуға дайындалу» арқылы жауап береді. Жұрттың Миы үшін бұл соғыс, ал қазақтың Миы үшін бұл қалыптың жағдай.

Көбінесе мұндай жағдайларда адамдар миындағы қарызынан қашу үшін алкогольге немесе есірткіге жүгінеді. Бір күнә, одан да ауыр күнәларға алып келеді. Неліктен қарызы бар адамдар тағы жаңадан несие алады? Психологтар бұй дейді: Адам несие алған кезде эйфория күйінде болады. Ол өзінің арманына бір қадам жақын тұрады. Ол қатты қалаған объектісіне (машина, пәтер, құрал-жабдықтар, т.б.) қарап, көптен бері қалаған нәрсеге ақыры қол жеткізе алатынын түсінеді. Сатып алудан эйфория басылғанда, пай-

ыздарға, төлемдердің мөлшеріне және ақылмен бұның бәрі қарыз екендігін түсінген кезде алдану және әділетсіздік сезімі пайда болады. Күйзеліс салдарынан, қиын жағдайлардан шығу қабілеті жоғалады. Ішкі тепе-теңдік бұзылуы мүмкін.

Бір қызығы, несие бойынша өмір кейбір қарыз алушылар үшін өте ыңғайлы. Міне, мұндай адамдардың терең сенімдері:

1) Болашақ ай сайынғы нақты төлейтін ақшаларды белгілеп қояды.

2) Қарызбен өле алмайды – себебі оның өмірі сақтандырылған, вдруг жаңбыр жауып кетсе, қолшатырыңыз бар.

3) Қарыз алушының өмірі басқалар үшін құнды болады, себебі ол тез арада байып кетеді.

4) Барлық ақша жоспарланған, бұл өмірге тәртіп әкеледі.

5) Несиелер сізді тұрақты болуға және қол жеткізілген табыс деңгейінен төмен түспеуге міндеттейді.

6) Ортақ қарыздар ерлі-зайыптыларды ажырасудан сақтайды. 7) Ажырасқан жағдайда мүлікті бөлуден қорғау.

Несиенің пайдасы да бар екен деп қазекен қатты қуанып кеткен шығар. Бірақ бұл қарыздық тұзаққа түспеу үшін жайлылық иллюзиясы ғана. Сізге ең бастысы шыныменен уақытында қарыздарыңыздан құтылу маңызды. Сіз қарыз алғыңыз келетінін түсіндіңіз: кіріс пен шығыстың жоспарын жасайсыз, болашаққа қарайсыз және нағыз мұсылман сияқты өз әрекеттеріңізге жауапкершілікпен қарайсыз. Міндетіңізді орындауға дайын болған кезде ғана сіз несиеге дай-

ЫНСЫЗ.

Сонымен қатар, Жеке тұлғаның жетістіктерді немесе сәтсіздіктерді тек ішкі немесе тек сыртқы факторларға жатқызу қабілеті бар. Бәрін іштен көретін адамдар өзімен болған барлық жағдайға өзін кінәлі санайды. Қиын қаржылық жағдайда адам өзін-өзі кінәлайды, одан қалай шығуға болатынын ойлап, содан кейін нақты әрекеттерге барады. Өз проблемаларына қоршаған орта және басқа адамдар кінәлі деп есептейтін сырттан көретін адамдар үшін қиынырақ. Бәрін сырттан көретін адамдар теріс әсерге көбірек бейім. Әрине, жағдайдан шыға алмау сияқты обсессивті ойлар мен эмоциялардың тұйық шеңберінен шығу үшін өз психологияңызбен жұмыс істеу қажет.

Не істеу керек: тығылу керек, қашу керек. Қалжың, психологиялық стрессті азайту үшін жағымды эмоцияларға көбірек көңіл бөліңіз, сондай-ақ болашаққа деген қорқынышты азайту үшін қосымша табыс көзін қамтамасыз етіңіз.

Жағымсыз әсерді азайту позитивті, продуктивті ойларға назар аударуды үйрену пайдалы. Күн сайын өзгелерге, өмірге, Аллаға ризашылық пен қуаныш білдіріңіз. Жұмысты жоғалту қорқынышын азайту үшін қосымша табыс опцияларының болуы маңызды. Күнделікті қуаныш пен қанағаттану деңгейін арттыру үшін демалыс пен жұмыс уақытын жоспарлаңыз, психоэмоционалдық жаттығу жасаңыз, өзіңізге ұнайтын, Жаратушыға ұнайтын амалдарды жасау маңызды.

Өзіңізді психологиялық ұрып-соғып алмау маңызды.

Көбінесе сіздің Санаңыздағы бейне (Визуализация) шындықтан (шынайы өмірден) әлдеқайда қараңғы болады. Теріс ойларға көп көңіл бөлуді тоқтатып, қазіргі сәтке назар аударыңыз. Қарапайым тыныс алуыңызды бақылаңыз, ішкі тыныштықты қамтамасыз етуді үйреніңіз (Жеті Аспан кітабынан). Бұл күйде жұмыс әлдеқайда өнімді болады, жаңа идеялар пайда болады және басқалармен қарым-қатынас жасау оңайырақ болады. Спортпен айналысу психологиялық стрессті азайтуға көмектеседі. Тағы бір тиімді әдіс – ішкі алаңдаушылықтан шығу үшін оңаша жерде айқайлаңыз, қалжың, бірақ бұл шыныменен көмектеседі екен. Бұл мүмкін болмаса, дәптерге жағымсыз ойларды жазуды ережеге айналдырыңыз. Осылайша сіз басыңызды олардан тезірек босата аласыз.

Алаңдаушылық пен қорқынышқа қарсы Позитивті, рационалды көзқарасты сақтап, ағымдағы жағдайға емес, оны қалай түзетуге болатынына назар аудару маңызды. Э Қарызыңызды өтеу үшін үнемдеуге кеңес беремін. Бұл керемет кеңес емес, бірақ сіз кезінде ақшаны үнемдемегеніңіз салдарынан қарыз алдыңыз. Қарыз алушының қалай да болса несиені қайтаруға тырысуы өзіне психологиялық соққы болып тиеді.

Көбінесе мерзімі кешіктірілген төлемдері бар адамдар банк қызметкерлері мен инкассаторлардың жек көретін тұтынушылары болады. Ішкі абырой сезімін сақтаңыз және манипуляцияларға, өзіңізді ашуландыруға, қорлау әрекет-

теріне жауап бермеуге тырысыңыз, ұмытпаңыз сіз банктің ең жек көретін тұтынушысысыз. Есіңізде болсын, олардың сізді қорлауға құқығы жоқ. Егер коллекторлар сізге қауіп-қатер төндіріп немесе теріс мәлімдемелерге жол берсе, сіз олар туралы шағымдана аласыз. Мен сізге қандай жағдай болса да жасырынуға кеңес бермеймін. Бұл тек қорқыныш сезімін арттырады. Адам белгісіз нөмірдің кез келген қоңырауынан қорқа бастайды, қараңғыда көшеге шығуға қорқады, тұйық, ашушаң болады. Банкке хабарласып, жағдайды түсіндіріп, ағымдағы мәселенің шешімін бірге табуға тырысыңыз. Мысалы, кейінге қалдыруды сұраңыз. Проблемалар туралы ойламауға тырысыңыз. Миыңызға демалыс беріңіз. Осыдан кейін жұмысыңыз әлдеқайда тиімді болады. Өз өміріңізге жауапкершілікті алыңыз, экономикалық жағдайды, отбасын, жұмыс берушіні кінәлауды доғарыңыз. Бұл қарапайым болып көрінеді, бірақ іс жүзінде бұл оңай емес. Өз өміріңізді басқаратын жалғыз адам өзіңіз екеніңізді ұмытпаңыз. Қиын қаржылық жағдайдан шығуға көмектесетін жаңа мүмкіндіктер мен перспективаларды ашыңыз.

2) Көптеген адамдар дінді дүниелік игіліктерге (құны жоқ) айырбастайды.

Сасық дүние – бұл Аллаға деген сенімнің төмендеуіне ықпал ететін және олардың азғырушылары – сыртқы факторлар арқылы ішкі Аллаға деген адалдықты бұзушылар. Дүние тіршілігінің арбауына алданып, уақытын тек дүние игілігіне (құны жоқ) жұмсаса, ол тек дүние ләззатын ғана алады. Ра-

сында, Алланың құлы тек дүние тіршілігін құмарта қаласа, оған жаны берік болса, бір сөзбен айтқанда Дүниенің құлы болса, тек соған ғана тәуелді болса, иманы мен тақуалығы әлсірейді.

Ибн әл-Қайим, Аллаһ оны рахым етсін, былай деп жазды. «Алланың құлы осы дүниеге қаншалықты шөлдесе, соғұрлым оған қанағаттанса, соғұрлым ол Аллаһқа мойынсұнуға және ақырет мекеніне жетуге тырысады». Міне, сондықтан Хаким әрі бәрін білуші Алла Құран Кәрімнің көптеген аяттарында бұл дүниенің азғындығы мен мәнсіздігін баяндаған.

Аса Пәк Раббымыз: «Біліңдер, дүние тіршілігі араларыңдағы ойын және көңіл көтеру, безендіру мен мақтану, сондай-ақ көбірек мал-мүлік пен бала-шағаға ие болуды қалау. Бұл (дүние) жаңбыр сияқты, өсімдіктер диқандарды қуантады, бірақ кейін олар кебеді, сіз олардың сарғайғанын көресіз, содан кейін олар шаңға айналады. Ал ақыретте Алладан қатты азап пен кешірім және қанағат бар. Дүние тіршілігі тек алдау» («Темір» сүресі, 20-аят);

«Оларға дүние тіршілігі туралы мысал келтір. Ол көктен түсірген су сияқты. Жердегі өсімдіктер онымен араласады (немесе оның арқасында араласады), содан кейін желмен шашыраңқы шөптің құрғақ сабақтарына айналады. Расында Алла әр нәрсеге құдіретті. Байлық пен бала-шаға дүние тіршілігінің сәні, бірақ Раббыңның алдында өшпейтін ізгі амалдардың сауабы жақсырақ әрі солардан үміт артқаның абзал.» («Үңгір» сүресі, 45-46 аяттар);

«Алла қалағанының ризығын көбейтеді немесе шектейді. Олар дүние тіршілігіне қуанады, ал бұл дүние тіршілігі ақыретпен салыстырғанда өткінші ләззат» («Найзағай» сүресі, 26-аят);

«Ақиқатында, Бізбен кездесуді үміт етпегендер, дүние тіршілігіне қанағат етіп, оған разы болғандар, сондай-ақ аяттарымызды ұмытқандар, тапқандары үшін от оларға пана болады» (Юнус сүресі, 7-8 аят).

Бұл тек дүние тіршілігін ғана мойындап, оған сүйеніп, Алланың белгілеріне немқұрайлы қарап, Оған жолығудан үміттенбейтіндердің барлығына жасалған ең үлкен ескерту.

Алла Тағала дүниеден разы болған мүміндерді сөгіп: «Әй, иман келтіргендер! Неліктен сендерді Алла жолында жорыққа шақырғанда, жерге қатты құлайсыңдар? Ақыреттен гөрі дүние тіршілігіне ризасыңдар ма? Бірақ дүние тіршілігінің өткінші ләззаты ақыретпен салыстырғанда шамалы» («Тәубе» сүресі, 38-аят).

Ал Амр ибн Ауқтың (Алла оған разы болсын) хадисінде Алла Елшісінің (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Алланың атымен ант етемін, мен сендерге кедейлік келеді деп қорықпаймын. Мен жер бетіндегі дүние, сенен бұрын жайылғандай, сендерге жайылып, сосын олар жарысқандай, сендер де оған жарысасыңдар және олар құрдымға кеткендей, сендер де құрып кетесіңдер деп қорқамын» (әл-Бұхари, Муслим). Хадистің бір нұсқасында: «...және оларды қалай баурап алса, сендерді де баурап алады» (әл-Бұхари, Муслим)

делінген.

Бұл тақырыпта көптеген қасиетті мәтіндер бар және кім-де-кім Аллаға деген сенімі мен махаббатын нығайтып, оны жамандықтар мен кемшіліктерден қорғағысы келсе, дүниелік сән-салтанаттан аулақ болуы керек және жердегі азғыруазғырушы адамдардан немесе топтардан сақтануы. Алайда, бұл Ақиқат туралы ойлағанда ғана мүмкін болады.

Жердегі өмір өткінші, ал дүние игіліктері тез бұзылатын, тұрақты емес, кемелсіз және елеусіз. Егер адам олар үшін жарысып, солар үшін талпынса, онда олар оған көптеген қиыншылықтар мен қайғылар әкеледі, бұл дүниеде болмаса да ақыретте. Ақырында, өлім сәтінде дүниеге деген махаббат жоғалып, уақытша бақыт тоқтап, оның орнын мұң мен өкініш басады.

Ақырет өмірі мен оның таянуы, әрі болмай қоймайтын басталуы туралы ойлау керек. Ол ұзақ және мәңгілік, ал оның пайдасы мен қуанышы ұлы және асыл болады. Олар біздің жердегі дүниеден мүлде басқаша болады, өйткені Аса Пәк Алла Тағала бекер айтпаған: «Бірақ жоқ! Ақырет жақсырақ әрі ұзағырақ болса да, дүние тіршілігін артық қоясыңдар» («Аса жоғары» сүресі, 16-17 аяттар).

Дүние нығметтері кемшілікке толы және өтпелі болса, ақырет нығметтері кемел әрі тұрақты. Адам осы екі ақиқатты ойлап, дүние мен ақыретке дұрыс қараса, болашақ өмірді, яғни мәңгілік өмірді артық көретіні және бұл өтпелі дүниеге арқа сүйемейтіні сөзсіз. Алла Елшісінің, оған Ал-

лаһтың игілігі мен сәлемі болсын, оның сахабалары мен олардың өмір жолындағы тағдыры туралы ой жүгірту оған осында көмектеседі. Дүниелік заттарды тастап, олардан бас тартты; оларды жан-тәнімен жақсы көрмеді және оларды өз ізденістерінің объектісіне айналдырмады. Олар бұл дүниені жұмақ емес, түрме деп санады, аскетикалық өмір салтын ұстанды және жердегі сән-салтанаттан аулақ болды. Бірақ егер олар оны қаласа, олар одан қалағанның бәрін алар еді. Пайғамбарымызға, оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын, жердегі қазынаның кілті ұсынылды, бірақ ол одан бас тартты. Оның серіктеріне жердегі игіліктер молынан берілді, бірақ олар оны ақыретте жомарт сыбағаға айырбастамауды жөн көрді. Олар бұл дүниенің мәңгілік мекен емес екенін, қуаныш мекені емес екенін, тек уақытша пана екенін білді. Олар мұның өте тез таралатын жазғы бұлт немесе аяқталмай тұрып шыңына жетуге уақыты жоқ өткінші арман сияқты екенін түсінді.

Алла Тағала: «Егер біз оларға ұзақ жылдар бойы [игіліктерді] пайдалануына рұқсат етсек, содан кейін оларға уәде етілген нәрсе келсе, онда оларға пайдалануға рұқсат етілген нәрсенің ешбір пайдасы болмайтынын білесің бе?» – деді. («Ақындар» сүресі, 205-207 аяттар);

«Сол күні Аллаһ оларды (жерде немесе қабірлерде) күннің бір сағаты ғана болғандай жинайды да, олар бір-бірін таниды» («Юнус» сүресі, 45-аят);

«Қиямет келген күні күнәһарлар [жер бетінде немесе қа-

бірлерінде] бір сағат қана болдым деп ант етеді» («Рим» сүресі, 55-аят).

Алладан жүректерімізді Иманмен қуаттап, ашық (адам адамға) пен жасырын (шайтан адамға) азғырулардан сақта-сын.

3) Фитна күнде келеді, ал адамдарды жас, тәжіри-бесіз ұрпақ басқарады.

Исламдағы фитна – "азғыру" немесе "сынақ", араб тілінен аударғанда "күйзеліс" деп те аударылады. «Фитна» сөзінің – «келіспеу», «бөліну» немесе «бұзақылық» деген де мағыналары бар. Аллаһ екіжүзділер туралы: «Егер олар сендермен жорыққа шықса, сендерге тәртіпсіздіктен басқа ешнәрсе қоспайды, керісінше, араларыңда шатасушылық тудырады» деді. Фитна сөзінің Құран мен Пайғамбардың сүннетінде кездесетін тағы бірнеше мағынасы бар.

Сынақ мағынасында: Алла Тағала бұл сөздің мағынасын «Әнкәбут» сүресінің 2 аятында былай деген: «Адамдар: «Иман келтірдік» дегені үшін ғана емес, сыналатындарына шын сенеді ме? Азғыру мағынасында: Алла Тағала «Әнғам» сүресінің 53 аятында: «Осылайша олардың кейбірін кейбірімен сынадық». Көпқұдайшылық, имансыздық немесе бүлік мағынасында: Алла Тағала «Бақара» сүресінің 193 аятында: «Фитна жойылғанша олармен соғысыңдар» деген аятында. Бұл аятта фитна сөзі Алла Тағала «сенбеу» деген мағынада да қолданылған.

Ақиқаттан адастыру мағынасында: Бұл сөзді қолдануға

болатын тағы бір анықтама – “адастыру” немесе “шатастыру”. «Мәида» сүресінің 49-шы аятында: «Олардың нәпсілеріне берілме және олардан сақтан, олар сені Аллаһтың саған түсіргенінің бір бөлігінен бұрып жібереді» («Мәида» сүресі) аятындағы «фитна» сөзінің мағынасы осы.

Күнәһар әрекеттердің мағынасында «Фитна» сөзінің тағы бір мағынасы «күнәлар», «өлтіру» немесе «жаза».

Мұсылмандардың Ислам жолына кедергі келтіретін анық және көрінбейтін адастырулар мен азғырулардан аулақ болуы керек, бұл отбасында, жұмыста және ақша, мүлік айырбас кезінде өте маңызды. Мұсылман шатасудан аулақ болуы керек, өйткені адамдар мен жындар арасындағы залымдар зұлымдық мен бұзақылық жасайды, тақуаларға кедергі келтіруі мүмкін.

Мұсылман өзінің сеніміне әсер ететін барлық нәрселерден сақ болуы керек: мумин өзін тәртіпсіздіктерден, әсіресе идеологиядағы немесе ақидадағы эмоцияналдық толқулардан және лайықсыз мінез-құлық пен қате пікірлерден қорғауы керек. Зұлымдық тез таралады және тек жүректерге ғана емес, адамдардың іс-әрекетіне, бүкіл қоғамға әсер ететін жұқпалы аурумен салыстыруға болады. Мұндай ауру қайырымды адамға да, жауызға да ізін қалдырады және оның нәтижесі әрқашан апатты болады.

Исламда адасулар мен азғырулар ешбір нұрдан ада қараңғылықпен салыстырылады, өйткені олар мұсылманның сенімі мен түсінігіне соншалықты әсер етіп, адам аз уақыт

ішінде өзгере алады: мумин мұсылманнан, адам кәпір мұсылман болуы мүмкін, кәпір мұсылманнан кәдімгідей кәпірге айналып кетуі мүмкін. Исламда имандары (сенімі) әлсіз адамдар өздерінің нәпсілеріне (қалауларына) еріп, күнәлары салдарынан фитна әсеріне ұшырайды. Мұндай адамдар азғыруларға қарсы тұра алмайды – олардың азғырулары жебе нысанаға тиетіндей тиеді.

Қазіргі қоғамның дүрбелені

Алла тағала адамзатты тура жолға түсуге және одан таймауға шақырды. Қазіргі әлемде фитна, азғырулар адамды үнемі мазалайды, өйткені қазіргі қоғамда олар үшін топырақ өте қолайлы.

Қиындықтар мұсылмандардан Құран мен Сүннетті тастап, ізгі амалдардан және Исламнан бас тартуды талап етеді. Ерлер мен әйелдер арасындағы шекараны жоюға шақырулар адамның табиғатына қайшы келетін идеяларды алға тартқан адамдардан келеді. Алла тағала бастапқыда әртүрлі әйелдер мен еркектерді жаратып, олардың арасындағы айырмашылықты белгілеуі тегін емес – шарифат осы табиғи айырмашылықты ескере отырып, адамдар арасында оның азғындауына және оның фитнаға түсуіне жол бермейтін этикалық нормаларды белгілейді. Пайғамбарымыз Мұхаммед #бір-бірімен жақын туыстық байланысы жоқ еркектер мен әйелдер бір-бірінен белгілі бір қашықтықта болуы керек деген қағиданы бекітті. Намаз кезінде де ерлер мен әйелдер бір-біріне араласпауы керек.

Қазіргі заманда әйел өз денесін әшкерелеуге, сыпайылық шапанын шешуге ұялмайды, дегенмен әйел мінезіндегі табиғи, туа біткен қасиет, дәл туа біткен, ар-ұят екенін ұмытпаған жөн – Алла Тағала осылай жаратқан. Ислам діні әйел бойындағы осы қасиетті сақтауға және дамытуға шақырады. Мұхаммед Пайғамбар ұят иманның бір бөлігі деп атаған. Ал ілгерілеу, ағартушылық сияқты ұғымдарды ұятсыздықпен, мінез-құлық мәдениетінің жоқтығымен шатастырмау керек. Қазіргі тұтыну қоғамы құмарлықтарды жоғарылатып, өзінің төменгі күнәкар қажеттіліктерін БАҚ, журналдар және кино арқылы қанағаттандыруды қалыпты деңгейге жеткізді. Күнәны насихаттау өте тартымды болды, осы тартымды және әдемі сөздердің барлығын иманға (сенімге) қабылдамау керек.

Жалпы азғырулар (уасуастар), күйзеліс эпидемиясын тудырады. Олар инфекциялар сияқты, алайда олар дененің өлімінен гөрі дін үшін әлдеқайда қауіпті, Исламды бұзады. Пайғамбарымыз Мұхаммед үмметін фитнадан сақтандырып, жақсы істерімен қиыншылықтардан аулақ болуға шақырды.

Қазіргі адамзат қоғамы көптеген азғыруларға ұшырайды және күнә алғаш пайда болған сәтте жас муминнің күнәдан бас тартуға күші мен даналығы жету қажет. Уақыт өте келе олардың кейбіреулерінің жүректері күнәға жұмсалады, содан кейін жаңа азғыру пайда болады және бұл келесісі бұрынғысынан да ауыр болады. Азғыруға ұшырамай-

тын адам болмайды. Бастысы кез келген сынақ жіберілген сәтте адам шыдамдылық пен табандылық көрсетуі керек.

Фитна муминді әлсіретпеуі керек: Алланың құлы тақуа болуы керек, азғыруларға алданып, арбауға берілмеуі керек. Алланың діні Ислам уақыт бойы негізгі түп тамыры өзгеріссіз келеді, сол себепті Ислам Алланың құлының өмірінде мәңгілік айқын бағдары болып қала береді.

Нағыз Мумин жасырын және ашық күнәлардан қорғана біледі, құлдарын тозақ азабынан құтқару және азғыруларға қарсы сынаққа төтеп беруге көмектесу үшін үнемі дұғамен Аллаһқа жүгінеді.

Ислам – муминнің бүкіл болмысының қорғаны, дүние тіршілігінің құрылымындағы бағдар және фитнадан шығудың және болашақтағы жақсы өмірінің кепілі. Дүние тіршілігінде де, өлім сәтінде де муминді жамандықтан, яғни фитнадан ізгі амалдар мен сабрлық ғана құтқарады. Исламдағы фитна – мұсылманның дұғасы, Алладан тозақтан құтылуын сұрайтын дұғасы.

Алла Тағала Қасиетті кітабында муминдерді күнәһарлармен қатар қоймауға, олар сияқты болмауға шақырады. Исламда адамға қажетті, пайдалы нәрсенің бәрі бар, басқа мәдениет ұсынатын нәрселерге алданбау керек. Құран, Мұхаммед пайғамбардың сүннеті барлық сұрақтарға жауап береді, дұрыс жолды көрсетеді және мұсылман өміріндегі фитнадан аулақ болуға көмектесетін АҚИҚАТТЫҢ қайнар көзі.

Егер адам әлсіз болып шықса, фитнаға қарсы дәрменсіз

болып шықса және азғындықты уағыздаушылардың жетегіне ерсе, Исламда оның емделу жолы – Сүннет пен Құранға жүгіну, пайғамбар, сахабалардан үлгі алу, солардың жүрген жолымен жүру. Аллаһтың мұсылмандарға осы өмірді нығметпен жібергенін анық көрсетеді және бүлік пен фитнаға шақырып жатқан дұшпандар мұсылмандарды неден айырмақ? Әрине тыныштықтың, бейбітшіліктен, ынтымақтастықтан.

Өзіңізді бұзақылардан қорғау үшін табандылық танытып, әлсіз жерлеріңізді ашпауыңыз керек, өйткені бұл сіздің табиғатыңызға жат арандатушылық. Олар адам бойындағы асыл құндылықтарды жоюға тырысатындар. Өздерінің уақытын мұсылмандармен алысуға жұмсайды, себебі олардың жұмысы сол. Ислам бекіткен заңдарға бағыну – күш-қуат алудың және наным-сенімді нығайтудың бірден-бір жолы. Ислам заңдары (шариғат) сенімді заңдар. Осы заңдарды ұстанған мұсылман әлемі шығыстан батысқа қарай кеңейіп, Аллаһтың жолын қамтамасыз еткен Византия патшалары мен парсы Хосроларының қазынасына ие болды. Мұсылмандардың Құран мен Сүннетті берік ұстануы ғана мұсылмандардың тура жолда қалуына көмектесті.

Дәджәл фитнасы

Өмірдегі және өлімдегі фитна және Дажжалдың сынақтарының жамандығы туралы оқылатын арнаулы дұға бар. Ислам үмбетінің және бүкіл адамзаттың болашағында болатын Исламдағы ең ауыр фитналардың бірі – ақырзаманда

болатын және үлкен белгілердің бірі болатын Дәджәлдың (Антихрист) келуі. Қиямет күнінің басталуының үлкен белгілерінің бірі.

Ислам тарихындағы мұсылмандардың басынан өткерген, Исламда көптеген адасушы ағымдар мен секталардың пайда болуына, кейбір мұсылмандардың көзқарастарының азғындығына байланысты оқиғаларды талдай отырып, Дәджәл фитнасының ең үлкен сынақтардың бірі болады деген қорытындыға келуге болады. және Пайғамбарымыз Мұхаммед ескерткен Қиямет күніндегі Исламдағы толқулар. Мұсылман Дәджәл фитнасынан және мұсылманды дүниеде (осы өмірде) және періштелер сынауы басталатын ақыретте күтіп тұрған сынақтардан қорғау үшін дұға етуі керек. Алла Елшісінің (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) сүннетінде осы сынақтардан қорғану үшін соңғы тәшаһһудтан кейін дұғаны оқуға болатын дұға бар: Уа, Аллаһ, расында мен Саған қабір азабынан, тозақ азабынан, өмір мен өлім сынақтарынан және Дәжжалдың (әл-масих дәджәл) сынақтарының жамандығынан пана сұраймын).

Басшыға бағыну

Ардақты Пайғамбарымыз Мұхаммедке, оның отбасына және барлық солих сахабаларына мадақ! Алла Тағала адамдарға осы өмірде де, болашақта да бақыт пен жеңістің кілті болып табылатын дінін түсірді. Раббымыз жалғыз Жаратушы және Ол құлдарына не пайда әкелетінін жақсы біледі. Сондықтан да Ол оларға Өзінің хикметтік өсиеттерін орын-

дауды және барлық нәрседі – теология (дін ғылымы) мен ахлақта (адамгершілік), экономика мен саясатта, отбасымен және қоғаммен қарым-қатынаста тақуалықты сақтауды бұйырды.

Ислам діні әрбір адамның Алла Тағала және Оның жаратылысы алдындағы міндеттерін толық орындауы үшін жағдай жасауға шақырылған. Мұның кілті – әділ де парасатты басшының басшылығымен салауатты қоғам құру. Жауапкершілікті мойнына алып, Алланың разылығы мен нығметіне бөленетіндей халқын алға жетелейтін басшы сайлау. Ал барлық мұсылмандар өз билеушісін қолдауға, оны құрметтеуге, оның әділ бұйрықтарын орындауға, оған тек жақсылық тілеп, ешбір жағдайда оның беделіне нұқсан келтірмеуге міндетті.

Халықты басқару – ең үлкен жауапкершілік. Халық басқару тізгінін өз қолына алған адам иығына өте ауыр жүк артады. Расында, Қиямет күні әрбір адам өз қолында немесе қолында болған әрбір адам үшін жауапты болады. Отағасы әйелі мен балалары үшін жауапты болады. Мемлекет басшысы барлық қарамағындағылар үшін жауап береді. Бұл жайында Алла Елшісі: «Сендердің әрқайсысың қойшысындар, әркім өз отарына жауаптысың. Имам – қойшы, ол өз қол астындағыларға жауапты. Күйеу отбасында бақташы, ол отбасына жауапты. Әйел күйеуінің үйінде бақташы және ол оған жауапты. Қызметші қожайынының меншігіндегі бақташы және ол үшін жауапты. Бала әкесінің мал-мүлкінің бағу-

шысы, ол да оған жауапты. Сендердің әрқайсысың қойшысындар, әркім өз отарына жауаптысың» (Ахмад, Әбу Дауд, ат-Тирмизи; әл-Әлбани бұл хадисті сахих деп таныған). Дегенмен, әркім өз міндетін атқара алмайды. Нағыз мумин Раббысынан қорқып, жауапкершілік іздемеу керек, ел басқару оңай іс емес, бірақ егер халық оған билік тапсырса, ол барлық істе әділ, құдайдан қорқу үшін бар күш-жігерін салуы керек.

Пайғамбарымыз: «Уа, Әбдур-Рахман, әмір болуды сұрама, өйткені өтінішіңе орай әмірші болып тағайындалсаң, бұл қызметке сен ғана жауапты боласың. Егер сен мұнсыз (кездейсоқ) тағайындалсаң, бұл істе саған жәрдем беріледі» (әл-Бұхари және Муслим). Пайғамбарымыз: «Алланың атымен ант етемін, біз бұл қызметке өз еркімен келгенді де, оған құмар адамды да тағайындамаймыз», – деді (әл-Бұхари және Муслим). Бір күні Әбу Зәһр Алла Елшісіне: «Мені осы лауазымға тағайындамайсың ба?», – деді. Пайғамбар оның иығынан қағып: «Уа, Әбу Зәһр, сен әлсізсің, бұл жауапкершілік. Қиямет күні ол ұят пен қорлық әкеледі және осы лауазымды дұрыс алып, барлық парыздарын орындаған адамнан басқаның бәрін өкінішпен тудырады» (Муслим).

Әділдік – билеушінің ең жақсы қасиеті. Жоғарғы Тәңір жалғыз Төреші, ал заң шығару құқығы тек Оған ғана тиесілі. Демек, Аллаһ жер бетіндегі құлдарына билік берген адам Аллаһтың заңын ұстануы керек. Сонда ғана Алланың разылығына бөленіп, өзі басқарып отырған қоғам береке мен тұ-

тастыққа толы болады. Алланың шариғатына мойынсұну және оған қанағат ету – иманның ең маңызды құрамдас бөлігі. Демек, барша мұсылман әміршілері Алланың түсіргеніне сүйене отырып үкім беруге міндетті, ал қол астындағылары Аллаһ Тағаланың Кітабында және Елшісінің сүннетінде түсірген нәрселерге жүгінуге міндетті.

Алла Тағала: «Бірақ жоқ – Раббыңмен ант етемін! «Олар өздеріне келіспеушілік тудыратын барлық істерге сені төреші етіп сайламайынша иман келтірмейді, сосын сенің шешіміңнен жүректерінде еш ұят таппай, толық бойұсынады» («Әйелдер» сүресі, 65-аят).

Демек, үкім үшін Аллаһқа және Оның Елшісіне жүгінбеген, бұл шешімге қанағаттанбаған және оған мойынсұнбаған адамдарда Аллаһ иманның бар екенін үзілді-кесілді жоққа шығарады. Раббымыз Аллаһтың шариғатына сүйеніп үкім етпейтін әміршілерді опасыз, әділетсіз және еркін деп атаған. Алла Тағала: «Ал кім Алланың түсіргенімен үкім етпесе, олар кәпір»... «Ал кім Алланың түсіргенімен үкім етпесе, солар залым»... «Кімде-кім Алла түсіргенімен үкім етпесе, міне солар азаптылар»...

Шейх Салих ибн Фаузан «Таухид» кітабында былай деп жазды: «Алланың түсіргеніне сүйене отырып үкім ету және соған жүгіну (шариғат) мұсылмандар арасында туындайтын барлық даулы мәселелерде қажет. Ғалымдар теологиялық сипаттағы мәселелерді өз бетінше шешуге жүгінген кезде бір немесе басқа мазхабқа немесе имамға фанаттық ұста-

ну салдарынан Құран мен Сүннет мәтіндерімен дәлелденбеген үкімдерді қабылдамауы керек. Кейбір мұсылман елдерінде сенетіндей жеке сипаттағы немесе азаматтық жағдайдағы мәселелер ғана емес, басқа мәселелер бойынша сот ісін жүргізуге және іс жүргізуге де қатысты болуы керек, өйткені Ислам бөлінбейтін біртұтас және Алла Тағала былай деді: Әй, иман келтіргендер! Толық бағыныңдар (яғни Исламды толығымен қабылдандар), («Сиыр» сүресі, 208-аят); «Кітаптың бір бөлігіне сеніп, бір бөлігіне қарсы боласындар ма?», («Сиыр» сүресі, 85-аят).

Сондықтан барлық мәзһабтарды ұстанушылар өз имамдарының сөздерін Құран мен Сүннетке сәйкестендіріп, Құран мен Сүннетке сәйкес келетін заңдарды ұстанып, басқаның бәрін теріске шығарып, соқыр фанатизмді тастағаны жөн. Бұл әсіресе сенім мен идеологияға қатысты барлық білім мен заңдар. Барлық имамдар бұған назар аударсын, Аллаһ оларды рақымына алсын, егер адам бұған қайшы әрекет жасаса, онда ол өзін солардың қатарынан деп санаса да, олардың ізбасары болып табылмайды және мұндайлар туралы Аллаһ: «Олар өздеріне хатшылар мен монахтарды алды және қожайын қылды, Алладан басқа және Мәриям ұлы Мәсіх...» («Тәубе» сүресі, 31-аят).

Бұл аят тек христиандарға ғана емес, сондай-ақ олар сияқты әрекет ететіндердің барлығына қатысты, кімде-кім Алланың және Оның Елшісінің әмірлеріне қайшы әрекет етіп, Алланың түсіргеніне қарап емес, адамдарға үкім шығаратын

немесе оларға осындай шешімді талап ететін кез келген адамға қатысты. Өз нәпсісін қанағаттандыру үшін өзін шынайы мумин деп санаса да, Исламнан және Аллаға деген сенімнен шықты. Өйткені, расында, Алла Тағала осындай нәрсені қалайтындардың барлығына сөгіс айтып, олардың мумин деген сөздерін өтірік деп атаған».

Сонымен, Алланың заңынан бет бұрғандарды Алла кәпір деп атайды. Бірақ кейде бұл үлкен күпірлік түрінде болады, ол адамды мұсылман қауымынан тыс қалдырады, ал кейде кішігірім күпірлікке апарып соқтырады, бұл адам мұсылман болып қалады. Бұл нақты жағдайларға байланысты. Шейх Салих ибн Фаузан «Таухид» кітабында былай деп жазды: «Ендеше, егер адам Алланың түсіргеніне сүйене отырып үкім шығарудың қажеті жоқ деп есептесе және оның құқығы еркін деп есептесе. Бұл мәселеде толық таңдау жасаса немесе Аллаһтың шешіміне немқұрайлы қарап, басқа заңдар мен азаматтық заңдарды Аллаһ түсіргеннен жақсырақ деп есептесе, біздің заманымызға сәйкес келмейтін болса немесе Аллаһтың бергеніне сүйенбей шешім қабылдаса. Кәпірлер мен екіжүзділердің көңілінен шығу үшін түсірілген болса, бұл оның күпірлігінің ҰЛЫЛЫҒЫНЫҢ көрінісі болады. Алайда, егер адам сотты жүргізгенде Алла түсірген шарифатқа сүйену керек деп есептесе, бірақ іс жүзінде одан ауытқып, сонымен бірге бұл үшін жазаға лайық екенін мойындаса, онда ол бүлікші болып, Құдайға бағынбаған күйде, кішігірім күпірлік күнәға тап болады. Ал егер адам Аллаһтың әмір-

лерін (шариғатты) білмей, оны білуге бар күш-жігерін салып, бірақ қателессе, ол қателескен адам, әрекетінің сауабын алады және оның қателіктері кешіріледі».

Ислам Ибн Таймия «Минхәж әс-Сунна ән-Нәбәуия» кітабында былай деп жазған: «Аллаһтың Елшісіне түсіргеніне сүйеніп үкім шығаруды қажет деп санамайтын адам кәпір екені күмәнсіз. Алланың түсіргенін ұстанбай, өзі әділ деп санаған нәрсеге сүйеніп, адамдар арасында үкім шығаруға рұқсат берген адамға да солай. Шынында да, әділ билікке ұмтылмайтын қауым жоқ, бірақ бұл қауымдастықтың діндері көбінесе үлкендерінің ұстанғанын әділ деп санайды. Дегенмен, өздерін мұсылман санайтындардың арасында да көбісі өз үкімдерін Алла түсірген шариғатта ешнәрсе айтылмаған әдет-ғұрыптарына сүйенеді. Бұл, мысалы, өз ата-бабаларының дәстүрін ұстанатын, Құран мен Сүннетке мән бермей, осылай істеу керек деп есептеген тәуелсіз билеушілер болған бәдәуиндер арасында байқалады, дегенмен дәл осы күпірлік болып табылады. . Олардың көпшілігі Исламды қабылдап үлгерсе де, әміршілер ұстанған дәстүрлер бойынша үкім шығаруды жалғастыруда. Егер бұл адамдар тек Аллаһ түсірген нәрсеге сүйене отырып үкім шығаруға болатынын білсе, бірақ оны іс жүзінде ұстанбай, оған қайшы әрекет жасауға рұқсат етсе, кәпір болды».

Шейх Мұхаммед ибн Ибраһим былай деген: «Жалғыз Аллаһтың үкімінің әділдігін мойындай отырып, Аллаһ түсіргеннің негізінде үкім шығармаған адам, өзінің күнәсін мой-

ындай отырып, кішігірім «сенімсіз имансыздық» жасайды. Бұл тек бір немесе екі рет жасаған адам туралы. Егер ол Алланың шариғатына қайшы келетін заңдар жинағын ойдан шығарса, оны жаратқандар қателесе (ақиқатқа сай келмесе), шариғат ережелері әділетті деп айтса да, бұл нағыз күпірлік. Мұндай күпірлік адамды мұсылман қауымынан тыс қалдырады».

Раббымыз жер бетіндегі әміршілеріне өзінің кемел шариғаты бойынша үкім шығаруды және әділ болуды бұйырды. Ол: «Егер үкім шығарсаңдар, әділдікпен үкім етіңдер» («Ас» сүресі, 42-аят).

Алланың қалауын Оның разылығы үшін шын жүректен орындау керек, өйткені бұл ғибадат. Алла Тағала тек өз мақсатын, жеке мүддесін көздейтін шариғат заңына бағынбайтын әрбір адамды айыптайды. Жүректерінде дерт барлар туралы: «Олар араларында үкім беру үшін Аллаға және Елшісіне шақырылса, олардың кейбірі бет бұрады. Ал егер ақиқат олар жағында болғанда, олар оған бойұсынып келер еді» («Нұр» сүресі, 48-49 аяттар). Мұндай адамдар тек қана өз нәпсілеріне сай келетін нәрселерге мән береді және оларға қайшы келетін барлық нәрселерден бас тартады.

Игі істерде әрбір мұсылман өз билеушілері мен басшыларына бағыну қажет. Мұсылман басшыға мойынсұнуға және оған бағынуға және ол туралы жаман сөз айтпауға міндетті, өйткені басшыға бағынбау дін мәселелерінде де, дүние өмірінде де жаман зардаптарға әкеледі. Осындай за-

рдаптардың бірі – мұсылмандардың күш-қуатының әлсіреуі, соның нәтижесінде мұсылман халықтарының дұшпандары өздерінің арам ойларын тезірек жүзеге асыруға мүмкіндік алады. Мұсылман басшыны халқы құрметтеп, оның қол астындағылар Алланың заңымен берілген әмірлерін орындаса, Ислам дұшпандары одан қорқып, құрметтейді. Мұсылмандар өз әміршісін құрметтемесе, дұшпандары оны қорлайды. Және бұл мұсылмандардың өздерін менсінбейтіндігінің көрінісі болады. Демек, иманды адам бүкіл мұсылмандардың тағдыры үшін жауапкершіліктің ауыр жүгін арқалаған адамды құрметтеуге тиіс, сонда бүкіл әлем адамдары оның алдында да, барлық мұсылман халықтарының алдында да құрметпен қорқуды сезінуі керек.

Аллаһ Тағала: «Әй, иман келтіргендер! Аллаға бой ұсыныңдар, Пайғамбарға және араларыңдағы әмірлерге бой ұсыныңдар. Егер араларыңда бір нәрседе келіспеушілік туындаса, егер Аллаға және Қиямет күніне сенетін болсаңдар, оның шешімін Аллаға және Елшісіне беріңдер. Осылайша нәтиже жақсырақ әрі қолайлы болады» («Әйелдер» сүресі, 59-аят). Ибн Аббас бұл аяттың Аллаһ елшісінің мұсылман отрядының (әл-Бұхари және Муслим) басында жорыққа жіберген Абдулла ибн Хузафаға қатысты түскенін айтты. Құран тәпсіршілері билік иесінің кім екені туралы бірнеше пікір айтқан. Әбу Һурайра, Ибн Аббас, Зәйд ибн Аслам, әс-Судди және Муқатил осыларды билік басындағылар деп есептеді. Ибн Аббас та бұлардың мұсылман ғалым-

дары екенін айтқан. Бұл пікірді Ибн Әбу Талха, Жәбир ибн Абдулла, әл-Хасан әл-Басри, Әбу әл-Әлия, Муджахид, ан-Нахай және ад-Даххак та айтқан. Икрима бұл аят Әбу Бәкір мен Омар ибн әл-Хаттабқа қатысты болуы мүмкін деп те есептеген.

Пайғамбардың барлық сахабаларына қатысты деген пікір де бар. Ибн Касир Құран тәпсірінде (1/519) былай деп жазды: «Бұл барлық мұсылман әмірлері мен ғалымдарына қатысты екені анық және бұл туралы Аллаһ жақсырақ біледі».

Шауқани Құран Кәрімнің «Фатхул-Қадир» (1/480) тәпсірінде былай деп жазды: «Билік иелері – мұсылман имамдары, билеушілері, билері және шариғат бойынша билік берілген, бірақ оған сәйкес емес әрбір адам, Кәпірлер мен Шайтандар. Күнә болмаса, бұйырған немесе тыйым салған барлық нәрседі оларға бағыну керек, өйткені Алланың өзіне бағынбай, Алланың жаратқанына бағыну мүмкін емес. Бұл туралы Алла Елшісінің сахих хадистерінде айтылған».

Ахмад ибн Таймия «Мәжму' әл-Фәтуа» жинағында (35/16-17) пәтуаларының бірінде былай деп жазған: «Әрбір адам Аллаһқа және Оның Елшісіне бағынуға міндетті. Әрбір адам әмірлерге бағынуға міндетті, өйткені Аллаһ бұйырған. Кімде-кім Алланың және Оның Елшісінің қалауын орындап, әміршісінің бұйрығын орындаса, Алланың сауабын алады. Егер адам билеушіге билік немесе байлық бергенде ғана мойынсұнса, ал басқаша қарсылық танытып, әмірлеріне бағынбайтын болса, онда оның болашақ өмірінде мұрасы

болмайды».

Әбу Һурайрадан риуаят етілген хадисте Пайғамбарымыз (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Кім маған бағынса, ол Аллаға бойсұнды, ал кім маған бағынбаса, Аллаға бойұсынбады. Кім мен тағайындаған әмірге мойынсұнса, ол маған бағынды, ал кім мен тағайындаған әмірге бағынбаса, ол маған бағынбады» (әл-Бұхари және Муслим). Ибн Хаджар «Фатх әл-Бари» (13/112) кітабында осы хадистің түсіндірмесінде былай деп жазды: «Ибн ат-Тин Құрайыштардың да, басқа арабтардың да ешкімнің билігін мойындамайтынын және ешбір билеушіге қарсылық көрсетпегенін айтты. Пайғамбар бұл сөздерді әскерлерді басқаруға немесе қалаларды басқаруға тағайындағандарға бағынсын және оларға қарсы шықпауы үшін айтты. Әйтпесе, мұсылмандар арасында келіспеушілік туындайтын еді».

Әбу Һурайра (р.а.) Пайғамбардың (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) былай дегенін жеткізген: «Сен қаласаң да, қаламасаң да, саған қиын және оңай болған барлық істерде әміршіге мойынсұнуға және бағынуға міндеттісің, тіпті ол саған тиесілі нәрсені өзіне иемденсе де» (Муслим). Сондай-ақ ол Пайғамбардың: «Аллаһ Тағала қиямет күні үш адаммен сөйлеспейді және оларды тазартпайды және олар ауыр азапқа ұшырайды. Бұл жол бойынан құдық тауып алып, оған басқаларды жақындатпаған адам; имамға дүниелік пайда үшін ғана ант берген және қалағанын алған кезде ғана антына адал болған адам; сондай-ақ тауарды сатқан

кезде мұны істемесе де, осыншама ақша төледім деп Алланың атымен ант ішетін, бірақ сатып алушы оған сеніп, тауарды алатын саудагер» (әл-Бұхари және Муслим). Ол Пайғамбардың былай дегенін айтты: «Исраил ұрпақтарын пайғамбарлар басқарды: олардың бірі қайтыс болғанда, оның орнына екіншісі келді. Менен кейін пайғамбарлар болмайды, бірақ билеушілеркөп болады». Одан: «Не істеуіміз керек?» деп сұрады. Ол: «Антыңа адал бол, сонда Алла тағала олардың қол астындағылардың барлығын сұрайды», – деп жауап берді (Муслим). Әбу Зәһр: «Сүйікті әміршіге бағынуымды бұйырды, тіпті егер ол аяқ-қолы кесілген құл болып шықса да», – деді (Муслим). Әнәс ибн Мәлик Пайғамбардың (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Тыңдаңдар және бағыныңдар, тіпті басы мейіздің көлеміндей Хабашистандық құл басқарса да», – дегенін жеткізген (әл-Бұхари). Умм аль-Хусейн Алла Елшісінің қоштасу қажылығы кезінде былай дегенін естігенін баяндайды: «Егер сендерді Алланың Кітабы бойынша тура жол көрсететін құл басқарса да, басшыларды тыңдаңдар және мойынсұныңдар» (Муслим).

Ибн Масғуд Пайғамбардың (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) былай дегенін жеткізген: «Менен кейін озбырлық және сендер құптамайтын көптеген нәрселер пайда болады». Одан: «Уа, Алланың Елшісі, бізден осы уақытты тапқандарға не бұйырасыз?» деп сұрады. Ол: «Міндеттеріңді орындаңдар және Алладан өздеріңе өтемақы беруін сұраңдар» (әл-Бұхари және Муслим). Сәләма ибн Язид әл-

Джуфи бірде Алла елшісінен: «Уа, Алланың Елшісі, егер бізді парыздарымызды орындауды талап ететін, бірақ орындамайтын адамдар басқарса, бізге не істейсің?» – деп сұрады. Пайғамбар кері бұрылып кетті. Ол сұрағын екі-үш рет қайталады, әр жолы Пайғамбар одан теріс бұрылды. Содан кейін әл-Аш'ас ибн Қайс Сәламаны қолынан тартты, бірақ содан кейін Пайғамбар: «Тында және мойынсұн, өйткені олар өз ауыртпалықтарын көтереді, ал сен өзіндікін көтересің» (Муслим). Абдулла ибн Амр ибн әл-Ас Пайғамбардың былай дегенін айтты: «...Кімде-кім өз әміршісіне ант беріп, оған қолы мен жүрегін ұсынса, оған қолынан келгеннің бәрінде бағынсын. Ал егер кімде-кім оны биліктен айыруға әрекет жасаса, оның басын кесіңіз» (Муслим). Хузайфа Пайғамбардың (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) былай дегенін жеткізген: «Менен кейін менің нұсқауыммен жүрмейтін және менің жолымды ұстанбайтын әміршілер келеді. Олардың арасында адам кейпіндегі шайтан жүректі адамдар болады». Мен одан не істеуім керек деп сұрадым. Ол былай деп жауап берді: «Әміршінді тында және ол саған қысым көрсетіп, мал-мүлкінді иемденсе де, оған бағын. Оған құлақ асыңдар және оған бағыныңдар» (Муслим).

Ибн Сария былай деген: «Бірде Алла Елшісі бізге бір уағыз оқып, жүрегіміз үрейленіп, көзіміз жас алды. Біз оған: «Уа, Алланың Елшісі, бұл қоштасу уағзына ұқсайды. Бізге не өсиет етесің?» Ол былай деді: «Мен сендерге Алладан

қорқып, әмірлеріңе бағынуларыңды, тіпті егер сендерді құл басқарса да, бағынуды бұйырамын. Расында меннен кейін сендерден кім тірі қалса, көп келіспеушіліктер көреді. Сондықтан менің жолыммен және солих халифалар жолымен жүріңдер және оған тістеріңмен жабысыңдар. Дінге жаңалық енгізуден сақ болыңдар, өйткені әрбір бидғат – адаушылық» (Әбу Дауд, ат-Тирмизи, Ибн Мажа; әл-Әлбани бұл хадисті сахих деп таныған). Сондықтан имам Ибн Ражаб «Жами'ул-Улум уа әл-Хукум» (2/117) кітабында: «Мұсылман әмірлеріне мойынсұну – дүние бақытының кілті. Бұл Алланың құлдарына күнделікті істерінде пайда әкеледі. Оның арқасында олар жер бетінде діндерін бекітіп, Раббыларына мойынсұнады». Шейхул-Ислам Ибн Таймия өзінің пәтуаларының бірінде (35/20-21) былай деп жазды: «Пайғамбардың мұсылмандарға күнә болып табылмайтын барлық нәрселерде әмірлерге бағынуды бұйырғанын бірнеше рет баса айттым. Сондай-ақ оларға жақсы нұсқау беруді, олардың шешімдеріне және мал-мүлкін қалай бөлуге сабырлы болуды, олармен бірге әскери жорықтарға шығуды, олардың артында топтық намаз оқуды және барлық игі істерінде оларға еруді бұйырды. Бұл барлық шынайы сенушілерге қатысты және бұған қатыспағанын тек тозған қария ғана ақтай алады. Міне, мұсылмандар бір-біріне жақсылық пен тақуалықта көмектеседі. Соған қарамастан оларға әміршілердің өтірігін мақұлдаудан, олардың жауыздығы мен әділетсіздігінде оларға көмектесуден, күнәлі істерде оларға мойынсұ-

нудан және т.б. Мұндай әрекеттер күнә мен дұшпандыққа жәрдемдесу болып саналады».

Алланың харам еткеніне мойынсұну мұсылманшылық емес. Абдулла ибн Омардан жеткен хадисте Пайғамбарымыз (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Мұсылман өзіне күнә жасау бұйырылмаса, қаласа да, қаламаса да әмірлерін тыңдап, бағынуы міндетті. Егер оған күнә жасау бұйырылса, онда ол бұл істе оларды тыңдамау және бағынбау керек» (әл-Бұхари және Муслим). Әбу Әбдәр-Рахман ибн Әли былай деген:

«Пайғамбарымыз мұсылмандарды жорыққа аттандырған кезде Мәдина тұрғындарының бірін басшы етіп тағайындап, қалғандарының бәрін өзіне бағынуды бұйырды. Бір күні жолда ашуланып, адамдарға: «Пайғамбар сендерге маған бағынуларыңды бұйырды емес пе?», – деді. Адамдар: «Иә» деп жауап берді. Сосын: «Маған ағаш жинап бер», – деді. Олар отын жинап болған соң, от жағуды бұйырды, сосын отқа кіруді бұйырды. Жұрт уайымдап: «Оттан аман қалу үшін Пайғамбардың дініне бет бұрдық...» деп бір-бірінің қолынан ұстай бастады. Басшысының ашуы келді. Олар қайтып оралған кезде болған жайтты Пайғамбарымызға айтып берді де, ол: «Егер олар оған кірсе, қиямет күніне дейін шықпас еді. Расында, Алланың бұйырғанына мойынсұну керек» (Фатхул-Бари, 8/58).

Ислам Мұсылман билеушісіне қарсы сөйлеуге тыйым салады. Алланың шарифаты осы лауазымға сайланған мұсыл-

ман билеушіге қарсы сөйлеуге үзілді-кесілді тыйым салады. Мұсылманның қолындағы үкіметті құлатуға немесе тіпті оның билігіне нұқсан келтіруге әрекеттенген адам Алла Тағала мен Оның соңғы Елшісінің еркіне қарсы болады. Зияд ибн Құсайб былай деді: «Мен Әбу Бәкратамен бірге Ибн Амир уағыз оқып жатқан кезде оның мінберінің жанында отырдым, ол жұқа әрі нәзік көйлек киген болатын. Осы кезде Әбу Билял: «Біздің әмірге қараңдар. Ол еріктілер киетін көйлекті киіп жүр». Әбу Бәкрата оған тез жауап қатты: «Үндемей қал, мен Алла елшісінің: «Кімде-кім жер бетінде Алланың билік берген әміршісін қорласа, Алла оны қорлайды», – дегенін естідім (әт-Тирмизи; әл-Әлбани бұл хадисті жақсы деп таныған). Имам Ахмад риуаят еткен хадисте: «Кімде-кім Алла Тағала жер бетінде билік берген әміршісін құрметтесе, Алла оны құрметтейді. Ал кімде-кім Алла Тағала жер бетінде құдірет берген әміршісін қорласа, Алла оны қорлайды». Сахл ибн Абдулла ат-Тустари былай деген: «Адамдар билеушілері мен ғалымдарын құрметтесе, олардың денсаулығы нашар болады. Оларды құрметтесе, Алла олардың дүниелік және болашақ өмірін реттейді. Оларға немқұрайлылық танытса, Алла олардың дүниелік және болашақ өмірін жояды». (Тафсир әл-Қуртуби, 5/262). Әбу Һурайрадан (р.а.) жеткен хадисте Пайғамбарымыз (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Кімде-кім басшыға мойынсұнбай, мұсылман үмметінен бөлініп өлсе, ол надандық заманының өлімімен өледі. Кімде-кім соқыр

құмарлықтан ту астында соғысса, оған ашуланып, шақырып немесе оған көмектесіп, өлтірілсе, ол надандық заманының өлімімен өлді. Кімде-кім тақуалар мен күнәһарларды ажыратпай, мүміндерге зиянын тигізбестен және бейбіт келісім жасалғандардың алдындағы міндеттерін орындамай үмметіме қарсы келсе, оның маған қатысы жоқ, менің де оған қатысым жоқ. » (Бұхари және Муслим). Ибн Аббас жеткізген хадисте Пайғамбарымыз (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Кімде-кім өз әміршісінен ұнатпайтын нәрсені байқаса, оған сабыр етсін, өйткені кім мұсылман үмметінен бөлініп, өлсе, ол надандық заманының өлімімен өледі» (Бұхари және Муслим). Абдулла ибн Омардан жеткен хадисте Пайғамбарымыз (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Кімде-кім әміршісіне бағынбаған болса, қиямет күні Алла Тағалаға жолығады және оған ешқандай себеп болмайды. Ал кім ант ішпей өлсе, ол надандық заманының өлімімен өлді» (Муслим). Арфаджа Алла Елшісінің былай дегенін естігенін айтты: «Егер сендерге бір кісінің қол астында болсаңдар, бірлігіңді бұзып, үмметінді бөлгісі келетін біреу келсе, оны өлтіріңдер (Муслим). Арфаджа Алла Елшісінің былай дегенін естігенін жеткізген: «Егер бәрің бір адамның қол астында бола тұра, бірлікті бұзып, үмметінді бөлгісі келетін біреу келсе, оны өлтіріңдер (яғни, басшыға қарсы шыққанды), (Муслим). Умму Сәләмә Пайғамбардың (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) былай дегенін жеткізген: «Сендердің істерінді кейде ұнатып, кейде ұнатпайтын әмірлер

басқаратын уақыт келеді. Сендерден кім [олардың зұлымдықтарын] жек көрсе, оларға қатысы жоқ. Кімде-кім оларға қорлық айтса, [жазадан] құтылады. Кім оларға разы болып, оларға ілессе...» деп айтқан жерінен, сөзін бөліп сұрады: «Уа, Алланың елшісі, олармен соғысу керек емес пе?». Ол: «Жоқ, егер олар намаз оқитын болса», – деп жауап берді (Муслим). Джунада ибн Әбу Умайя былай деді: «Убада ибн әс-Самит ауырып қалғанда, біз оған келіп: «Аллаһ саған шипа берсін! Пайғамбардан естіген хадистеріңіздің бірін айтыңызшы, Алланың қалауымен ол сізге пайдалы болады», – деді. Убада: «Пайғамбар бізді өз орнына шақырды, біз оған ант бердік. Ол бізге: «Сіздерге ант етеміз, біз қаласақ та, қаламасақ та, бізге қиын болса да, қолымыздан келмесе де, әмірші мал-мүлкімізді иемденіп алса да, бәрін тыңдаймыз және бағынамыз. Сондай-ақ біз онымен билікке таласпаймыз». Сонда Пайғамбар: «Аллаһ хабарлаған ашық күпірлік жасамаса», – деді (әл-Бұхари және Муслим). Имам ән-Нәуәуи (12/229) осы хадиске берген түсіндірмесінде: «Бұл хадистегі күпірлік сөздері Алла Тағаланың діні ескертетін күнәларды білдіреді. Бұл хадистің мағынасы: билеушімен билік үшін дауласып, оған қарсы шықпау керек, егер ол шынайы күпірлік жасамаса, оны Ислам негіздерінен білесіз. Егер әмірші мұны істесе, оның әрекеті мақұлданбайды және оған ақиқатты еске салу керек. Алайда оған қарсы шығу және онымен соғысу мұсылман ғұламаларының бірауызды пікірі бойынша, тіпті билеуші деспот және үлкен күнәһар

болса да тыйым салынған. Бұған көптеген хадистер айқын дәлел. Сүннетті ұстанушылар бірауыздан билеушіні жасаған күнәлары үшін биліктен кетіруге болмайды. Ғалымдар мұның себебін мұндай әрекеттердің мұсылмандар арасында қантөгіс пен алауыздық тудыруы мүмкін деп есептейді. Сондықтан күнәһарды биліктен кетірудің пайдасынан гөрі зияны көп болады».

Ауф Ибн Малик Пайғамбардың былай дегенін жеткізген: «Әміршілердің ең жақсысы – өздерің жақсы көргендерің және сені жақсы көретіндерің. Сен оларға батасын бер, олар саған батасын береді. Ал әміршілердің ең жаманы – өздерің жек көретіндерің және сені жек көретіндерің. Сен оларға қарғыс айтасың, олар сені қарғайды». Одан: «Уа, Алланың Елшісі, қолымызда семсермен соғыспаймыз ба?» – деп сұрады. Ол: «Жоқ, егер олар сенімен бірге намаз оқитын болса. Әміршіңнен өзіңе ұнамайтын нәрсені көрсең, оны ұнатпа, бірақ мойынсұнудан бас тартпа» (Муслим). Бұл Алланың заңы билеуші мұсылман болса, үкіметті құлату әрекеттеріне тыйым салғанын білдіреді. Бұл әрбір сенуші есте сақтауы және басшылыққа алуы керек өте маңызды ілім. Нафи' былай деді: «Мәдиналықтар Язид ибн Муауияны тақтан тайдыруға бел буған кезде, Ибн Омар өзінің серіктері мен балаларын жинап, Пайғамбардың: «Қиямет күні әрбір сатқынның қасына ту тігіледі» дегенін естігенін айтты...» Ол сөзін жалғастырды: «Бәріміз бұл кісіге Аллаһ пен Оның елшісінің заңына сәйкес ант бердік. Расында, мен бір адамның екін-

шісіне Аллаһ пен Оның елшісінің заңы бойынша ант беріп, сосын оған қарсы соғысуынан асқан сатқындық білмеймін. Бір кездері бәріңіз оған ант бергенсіздер. Сондықтан, егер сендердің біреулерің оны құлатқысы келсе, онда менің оған қатысым жоқ» (әл-Бұхари). Ибн Муфлих «әл-Адаб аш-Шария» (1/175) кітабында былай деп жазды: «Әл-Уәтик әміршісі кезінде Бағдадтың мұсылман фақиһтары Әбу Абдулла Ахмад ибн Ханбалға келіп, оған шағымданды: Мұсылмандардың жағдайы олардың арасында Құранның жаратылуына және т.б. туралы теріс көзқарастардың таралуына байланысты өте қиындады. Олар билік пен сұлтанға наразылықтарын білдірді. Имам Ахмад олармен бұл мәселені талқылап, жүректерінде Сұлтанның әрекеттеріне наразылық білдіруді бұйырды, бірақ ешбір жағдайда оған мойынсұнудан бас тартпауды, мұсылмандардың бірлігін бұзбауды, олардың қанын төкпеуді, мүмкін болатын нәрселер туралы ойлануды бұйырды. Олардың әрекеттерінің салдары және сабрлық туралы ойлануға шақырды». Бұл Мұхаммед пайғамбардың сүннеттерін қайта жаңғыртып, өмірінің соңына дейін Исламды надандардың қате көзқарастарынан арылтып, оны қорғауға ұмтылған ұлы ғалымдардың бірі имам Ахмад ибн Ханбалдың (h. 241 ж. өлген) пікірі. Ұлы ғұлама және заңгер Ахмад ат-Тахауи (қ.ж. 321 и.к. қайтыс болған) өзінің шынайы исламдық сенімдер туралы кітабында былай деп жазды: «Біз имамдарымыз бен әміршілерімізге қарсы сөйледі, тіпті олар қателесіп, әділетсіздік жасаса да мойындамай-

мыз. Біз оларды қарғамаймыз және оларға бағынудан бас тартпаймыз. Біз оларға мойынсұну арқылы Ұлы да Құдіретті Аллаға мойынсұнып жатқанымызға сенімдіміз. Ал оларға мойынсұну әр нәрседе парыз, тек олар күнә жасауға бұйырмаса. Әрдайым басшыларымызды Алла тура жолға салсын, денсаулық берсін деп тілейміз». Имам ат-Тахауидің бұл сөздеріне түсініктеме бере отырып, шейх Әли ибн Әбу әл-'Изз «әл-Ақида ат-Тахауия» кітабына жазған түсініктемесінде былай деп жазды: «Құран мен Сүннет әміршілерге мойынсұнбаған жағдайда бағыну қажеттігін көрсетеді. Тек күнә жасауға әмір етпесе. Алла Тағаланың: «Аллаға бойұсыныңдар, елшісіне және араларындағы әміршілерге бой ұсыныңдар» деген сөзін ойлап көріңізші. Алла Тағала: «Пайғамбарға бой ұсыныңдар» дегенімен, «Іштеріңдегі әмір иелеріне бой ұсыныңдар», – демеген. Ол бұл етістікті қайталамады, өйткені билік иелерінің өздері мойынсұнуға лайық емес. Олар Аллаһ пен Оның Елшісінің әмірлеріне сәйкес келетін барлық нәрселерде мойынсұнулары керек. Алайда Алла Тағала пайғамбарға мойынсұнуға келгенде «мойынсұн» етістігін қайталады, өйткені оған бағынған адам Аллаға бағынған. Алла елшісі адамдарды Аллаға мойынсұнбауынан шығаратын ешбір нәрсені бұйырмайды. Ол күнәсіз, ал кез келген басқа әмірші Алланың қалауына қайшы келетін нәрсені әмір ете алады. Сондықтан оларға Аллаһ пен Оның Елшісінің әмірлеріне сәйкес келетін нәрседе ғана бағынуға болады. Дегенмен, мұсылмандар басшыларға, тіпті олар заң-

сыздық пен әділетсіздік жасаса да, оларға мойынсұнулары керек, өйткені оларға бағынбау жасаған күнәларының ауырлығынан бірнеше есе ауыр зардаптарға әкеледі. Егер мүміндер өздері жасаған зұлымдыққа сабыр етсе, күнәларының кешірілуі мен еселенген сауап күтіп тұр. Алла Тағала күнәһар әміршілерді амалдарымыздың азғындығы үшін ғана үстімізге қойғанын есте ұстаған жөн. Расында, сауап әрқашан адамның ісіне сәйкес келеді. Сондықтан Алладан шын жүректен кешірім сұрап, күнәларымызға тәубе етіп, ізгі амалдар жасауға міндеттіміз. Алла Тағала былай деді: «Сендерге қандай да бір пәлекет тек өз істегендерің үшін келеді. Бірақ Ол сендерді көп кешіреді» («Насихат» сүресі, 30-аят); «Сендерге [Ухудта] апат болды, бірақ бұрын [қарсыластарды] екі есе [Бәдірде] апатқа ұшыраттың.

Сонымен сіз: бұл не үшін? [Уа, Мұхаммед] оларға айт: жеңілістің себебі өзінде» («Имран әулеті» сүресі, 165-аят); «Сол сияқты зұлымдардың кейбірін істегендері үшін басқаларына бағындырамыз» («Мал» сүресі, 129-аят).

Егер бағынышты адам әділетсіз билеушінің қысымынан құтылғысы келсе, онда ол ең алдымен заңсыздық пен әділетсіздік жасауды тоқтатуы керек. Малик ибн Динар көктегі жазбалардың кейбірінде Раббымыздың: «Мен барлық патшалардың Патшасымын және олардың жүректері Менің қолымда. Егер адамдар Маған мойынсұнса, Мен өз мейірімім бойынша олардың үстінен әділ патшаларға билік беремін. Ал егер олар Маған мойынсұнбаса, кек алу үшін олардың

үстінен әділетсіз патшаларға билік беремін. Жүректерінді патшаларың туралы ойлармен аландатпандар, бірақ Маған тәубе етіндер, сонда Мен сендерге рақым етемін». Бұл Мұхаммед пайғамбардың сүннетін ұстанушыларының таза және шынайы көзқарастары және мұсылмандар оларға адал болғанша, ешкімнің айла-амалдары олардың сенімін бұза алмайды. Өйткені, Алла Тағала мүміндерге арнап: «Егер сабыр етіп, Алладан қорықсандар, олардың (яғни, Алланың дұшпандарының) айла-амалдары сендерге ешбір зиян тигізбейді» («Имран әулеті» сүресі, 120-аят).

Шынайы мүміндердің тамаша қасиеттерінің бірі – айналасындағыларды тақуалық пен сабрлыққа үгіттеу. Алла Тағала былай деді: «Сендер адамдардың игілігі үшін жаратылған қауымдардың ең жақсысысындар: [шариғат пен ақыл мақұлдаған нәрселерді] жасауға әмір етесіндер, ұнамсыз істерден тыйасындар және Аллаға иман келтіресіндер» («Имран әулеті», 110-аят). Пайғамбарымыз: «Сөзімді естіп, есте сақтап, басқаларға жеткізген адамның жүзін Алла тағала көркем етеді. Мүмкін ол білімді өзінен артық білетіндерге жеткізер. Мұсылманның жүрегі Алла разылығы үшін шын ықыласпен сауапты іс жасап, мұсылман имамдарына насихат айтып, мұсылмандармен бірге болса, оның жүрегі ешқашан жамандыққа толмайды. Расында сенің намазың жанындағыларды қоршайды» (әт-Тирмизи және Ахмад; әл-Әлбани бұл хадисті сахих деп таныған). Пайғамбарымыз: «Кімде-кім Сұлтанға нұсқау бергісі келсе, оны көпшілік алдында жасамай, оның

қолынан ұстап, жеке шығуы керек. Егер ол оның кеңесіне құлақ асса, онда жақсы; болмаса, ол бәрібір өз міндетін орындап қойған» (Ахмад және әл-Хаким; әл-Әлбани бұл хадисті сахих деп таныған). Шейх Абд әл-Азиз ибн Абдулла ибн Баз былай деген: «Пайғамбардың ізгі ізбасарлары ешқашан басшылардың қателіктерін ашпаған және олар туралы мешіттердің минбарларынан айтпаған, өйткені бұл төңкеріске және билеушіге бағынбауға әкелуі мүмкін. Тіпті жақсы бастамаларда да. Бұл тек зиян келтіретін және пайдасыз халық көтерілістерін тудырады. Пайғамбардың салихалы ізбасарлары басқа жолды ұстанды: олар билеушілер жақсы нұсқау беріп, оларға хабар жазып, немесе өздері жақсы кеңес беру үшін өздеріне жақын ғалымдарға жүгінді. Адамдарды күнәлардан тыйғанда, осы күнәларды істегендердің атын атамау керек. Мұны істегендердің атын атамай, мейлі әмірші болсын, басқа біреу болсын, зинадан, арақ ішуден, өсімқорлықтан, бопсалаудан сақтандырса жеткілікті». (Фәтуалар жинағы)

Тамим Әд-Дари Пайғамбардың: «Дін – шынайылық», – дегенін жеткізген. Біз: «Уа, Алланың Елшісі, кімнің алдында?» деп сұрадық. Ол: «Алланың, Оның кітабының, Елшісінің, мұсылман басшыларының және қарапайым мұсылмандардың алдында», деп жауап берді (Муслим). Имам Ибн Ражаб «Жәмиьул-улум уә әл-хукум» (1/222) кітабында осы хадистің түсіндірмесінде былай деп жазған: «Мұсылман басшыларына деген ықылас – оларды әділ және адал деп көруді

қалау, жиналуға ұмтылу. Мұсылмандардың олардың басшылығымен бірігіп, айналасындағы мұсылмандар арасындағы келіспеушіліктерді ұнатпау, Ұлы және Құдіретті Аллаһтың қалауымен сәйкес келетін барлық нәрседе оларға тақуалықпен мойынсұну, оларға қарсы шығуға тырысқандарды жек көру және Иемізге мойынсұнушылықтың кеудесінде олардың күш-қуатының артуына үміттену». Бір күні адамдар Усама ибн Зәйдке жақындап, Осман ибн Аффанмен сөйлесуін сұрайды. Ол: «Егер сіз естімеген болсаңыз, мен онымен сөйлескен жоқпын деп ойлайсыз. Алланың атымен ант етемін, өзімнен бұрын ешкім жасамаған нәрсені істемеу үшін онымен жаман көзбен сөйлестім» (әл-Бұхари және Муслим). Ибн Хаджар әл-‘Аскалани «Фатх әл-Бари» (13/53) кітабында осы хадиске берген түсіндірмесінде былай деп жазды: «Бұл хадис билеушілерге құрметпен қарау және олармен қарым-қатынас жасауда әділ, әдепті сақтау қажеттігін атап көрсетеді. Адамдардың қателік жібермеу және ескерту үшін олар туралы не айтатынын хабардар ету керек. Бірақ мұны сыпайылықпен және парасаттылықпен жасау керек, сонда сіз басқаларға қайғы-қасірет әкелмей, мақсатыңызға жете аласыз». Егер басшы қателессе, мұсылмандар оған жақсы кеңес беріп, күнәларынан арылуға көмектесуі керек. Бұл тек билеушілерге ғана емес, барлық адамдарға қатысты. Дегенмен, мүміннің басқалардың Аллаһқа мойынсұнбауынан тыюға тырысатын әрекетінің әртүрлі салдары болуы мүмкін екенін білу керек. Осыған байланысты имам Ибн әл-Қайим

«И'ләм әл-муәууәкин ан раб әл-аләмин» (3/16) кітабында мұның төрт дәрежесін атап көрсеткен:

- а) адам күнә жасауды қойып, ізгі істерді жасай бастағанда;
- б) азырақ күнә жасап, бірақ оны толығымен тастамағанда;
- в) бір күнәны тастап, басқа, сол сияқты ауыр күнә жасай бастағанда;
- г) одан да ауыр күнә жасағанда

Алғашқы екі жағдайда адамды ақиқат жолға салып, күнәлардан сақтау керек. Үшінші жағдайда оны емдеу керек. Ал соңғы жағдайда мәжбүрлі түрде емдеу керек. Бұл дана ережені біреудің қатесін түзеп, Алланың сөзін дәріптеуге ынтасы бар әрбір адам ұстануы керек. Ол өмірдің барлық уақыттары мен жағдайларына қатысты және мұсылманның қалай әрекет ету керектігін анықтайтын критерийі болып табылады. Әрине, белгілі бір күнәнің ауырлығын анықтау үшін Аллаһтың дініндегі білім қажет. Сондықтан жеке адамдардың, әсіресе, бүкіл қоғамның өміріне әсер ететін маңызды шешімдер қабылдау солих мұсылман ғалымдарына байланысты.

Мұсылман әміршілеріне дұға ету қажеттілігі. Басшыларға бағыныштылардың міндеттерінің бірі – олар үшін Аллаға дұға ету. Сондықтан Қади Фудайл ибн 'Ияд және Имам Ахмад сияқты ұлы мұсылман ғұламалары: «Егер біздің Аллаһ міндетті түрде қабыл ететін дұғамыз болса, сұлтанымызға дұға етер едік» (Ибн Таймия, Пәтуалар жинағы, 28/391) деген. Олай дейтін себебіміз, сұлтан немесе әмірші әділ бол-

са, бүкіл халық оларға ереді. Егер олар күнә мен зұлымдыққа батып кетсе, бүкіл халықтың тағдыры осындай болады. Сондықтан Осман ибн Аффан: «Расында, Алла Тағала Құран арқылы таралмайтын нәрсені сұлтанның қолымен таратады», – деген. Имам әл-Хасан ибн Әли әл-Барбахари (қ.ж. 329 и.к. қайтыс болған) өзінің «Шарх әс-Сунна» кітабында (51-бет) былай деп жазған: «Егер біреудің өз әміршісіне лағынет айтып жатқанын көрсең, онда бұл ақылсыз адам деп біл. Әміршіні тура жолға салу үшін Аллаға жалбарынып жатқан біреуді көрсең, бұл Алла Тағаланың қалауы болса, сүннет жолын ұстанушы деп біл». Әбу Әли әл-Фудайл ибн Ияд: «Егер менде Аллаһ міндетті түрде қабыл болатын дұға болса, сұлтанымыз үшін дұға етер едім», – деген. Оның сөзін түсіндіруді сұрағанда, ол: «Егер мен өзім үшін дұға етсем, намазым менен басқа ешкімге әсер етпейді. Сұлтанға дұға қылсам, ол солих болса, соның нәтижесінде бүкіл ұлттар мен елдер, яғни тұтас мемлекет солихалы болады». Бізге әміршілеріміз үшін дұға ету бұйырылды және олар жауыз және әділетсіз болса да, оларды ешбір жағдайда лағынет етпеу керек. Өйткені, олардың деспотизмі мен әділетсіздігі тек өздеріне ғана күнә, ал олардың әділдігі өздеріне де, барлық мұсылмандарға да пайда әкеледі (Әл-Барбахари. Шарх әс-Сунна, 116-бет). Бұл әділ мұсылман ғалымдарына да қатысты. Муминдер оларға жақсы нұсқау беріп, олардың рухтары үшін Алладан дұға етулері керек. Алайда Алладан қорқатын құл ешбір жағдайда олардың беделін түсіретін немесе оны

адамдар арасында жария ететін қателіктер туралы айтпауы керек. Бұл үлкен зиян әкеледі. Сондықтан Ибн ‘Асакир былай деген: «Ғалымдардың еті уланған, Алла Тағаланың адамдардан жасырылған кемшіліктерін әшкерелеп, масқаралауға тырысатындармен қалай әрекет ететінін бәріміз жақсы білеміз. Кімде-кім ғалымдардың намысына тиетін болса, Алланың қалауымен өзі өлмес бұрын оның жүрегі өледі» (Ғалымдардың еті уланған).

Араб елдерінде кең тараған исламдағы қауіпті адасқан ағымдардың бірі – хариджизм. Оның ізбасарлары күнә жасағандардың барлығын, сондай-ақ олардың көзқарастарымен бөліспейтіндердің барлығын кәпір деп санайды. Олар өздерінің өміріне, ар-намысына, мал-мүлкіне қол сұғуды рұқсат деп санап, күнәһарлардың Аллаһқа серік қоспаса да, тозақта мәңгі қалатынына сенімді. Олар өздерінің көзқарастарына қайшы келетін көптеген хадистерді жоққа шығарады, егер олар оны қанағаттандырмаса, адамдарды билеушілерге қарсы шығуға шақырады. Хариджиттер өткенде Ислам тарихындағы ең үлкен қиындықтарды тудырды және бүгінде оның беделіне нұқсан келтіруді жалғастыруда. Халифа Осман ибн Аффанның өліміне және осыған байланысты мұсылмандар арасында туындаған келіспеушіліктерге де солар жауапты. Халифа Әлидің тұсында мұсылмандар арасында соғыс тудырған солар еді. Дәл осылар халифа Әли ибн Әбу Талибті имансыз деп айыптап намаз кезінде өлтірді.

Бүгінде олар терроризммен айналысып, әйелдер мен ба-

лаларды өлтіріп жатыр, ал Құран бұған тыйым салады. Алла Тағала: «Алла сендерді имандарыңмен және үйлеріңнен қумай соғыспағандармен достық пен әділдік танытудан тыймайды, өйткені Алла әділдерді жақсы көреді» («Сыналушы» сүресі, 8-аят). Олардың жаман көзқарастары қасиетті Құран ілімдері мен Пайғамбар сүннетіне сәйкес келмейді, бірақ соған қарамастан олар өздерін ғана шынайы мұсылманбыз деп санайды. Алла Елшісі мұндай адамдардың пайда болуын болжап, бізге олардың кейбір қасиеттерін сипаттап берді. Бірде Пайғамбар (с.ғ.с.) адамдарға алтын бөліп жатқанда, оған бір адам келіп: «Уа, Мұхаммед, Алладан қорқ!» – деді. Алла Елшісі: «Мен болмасам, Аллаға кім бойұсынады? Олар маған жер бетінің барлық тұрғындарына сенді, ал сен маған сенбейсің бе?» Сонда ол: «Осындай адамдардан Құран оқитын, бірақ ол олардың көмейінен әрі өтпейтін халық шығады. Олар мұсылмандарды өлтіріп, мүшріктерді шақырады. Ойынға жебе тесіп өткендей олар Исламнан шығады. Егер оларды тапсаңдар, бір кезде Ад тайпасы өлтірілгендей өлтіріңдер» (әл-Бұхари және Муслим).

Әбу Саид әл-Худри Пайғамбардың (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) былай дегенін жеткізген: «Менің үмметімде намаз оқып, ораза ұстайтын адамдар болады, олар намазыңды, ұстаған оразаңды және барлық игі істеріңді басқалармен салыстырғанда аянышты санайсың. Олар Құран оқиды, бірақ ол олардың көмейінен арыға өтпейді. Ойынға жебе тесіп өткендей олар діннен шығады» (әл-

Бұхари және Муслим). Әли ибн Әбу Талиб Алла Елшісінің (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) былай дегенін жеткізген: «Ақырзаман жақындағанда тістері кішкентай, ақылдары қысқа адамдар пайда болады. Олар әдемі сөздер айтады. Олар Құран оқиды, бірақ ол олардың көмейінен арыға өтпейді. Ойынға жебе тесіп өткендей олар діннен шығады. Егер олармен кездессеңдер, өлтіріңдер, өйткені кім оларды өлтірсе, Қиямет күні Алладан сауап жазылады» (әл-Бұхари және Муслим). Мұсылмандар осыны есте сақтап, мұндай адасқан ағымдардан аулақ болуға міндетті. Ислам – жер бетінде бейбітшілік пен бірлік орнатуды мақсат еткен дін. Ол әмбебап және барлық уақыт пен халықтарға сәйкес келеді. Оның тағдыры алдын ала белгіленген және сөзсіз: ол зұлым адамдардың қолдарымен бұрмаланған иудаизм мен христиандықты қоса, барлық басқа сенімдерді өтірік ретінде әшкереледі. Алла Тағала: «Ақиқат пайда болды, өтірік жойылды. Расында, өтірік жойылуға жақын» («Түнгі көш», 81-аят). Сондықтан жүрегінде ақиқатты жек көрген әрбір адам Исламға дұшпандық танытады. Олар надан мұсылмандардың лаңкестікке баруын пайдаланып, бар күш-жігерімен Исламды бүкіл әлемге осылай көрсетуге тырысуда. барлық сенушілердің бірі – адамзатқа ақиқат шындықты жеткізу. Және бұл Исламның харижилердің көзқарастарына қатысы жоқтығы. Дініміздің басты міндеті адамдарды

Раббыларының жолына түсіріп, оларды дүниеде де, ақыретте де жақсылыққа жетелеу. Ол әділдік пен адалдық за-

ндарына негізделіп, мүміндерді Аллаға мұсылман билеушілерге бойұсынуға үйретеді, мұсылман халықтарын өзара түсіністік пен келісімге жетелейді. Бұл Исламның шынайы бет-бейнесі, оны дұшпандарының лас қолдары ешқашан дақтай алмайды. Жылдар зымырап өтеді, кейбір ұрпақ басқаларға жол береді, адамдар жаңа белестерді бағындырады, бірақ олар әрқашан Раббының адамдары және құлы болып қала береді. Сондықтан олар әрқашан Оның жоғары басшылығына мұқтаж болады. Соны ұстану арқылы ғана үлкен жамандықтан аулақ болып, жақсылыққа қол жеткізеді. Алла Тағала бізді осы тура жолға салып, баршамызға Оның қиялы жолынан сүрінбей өтуге нәсіп етсін! Қорытындылай келе, әлемдердің Раббысы Аллаға мадақ айтайық!

4) Құраннан тек сурет, ал мұсылмандардан тек мұсылман деген атау қалады (яғни Құранға еріп, Алла Тағаланың нұсқауымен өмір сүретіндер аз).

Құранды түсіну үшін басқа да Киелі кітаптарды түсіну маңызды емес, Құран жеткілікті. Алайда, Құран мен Інжілді оқығанда, олар бір сюжетті жиі ашады деген сезімнен арылу қиын. Өзге діндегі бауырларымыз мақтана алмайтын Исламның ең күшті жағы – Ислам ең жас Ибраһимдік монотеистік дін. Әрине, дінін өзгерткен адам жаңа сенімінде табысқа жете қоюы екіталай, ол бәрін қайтадан бастауға мәжбүр болғандықтан, оның мүмкіндігі азаяды. Шахматшыдан ауыр атлетке дейін қайта даярлау сияқты. Ислам адамды қалай өзгертетіні жайлы айтқым келеді. Исламда екі жаһандық

жол бар: қорқыныш жолы және махаббат жолы. Біріншісінде адам тозақтың азабынан қорқудан бастайды, содан кейін нәзік күйлерге көшеді: ол күнәдан осылай қорқады, тазарады, емделеді, содан кейін ол Алланың ықыласына ие болуды қалайды. Екінші жол кері бағытта салынған: бастапқы (алғашқы) деңгейде адамды жұмақ ләззаттары итермелейді, содан кейін ол сол сияқты тақуалыққа ұмтылады, содан кейін ол үшін тек Алланың разылығы ғана маңызды болады және тағдырға риза болу. Нәтиже – Құдайға әкеледі.

Құранға сәйкес, Хауа ана Құдайдың келісімінен бас тартқаны үшін кінәлі емес. Біз иудаизмнің, христиандықтың және исламның тең ақиқатын жариялағанда, біздің алдымызда тағы бір перспектива ашылады – Киелі кітап пен Құран мәтіндерін теологиялық салыстыру мүмкіндігі. Бұл не үшін қажет? Мұндай салыстырмалы зерттеулер жай ғана ойын-сауық іс-әрекеті емес. Мәтіндерді салыстыру таухид діндерінің әрқайсысында қамтылған және, атап айтқанда, Мұхаммед пайғамбарымыз жіберілген негізгі идеяларды түсінудің кілтін қамтиды. Жалпы, Құран мен Інжілді оқығанда оларда бір сюжетті жиі ашады деген сезімнен арылу қиын. Дегенмен, шындық, олар айтқандай, егжей-тегжейде жасырылады. Бір оқиғаның Інжіл және Құран нұсқаларын мұқият оқып шықсақ, оларда жиі кейбір айырмашылықтар бар екенін көреміз. Бұл әңгімелер ұқсас, бірақ бірдей емес. «Ал шайтан екеуіне (Адам ата мен Хауа анаға) олардың жиіркенішті істерінен жасырын нәрселерді ашу үшін сыбырлап: «Раббың сендер-

ге бұл ағашты тек жақсылық көрмегендерің үшін харам етті. періште болып шықты немесе мәңгілік болмады». Және оларға: «Расында мен сендерге жақсы кеңесшімін», – деп ант етті. Сөйтіп, екеуін де алдады. Ал олар ағашты жеген кезде олардың жиіркенішті істері көрініп, өздері үшін көктегі жапырақтарды тіге бастады. Раббылары оларға: «Мен сендерге мына ағашты тыйып, шайтан сендерге ашық дұшпан деп айтпадым ба?» (7:20-22)

Құранға сәйкес, Хауа Құдайдың келісімінен бас тартуға кінәлі емес. Осылайша, Христиан мен Ислам әлемінде әйел ғасырлар бойы жексұрын жаратылыс, «зұлымдық ыдысы», «Шайтанның құралы» болып саналды. Зерттеушілер атап өткендей, алғашқы монастырьлар әрқашан ер адамдар болғаны кездейсоқ емес, өйткені монахтар дүниенің ластығынан қашып, ең алдымен әйелді білдіреді. Сондай-ақ, 19 ғасырға дейін дерлік христиан дінбасыларының әйелдің жаны бар ма, жоқ па деген пікірі кездейсоқ емес. Егер оның жаны бар болса, ол адам ба әлде жануар ма? Егер біз оның адам жаны бар деп есептесек, онда оның адамға қатысты әлеуметтік жағдайы құлдық па, әлде біршама жоғары ма? Әрине, қатал орта ғасыр мұсылман әйелдерін де аямады. Осыған байланысты үлкен елес тудырмауы керек. Дегенмен, жекелеген еркектердің тәжірибесі әлі де жарияланған мұраттарға қайшы келді, өйткені ортағасырлық исламда да әйелдерге христиан дініне қарағанда әлдеқайда құрметпен қараған. Мұсылман теологтары дегенде оның жаны бар екеніне

ешкім шүбә келтірмеген. Керісінше, ислам дінінде, әсіресе, ана болу аясында әйел заты қашанда құрметтеліп, жоғары көтерілген. Сондықтан Құранды түсіну үшін оны ғана емес, Киелі кітапты да мұқият оқу керек. Осы екі қасиетті мәтінді салыстырмайынша, Алла Тағала Мұхаммед пайғамбардың жолдауында не нәрсеге назар аударатынын толық түсіне алмаймыз. Мәліметтердің сәйкес келмеуі исламдық хабардың негізгі мәнін түсінудің кілті болып табылады. Дегенмен, бір-бірімен салыстырмалы, іргелес заттарды ғана салыстыруға болады. Бұл Құран мен Киелі кітапты бірдей ақиқат мәтіндері деп санау керек дегенді білдіреді.

Ислам дініне қатысты кең тараған аңыздар өте көп, соған байланысты қате түсініктер мен деструктивті идеологияларды жоққа шығаратын уақыт жетті. Исламның айналасында мифтердің тұтас бір бассейні қалыптасты. Бұл қате түсініктердің көпшілігі әлдеқашан жоққа шығарылды, дегенмен кейбіреулері әлі де деструктивті ұйымдардың айла-шарғысының құралы ретінде пайдаланылады. Осынау негізсіз идеялардың кепілі болып қалмас үшін ислам дініне қатысты ең көп тараған аңыздарды тарқатйық.

Жиһад – диссиденттерге (басқаша ойлайтындарға) қарсы «қасиетті» соғыс. Ақиқат: Жиһад – мұсылманның өзін-өзі жетілдіру жолы. Жиһад Исламды зорлық-зомбылық арқылы таңу деп түсіну қате. «Жиһад» араб тілінен аударғанда «құлшыныс, еңбек» деп аударылады және ең алдымен деструктивті ұйымдарды ұстанбайтын мұсылмандар өз-өзіне еңбек

ету, яғни сенім мен қағидаларды ұстану арқылы кемшіліктерді жою деп түсіндіреді. Ешқандай дұшпандық туралы сөз жоқ.

Сәләфизм – исламның асыл тармағы. Ақиқат: 2016 жылы Ақтөбеде болған қайғылы оқиғадан кейін сол кездегі президент Нұрсұлтан Назарбаев лаңкестік әрекетті салафизм ағымының жақтастары ұйымдастырғанын айтқан болатын. «Біз бұл салафизмнің дәстүрлі емес діни ағымын ұстанушылар тобының лаңкестік әрекеті екенін білеміз», деді ол Қауіпсіздік кеңесінің отырысында. «Республикадағы діни сенім бостандығын қамтамасыз ете отырып, біз діни ұрандардың артына тығылып, елдегі жағдайға нұқсан келтіретіндердің барлығына да батыл тойтарыс беруге ниеттіміз». Сонымен қатар, мұсылмандардың басым бөлігі сәләфилер деп есептеу дұрыс емес. Заманауи салафизм – ізгі ата-бабаларды (сәләфтерді) ұстануға шақырумен өзінің заманауи түрінде Мұхаммед ибн Абд әл-Уаххаб және басқа да нажди уағызшылары Ибн Таймия ілімінің ережелерін таңдау арқылы әзірлеген діни және саяси ағым. Ибн Таймия "ижтиһад" негізінде алғаш рет енгізген таухидтің жеке түсіндірмесі және «ғибадат» және «ширк» сияқты ұғымдарды кеңінен түсіну. «Бірнеше жылдан бері салафизмнің мемлекетке, қоғамға, ең бастысы миға қауіпті екенін айтып келеміз. Бірнеше жылдан бері біз барларға, жастарға жеткізуге тырыстық. Салафизмнің жүректерге өшпенділік ұялататын вирус екенін, бұл – радикалданған идеологияға негізделген діннің адасқан ағы-

мы екенін.

Ислам мемлекеттерінде технологияны пайдалануға тыйым салады. Ақиқат: Ислам қазіргі әлемнің ғылымы мен технологиясына көзқарастары түбегейлі өзгерді. Орта ғасырлардан бастап араб әлемі және әсіресе ислам дінінің прогресшіл өкілдері әл-Фараби, Авиценна, Аверроэс дамытып, медицина, философия, физика, поэзия және т.б. ғылымдар. Ислам әлемі де заманауи технологиялардан қалыс қалған жоқ. Біріккен Араб Әмірліктері, Иран және Сауд Арабиясы сияқты таза діни елдерде әлемдік IT алпауыттарының ресми өкілдіктерінің болуы осының дәлелі. Сонымен қатар, 2020 жылы жабық мешіттердегі мұсылман уағыздары танымал әлеуметтік желілердегі онлайн-трансляциялар және бейнеконференцбайланыс қызметтері арқылы жиі жүргізілді.

Ислам балаларға мектепке баруға тыйым салады. Ақиқат: Ислам баланы дамыту мен оқуға шақырады. Жоғарыда айтылғандай, Ислам білім алуға, білімге ұмтылуға шақырады. Бұл балаларға да қатысты. Иә, кейбір консервативті ислам елдерінде мұсылман отбасыларының балалары тек арнайы мектептерде оқи алады, бірақ әлемнің көптеген елдерінде мұндай отбасылардың балалары басқа мектеп оқушыларымен бірдей білім алатын қарапайым орта мектептерде оқиды.

Исламда әйелдерге қысым көрсету, кез келген әрекетке тыйым салу дәстүрі. Ақиқат: Исламда әйелдерге қатысты кейбір консервативті көзқарастар бар, бірақ олардың оқуға, жұмыс істеуге және өз бетінше өмір сүруге толық құқығы

бар. Исламда әйелдерге қысым көрсетіледі деу тым радикалды әрі жалпылама. Иә, белгілі бір уақытқа дейін мұсылман әйелдерінің құқықтары еркектерге қарағанда әлдеқайда төмен болды. Бұл, ең алдымен, Құран аяттарына енген архаикалық ортағасырлық негіздерге байланысты болды. Мұсылман елдеріндегі әйелдер бұрынғыға қарағанда әлдеқайда көп құқықтар мен бостандықтарға ие болғанын заманауи шындықтар көрсетіп отыр. Құранда әйелдердің дүниедегі рөлі туралы аз айтылған. Ол жерде тек әйелдің үй ұстаушысы деген сөз бар. Сонымен қатар, Мәриямды (Бәйбіше) құрметтеу дәстүрі бар. Бір жерде Құранда ерлер жоғары, әйелдер төмен деп тікелей жазылмаған.

Исламда басқа нәсіл мен дін өкілдерімен араласуға тыйым салынған. Ақиқат: Ислам діні басқа нәсіл мен дін өкілдеріне адал. Ислам діні басқа діни көзқарастағы адамдарды қудалауға шақырмайды, керісінше бейбітшілікке шақырады. Құран Кәрімде: "Кімде-кім кісі өлтіргені немесе жер бетінде зұлымдық таратпағаны үшін өлтірсе, ол барлық адамдарды өлтіргенмен тең, ал кім бір адамның өмірін сақтап қалса, барлық адамдарды құтқарғанмен бірдей" Сондай-ақ Мұхаммед пайғамбар адамды нәсілдік немесе діни негізде өлтіру немесе оған төзімсіздік көрсету пайғамбардың өзіне, демек, оның тұлғасында Аллаға зиян келтіру дегенді алға тартып, төзімділікке шақырды. Сонымен қатар, мұсылмандар да Жер планетасының басқа адамдары сияқты жаһандану процестеріне ұшырайды. Зинедин Зидан, Джа-

нет Джексон, Шакил О'Нил сынды ислам дінінің танымал өкілдерінің қызметі бүкіл әлемде кеңінен қамтылған. Бұл тағы да ислам дінінің толеранттылығы мен мұсылмандардың басқа нәсілдер мен дін өкілдеріне деген көзқарасының жоғары екенін дәлелдейді. Мұсылмандықта Жеке Адамның өмірі Киелі Кітап сияқты бүкіл адамзат үшін құнды болуы тиіс.

Ислам діні қатаң ережелерді сақтауды және мешітке міндетті түрде баруды талап етеді. Ақиқат: Ислам дінінде басқа діндер сияқты қатаң ережелер мен заңдар жоқ, ең бастысы мәжбүрлік жоқ. Ислам дінін ұстанатын әрбір адам шарифат ережелерін орындаудағы педантизм деңгейін өзі үшін белгілейді. Кейбіреулер үшін күніне бес уақыт намаз оқу ыңғайлы емес. Бірақ, атап айтқанда, исламда, басқа әлемдік діндердегідей, қатаң ережелер жиынтығы жоқ, оны орындамағаны үшін адам қандай да бір «қарғыс», «жаза» немесе айыптаумен жазаланады. Мешітке бару немесе Рамазан айында қасиетті ораза ұстау мәселесі – әрбір муминнің өз таңдауы. Бұл сұрақ көп жағдайда адамның исламды ұстану дәрежесіне және Қасиетті Жазбаларды түсінуіне байланысты.

Көптеген деструктивті ұйымдар ислам дінінің ілімдерін қолданып, оларды бұрмалап, заңдар мен ережелерді зорлық зомбылық мақсатта пайдаланады.

Ислам діні радикалды исламшылардың әдістерін құптайды. Ақиқат: Жаһандық ислам қоғамы деструктивті ұйымдардың әрекетін қатаң айыптайды. Бейбіт мұсылмандардың ислам текті лаңкестерге деген теріс көзқарасын Pew Research

жүргізген зерттеу есебінде растауға болады. Дүние жүзіндегі 1,6 миллиард мұсылманның өмірі мен сеніміне жасалған талдау олардың тек 0,006625 пайызы ғана экстремизмді қолдайтынын көрсетті. Барлық лаңкестер радикалды исламдық ұяшықтардың өкілдері деген сенім де дұрыс емес. ИСИМ исламға қарсы ұйым, зорлық-зомбылық кезіндегі исламшыл лаңкестердің Беслан, Лондон, Бостондағы әрекеттерін қатаң айыптады. Дәлел ДАИШ-тің басқа дін өкілдеріне қатыгездік жасағаны сияқты мұсылмандарға да қатыгездік танытуы. Тек 2015 жылы осы лаңкестік ұйым өкілдері Иракта 9 мыңға жуық мұсылманды өлтіріп, Таяу Шығыстың әртүрлі елдерінде бірнеше мешітті қиратты. Жаһандық ислам қоғамдастығы да ДАИШ пен оның зорлық-зомбылық әрекеттеріне теріс көзқараста. Жоғарыда айтылғандай, Ислам бейбіт тұрғындарға зорлық-зомбылық жасауға шақырмайды.

Жарты ай – Исламның канондық символы. Ақиқат: Дәстүрлі жарты ай белгісі христиандар арасындағы крест немесе еврейлер арасындағы Дәуіт жұлдызы сияқты исламның канондық символы емес. Ай Осман империясы кезінде Тунис, Түркия, Пәкістан және Әзірбайжан сияқты елдерде танымал болды. Бірақ бұл исламның діни атрибуты емес, саяси биліктің символы. Жалғыз канондық – мұсылмандар соғыс кезінде болған жасыл ту және оның үстінде "Аллаһу акбар" ("Алла ұлық") жазуы болды",

Мұсылмандар Иса мен Мұсаға сенбейді және тек Мұхаммед пайғамбарға құлшылық етеді. Ақиқат: Ислам Исаны,

Мұсаны мойындайды, ал Мұхаммед олар сияқты пайғамбар болып саналады. Құранда Мұса мен Иса туралы айтылған. Олар да оның соңғы пайғамбары Мұхаммед сияқты Алланың пайғамбарлары. Осыған сәйкес, мұсылмандар басқа діндердің пайғамбарларын құрметтейді және христиандар мен яһудилерді кәпір деп санамайды. Мұсылмандар оларға Құдай сөзінің түсіндірмесін өздерінен бұрын алған адамдар ретінде қарайды. Сонымен қатар, Мұхаммед – Аллаһ деген пікір де дұрыс емес. Жоқ, Мұхаммед пайғамбар. Олар оған құлшылық етпейді, тек Сүннеттерде көрсетілген ілімдерін құрметтеп, ұстанады. Мұсылман дінінде пайғамбарлар қалай жүрсе, солай ұстаған жөн деп саналады. Мұны ғибадатпен шатастырмау керек. Мұхаммедке құлшылық жасауға болмайды, бірақ одан үлгі алу құптарлық амал.

Құранның негізгі түсірілу себебі – оның мағынасына терең бойлау. Құранның әртүрлі аудармаларын оқи бастағандар оны түсінуде көптеген қиындықтарға тап болады. Атап айтқанда, олар әр түрлі тақырыптар мен ондағы қарастырылатын мәселелерді қиялмен шарлай алмайды. Оқырмандарға мұсылмандардың қасиетті кітабының мағынасын түсінуге көмектесу үшін, оны оқып-үйрену кезінде туындауы мүмкін негізгі сұрақтардың қысқаша тізімін ұсынамыз, сондай-ақ олардың барлығымыз үшін қандай мәнін бар екенін айтып береміз. Бірінші тақырып пен сабақ – мүміннің өмірін реттейтін заңдар немесе нұсқаулар. Бұл бір Аллаға иман келтіру, дәрет алып, бес уақыт намаз оқу, Рамазан оразасы-

ның парызы, зекет беру және қажылық жасау – мүмкіндігі барлар үшін қажет. Бір ғана ескеретін жайт, бұл мәселелер жалпы Құранда айтылған, дәрет алу немесе намаз оқу, зекет немесе ораза ұстау ережелерімен толығырақ танысу үшін арнайы **фиqh** – заң бойынша діни кітаптарға жүгіну керек. Сондай-ақ Құранда сауда-саттық тәртібі, туыстар арасындағы мұраны бөлу, некеге тұру және ажырасу, соғысу және тұтқындармен қарым-қатынас ережелері туралы айтылған. Діндарларға негізгі моральдық нормалар – ата-ананы құрметтеу, әділ болу, шыншыл болу, көрші-қолаңға, құлға жақсылық жасау, сараңдық пен тәкаппарлық айыпталып, жомарттық пен ықылас, кеңпейілділік дәріптеледі. Құранда Алла Тағаланың жаратылысқа жасаған түрлі мейірімдері сан рет тізбеленген. Ол аспан мен жерді, күн мен айды, жұлдыздар мен планеталарды, таулар мен теңіздерді, жан-жануарларды, құстар мен өсімдіктерді – осының барлығында адамдарға Оның ұлылығы мен құдіретін көру үшін, сондай-ақ Оның сан түрлілігінен пайда алу үшін жаратты. сыйлықтар: «Күн мен ай уақыт бойынша (қозғалады), жұлдыздар (аспандағы) мен ағаштар (жердегі) Раббыларына сәжде етеді. Сондай-ақ (Алла) таразыда шектен шықпауларың үшін аспанды (жердің үстіне) көтеріп, таразыларды [әділдік] орнатты. Әрі салмақты [әділетті] етіп қойыңыз және салмақты (адамдарды таразылағанда) кемітпеңіз! Және жерді жаратылыстар үшін жайып салды. Онда [жерде] (әртүрлі) жемістер мен шыныаяқтары бар пальмалар (олардан жемістер

өседі), қабығы бар дәнді дақылдар және хош иісті шөптер бар. Раббыларыңның (аталған) игіліктерінің (материалдық және материалдық емес) қайсысын өтірік деп санайсындар? Ол адамды [Адамды] құмырашы сияқты құрғақ саздан жаратты...» («Рахман» сүресі, 1-14 аяттар). Ойланған адамдар мұның бәрі өздігінен пайда болмайтынын, әлемнің Жаратушысы бар екенін түсінеді. Ал сенушілер Жаратушыға берген сыйлары үшін тағы да шүкіршілік етеді. Құранда надандығынан соқыр, адасып қалған адамдарға көптеген хабарлар бар. Мысалы, Алла Тағала пұтқа табынушыларды қорлайды – олар шыбынның өзі жасай алмайтын жансыз және үнсіз пұттарды қалай құрметтейді? «Ақиқатында, Алладан өзге табынатындарың (құдайлар) ұшатындарды (біреуін) жаратпайды, тіпті (барлық тәңірлер) осы үшін жиналса да. Ал егер шыбын олардан [сол құдайлардан] бір нәрсе ұрласа, олар одан (ұрланған нәрсені) [шыбыннан] құтқара алмайды [жалған тәңірді] сұрайтын да, [ұшатын] да әлсіз!». («Хадж» сүресі, 73-аят). Пұтқа табынушылар Алла Тағаланың қыздары бар деп сенді, бірақ олардан қыздар туған кезде олар ашуланды. Олар мұндай сенімдердің абсурдтығын көрсетеді: «Раббың сендерге ұлдар сыйлады және періштелерден қыз алды ма?» (Исра сүресі, 40-аят). Құдайға шүкір, пұттарға табынбайтын болсақ, мұның бізге қатысы жоқ деп ойлаудың қажеті жоқ. Адамдар, өкінішке орай, осы күнге дейін бейнелі мағынада – кейбір құмарлықтарға: пайда үшін, атақ-даңқ үшін, мүлік үшін, мансап үшін, бұлардың ешқайсысын

алып кетпеймін деп ойламай, өздері үшін пұттар мен табынушыларды жасауға бейім. Олар өмірде қалада, адам қабірге жалғыз жерленеді. Негізінде тауар алуда емес, игі істерде жарысу керек. Сондай-ақ діндарларға басқа дін өкілдерімен дау-дамай жүргізу туралы нұсқаулар беріледі: «Раббыңның жолына хикметпен және көркем үгітпен шақыр және олармен (адасқандармен) ең жақсы түрде айт. Расында Раббың Өз жолынан адасқандарды жақсы біледі және тура жолға түскендерді жақсы біледі» («Нахл» сүресі, 125-аят). «Егер кітап иелерімен даулаңдар, оны ең жақсы жолмен жүргізіндер. Айт: "Біз өзімізге түсірілгенге де, саған түсірілгенге де иман келтірдік. Біздің Тәңіріміз де, сендердің де Тәңірлерің бір. Біз Оған бойұсындық" (Анкабут сүресі, 46-аят). Пайғамбарлар мен бұрынғы қауымдардың қиссаларын оқыңыз.

Құран бізге өткен заманда өмір сүрген пайғамбарлар мен басқа да салих адамдар туралы хикаяттарды баяндайды – олар өмірлерін ақиқат сенімді уағыздауға арнады, сол үшін көптеген сынақтарды бастан өткерді, надандардың мазағына ұшырады, бірақ бұл олардың сенімін бұзбады. Сондай-ақ бізге көптеген ескертулерге қарамастан ақиқатты теріске шығаруда табандылық танытқан күнәһар адамдар мен ұлттар туралы айтылады, олар үшін ауыр жазалар болды. Міне, Нұх (ғ.с.) пайғамбар өз үмметіне жақын арада топан судың апатты суы түрінде олардың тағдыры келетінін ескертті. Міне, тәкаппар перғауын Мұса (Мұса) мен оның ағасы

Һарун (Һарун) оларға сәлем берді, бірақ ол олардың кеңесіне құлақ аспай, әскерімен бірге суға батып кетті. Міне, Содом және басқа қалалар азғындыққа, соның ішінде қазір айтқандай, «дәстүрден тыс» формада, Лұт (ғ.с.) оларға үндеу жасаған, алайда олардың басына түскен апаттан қайтыс болған. Ал мұндай бейқам күнәһарлар жер бетінде қаншама – жан мен мәңгілік туралы ойланбай, түрлі жамандыққа бой алдыратын, өмірі кез келген сәтте үзіліп кетуі мүмкін. Өлім мен Қиямет күнін еске алу; жәннаттың нығметтері мен тозақтың азабы. Өмір қысқа, адам өлгеннен кейін өткен өмірі туралы есеп береді. Кімде-кім Жаратушысын еске алып, жақсылық жасаса, сауапқа кенеледі, ләззатқа бой алдырған бейқам күнәһарлар мәңгілік бақытсыз тағдырға ұшырайды: «Ақиқатында, мұсылмандар мен мұсылман әйелдерге, мүмін ерлер мен мүмін әйелдерге, бойсұнған ерлер мен мойынсұнған әйелдерге, шыншыл ерлер мен шыншыл әйелдерге, сабырлы ерлер мен сабырлы әйелдерге, кішіпейіл ерлер мен кішіпейіл әйелдерге, зекет берушілер мен зекет беруші әйелдерге, ораза ұстаушы ерлер мен ораза ұстаған әйелдерге. Еркектерді пәк ұстаушы әйелдерге, тазалықты сақтаушы әйелдерге және Алланы көп еске алатын ерлер мен әйелдерге Алла кешірім және үлкен сыйлық дайындады» («әл-Азһаб» сүресі, 35-аят). «Ал кімде (қиямет күні) таразылары ауыр болса (жақсы амалдары бар), ол (жұмақта) берекелі өмірде болады. Ал кімде (ол күні) таразылары жеңіл [жақсылықтан жамандық басымырақ] болса, оның

анасы (тұңғиық тозақ) болады. (Уа, Пайғамбар), бұл (тозақтың) не екенін қайдан білесің? «Жауып тұрған от [қызуы мен күші шегіне жеткен]!» (Кәрия сүресі, 6-11 аяттар).

Бұл да рефлексивті адамдар үшін үлкен сабақ. Сіз немқұрайлы өмір сүре алмайсыз, өмірден тек ләззат күте алмайсыз – жердегі өмірде көптеген қуаныштар бар, бірақ адамға шыдамдылық, нұсқаулар мен ескертулер үшін берілетін көптеген сынақтар бар. Құран адамдарға Жаратушымен қалай байланысу керектігін үйретеді. Онда көптеген дұғалар бар – сіз Оған жүгінуге болатын дұғалар. «Раббым, бізге дүниеден де, мәңгілікте де жақсылық бер және тозақ азабынан сақта» («Бақара» сүресі, 201-аят).

«Раббымыз! Осы жолға салған соң жүрегімізді хақ жолдан адастырма. Бізге мейірімінді бере гөр, расында Сен шексіз нығмет иесісің» («Әли Имран» сүресі, 8-аят). «(Сосын Ибраһим Аллаға жалбарынып: «Раббым! Маған (сондай ұрпақты) нәсіп ете гөр, олар тақуалардан болсын!» (Саффат сүресі, 100-аят). «...және: «Раббым, маған ғылымды арттыр!» де. (Та-һа сүресі, 114-аят). «Раббымыз! Ұмытып немесе қателессек, бізді жазаламаңыз. Раббымыз! Бізден бұрынғыларға жүктеген ауыртпалықты бізге жүктеме. Раббымыз! Қолымыздан келмейтін нәрсені бізге жүктеме. Бізді сабырлы ет! Бізді кешіре гөр, рақым ет! Сен біздің қамқоршымызсың...» («Бақара» сүресі, 286-аят). Олай болса, Құран Кәрімде дінді дұрыс оқыту, дінді сақтау, адамдар арасындағы дұрыс қарым-қатынас туралы ой елегінен өткізетін

адамдарға көптеген пайдалы сабақтар мен ескертулер бар. Ол сенушілерге жоғарыдан келген көптеген сыйларды еске салады, олар алғыс айту керек, адамдар олардан үлгі алу үшін пайғамбарлардың оқиғаларын және бұрынғы қауымдардың оқиғаларын айтады – олардың көпшілігі қателік пен қыңырлықтың құрбаны болды. Құран – адамдарға ескерту. Соңында, мұсылмандар қайтыс болғаннан кейінгі есеп туралы еске салады – бұл да әрқашан олардың көз алдында болуы керек. Құранды түсіну көптеген аспектілермен тығыз байланысты, оларсыз өте қиын. Құранның шынайы мағынасы тек Алла Тағалаға ғана мәлім екенін ерекше есте ұстаған жөн. Алайда, бұл адамның Құранды түсінуге принципті түрде қолжетімсіз дегенді білдірмейді. Алла Елшісі (с.ғ.с.) көзі тірісінде өзіне түсірілген кейбір аяттарды тәпсірлеп, олардың мағынасын сахабаларына түсіндірді. Олардан біз Құранды түсінуге ұмтылатын болсақ, міндетті түрде тәпсірлер аламыз. Бірақ егер мүмін араб тілін білмегендіктен түпнұсқа тәфсирлерге қол жеткізе алмаса және аудармалары сонша, Құранды түсінуде оған сүйену үшін тек біреуін таңдау қиын. Құран оқу және оған ұмтылу идеясын толығымен тастамау керек. Сапалы аударманы табыңыз. Құранның түпнұсқасы араб тілінде түсірілгеніне және ешбір аударма ешқашан толық және жан-жақты болатынына қарамастан, мұсылмандарға Құранның өздері түсінетін кез келген тілдегі аудармаларына жүгінуге тыйым салынбаған.

Құран әлемнің барлық дерлік тілдеріне аударылған шы-

ғар. Кейбір тілдерде бірнеше аудармалар бар. Дегенмен, барлық аудармаларды қарауға ұсынуға болмайды. Құранды аудару үшін қабылданған діни дәстүрлерді сақтау өте маңызды. Сондықтан Құран аудармаларына жүгінген кезде ең алдымен қай аудармаға сенуге болатынын білу маңызды. Сіздің мешітіңіз немесе аймағыңыздағы Мұсылмандардың Діни Басқармасы мұны сізге қуана түсіндіреді. Мақсаттар қойыңыз. Кез келген кітапты оқи бастағанда ол туралы және оның тақырыбы туралы түсінік болуы керек. Нұсқаулық болса да, оның қандай кітап екені маңызды. Сіз кем дегенде кітаптың авторын, кітаптың қандай аудитория үшін жазылғанын, не туралы екенін және автордың мақсаты қандай екенін білуіңіз керек. Бұл Құранға да қатысты. Құранға қатысты осы сұрақтардың жауабы Алланың Сөзін оқи бастағалы жатқандар үшін өте маңызды.

Сондықтан біз бұл сұрақтарға толық жауап беруге тырысамыз: Құран Кәрімнің авторы – Алла Тағала – барлық нәрсенің Жаратушысы әрі Қамқоршысы. Құран Кәрім оқырмандарының аудиториясы – бұл барлық адамзат. Құранда Алла Тағала өзі туралы, бұл өмірдегі мақсатымыз және өлгеннен кейін не болатыны туралы баяндайды. Қасиетті Құранды түсірудегі мақсат – адамзатқа тура жол көрсету. Алдын ала теріс пікірлерден арылыңыз. Кез келген сұрақпен Құранға жүгінген адам одан міндетті түрде жауап табады. Алайда, егер адам Исламға күмәнданса, оның көңілінен шығатын жауап табуы екіталай. Мысалы, егер адам Ис-

лам діні басқа дін өкілдеріне қатыгездік пен төзімсіздікке шақырады деген пікірінің расталуын табу үшін Құранды оқыса, ол өз идеяларын растайтын кейбір үзінділерді контекстен алып тастайтыны сөзсіз. Немесе Құраннан ішімдік ішудің рұқсат етілгендігін растауды іздеген адам оларды міндетті түрде табады. Көңілдері ашық, көкірегі ояу Құранды оқи бастағандарға ғана хидаят беріледі. Алла Тағаланың рақымы Құранның әрбір сүресінің алдында тұрады. Алла Тағала аяттарда жалпыадамзаттық құндылықтар деп аталатын әділеттілік, бейбітшілік, төзімділік, теңдік және тағы басқалар туралы айтады. Құран – теріс пікірдің айнасы, ақиқаттың есігі. Егер сіз Құранға қиянатпен жақындасаңыз, онда олардың көрініс тапқанын көресіз. Егер сіз ақиқатты іздеумен жақындасаңыз, бұл есік сізге ашылады. Әрбір аятта Алла Тағаланың шексіз хикметтері бар. Олардың жасырған нәрселерін білу Құранды білудің маңызды шарты болып табылады. Құранда бізден бұрын өмір сүрген пайғамбарлар мен халықтар туралы қиссалар бар. Дегенмен, Құран тарих кітабы немесе өмірбаяндық шығарма емес екенін есте ұстаған жөн. Алла Тағала бұл оқиғаларды өзімізге сабақ алуымыз үшін айтып отыр. Пайғамбарлардың өмірі мен қиыншылықтары бізге үлгі. Бұрынғы көптеген халықтар ауыр қылмыстар жасаған және олардың тағдыры біздің күнімізде осындай оқиғаларды болдырмау үшін назар аударуымыз керек. Неліктен Алла Тағала Құран Кәрімде «Біз» дейді? Құранда Алла Тағала мүміндерді сүйіншілеп,

сонымен бірге ескертеді. Ескертуді қамтитын аяттар объективті түрде қабылдануы және ескерілуі керек. Сонымен қатар мүміндерге сауап уәде ететін аяттар осы жерде және қазір абсолютті табысқа жету туралы әсер тудырмауы керек. Иманды адам босаңсымауы керек. Керісінше, осы сауаптар үшін бар күш-жігеріңізбен ұмтылуыңыз керек. Алла Тағала Құран аяттарында мүміндерге өзінің илаһи болмысын жан-жақты сипаттайды. Бұл Ұлы Жаратушының кім екенін және әлемді және бәрімізді қандай мақсатпен жаратқанын түсіну үшін жеткілікті болуы керек. Сонымен қатар, Құранда Алла Тағала мүміндердің не істей алатынын және не істей алмайтынын бізге егжей-тегжейлі түсіндіреді. Мұсылман Алла Тағаланың өсиеттерін орындау арқылы әр түрлі пәле-жаладан қорғанып, дүние мен о дүниеде бақытқа кенеледі.

5) Үш нәрсе өте қымбат болады (яғни олар сирек болады): рұқсат етілген (халал) табыс, шынайы дос, сүннет жолы.

Халал жолмен ақша табыңыз. Өкінішке орай, бәрі ақшаның төңірегінде, ол туралы ойламаймын десеніз де, ақыр соңында бәрі соған байланысты, тіреліп тұрады. Соңғы онжылдықта инфляцияның айтарлықтай өсуі байқалды. Өмірге қажетті заттардың бағасы өсіп жатыр... Бұқаралық ақпарат құралдары адамдардың санасын басқару жағынан сөз жоқ және адамдар шын қажет / қажет емес заттарды орасан зор ақшаға сатып алады, наличкамен, қарызға... Адам өмірінде байлықтың маңызы бұрынғыдан да арта түсті. Ақ-

шаны табу маңызды, себебі бәрі ақшаның артынан жүгіреді. Ақша табу жаман емес, бірақ мұсылман ретінде халал жолдарды пайдаланып ақша табу және харамнан сақтану маңызды. Қазіргі заманда харамнан құтылу өте қиын, бірақ мүмкін. Сүйікті Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.) мен оның сахабалары бұл мәселеде бізге тамаша үлгі. Алла Елшісі халал жолмен ақша табудың парыз екенін айтты. Тағы бір хадисте: «Егер адам халал жолмен бір нәрсе тапса, ол садақа мен мейірім болып саналады», – делінген. Барлық пайғамбарлар тақуалық жолмен ақша тапқан. Алла Елшісі саудамен айналысқан және өзінің адалдығымен танымал болған. Зәкәрия (ғ.с.) пайғамбар ағаш ұстасы болған. Ислам мұсылман өмірінің барлық салаларын, соның ішінде ақшаға қатысты мәселелерді реттейді. Шарифат ақшаны табу және жұмсау кезінде ненің рұқсат, ненің тыйым салынғанын анықтайды. Мұсылман өзін бұзудан тыйып, міндеттемелерді орындауға міндетті. Отбасын асыраушы әрбір адам адал тамақ іздеуі керек. Пайғамбарымыз (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Ақыр дүниеде ең сирек кездесетін нәрсе – адал тамақ пен сенімді дос (бауыр)». Сондықтан, адал тағам мәселесі күн өткен сайын қиындай түсуде, бірақ біздің ғибадатымыз бен Алла Тағала жолындағы талпынысымыз соған байланысты. Өздерін мұсылман санап, сонымен бірге заңсыз жұмыстармен айналысатындар көп, мысалы, олар үй-жайларын суточно беру, алкогольдік ішімдіктер, темекі сататын дүкендер, азғындық тарайтын мекемелер және т.б. Айты-

ңызшы, мұны бір-ақ адам жасамайды. Көп адамдар күнәға себепкер және арамдық тізбегінде болатынын ұмытып, бұл үшін қиямет күні есеп беретінін ұмытады, сөйтіп бұл аренадан тапқан ақша да харам болады. Сондай-ақ, Алла тағала тыйым салынған істермен айналысатындардың өмірін отбасында бұл істің лас зардаптарын көруі үшін ұзартады. Сондай-ақ көмек көрсетуден ақша табу дұрыс емес, өйткені мұсылмандар бір-біріне көмектесуі керек және ол үшін төлем жасамауы керек. Тіпті, мысалы, харам тағамның аз ғана бөлігі денемізге кірсе де, сол жерде қалып қойғанда, біздің ғибадат пен амалдарымыз Аллаһ тарапынан қабыл болмайды.

Ақша таба отырып, харамнан аулақ болуымыз керек. Тек адал жолмен ақша табу ғана бізге байлық әкелетінін, ең басты байлық – Алланың разылығы, тағдырға деген ризашылық екенін ұмытпауымыз керек. Бұл дүние және ондағының бәрі мәңгілік емес, біз өзімізбен бірге ештеңе ала алмаймыз. Әйтсе де, ізгі амалдарымыз, оның ішінде адал жолмен ақша табу да өзімізде қалады және ақыретте бізге пайда әкеледі. Алла Тағала баршамызға адал жолмен ақша тауып, харамнан сақтануды нәсіп етсін.

Шынайы дос іздейміз деп жүріп қалай Шайтанның досы болып кетпегуге болады? Алла Тағала адамдар арасындағы махаббат пен сүйіспеншілікті, бір-біріне деген әділет пен адалдықты жаратып, адамдарды берік достық байланыстармен байланыстырды. Дос бұл сенің амандығың мен денсаулығыңды ойлайтын адам. Дос досын екі өмірде де алға

қарай сүйрейді, екі өмірде де бір-бірінің шынайы бақытты болғанын қалайды. Нағыз дос сіздің рухани күйіңізге көмектеседі, қолдайды және қорғайды. Жақсылыққа шақырып, харамнан алыстатады. Жау, керісінше, адамның жойылуын, оның өмірінің нашарлауын тілейді. Сондықтан темекі шегуді, ішімдік ішуді, ыстық нүктелерге баруды, шегуді және т.б. ұсынатын адамды дос деп санауға бола ма? Мұндай достық ақыр соңында шайтанның сенің ең сенімді досына айналуына алып келеді. Алла Тағала Құран Кәрімде: Ол күні Алладан қорқатындардан басқа барлық жақсы көретін достар дұшпан болады. (43:67). Қиямет күні адамдар өздерін күнәға итермелегендерді дос тұтқаны үшін тәубе етеді. Бұл аят пенденің өзіне кімді дос етіп тандағанын ойластыруы керек. Сондай-ақ Құран Кәрімде адамды Аллаға достығы арқылы жақындататын шынайы дос бола алатыны мумин: «Әй, иман келтіргендер! Мені де, дұшпандарыңды да, өздеріңе қамқоршы әрі көмекші тұтпандар. Олар саған келген ақиқатқа сенбесе де, сен оларға сүйіспеншілікпен танытасың» (60:1). Дос жақсылыққа шақырады, мейірімділік танытады, жақсы көреді. Оның сүйіспеншілігі көмек, қолдау және қорғау арқылы көрінеді. Достар – Алла Тағаланың жолында қоян-қолтық жүріп, оның өсиетін орындап, Алла Тағаланың разылығы үшін бір-бірін жақсы көретіндер. Құранда былай делінген: «Әй, иман келтіргендер! Араларыңда жоқтарды көмекші, дос тұтпандар. Олар сізге зиян тигізу және қиындықтарыңызға қуану мүмкіндігін ешқа-

шан жіберіп алмайды. Олардың аузында өшпенділік пайда болды, бірақ олардың жүректерінде одан да үлкен өшпенділік жатыр. Түсінсеңдер, сендерге белгілерді түсіндірдік! Сондықтан сен оларды жақсы көресің, бірақ олар сені сүймейді» (3:118-119). «Иманды ерлер мен әйелдер бір-біріне көмекші әрі дос. Олар жақсылыққа әмір етіп, жамандықтан тыйады, намаз оқиды, зекет береді, Аллаға және Елшісіне бойұсынады. Аллаһ оларды рақымына бөлейді. Расында, Алла Үстем, Дана» (9:71). Достық туралы хадистерде: «Мүміндердің бір-біріне деген мейірімділігі, сүйіспеншілігі және жанашырлығы бір дене тәрізді: оның бір мүшесі ауруға шалдыққан кезде, оған бүкіл дене ұйқысыздық пен безгекпен жауап береді». «Адам өзінің ең жақын досы сияқты дінді ұстанады, сондықтан әркім оның кіммен дос екеніне назар аударсын». «Мүмін басқалармен достық пен келісімге ұмтылады, достықты өзі қабылдайды. Ал басқалармен дос бола алмайтын, дос болу мүмкін емес адамда жақсылық жоқ». «Сендердің біреулерің Алла разылығы үшін бауырын жақсы көретін болса, оны жақсырақ танысын, өйткені бұл достықты сақтайды және махаббатты күшейтеді».

Сүннет жолы

Араб тілінен орыс тіліне аударылған «сүннет» сөзі «үлгі» немесе «салт» дегенді білдіреді, добрый пример мен образ жизни. Ізгі үлгі мен өмір сүру салты. Бұл Исламдағы Алла елшісі Мұхаммед пайғамбардың өмірі мен қызметінен мысалдар келтіретін қасиетті дәстүрдің атауы. Мұхам-

мед пайғамбардың өмірінен алынған бұл мысалдар мұсылмандар үшін де, бүкіл мұсылман үмметі немесе қауымы үшін де үлгі. «Сүннет» немесе «Ислам сүннеттері» ұғымына Аллаһ Тағаланың сүннеттері мен Пайғамбардың сүннеттері, сондай-ақ тура жолдағы халифалар арасынан шыққан алғашқы төрт халифаны жатқызуға болады. «Сүннет» ұғымы мұсылманға ұнайтын және Пайғамбардың өміріне сәйкес келетін әрекеттер мен амалдарды білдіреді. Кейбір ислам елдерінде «сунна» немесе «сүннет» сөзі хитан немесе сүндетке отырғызу рәсіміне қатысты қолданылуы мүмкін. Сүннет – Пайғамбарымыз Мұхаммедтің (с.ғ.с.) іс-әрекеттері мен амалдарына, ойлары менсөздеріне, адамгершілік қасиеттері мен құндылықтарына негізделген белгілі бір жүру жолы немесе маршрут. Пайғамбарымыз Мұхаммед келген сүннет – Құран Кәрімнен кейінгі Исламның негізі. Мұсылман Құран мен Сүннет әмірлерін орындау арқылы ғана дүние мен ақыретте жетістікке жетеді, ал мұсылман қоғамы Пайғамбардың өсиеттері мен Алла Тағаланың өсиеттерін орындаудың арқасында әділеттілік жағдайында үйлесімді дами алады және бейбітшілік орната алады. Қасиетті кітап Құран Кәрімнен кейін Мұхаммедтің сүннеті ислам құқығы немесе фикх негізіне алынған екінші маңызды дереккөз болып табылады. Пайғамбардың сүннеті Құранмен байланысты және оны толықтырып, Құрандағы мәліметтерді түсіндіреді. Дәстүршілдер мұсылман өз өмірінде Алла Елшісінің (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) сүннетін ұстануы керек

және бұл Исламдағы адам өмірінің басты мақсаты деп санайды. Сүннетті үйрету – мұсылмандар алатын діни білімнің маңызды бөлігі. Ислам заңгерлері немесе фақиһтары Пайғамбардың сүннетінен жеткілікті білімге ие болған жағдайда ғана Ислам құқығындағы билік иелері болып табылады. Мұхаммед Пайғамбардың (с.ғ.с.) іс-әрекеттері мен сөздері туралы әңгімелер Мұхаммед пайғамбардың сахабалары немесе сахабалардың қиссалары арқылы осы оқиғалар хадис деп аталатын дәстүрлерде жазылғаннан кейін қазіргі заманға жетті. Хадис VIII-IX ғасырларда ресми түрде қалыптасты. Хадисте оның құрамдас бөліктері болып табылатын иснад пен мәтін бар: **Иснад** – хадистер жинағының авторына Мұхаммед пайғамбардың оқиғасы, оның сөздері немесе әрекеттері оны жазып алған кезде жеткен адамдар тізбегі. Иснад пайғамбар Мұхаммедтен (с.ғ.с.) немесе сахабадан (ашаб), яғни оның серігінен, сондай-ақ тәбиғиден, яғни сахабалардан кейінгі ұрпақ өкілінен бастау алуы керек. Иснад хадистер жинағын немесе жинағын құрастырған ғалыммен аяқталуы керек. Иснадтың қазіргі заманға жақын бөлігі – хадистің басы, ал Алла Елшісіне жақын бөлігі – иснадтың соңы. Иснадта аталған адамдар «рабби» терминімен белгіленеді, яғни иснад бұл хадисті жеткізген раввиндердің есімдерінің тізімі болып табылады. Иснад бұл хадистің Мұхаммед Пайғамбардан жеткеніне дәлел; **мәтін** Пайғамбар туралы дәстүрдің мазмұнын білдіреді және хадистің негізгі бөлігін, яғни Мұхаммед пайғамбардың не айтқанын немесе оның

жасаған әрекеттерін білдіреді. Ислам сүннетінің хадистері пайғамбарлық хадистер, тарихи, қасиетті хадистер, онда Алла Елшісінің оған Алла Тағаланың атынан айтылған сөздері, сондай-ақ араб тайпаларының ізгі қасиеттері туралы айтылған хадистер болып бөлінеді. Пайғамбардың сүннеті **қаул, тақрир және фи'л** болып бөлінеді: **Қаул** хадистерде келтірілген Мұхаммед пайғамбардың сөздеріне сілтеме жасайды; **фи'л** деп біз Аллаһ Елшісінің жасаған және барлық мұсылмандарға үлгі әрі өсиет болған амалдары мен істерін айтамыз; **тәқрир** Пайғамбардың үнсіз мақұлдауын, яғни оның өзі куә болған сахабаларының істері мен сөздерін мақұлдауын білдіреді. Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.) сахабаларының қандай да бір әрекетіне немесе сөзіне куә болып, үнсіз келісімін білдірсе немесе оған ашық қарсылық көрсетпесе, мұндай әрекеттер барлық мұсылмандар үшін рұқсат етілген.

Сүннеттің үш түрі бар. Мұхаммед пайғамбардың сүннеті үш топқа бөлінеді: **мутауатир** немесе Пайғамбарымыз Мұхаммедтің өзінен немесе оның сахабаларынан бізге жеткен хабарлар. Мұндай хабарламалар көптеген таратқыштар тізбегі арқылы жіберілді және бұл тізбектерге қатысушылардың бұл хабарламаларды жасау үшін өзара келісу мүмкіндігі болмады. Сүннет-**мутауатир** санатына жататын хабарлар күмән тудырмайды және мүлдем сенімді хабарлар немесе хадистер болып табылады. Ислам құқығындағы **Мутауатир** Сүннетінен алынған бұл ережелер Исламда парыз бо-

лып саналады. Сөзбе-сөз бір-бірімен сәйкес келетін хабарлар «**мутауатир** эл-ляфзи» термині деп аталады, бірақ егер хабарлар мағынасы жағынан бір-бірімен сәйкес келсе, онда олар «**мутауатир** эл-мәнауи» термині деп аталады;

Мәшһүр немесе Алла Елшісінен және оның сахабаларынан бір-бірінен тәуелсіз, бірақ жіктелуі үшін аз санды жеткізушілер тізбегі (үш немесе одан да көп таратқыштар [тізбектің әрбір буынында]) арқылы жеткізілген хабарлар. Олар **мутауир** категориясына жатқызу үшін, оларда таратқыш тізбектердің саны жеткіліксіз. Сүннет-**Мәшһүр** негізінде жүзеге асыру үшін де қажетті осындай нұсқаулар жасалады, бірақ кейбір мазһабтар сүннет-мәшһүрді сүннет-**ахад** санатына жатқызады деп есептеп, сүннеттің тек екі категорияға бөлінуін мойындайды; Мұхаммед пайғамбардың сөздері немесе істері туралы хабарлаушылардың өте аз тізбегі арқылы хабар беретін **ахад** немесе хабарлар. Бұл тек бір немесе екі жеткізуші тізбегі болуы мүмкін, сондықтан олар сүннет-**мутауатирден** маңыздылығы жағынан төмен. Бір топ ислам теологтарының пікірінше, сенім негіздері **Ахад** сүннетіне негізделмеген, бірақ белгілі бір жағдайларда бұл хабарлардың шынайылығына күмән болмаса, заңды шешімдер қабылдануы мүмкін.

Мұсылмандар үшін сүннеттің мәні өте жоғары. Ислам дінінде Сүннет Құран Кәрімнен кейінгі екінші маңызды дереккөз болып табылады, сондықтан барлық мұсылмандар оның ережелерін орындауға міндетті. Мұхаммед (с.ғ.с.) сүн-

нетінің көмегімен мұсылмандар Мұхаммед (с.ғ.с.) пайғамбар қайтыс болғаннан кейін мұсылман үмбеті кездесетін көптеген күнделікті мәселелерді шеше алды және Мұхаммедтің сүннеті өте маңызды және мұсылмандар арасында құрметке ие болды. «Усул ад-дин» ұғымымен белгіленетін дін негіздеріне арналған трактаттарда Мұхаммедтің сүннеті мен Құран арасындағы байланысқа үлкен мән беріледі. Қасиетті Құран Кітабының көптеген аяттарында, сондай-ақ бірқатар хадистерде мұсылмандардың сүннетті ұстану керектігі айтылады. Алла Тағала Құран Кәрімде Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.) туралы былай дейді: «Алла Елшісі сендер үшін, Алладан және ақырет күнінен үміттеніп, Алланы көп еске алатындар үшін тамаша үлгі болды» (33:21). Сондай-ақ Құран Кәрімде: «Кімде-кім Алланың Елшісіне мойынсұнса, Алла Тағалаға да бойұсынғаны» (4:80). Алла Елшісінің өзі Муватта мен Малик ибн Энәс жинағындағы хадисте: «Мен сендерге екі нәрсе қалдырамын, егер соларға амал етсеңдер, адаспайсындар», деген. Алла, Құран және оның сүннеті. Исламдағы және әрбір мұсылман үшін сүннеттің мәні ерекше: Мұхаммедтің сүннеті Құран аяттары бар бұйрықтарды қайталайды, оларды растайды және күшейтеді. Қасиетті Құран Кітабында: «Әй, иман келтіргендер! Бір-біріңнің мал-мүлкіңді әділетсіз жолмен сатып алмаңдар, тек өзара келісімдеріңмен сауда жасаңдар» (4:29), содан кейін Ахмад ибн Ханбалдың «Муснадында» келтірілген хадисте, егер басқа адамның мүлкі оның келісімімен

алынбаса, онда мұсылманға рұқсат етілмейді деп түсіндіреді. Құран аяттарына түсініктеме беріп, кейбірінің мағынасын түсіндіреді. Қасиетті Құран Кітабында мұсылманның намаз оқуы және ораза ұстауы керектігі айтылса, Мұхаммед Пайғамбардың сүннетінде мұның қалай жасалуы керектігі егжей-тегжейлі түсіндіріледі. Құранда айтылмаған Сүннет мұсылмандарға нұсқау беруге қабілетті.

Қорытындылай, Мұхаммед қайтыс болғаннан кейін **Сүннет** жамағат пен халифат өміріндегі көптеген практикалық мәселелерді шешуге мүмкіндік берді. Оның маңыздылығы бірден өте үлкен болды және 9-10 ғасырлардан бастап біліне бастады. Құранмен дерлік тең дәрежеде қастерленеді. Құран мен Сүннеттің арақатынасы мәселесі дін негіздеріне арналған трактаттарда маңызды орын алады (**Усул ад-Дин**). Кейде сүннет ұғымына Алланың сүннеттері (Құран), Мұхаммед пайғамбардың сүннеттері және алғашқы екі тура жолдағы халифаның сүннеттері жатады. Сондай-ақ сүннет жай ғана қалаулы, сүннетке сәйкес амалдарды білдіруі мүмкін. Кейбір мұсылман елдерінде сунна (сүннет) сөзі сүндетке отырғызу (хитан) рәсімі деген мағынада қолданылады.

б) Кейінгі ұрпақтар өздерінен бұрынғыларды қорлайды.

Өкінішке орай, бірнеше онжылдықтар бұрын толығымен табиғи болған көптеген нәрселер қазір күмән тудыруда. Бұған бұрыннан жалпы қабылданған қарт адамдарға деген құрмет те кіреді. Егер бұрын мұсылман қоғамы мұны-

мен ерекшеленсе – мұсылмандар әрқашан үлкендерді құрметтейтін болса, қазір кейбір жастарға мұның қажеттілігін түсіндіруге мәжбүрміз. Неліктен Иман келтірген мұсылман үшін үлкенге құрмет соншалықты маңызды? Үлкенді сыйлау (сонымен қатар кішіге жұмсақтық пен мейірімділік) мұміннің белгісі болуы керек, өйткені бұл Пайғамбардың (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) сүннеті: Бірде Пайғамбардың (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) былай дегені хабарланады: «Үлкенді сыйламайтын бізден емес (яғни біздің қауымнан емес). Бұл хадистің басқа нұсқасында: «Үлкенді сыйламаған, кішіге мейірімділік танытпаған, ғұламалардың құқығын мойындамаған адам бізден емес» (Ахмад, Хаким және т.б.). Тағы бір хадисте: «Тек екіжүзді (шынайы емес, жалған сенуші) үш адамды елемейді: ағарған шаш иесі, білім иесі және әділ имам (жамағат басшысы)» (әт-Табарани). Бұл мінез-құлық үлкенге құрмет, тіпті адам логикасы тұрғысынан да табиғи нәрсе. Қария ұзақ ғұмыр кешіп, осы уақыт ішінде талай сауапты істер атқарды: қоғам игілігі үшін еңбек етті, отбасын құрып, бала өсірді, дүниелік даналығы мен өмірлік тәжірибесі мол. Жас жігіт, керісінше, қажетті білім мен даналыққа әлі үлгермегендіктен, жастардың үлкендердің ақыл-кеңесін, әңгімесін, соңына дейін үзбей тыңдауы, ақыл-кеңес алуы заңды болады. Бірінші болып үлкен сөз бастауы керек. Сонымен қатар, қарт адамдар құрметке ғана емес, сонымен қатар жанашырлыққа да лайық, өйткені жасы ұлғайған сайын (әсіресе көп жылдық ауыр жү-

мыстан кейін) аурулар пайда болады, есту және көру нашарлайды, жүру және тұру, ауыр жүктерді көтеру қиын болады. Ал Аллахқа сенген адам басқа адамға қарағанда жанашырлығымен ерекшеленуі керек. Сондықтан мұсылман жас балалар, қоғамдық көлікте өз орнын қарт кісіге беріп, қарт кісіге немесе әйелге көшеден өтуге көмектессе, ауыр сөмкелерін алып жүрсе, бұл өте абыройлы іс болады. Және, әрине, жастар үшін үлкендерді келемеждеу, олардың құқықтарын менсінбеу, олардың ақыл-кеңестерін немесе өтініштерін елемей мүлдем жарамсыз. Бұл өз ата-анасына да, басқа туыстарына да, жалпы қарт адамдарға да қатысты. Екі ағайынды араларында болған кикілжің туралы айтып беру үшін Алла Елшісіне (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) келді. Ағайындардың ең кішісі бірінші сөзді айтқысы келгенде, Алла Елшісі (саллаллаһу аләйһи уә сәлләм) оған: «Кэббир, кэббир!», яғни: «Үлкенге (дауысты) бер! Үлкенге (дауысты) бер!», – деді. Сосын екеуінің үлкенінен сөз сұрайды (Бұхари, Муслим). Үлкенді сыйламаған Алла Тағаланы сыйламайды. Тағы бір пайғамбарлық хадисте қарттықты құрметтеу Алланы құрметтеумен байланыстырады: «Алланың ұлылығының белгілерінің бірі – шашы ағарған мұсылманды құрметтеу» (Әбу Дәуіт). Басқаша айтқанда, үлкеннің құқығын тану арқылы бағыныштылықты, қоғамдағы рөлдердің бөлінуін мойындайсыз: кішілер мен үлкендер бар, үлкенге құрмет, кішіге жанашырлық пен ілтипат көрсетіледі. Бұл жағдай дүниеде осындай тәртіп орнатқан Алла Тағаладан

– кішінің үлкенге құрмет көрсетуінен туындайды. Егер сіз бұған күмәнданатын болсаңыз, онда сіз Аллаһтың даналығы мен әділдігіне және Оның Пайғамбарының (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) сөздеріне күмән келтіресіз. Үлкенге ізет етпеген, өзі қартайғанда кішіге құрмет көрсетпейді. Кәрілікке тән баяу және әлсіздік, қарт туыс немесе көрші бірнеше рет бірдеңе сұраса, кейбір сөздерді бірден ести алмаса, күнделікті өмірде үнемі жинақы бола бермейді – бірдеңені төгіп тастаса немесе бірдеңені едеге түсіріп алса, кішілер мен жастар жиіркенуі мүмкін. Жасы ұлғайған сайын егде жастағы адамдардың мінезі нашарлайтынын айтпай-ақ қояйық: олар ренжігіш, талапшыл, капризді және сезімтал болады. Сонда кейбір жастар ойлайды: «Заманнан артта қалған, үнемі бір нәрсеге көңілі толмай, бір нәрсені жүз рет қайталайтын әжеге немесе атаға уақыт жоғалтқанның несі жақсы, неге олар маған ұнауы керек? Бірақ біз бәріміз адам екенімізді ұмытпауымыз керек, ал ең жас және ең сау адамдар да бір кездері кәрілікке және онымен байланысты қиындықтарға (ауру, әлсіздік, алжу) тап болады. Сізді қарттардың әдеттері мен әрекеттері тітіркендіреді бірақ сіз де бір күні сондай боласыз. Балаларыңыз бен немерелеріңіз сізге осылай қарағанын қалайсыз ба? Егер сіз ата-әжелеріңізге (немесе басқа адамдардың қарттарына, бұл маңызды емес) құрмет көрсетпесеңіз, сізге де болашақта құрмет көрсетілмейді. «Егер жас жігіт қарияға тек жасына қарай құрмет көрсетсе, Алла Тағала оған қартайғанда құрмет көрсететін адамды

жібереді» (Тирмизи). Алла Тағала дүниеде сондай бір тәртіп жаратты, ол адам адамдарға қандай мінез-құлық көрсетсе, бәрі де сол мөлшерде қайтарылады. Мейірімділік пен жанашырлық танытса, қажет кезде оған да мейірім мен көмек көрсетіледі, дөрекі, мейірімсіз болса, уақыты келгенде оған да сол шара беріледі. Өзінің жақындары да оған дәл осындай немқұрайлылық пен енжарлық танытады. Оның үстіне балаларымыз бізден үлгі алады: егер олар әкесінің немесе анасының қарт туыстарының немесе көршілерінің өтініштері мен мұқтаждықтарына немқұрайлы қарайтынын көрсе, олар мұндай мінез-құлықты қалыпты жағдай деп есептейді және уақыт өте келе қарттарға қамқорлық жасамайды. Үлкенді сыйламау – менмендіктің белгісі. Үлкендерге деген мұндай көзқарастың басты себебі көбінесе жастарға тән эгоизм мен менмендік болып табылады, бұл кезде жастар өздерін бәрінен артық санайды, олардың тілектері мен қажеттіліктері айналасында бүкіл әлем айналады. Олар: «Мен өзіме күш салуым керек, уақытымды бәрібір түк пайдасы жоқ, қызықсыз, сасық және жиіркенішті қарт адамдарға жұмсауым керек?» Бірақ адамдарға деген тәкаппарлық мүмін үшін одан да айыпты: «Адамдардан тәкаппарлықпен бет бұрма және жер бетінде тәкаппарлықпен жүрме. Расында Алла мақтаншақтарды жақсы көрмейді» («Лұқман» сүресі, 31:18). «Жер бетінде тәкаппарлықпен жүрме, өйткені сен жерді теспейсің (тәкаппарлық салмағымен) және таулардың биігіне (тәкаппарлық бойыңмен) көтерілмейсің!». («Исра» сүресі, 17:37).

Алла Тағаланы ұмытқан адамдар **Мақтаншақ** және **Тәкаппар** болып келеді, сондықтан олар өздерін ғаламның орталығы санайтын кәпірлерге тән санайды. Бірақ иман келтірген адамдарға **қарапайымдылық** пен **ұялшақтық** тән болуы керек, өйткені олардың үстінде барлығын көріп, барлық әрекеттерді қадағалайтын Жаратушы бар екенін есте ұстайды. Ендеше, Алла Тағала үмметімізге Пайғамбарымыздың (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) үлкендер мен қарттарға қарым-қатынасында, оларға лайықты ілтипат пен құрмет көрсетуде сүннетін ұстануға көмектессін.

7) Қиыншылықтар мен ауыртпашылықтар көбейіп, тыныштық пен жайлылық жоғалады. Сонымен бірге бұған ешкім тосқауыл бола алмайды.

Алла Елшісі: «...таңертең иман келтірген адам кешке кәпір болады. Ал кешке иман келтірген адам таңертең кәпір болып шығады. Адамдар дүние тіршілігінің болмашы пайдасына имандарын сатады». Тағы бір хадисте: «Дін ұстанған адам ыстық көмір ұстағандай болатын сабырлық кезендері болады, олардың біреуінің сауабы араларындағы елу адамның сауабындай болады» делінген. Мұсылман Исламда Қиямет күніне, Құран Кәрімде айтылғандай ақырзаманның келетініне сенеді. Пайғамбарымыз Мұхаммед хадистерінде де бұл туралы айтқан. Бұл Исламдағы иманның бесінші тірегі. Ислам діні бойынша ақырзаман мен қияметтің басталуының алғашқы белгісі айналада надандық көбейе бастайды – діни білім жойыла бастайды, адамдар ашық түрде зина

жасап, арақ ішеді. Қияметтің жақын қалғанының тағы бір белгісі адам өмірінің құнын жоғалтып, кісі өлтіру сияқты күнәнің жиі кездесетін, үйреншікті құбылысқа айналуы. Жер бетінде әділет жойылады деген белгі ақырзаман мен қиямет күнінің жақын екенін де көрсетеді: Ислам діні бойынша мұны мұсылмандардың харам мен халалдың не екенін ұмытатыны көрсетеді. Адамзат Қиямет күніне жақындай бастағанын, балалардың ата-аналарын азырақ тыңдай бастағанынан байқауға болады. Ислам діні бойынша, Қияметтің жақындағанын ерлердің әйелдерге бағынуға кірісуі де көрсетеді. Өлшеу мен таразыда алдау туралы көптеген шағымдар қияметтің жақын екенін көрсетеді. Исламда қиямет күнінің жақындап қалғанының тағы бір белгісі адамға деген құрметтің шектен шығуы болмақ. Адамдардың бір-бірімен бөлісетін, тәжірибе алмасатын кеңестері адамдар үшін құндылығын жоғалтады, оларды ешкім тыңдамайды. Ислам діні бойынша, ақырзаманның жақындап, қиямет күнінің жақындағанын Шам жеріне (Таяу Шығыс елдері: Сирия, Иордания, Палестина, Түркияның бір бөлігі, Ливан) артады. Қалаларда биік үйлер болған сайын, оған лайық емес адамдар көбірек құрметке ие болса, сөзінің салмағы да, күш-қуаты да көп болса, қиямет күні де соғұрлым жақын болады. Ислам діні бойынша қиямет күнінің жақындағанын құмар ойындар мен карта арқылы көріпкелдіктің жер бетінде адамзат әлемінде кең етек алуы да көрсетеді. Тағдырды сынайтын ойындар ойнап, адам әлемінде уақыт байқамай зымырап өтеді. Ислам

діні бойынша Қиямет күнінің жақындап келе жатқанының белгісі адамдардың ысырапшылдығы артады: олар қиямет күнінен кейін Алла Тағаладан алатын игіліктер мен сауаптар үшін емес, сол сауаптар мен игіліктерге ұмтыла бастайды. жердегі әлем оларға уәде береді. Исламда айтылғандай, Қағбаның қирауы, жақындап келе жатқан Қиямет күнінің және ақырзаманның басталуының ең қорқынышты белгісі болады.

8) Ауыл тұрғындары қалаларға көше бастайды (яғни урбанизация жаппай орын алады), ал кезінде тамырсыз шөл даланы мекен еткен шопандар ғимараттар салуда жарысады.

Либералды ислам немесе еуропалық мәдениетпен сусындаған ислам. Ресейде және ТМД елдерінде «ислам либерализмі» термині «ағартушылық ислам» терминімен сәйкестендіріледі. Либералды мұсылмандар сенімнің рәсімдік құрамдас бөлігін (намаз оқу, хиджаб кию және т.б.) моральдық және мистикалық жағынан ажыратады және біріншісіне аса мән бермейді. Либералды исламның бастаулары Түркияда Кемал Ататүрік дәуірінде сопылық, діни либерализм, еуропалық пантеизм және тіпті материализм негізінде пайда болды деп есептеледі.

Еуро-мұсылмандардың билігінің бірі – еуропалық мәдениет пен исламды жақындастыруды талап ететін мысырлық швейцариялық Тарик Рамадан. Атап айтқанда, ол демократия идеясын қолдайды, еуро-мұсылмандарды өздерінің тұратын елдерінің тілін үйренуге және еуропалық қоғамға

белсенді араласуға шақырады. Ол ислам мәдениетін тек араб мәдениетімен сәйкестендірмеу керек деп есептейді. Ресейде еуро-исламды ұстанушылар Татарстанның кейбір рухани және қоғамдық-саяси қайраткерлері.

Жаңа заман, дәуір 21ғ. БЕЙБІТ Либералды исламды Иран мен Сауд Арабиясы сияқты т.б, елдерді **консервативті** ислам елдерінің дінбасылары айыптайды. Осылайша Иран Түркияны Исламды бұрмалады деп ашық айыптайды. Исламдағы өзгерістерді ресейлік ислам дінбасылары да құптамайды, дегенмен ислам либерализмі Ресей мұсылмандарының урбанизациялануына байланысты бірте-бірте ислам дінін ұстану нысандарының біріне айналуға. Әдетте, адам өзін Исламның мүшесі деп санау үшін Исламның тіректерін тану жеткілікті; Шахаданы мойындайтын, бірақ намазға немқұрайлы қарайтын немесе оны мүлде орындамайтын адамдар исламнан және оның нұсқауларынан толықтай бас тартқан кәпірлерге (сенбейтіндерге, басқаға сенетіндерге) қарсы фасиктер (ықылассыз мұсылмандар, бірақ бәрібір мұсылмандар) деп анықталады. Ислам, басқа діндер сияқты, жалпы мәдени құндылықтарда ериді және жай ғана мәдениетке айналады; Бұл әсіресе дінде қостілділік бар Түркия мен басқа түркі елдерінде айқын байқалады. Кеңес ғалымдары исламның бұл түрін **социалистік** деп анықтады, КСРО исламның бұл түрін өсіруге көп үлес қосты және бұл әсер бұрынғы Кеңес Одағының ықпалында болған көптеген ислам елдерінде әлі де байқалады. Араб елдерінде ислам

либерализмі мәдени **жаһандану** түрінде көрінсе, Батыста Ыдырыс Шах («Сопылар жолы» кітабының авторы) сияқты зерттеушілердің еңбектері либерализм мен **ағартушылықты** Ислам ішінде айқындағанын атап өткен жөн. Данияда либералдық исламның жақтаушысы, депутат Н.Хадер Мұхаммед пайғамбардың карикатуралары бар жанжалға жауап ретінде «Модератор» мұсылмандар қозғалысын құрды. Либералды ислам негізінен Түркия, Тунис, Египет және кейбір ТМД елдерінде кең таралған. Жаңа дәуірдің әйгілі уағызшысы – Ошо либералды исламды сопылық деп атады және бұл діннің күшті консерватизміне (**қатандығына**) байланысты исламдағы либерализмнің болмай қоймайтындығы туралы айтты. Әзірбайжандағы ислам либерализмі оның исламға дейінгі жергілікті нанымдармен, атап айтқанда **Тәңіршілдікпен** астасып кетуіне байланысты. Еуропа елдерінде ислам либерализмі үлкен әлеуметтік жағдайға байланысты исламның бір түрі болып табылады, өйткені барлық жерде *намаз оқу және хиджаб кию* мүмкін емес. Сонымен қатар, бірқатар еуропалық азаматтардың исламофобиясы олар тұратын мәдени ортада исламның жаңа формаларын өсіруге алғышарттар жасайды. Саяси тұрғыдан алғанда, исламдық либерализм адатқа, яғни дінді мемлекеттен бөлетін **зайырлы** құқыққа, сондай-ақ ислам мәдениеті аясындағы **философиялық** зайырлылыққа жол береді.

Кезіндегі Шопандар көпқабатты үй салуда жарысады. Ақырзаман – соңғы жылдардағы ең танымал тақырыптардың

бірі болуы мүмкін. Кішкентай белгілердің ішінде біз үшін үйреншікті жағдайға айналған көптеген нәрселер тізімделеді: сатқынның ақталуы; көпқабатты үйлер салу; мешіт әшекейлері; білімсіздіктің артуы; сенімнің әлсіреуі; мастық, зина және зұлымдық (зулма) көбеюі; балалардың және кішілердің ата-ананы сыйламауы; ерлер санының азаюы, әйелдердің көбеюі; мұсылмандар арасындағы алауыздықтың күшеюі; жиі ән айту; жартылай жалаңаш жүрген әйелдер; әйелдердің саудамен айналысуы және т.б.

Ал жер бетіндегі барлық нәрсенің жойылуының ең үлкен хабаршылары – Имам Мәһдидің хабары, Дәджалдың шығуы; Иса пайғамбардың (ғ.с.) екінші рет қайта тірілуі (Шын Мәсіх); дүниені дүр сілкіндіретін Яжуж және Мажуж (Яджуж және Маджуж) халықтарының шапқыншылығы; осы уақытқа дейін белгісіз жануар Даббатул арзидің пайда болуы; күннің батыстан шығуы; бүкіл әлемді толтыратын түтіннің пайда болуы; Жаратқан Ие Құранды жерден көтеруі; Хабашиттердің (эфиопиялықтардың) Қағбаны қиратуы, т.б.

Зәулім ғимараттар – қияметтің кішкентай белгісі. Қиямет күнінің жақындауының кішігірім белгілерінің қатарында зәулім үйлердің салынуы да бар. Оның үстіне адамдар зәулім үй салуда жарыса бастайды деп айтылды. Осы мәселеге біраз толығырақ тоқталайық. «Бақташылар үй (ғимарат) салуда жарыса бастағанда». Расында да, бүгінде бұрын қой баққан арабтар зәулім ғимараттар салуда жарысып жа-

тыр. Әлемдегі ең биік ғимарат БАӘ-де орналасқан. Бурдж Халифа – Дубайдағы биіктігі 828 м биіктіктегі зәулім ғимарат: 163 қабат, техникалық қабаттарды есептемегенде – 46 шпильде және 2 іргетаста. Ғимараттың пішіні сталагмитке ұқсайды. Ашылу салтанаты 2010 жылдың 4 қаңтарында өтті. Зәулім ғимараттың құрылысы 2004 жылы басталып, аптасына 1-2 қабатқа дейін өсті. Күн сайын құрылысқа 12 000-ға дейін жұмысшы тартылды. Оны құруға шамамен 320 мың м³ бетон және 60 мың тоннадан астам болат арматура қажет болды. 160-қабаттың құрылысы аяқталғаннан кейін бетон жұмыстары аяқталды, содан кейін металл конструкциялардан 180 метрлік шпиль құрастырылды. Әзірге Бурдж Халифа – әлемдегі ең биік ғимарат. Дубай мұнарасы өзінің көгалдары, бульварлары мен саябақтары бар «қала ішіндегі қала» ретінде жобаланған. Құрылыстың жалпы құны шамамен 1,5 миллиард долларды құрайды.

Ғимарат ішіндегі ауа тек салқындатылып қана қоймайды, сонымен қатар арнайы мембраналар арқасында хош иістендіріледі. Бұл иіс Бурдж Халифа үшін арнайы жасалған. Хош иісті және таза ауа едендегі арнайы торлар арқылы беріледі. Шыны шаңның өтуіне жол бермейді және күн сәулесін қайтармайды, бұл ғимаратта оңтайлы температураны сақтауға мүмкіндік береді. Ғимараттың ауданы шамамен 17 футбол алаңына тең. Бурдж Халифаның әйнегі күн сайын жуылады, бірақ бүкіл бетін жууға шамамен үш ай қажет. Зәулім ғимараттың етегінде, ауданы 12 га болатын жасанды көлде Дубай

музыкалық субұрқағы бар. Субұрқақ 6600 жарық көзімен және 50 түрлі түсті прожекторлармен жарықтандырылады. Субұрқақтың ұзындығы 275 м, ал ағындардың биіктігі 150 метрге жетеді. Субұрқақтың заманауи араб және әлемдік музыканың музыкалық сүйемелдеуімен ерекшеленеді. «Бурдж әл-мамлака». Ал, Сауд Арабиясы әлемдегі ең биік мұнараның ашылу мерзімін ресми түрде жариялады. Бурдж әл-Валид немесе оны басқаша айтқанда Бурдж әл-мамлака (Патшалық мұнарасы) 2017 жылдың ортасында Жиддада ашылды. Ең шынға көтерілгенде, сіз Египетті көре аласыз.

Мұнараға жобаның бастамашысы болған Сауд Арабиясының ханзадасы Әл-Валид бен Талал бен Абдулазиз әл-Саудтың есімі берілген. Жергілікті ақпарат құралдарының хабарлауынша, зәулім ғимараттың биіктігі 1000 метр, ауданы 5,3 миллион шаршы метр болады. Алып инеге ұқсайтын зәулім ғимарат Адриан Смит пен Гордон Гиллдің жобасы бойынша салынған, оларды зәулім ғимараттың ұсталары деп те атайды. Еске салайық, Адриан Смит пен Гордон Гилл Дубайдағы қазіргі уақытта әлемдегі ең биік мұнара болып саналатын Бурдж Халифа зәулім ғимаратының жобасына қатысқан болатын. Бурдж әл-Мамлак жобасының сметалық құны 20 миллиард АҚШ долларын құрайды. «Абрадж әл-Байт». Арабтар барлық рекордтарды жаңартып жатыр; Жер планетасындағы ең үлкенінің бәрі қазір араб елдерінде салынған немесе салынып жатыр. Сауд Арабиясында қасиетті Мекке қаласында тағы бір рекордтық құрылым – әлемдегі ең үл-

кен сағат пайда болды. Олар әлемдегі ең биік қонақүй – Абрадж әл-Байттың үстінде мақтанады. Шығыстағы мұсылман елдері үшін уақытты есептеудің бастапқы нүктесі қасиетті Мекке қаласындағы уақыт болып табылады. Жақында әлемдегі ең үлкен сағаттың құрметті атағы Лондондағы Биг Бенге сенімді түрде берілді. Уақыт бір орнында тұрмайды, Ұлыбританияның көрікті жерлерінің бірі Шығыстың техникалық кереметтерінің біріне жол берді. 11 тамызда мұсылмандар үшін қасиетті Рамазан айының бірінші күні Эр-Рияд қаласында (Сауд Арабиясы) әлемдегі ең үлкен сағат – Мекке сағаты іске қосылды. Бірегей механизм 425 метр биіктіктегі зәулім ғимаратта орналасқан, ал сағаттың өлшемдері 40 метр биіктікте шынымен әсерлі, ал циферблаттың өлшемі 45-тен 43 метрге дейін. Мекке сағатының механизмінің салмағы 36 мың тонна болса, минут тілі 22 метр, сағат тілі 17 метр. Механизмнің әрбір бөлігі кез келген уақытта, егер зақымдалған болса, оны алып тастауға және ауыстыруға болатындай етіп жасалған. Мекке сағатының циферблаты бірегей кристалды мозаиканың 90 миллион данасынан тұрады. Механизмді әзірлеуді швейцариялық инженерлер жүргізді. Бірегей жобаны жүзеге асыру үшін оларға екі жыл қажет болды. Түнгі жарықтандырудың арқасында әлемдегі ең үлкен сағатты 10 миллион адам 17 шақырым қашықтықтан немесе күндіз 12 шақырымнан көре алады. Бұл рекордтық сағаттардың циферблаттарының төменгі жиегі жер деңгейінен 380 метр биіктікте орналасқан. Бұл Биг Бендегі сағат-

тың төменгі деңгейінен алты есе жоғары. Заманауи Меккеде жаңа Гринвичтің амбициялары бар – ең болмағанда бүкіл әлемдегі мұсылмандар үшін басты меридиан. Бұл сағат жарық диодтармен жабдықталған, намаз кезінде күніне бес рет арнайы жасыл шам жанып тұрады. Жалпы, барлығы діндар мұсылмандар үшін. Араб сән-салтанатының тағы бір қызықты эпизоды. Жақында Біріккен Араб Әмірліктерінің ең ірі қаласының полиция бөлімі өз автопаркін қозғалтқышының қуаты 700 ат күші бар Lamborghini Aventadors көлігімен жабдықтады. Бұл елде бір мұнайтатыны сән-салтанат пен аштық қатар өмір сүреді. Бұл араб елдерінде жүзеге асырылып жатқан рекордтық жетістіктер мен аса қымбат жобалардың кейбірі ғана. Бірақ біреу: «Бұл не болды?» деуі мүмкін. Кейбіреулер алтын дәретханаларды пайдаланса, басқалары аштықтан өлсе немесе қоршауда өмір сүріп, Израиль әскерлерінің оларды үйлерінен қуып шығуын күткен мұсылман әлеміндегі контраст тым күшті. Ех, не істейсің, ақырзаманға таяп қалған заманның ерекшелігі осы. Алдымызда не күтіп тұрғанын бір Алла ғана біледі. Бірақ бұл барлық мұсылмандарға онайырақ... олардың шынайы иманы және Раббының: «Мен адамдар мен жындарды өзіме құлшылық етулері үшін ғана жараттым» (Құран Кәрім, «Зарият» сүресі, 56-аят) дегеніне шынайы иман келтіреді. Ал ғибадаттың қалай жасалатынын бізге рухани тәлімгерлеріміз ғұламалар үйретеді. Олардың соңынан еру ғана қалды.

9) Мұсылман қойдан да дәрменсіз болып, қор-

ланған дін ретінде қабылданады.

Исламофобия – қазіргі қоғамның қатерлі ісігі. Мешіттерге жасалған шабуылдар, өрт қою, мұсылмандарға қарсы шабуылдар, ислам дінін ұстанушыларға бағытталған нәсілшілдік жарнамалар әлем жұртшылығын екі лагерьге бөлген осы өшпенділіктің салдары. Қазіргі таңда исламның ең жылдам дамып келе жатқан дін екенін, оның ең күшті екенін ескерсек, белгілі бір күштердің Исламды бұрмалауы өте тиімді. Әрине, мұндай бұрмаланған дінді қабылдау басқа діндер мен атеистерден дұшпандық пен төзімсіздікті тудырады және соңғы уақытта мұсылмандарға деген дұшпандық пен қорқынышты күшейтеді. Исламды жамандауға мүдделі адамдардың белгілі бір бөлігі Ислам мен мұсылмандарды жамандайтын миллиондаған стереотиптерді жасайды, оларды басқа дін өкілдері оңай қабылдайды. Қазіргі әлемде кең тараған негізгі қате түсініктер: Мұсылмандар террористер. Мұсылмандардың өзіне зиян келтіретін ең көп тараған өтірік – террористер – мұсылмандар. Бұқаралық ақпарат құралдары мұсылмандарды лаңкестермен бейнелеуге ықпал етеді, олар әлемде орын алған кезекті лаңкестік әрекетті жариялаған кезде оның экстремистік және радикалды банды екеніне емес, оны исламдық топ ұйымдастырғанына назар аударады. Дәл осы БАҚ-тар өздерін «исламшыл» деп атайтын топтардың исламмен ешқандай ортақтығы жоқ екенін, керісінше, исламның жаулары екенін халыққа жеткізуге асықпайтыны белгілі. Ислам мен мұсылмандарға қар-

сы адамдардың саны Ислам дінінің өкілі адам өлтірудің ең ауыр күнәлардың бірі екенін біледі, ол үшін толық жауап беруге тура келеді. Көптеген мұсылмандарды кәдімгі жер бетінде өмір сүретін шынайы мұсылмандарға қарап емес, тағы бір зұлымдық жасаған жалған мұсылмандарға қарап үкім шығарады. Құран зорлық-зомбылық жасалмауды қалайды, жалпы терроризмді уағыздамайды. Тағы бір миф Мұсылмандар дүние жүзінде шарифатты орнатқысы келеді. Ислам – бейбітшілік пен ізгілік діні. Ал бұл дін өкілдері үшін ең алдымен өз елінде және бүкіл әлемде тыныштық пен тәртіптің болуы маңызды. Ислам – тәртіп пен тәрбие діні және мұсылмандар үшін мұны өмірінің барлық саласында көрсету маңызды. Сонымен қатар, шарифат заңы қатал және авторитарлық емес. Олар тек елді басқару ережелерін, сонымен қатар адамдар мен олардың отбасыларын қалай ұстау керек екенін қамтитын тәртіп пен тәрбие діні. Мұсылман шарифат заңдарын ұстанамын десе, көп жағдайда бұл оның жеке мінез-құлқы, құлшылығы және басқа адамдармен қарым-қатынасы тұрғысынан оны ұстанатынын білдіреді. Тағы бір миф Мұсылманның өмірінің мәні – жиһад. Біріншіден, нағыз мұсылманның өміріндегі басты мақсат – Алла Тағаланың разылығын алу, тағдырға риза болу. Бұған көптеген амалдар жатады, ең бастысы – ниеттің шынайылығы мен ойдың тазалығы. Жиһад – «Аллаһу әкбар» сөздерімен терроризм, суицид және кісі өлтіру сияқты сөздердің синониміне айналған қорқынышты сөз емес.

Жиһад – Алланың разылығына жету жолындағы күрес, қоғаммен күрес, адамның өзімен күресуі. Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.): «Кіші жиһадтан (соғыс) үлкенге (жан күресіне) жету жолында оралдық», – дегені, мұсылмандар үшін соғысудан гөрі рухани күрес маңыздырақ екенін білдіреді. Тағы бір миф Мұсылмандар еврейлер мен Израильді жек көреді. Мұсылмандар мен еврейлер арасындағы дұшпандық кейбір адамдарға пайда әкелетіндіктен, шектен тыс әсіреленген. Мұсылмандардың көпшілігі Израиль мен Палестина бір-бірімен бейбіт қатар өмір сүретін болашақты қолдайды. Еврейлердің көпшілігі осындай пікірде. Өткен тамызда Pew зерттеу орталығы екі конфессиялық сауалнама жүргізіп, америкалық мұсылмандардың 62%-ы Таяу Шығыста бейбітшілік орнатуға болатынына сенетінін анықтады. Тағы бір миф Мұсылмандар христиандарды жек көреді. Ислам – діни толеранттылықтың бірегей үлгісі. Мұхаммед пайғамбардың (с.ғ.с.) айтқан бірегей құжаты сақталған, онда мұсылмандардың олардың арасында тұратын христиандарды қорғау міндеттері көрсетілген. Құжатта былай делінген: «Расында, мен, менің көмекшілерім және менің ізбасарларым оларды қорғаймын, өйткені христиандар біздің азаматарымыз және Алланың қалауымен мен оларды ренжітетін барлық нәрсеге қарсымын.

Оларға ешқандай мәжбүрлеу қолданылмауы керек. Олардың судьялары қызметтерінен босатылмағаны сияқты, олардың монахтары да монастырларынан шығарылмайды. Ешкім

өз дінінің үйін бұзбайды, бүлдірмейді және одан бірде-бір затты мұсылмандардың үйлеріне апармайды. Ешкім оларды бір жерден екінші жерге көшуге немесе шайқастарға қатысуға мәжбүрлемейді. Мұсылмандар олар үшін күресуі керек. Христиан әйел мұсылманға үйленсе, оның келісімімен болуы керек. Оның дұға ету үшін шіркеуге баруына тыйым салуға тыйым салынады. Олардың шіркеулеріне құрметпен қарау керек. Оларға өз шіркеулерін қалпына келтіруге және өсиеттерінің қасиеттілігін сақтауға кедергі болмауы керек. Бұл келісімді ешбір мұсылман қияметке дейін бұзбасын». Тағы бір миф Мұсылмандар Исаны (Иисус Христос) танымайды. Басқа дін өкілдерінің көпшілігі Исламдағы Исаның (Иисус Христос) Алла Тағаланың ұлы елшісі екенін білгенде таңғалады. Құранда оның мұғжизамен дүниеге келгені, ілімі, Алла Тағаланың рұқсатымен жасаған мұғжизалары айтылады. Құранда Исаның анасы – Мәриямның (Дева Мария) атымен аталған тарау бар. Діндердің айырмашылығы, христиандар Исаны Құдайдың ұлы деп санайды, ал Ислам оны оның елшісі деп санайды. Тағы бір миф Мұсылмандар әйелдеріне қысым жасайды. Бұл мұсылман еместер арасындағы ең өзекті қате түсінік болса керек. Бүкіл Батыс әлемінде мұсылман әйелдері бетпкрде киіп, даралық пен өз пікірін білдіру құқығынан айырылады деп есептеледі. Құран бойынша әйелдің көптеген құқықтары бар, тіпті Батыс әлеміндегі әйелдерден де артық. Ер адам оны жақсы көруі, қорғауы және қолдауы керек. Исламда әйел – күйеуінің қанатының астын-

да нәзік қорғалған балапан. Исламдағы әйелдің мәртебесі ең құрметті және оның орны ең қолайлы. Бұл әлемдегі әрбір әйелдің арманы емес пе? Тағы бір миф Мұсылман әйелдерді ерте күйеуге береді. Көбінесе исламды **ақида** мен **халықтық дәстүр** ретінде шатастырады. Ал көп жағдайда қыздың ерте тұрмысқа шығуы сол халықтың мәдениетіне, жат дәстүріне, салт-дәстүріне байланысты. Мұсылман елдерінде бұл дәстүр өте ұзақ уақыт бойы қалыптасқан. Ислам заңы бойынша адам (ер немесе әйел) *балиғат* жасына жеткеннен кейін заңды тұлға бола алады. Бір айта кетерлігі, қызды өз еркінен тыс күйеуге беру заңсыз. Мәжбүрлеп некеге тұру және отбасындағы зорлық-зомбылық сияқты әрекеттер әйелдің отбасындағы мінез-құлқы мен оның жеке бостандығын реттейтін ислам заңдарына тікелей қайшы келеді.

Исламофобия – интернетте де, шынайы өмірде де мұсылмандар мен мұсылман еместерді қорқыту, қудалау, қорлау, айдап салу және қорқыту арқылы арандатушылыққа, дұшпандық пен төзімсіздікке әкелетін мұсылмандарға деген қорқыныш, немқұрайлылық және жек көрушілік. Институционалдық, идеологиялық, саяси және діни дұшпандық түрткі болып, құрылымдық және мәдени нәсілшілдікке айнала отырып, ол мұсылман болмысының нышандары мен белгілерін нысанаға алады. Бұл анықтама исламофобияның институционалдық деңгейі мен адамның мұсылмандық болмысының көрнекілігінен туындаған осындай көзқарастардың көріністері арасындағы байланысты көрсетеді. Бұл

көзқарас сонымен қатар исламофобияны ислам діні, дәстүрлері мен мәдениеті Батыс құндылықтарына қауіп төндіретін нәсілшілдіктің бір түрі ретінде түсіндіреді. Кейбір сарапшылар «исламофобия» термині исламға қатысты кез келген сынды айыптау қауіпі бар, сондықтан сөз бостандығына қысым жасайды деп қауіптеніп, «мұсылмандық өшпенділік» терминін қолдануды жөн көреді. Бірақ халықаралық құқық діндерді емес, адамдарды қорғайды. Исламофобия этникалық шығу тегіне байланысты мұсылман еместерге де әсер етуі мүмкін. Арнайы баяндамашы діни сенім бостандығы немесе сенім бостандығы туралы соңғы есеп көрсетті, бұл мұсылмандардың жеккөрінішті және ашық жеккөрушілік «эпидемия пропорцияларына жетті». 2001 жылдың 11 қыркүйегіндегі лаңкестік әрекеттерден және ислам атын жамылып жасалды деп болжанған басқа да жан түршігерлік лаңкестік әрекеттерден бері мұсылмандар мен мұсылман деп есептелетіндерге институттық күдік эпидемиялық деңгейге жетті. Көптеген мемлекеттер, сондай-ақ аймақтық және халықаралық органдар қауіпсіздікке төнген қатерлерге пропорционалды емес мұсылмандарды нысанаға алатын және мұсылмандарды радикалдану қауіпі бар деп анықтайтын шаралармен жауап берді. Сонымен қатар, исламға қатысты кең тараған теріс көзқарастар мен мұсылмандарды, олардың сенімдері мен мәдениетін қауіп-қатер ретінде көрсететін зиянды стереотиптер мұсылман адамдары мен қауымдарына қатысты кемсітушілікті, дұшпандық пен зорлық-зомбылы-

қты жалғастыруға, растауға және қалыпқа келтіруге көмектеседі. Азшылықты құрайтын мемлекеттерде мұсылмандар тауарлар мен қызметтерге қол жеткізуде, жұмыс табуда және білім алуда жиі кемсітуге ұшырайды. Кейбір штаттарда мұсылмандар ұлттық қауіпсіздікке қатер төндіреді деген ксенофобиялық түсініктерге байланысты оларға азаматтық немесе заңды иммиграция мәртебесі берілмейді. Мұсылман әйелдер исламофобиялық өшпенділік қылмыстарының пропорционалды емес құрбандары. Зерттеулер көрсеткендей, исламофобиялық өшпенділік қылмыстары көбінесе мұсылмандардың көпшілігінің бақылауынан тыс оқиғалардан кейін, соның ішінде лаңкестік шабуылдар мен осындай шабуылдардың мерейтойларынан кейін көбейеді. Бұл оқиғалар исламофобияның барлық мұсылмандарды аз ғана адамдардың әрекеттері үшін ұжымдық түрде жауапкершілікке тартуы немесе жалынды риторикамен қоздырылуы мүмкін екенін көрсетеді. Көптеген үкіметтер жек көрушілік қылмысқа қарсы заңнаманы және өшпенділік қылмыстарының алдын алу және қудалау шараларын енгізу арқылы исламофобиямен күресу үшін қадамдар жасады, сондай-ақ теріс түсініктерді жою үшін мұсылмандар мен Ислам туралы халықты ақпараттандыру науқаны жүргізді.

Ислам Ғынтымақтастығы Ұйымының (ИБҰ) 60 мүшесі 15 наурызды халықаралық исламофобияға қарсы күрес күні деп жариялау туралы қарарды қолдады. Құжатта терроризм мен зорлық-зомбылық, экстремизмді ешбір дінмен, ұлтпен,

өркениетпен немесе этникалық топпен байланыстыруға болмайтыны және болмауы керектігі баса айтылған. Резолюция адам құқықтарын құрметтеуге және діндер мен нанымдардың әртүрлілігіне негізделген толеранттылық пен бейбітшілік мәдениетін ілгерілету үшін жаһандық диалогқа шақырады. 2021 жылы алғаш рет Исламофобияға қарсы халықаралық күнді атап өткен БҰҰ Бас хатшысы Антониу Гутерриш мұсылмандарға қарсы фанатизм этноұлтшылдықтың, неонацизмнің, стигматизацияның және мұсылман халықты қоса алғанда, халықтың осал топтарына бағытталған өшпенділік сөздерінің жандануының кең ауқымды тенденциясының бөлігі екенін атап өтті. Еврейлер мен христиандарға сондай-ақ басқа дін өкілдеріне дүние жүзінде өшпенділік сөздерінің өсу үрейлі үрдісіне жауап ретінде Бас хатшы Антониу Гутерриш БҰҰ-ның жеккөрінішті сөздермен күресу жөніндегі стратегиясы мен іс-қимыл жоспарын таныстырды.

10) Білім өзінің танымалдылығын жоғалтады, ал надандық пен қылмыс өркендейді. Адам өлтіру жай қылмыс болып есептелетін болады.

Білім – Алланың нұры, онымен адамдардың өмір жолы нұрланады. Құран Кәрімде: «Білетіндер мен білмейтіндер тең бола ма?» деген (39:9). Бұл аятпен Алла Тағала бір нәрседен білімі бар адамды білімі жоқ адамнан жоғары қояды. Демек, бұл аят білімнің адамды басқа адамдардан жоғары қоя алатынын, өйткені оның арқасында ол оған ие еместерден де көбірек қабілетті екенін көрсетеді. Алланың есім-

-аллАдерінің бірі – ۴عال۴Алим – Ғалым, Бәрін Білуші. Оның қасиеті ретінде Оны біздің үстімізден қол жетпес биікке көтеріп, ғаламның барлық шекараларын бұзып, шексіздікке дейін жоғарылатады. Өйткені бәрін білу тек бар нәрсені ғана емес, сонымен бірге не болатынын және болмайтынын білу. Өздеріңіз білетіндей, адамның білімі тіпті өзі және оның мәні туралы білім шеңберінде де шектеулі: «Олар сенен жаның туралы сұрайды. Айт: «Рух – Раббымның сыры, сендерге бұл туралы өте аз білім берілді» (17:85) Исламдағы білімнің маңыздылығына көп көңіл бөлінетінін Құран аяттарында көрсетілген екпіннен байқауға болады. Алла Тағала Құранда: «Ал, білмейтіндер...» деп жиі айтады; «...ойланатындар...»; «Олар бұл туралы шынымен ойламайды ма...» Бірде Алла Елшісінің (с.ғ.с.) өзі білімге және оны меңгеруге ерекше мән беріп: «Мен – білімнің қаласымын, ал Әли оның есігі» деген. Аяттар мен хадистердегі «білім» сөзі ешқашан діни немесе зайырлы білім сияқты бөлімдерді қамтымаған, ол әрқашан жалпылама мағынаға ие болды, яғни кез келген пайдалы білім. «Мен жындар мен адамдарды Маған құлшылық етулері үшін ғана жараттым» (51:56) деген белгілі аятта кейбір муфассир (Құран тәпсіршілері) бұл аяттың терең мағынасы: «...сондықтан. Мені білулерің үшін». Қалайша Иемізді тануға болады? Сәулетшіні салған ғимараттарынан, суретшіні туындыларынан, ағаш ұстасын бұйымдарынан, саудагерді тауарларынан білуге болатын сияқты. Бұл дүниені тану арқылы біз оның Жаратушысын танимыз. Физи-

ка заңдарын зерделеу арқылы біз шарият заңдарын зерттегендей, Оның ұлылығын түсінуге бірдей жақын боламыз. Дүниежүзілік ислам тәжірибесінде медицина саласындағы мұсылмандар санының басқа салалардағы мұсылмандардың санынан басым болуы қызық тенденция бар. Мұның ақылға қонымды түсіндірмесі бар, өйткені дәл медицина абсолютті үйлесімділікте жұмыс істейтін, бірін-бірі толықтыратын және олардың негізінде табиғаттың кереметін – адамды құрайтын күрделі жүйелердің керемет үйлесімін өз көзімізбен байқауға мүмкіндік береді. Осыны айта отырып, мен Аллаһты жаратылысы арқылы тану үшін мұндай білімге әлі дайын емес қоғамның қаһары мен қарғысына ұшыраған Орта ғасырдағы көрнекті мұсылман ғалымы, Авиценна деген атпен танымал Ибн Синаның әңгімесі есіме түседі. Өлгендердің мәйіттерін зерттеуге жасырын бару арқылы, күндердің бір күнінде ұсталып, осы үшін елден қуылды. Бірақ оның ғылым-білім жолында жасаған еңбектері мен құрбандықтары із-түзсіз қалмай, болашақ нұрлы қоғамның дамуы жолындағы баға жетпес білім қоймасына айналды. Сондықтан Алла Тағала: «Білетіндер мен білмейтіндер тең бола ма?» дейді. Алла Елшісінің (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) мұсылман қауымының ғұламаларын алдыңғы қауымдардың пайғамбарларымен теңестіретін хадисі Исламның білім иелерін қаншалықты жоғары бағалайтынын көрсетеді. Білім адамды рухани да, материалдық жағынан да көтереді. Өздеріңіз білетіндей, дүниеде биліктің екі түрі бар:

білім және мүлік. Білімнің арқасында адам байлыққа қол жеткізе алады. Мұны Мұса (ғ.с.) қауымындағы Каруна мысалынан қалай байқауға болады.

Өйткені, оның мүлде мал-мүлкі жоқ еді және ол өтпейтін кедейліктен шаршап, Мұсадан (ғ.с.) баю үшін дұға жасауды сұрағанда, Алла Тағала оның өтінішін тыңдап, оған алхимия білімін берді. Соның арқасында ол тастарды алтынға айналдыра алды. Ал оның ақыры жаман болғанымен, тәкаппарланып, Жаратушыға жалбарынуды тоқтатқандықтан, білім мен мал-мүлікке ие болу арасында себеп-салдарлық байланыс бар екені анық. Байлық пен білімнің үйлесімінің ең жақсы үлгісі Сүлеймен пайғамбар (Сүлеймен патша) (с.ғ.с.) болып табылады. Ол Исраилдің патшасы болды және бір кездері ол әлемдегі ең беделді билеуші болды, оның сөзін барлығы тыңдады: адамдар да, тіпті табиғаттан тыс тіршілік иелері де – жындар. Алла тағала оған көптеген білім мен хикмет берді, ол оны шеберлікпен қолданып, патшалығының шекарасын кеңейтіп, мүшрік мемлекеттерді бағындырды. Кезінде ол Мысырды жаулап алды, сонымен қатар аты аңызға айналған Шеба ханшайымы Балқысты даналығымен, байлығымен таң қалдырды. Мұса пайғамбар (ғ.с.): «Раббым, білімімді арттыра гөр...», – деп дұға етіп, Алла Тағала білімімізді арттырып, оны қатаң ұстануымызға жәрдемдессін. Алла Елшісінің (с.ғ.с.) білімнің маңыздылығы туралы хадистері: «... Расында, оқуына қуанып, білімге талпынған адамға періштелер қанат жаяды» (Тирмизи, Әбу Дәуіт, Байхаки және т.б.).

«Кімде-кім білім үшін үйден шықса, Алла Тағала оның жәннатқа барар жолын жеңілдетеді». Муслим, Хаким, Тирмизи және т.б. жеткен сахих хадис. «Егер білім іздеуші білім іздеп өлімге тап болса, ол шәһид болып өледі». (Табрани, Баззар). Пайғамбар (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) сахабасына: «Уа, Әбу Зәр, таң атысымен бір тарау ғылым үйрен және алған біліміңді ұстан – бұл сен үшін мың ракағат намаз оқығаннан жақсырақ. Хадисті Ибн Мәжхих әдемі иснадпен жеткізген.

Ислам – толық (кемел) дін. Бұл адамдар анда-санда ұстанатын заңдардың жиынтығы ғана емес, өмір салты. Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.) Ислам дінінің өте қатал, тиянақты, шарифаттың қатаң заңдары негізінде құрылғанын айтқан. Алайда, исламды қабылдаған адам осы діннің нормаларын ұстанып қана қоймай, қасиетті мәтіндерде айтылмаған нәрселерді діни тәжірибеге қосу арқылы тапсырманы қиындатуға тырысатыны жиі кездеседі. Құранда: «Діндеріңді шектен шығармандар» делінген. Мұхаммед (с.ғ.с.) осы аяты арқылы адамдарға діннің өмірлік екенін, Алла Тағаланың өзінен артық жауапкершілік арту дұрыс емес екенін ескертті. Сондай-ақ Құранда: Ешкімнің жан дүниесіне өте алмайтын сынақтарды салмайды» делінген. Сондықтан ислам шарифаты көптеген жеңілдіктер береді. Мысалы, жолда намаз оқуды жеңілдету, сапарда немесе ауру кезінде ораза ұстамау. Бұл күндер мүмкіндігінше кейінірек толтырылады. Егер адам тұрып намаз оқи алмаса, ерекше жағдай-

да отырып, тіпті жатып оқуға рұқсат. Міндеттерді орындауды жеңілдететін көптеген мысалдар бар. Сондықтан Алланың құлы Алла Тағаладан да қатал болуға тырысып, құлдарына жаңа міндеттер ойлап тапса, бұл жақсылыққа апара алмайды. «Аллаһ сендерге жеңілдікті қалайды, қиындықты қаламайды. Күндердің санын аяқтауларың және сендерді ақиқат жолға салғаны үшін Алланы мадақтауларыңды (жеңілдік) қалайды. Бәлкім, Оған шүкір етушілерден боларсыңдар» («Бақара» сүресі, 185-аят). Адамдарды дінде шектен шығуға не итермелейді? Ең алдымен білімсіздік, тораптық, надандық. Сондықтан Құранда ғалымдардың Алла алдындағы дәрежесі жиі айтылады. «Мұндай мысалдарды біз адамдарға айтамыз, бірақ оларды білім иелері ғана түсінеді» (әл-‘Анкабут 29:43). Хазірет Мұхаммед (с.ғ.с.) хадистерінде нағыз ғылыми беделділерді мойындамау және өздерін ғалым деп жариялау Қияметтің бір белгісі болатынын жиі айтқан. Біз мұны бүгін көріп отырмыз. Кеше ғана бір адам намазға тұрды, кеше ғана ол бірінші сүрені үйренді, ал бүгін ол Құран тәпсірлерін жасауға тырысады және оның үстіне түсінгенін басқа адамдарға жеткізуге тырысады. Бұл ізгілік пе әлде надандық па? Түрлі себептермен надандар өздерінің айналасында білім аурасын жасайды, ал одан да көп надандар оларға ереді. Секталар осылай қалыптасады, осылай жойылады. Имам Әл-Бухари 700 000 хадисті жатқа білген. Ал бүгінде дін атын жамылып, күмәнді мақсаттарды көздейтін белсенді әрекеттерге шақырып жатқандар бабалар

биігінен асты ма екен? Надандық – Исламның басты жауы. Ал онымен тек бір ғана бейбіт жолмен – білім алуды тоқтатпау арқылы күресуге болады.

Пайғамбарымыз Мұхаммед (Алланың игілігі мен сәлемі болсын) былай деген: «[Алланың алдындағы] күнәлардың ең үлкені: Алладан басқа біреуді немесе бір нәрсені тәңір ету, **адамды өлтіру**, ата-анаға бағынбау және жалған куәлік беру». «Мұсылманды (Құдайға мойынсұнған мұсылманды) қорлау [яғни, өзін мұсылман дінінен санайтын [күнәнің дәрежесі бойынша] екіжүзділікпен теңестіріледі [мұнда бұл әдепсіз адамның тура жолдан, тақуалық жолынан адасып кеткені және оның мінез-құлқына байыпты түрде ой жүргіртуі керек екендігі айтылған]. Ал Аллаға мойынсұнушыны (мұсылманды) [өзін мұсылманмын деп санайтын, мұсылмандық сенімге кіретін] өлтіру – атеизм [күнәнің дәрежесі бойынша атеизмге теңестірілген]. Оның мүлкіне қол сұғу оның өміріне қол сұғумен бірдей [яғни, бұл мүлдем қабылданбайды]». Құранда былай делінген: «Мүмін бір мүмінді қателіктен [байқаусызда, қайғылы оқиғадан] өлтіре алмайды. Кімде-кім қателесіп бір мүмінді өлтірсе, [Алланың алдында күнәсін өтеу үшін] мүмін құлды (мәжбүрлі қарапайым адамды) азат ету және марқұмның отбасына [мұрагерлеріне, олардың жасағанына сәйкес ақшалай өтемақы төлеуі керек, мұрадағы үлестеріне сәйкес], олар одан бас тартқан жағдайларды қоспағанда [кешіреді, садақа бергендей]. Егер ол (қателесіп өлтірілген мүмін) саған дұшпандық жа-

саған қауымнан болса [ол дипломатиялық қатынасы үзілген мемлекеттің азаматы болса], [Алланың алдында кәффарат] мүмін құлды босату ғана болады. Егер ол сізбен келісімі бар халықтан болса [егер ол сізбен достық дипломатиялық қарым-қатынаста, бейбітшілік шартында тұрған мемлекеттің азаматы болса], онда сіз марқұмның отбасына ақшалай өтемақы төлейсіз және мүмін құлды азат етесіз. Кімде-кім (мысалы, исламның басты және ұзақ мерзімді мақсаттарының бірі болған және қазіргі заманғы мемлекеттердің көпшілігі жеткен нәрсенің жоқтығына байланысты құлды азат ету мүмкіндігі) болмаса, екі ай қатарынан ораза ұстауы керек. Құдайдың алдында істеген істері үшін өтеледі. Алла (Раббы) әр нәрсені білуші, шексіз Дана. Ал кім бір мүмінді қасақана өлтірсе, оның жазасы мәңгілік тозақ. Алла (Раббы) оған ашуланып, лағынет етті және оған үлкен азап дайындады» (Құран, 4:92, 93). «Ал кім бір мүмінді қасақана өлтірсе, оның жазасы мәңгілік тозақ». Аяттың бұл бөлігінде әртүрлі түсіндірмелер бар. Бірақ, «иман тозаңы» туралы сенімді хадистерді ескере отырып, егер Жаратушыға аз да болса оның жүрегінде иман болған болса, өлтіруші ұзақ уақыт болса да, мәңгілік емес, тозақта қалады деп болжауға болады. Бұдан басқа: «Ақиқатында, Аллаһ (Раббысы) өзіне ешкімді немесе ешнәрсені серік қосуды (бір нәрсені Өзінің илаһи дәрежесіне көтеруді) кешірмейді [және бұл адам осы күнәмен, тәубесіз және түзетусіз дүниеден өткен жағдайда.]. Бірақ, Ол қалаған пендесіне [тәубе етпей аздап күнә

жасап өлсе де] басқаның бәрін кешіре алады» (4:48).

Жоғарыдағы екі аятта да (4:92 және 4:93) адамды өлтіру мейлі ол мүмін болсын, мейлі ол қасақана немесе байқаусызда болсын, ең ауыр күнә екенін анық көрсетеді, өйткені ол – дінге қол сұғу. Жаратушының жаратылысы – Оның мүлкі. Ал мүмін (Аллаға мойынсұнған мұсылман) мұндай әрекетті әдейі жасай алмайды. Пайғамбарымыз Мұхаммед (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) былай деген: «Адамды заңсыз өлтірудің күнәсі тек өлтірушінің өзіне ғана емес [ол бүкіл адамзатты өлтіргенге ұқсас] түседі. Сондай-ақ осы [сұмдық] қылмыстың атасы болған адамға – Адам атаның екі ұлының бірі. Өйткені, осы сүннетті өмірге енгізген (бұл қиянатқа жол ашқан). Пайғамбарымыз Мұхаммед (Алланың игілігі мен сәлемі болсын) былай деген: «Кімде-кім [белгілі бір аумақта, ұлты мен дініне қарамастан, уақытша немесе тұрақты тұруға барлық құқығы бар] қарапайым азаматты өлтіруге құқығы жоқ болса, [ешқашан] аспан иісін сезінбейді [осындай жойқын қылмысы үшін қияметтен кейін жәннаттан шығарылады]. Расында, [жердегі қашықтықтармен және физика заңдарымен салыстыратын болсақ, онда] жұмақтың иісі (аспан жұпары) жүз жылдық жолдың қашықтықтан толық сезіледі!» [13].

11) Мәмілелер алдаусыз жүзеге аспайды, саудагерлер мен жазушылар көбейеді

Сауда белгілі бір дәрежеде адамға сынаққа айналады. Біздің әлсіздігіміз ақшамен араласқанда, жолда және жү-

мыста көрінеді. Осы үш жағдайда адам өзінің шынайы келбетін көрсетеді. Сондықтан Ислам діні бекіткен сауда этикасын халыққа жеткізгім келеді. «Бақара» сүресінің 275-ші аятынан Исламның сауданы рұқсат еткенін білеміз: «Алла сауданы рұқсат етті». Әділ сауда мұсылмандарға қолайлы жағдай туғызғаны тарихтан белгілі. Алла Тағала мына аятта былай дейді: «Ей, иман келтіргендер, бір-біріңнің мал-мүлкінді әділетсіз түрде жемендер, бірақ өзара келісім бойынша бір-біріңмен сауда-саттық жасай аласыңдар» («Ниса» сүресі, 29-аят). Жоғарыдағы аяттардан көріп отырғанымыздай, Ислам саудаға рұқсат береді. Пайғамбарымыздың (с.ғ.с.) хадистерінде де саудадағы адалдық пайда әкелетіні айтылады. «Барақаттың оннан тоғызы сауда мен егіншіліктен, қалғаны мал шаруашылығынан келеді». Тағы бір хадисте: «Қиямет күні адал, шыншыл саудагер пайғамбарлармен, ізгілермен және шәһидтермен бірге болады» делінген. Сондықтан сауда-саттықтың белгілі бір ережелерге сәйкес жүргізілуі маңызды. Ислам дінінде тыйым салынған зиянды заттар мен ұрланған заттарды сатуға болмайды. Бұл ереже! Оны орындау пайда әкеледі, әйтпесе кедейлікке әкеледі.

Саудада тауарды жарнамалау үшін түрлі айла-амалдарды қолдануға, жалған ант беруге болмайды. Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.): «Сауда-саттық кезінде қажетсіз ант беруден аулақ болыңдар! Пайда тапсаң да, мұңайып қала бересің». Тауардың өзіндік құнына үстеме баға қалыпты болуы керек. Бұдан сіз табыс тауып қана қоймай, басқаларға

да пайдалы боласыз. Алла Елшісінен (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Адамдардың қайсысы ең жақсысы?» деп сұралады. Ол: «Басқаларға пайдалы», – деп жауап берді. Адамдарға мейірімді болсаң, Алла да саған мейірімді болады. Дағдарыс кезінде пайда тапқысы келетіндер тауарға кез келген баға қойып, ақшаның құнсыздануына ықпал ететін сауданың адабын ұмытып, азық-түлік бағасының бейберекет өсуіне әкелетінін ескермейді. Мейірімділік көрсетіңіз. Біз адамдарға жеңілдік жасай отырып, өзімізге жеңілдік жасауымыз керек. Сатып алушы тарапынан жеңілдікке келетін болсақ, бұл сатып алынған тауар үшін уақытылы төлем, сондай-ақ қарызды уақтылы өтеу. Алла саудада жұмсақ болғандарды жақсы көреді.

Өнімнің ақаулары туралы ақпаратты шынайы түрде беріңіз. Өнімде қандай да бір ақау болса, сатушы оны айтуға міндетті. Әйтпесе, әділетсіздік жасайсыз. Алла Тағала Құранда: «Расында, Алла залымдарды жақсы көрмейді» («Әнфал» сүресі, 58-аят). Егер сатушы сатып алушыны алдаса, ол күнә жасайды және бұл саудадан түскен пайда харам болады. Екі жақ та өнімнің пайдасы мен зиянын жасырмаса, берекесі артады. Кемшіліктерді жасырған жағдайда Құран Кәрімде: «Расында, Аллаға берген уәдесі мен анттарын болмашы бағаға сатқандардың ақыретте ешқандай үлесі жоқ. Қиямет күні Аллаһ олармен сөйлеспейді, оларға қарамайды және оларды тазартпайды. Олар үшін күйзелтуші азап бар» («Әли Имран» сүресі, 77-аят). Салмақ пен өл-

шемде әділ болыңыз. Алла Тағала Құран Кәрімде: «Әділ өлшендер, артық салмақ салмандар» («Рахман» сүресі, 9-аят). Алла Тағала таразыға салып, халықтың амалы мен құқығына қол сұғып, оларға зиян келтіретіндерді айыптайтын «Мутаффифин» (саудада алдаушылар) атты толық сүре жіберген. Бұл сүренің алғашқы аяттарында:

«Өлшеушілер, адамдар өздері үшін өлшегенде толық беруді талап ететіндер, ал өздері өлшегенде немесе басқалар үшін өлшегенде, оларға зиян келтіретіндерге қасірет!» делінген. Ислам бағаның көтерілуіне байланысты тұтыну тауарларын қоймада сақтауға, әдейі сатылымға шығармауға тыйым салады. Пайғамбарымыз (с.ғ.с.) бір хадисінде мұндай істермен айналысатын адамдардың күнәһар екенін ескерткен. Ал мұндай жағдайлардың қоғамымызда кең етек алғаны жасырын емес. Сауда жасау – сүннет. Кедейлерден көбірек сатып алып, оларға қуаныш сыйлаған абзал. Сауда-саттық кезінде дауласу, шектен шығу шарифатқа жатпайды. Алла Елшісі (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Сатуда, сатып алуда және үкім шығаруда жұмсақ болғанды Алла тағала рақымына бөлейді», – деген (Бұхари). Сауда жасау міндетті түрде арзан сатып алу дегенді білдірмейді. Тек «Сіз осы бағаға сатасыз ба?» деп сұрау арқылы сүннетті орындаймыз. Харам мен халалды ажырататын адал саудагердің ісі ғибадат. Сауданың негізі – уақыт талабын ескере отырып, адалдық пен сенімділік, клиенттерге мейірімділік пен оларға сыпайы қатынас. Бұл әдептен ауытқыған адам сауданың бе-

рекесін жоғалтып, табыс көзін өз қолымен жауып тастайды. Мұсылмандардың, атап айтқанда қазақтардың тарихына үнілсек, олар нені бастан кешірген жоқ?! Алайда, олар қандай қиындық көрсе де, бірігіп, жеңіп шықты. Қиын күндерде бір-бірімізге көмектесу, қиын кезде бір-бірімізге қолдау көрсету, мұңайғанға қуаныш сыйлау – санамызда ежелден келе жатқан ұлы қасиет. Ел абдырап, не болып жатқанын түсінбесе, мейірімді, жанашыр болыңыз. Өйткені бұл сауда үшін де сынақ. Саудамен айналысатындардың барлығы сынақтан абыроймен өтсін!

Көркем әдебиет оқу харам дейтін сөздерді еститін болдық. «Неге кәпір **кітаптарға** уақытыңды босқа өткізесің, ширк бар, күпір бар, сира немесе ақида, соларды оқыған дұрыс» т.б. Құлағыңызды, былайша айтқанда, назардың тырнағына іліп қоюыңызды сұраймын. Ендеше, бос уақытыңызды немен өткізуді жақсы білетін менің қымбатты өмірлік белсенділікті оңтайландырушыларым, мен сізге былай деп жауап беремін: мен өз басым кітап оқу уақытты босқа кетіру деп ойламаймын, керісінше, уақытыңызды жоғалтпау деп ойлаймын. Күніне 3-4 сағат әлеуметтік желілерде отыру және бұл жерде ешқандай проблема көрмеу – бұл дүниеде де, ақыретте де пайдасыз уақытты «кәпірге» жұмсау. «Сираны оқысаң жақсы болар еді». Бұлай айтатындар көбінесе мұны оқудан алыс адамдар, жастық шақтағы өзіне деген сенімсіздіктен зардап шегетін жастар. Бірде әділ ашуын төгіп отырып, бір адам маған ескерту жасады: олар бос сөзге уақы-

тынды жоғалтып жатырсың, ислам әдебиетін оқу керек дейді. Мен оны тындауға дайынмын, неліктен көркем әдебиетті оқымауым керек және ол маған қандай исламдық кітаптарды ұсынады деп жауап бердім. Көркем әдебиетті оқуға тыйым салу туралы екіұшты даулардан кейін ол маған бес (!) кітапқа ғана кеңес берді. Мен оларды оқыдым деймін. Ол былай деп жауап береді: «Мұның бәрі оның өмірінде оқыған ислам әдебиетінен» дейді. Бес кітап! Жоқ, елестете аласыз ба, ол ислам әдебиетінің теңізінен өмірінде бес кітапты ғана меңгерген. Қызық, ол қалған уақытын немен өткізді? Fb арқылы көрші мемлекеттердегі әскери-саяси сілкіністерді талдауға, футбол көруге, жаңалықтар порталдарын бақылауға кеткен уақыт – мұның бәрі соншалықты қорқынышты емес, бірақ көркем әдебиетті оқу мұсылман үшін күпірлік. Неге екені белгісіз, көркем әдебиеттің қарсыластары ондағы автордың негізгі идеясы мен хабарын байқамай, тек азғындықты ғана көреді. Кешіріңіз, бірақ осылайша азғындық, оның дәмі мен пайдалы қасиеттерін байқамай, пончик тесігінен көрінеді. Енді көркем әдебиетте ширк, күпір және өтірікке қатысы не туралы. Біріншіден, кітапты қолға алып, оның көркем әдебиет, автордың қиялының туындысы екенін біле тұра, жазылғанның бәріне байыппен қарау, оны өміріңізге енгізу тіпті ойыңызға да келмейді. Екіншіден, олар діни наным-сенімге ешқандай әсер етпейді, кем дегенде, олар менің бір түйірдей әсер еткен жоқ. Бұлар жалынды сөздері әлсіз хадистерге, жалған бағдарламаларға, жаңалықтарға толы «құссалар»

емес. Ислам ғұламалары мұндай нәрселерден сақтандырады. Жазушы бұл санатқа жатпайды, дінге шақырмайды. Дүниеде ислам дінінен басқа да қызық, тәлім-тәрбие беретін дүниелер көп. Әрине, дінді зерттеу бірінші орында. Бірақ әрбір мұсылман фәких болу міндетті емес, дегенмен әркім бірқатар айқын қағидалар мен ережелерді білуі және сақтауы керек. Қарапайым мұсылманның өмірі тек ислам ғылымдарын үйренумен шектелмейді. Білімді адам бәрін оқи алады. Көркем әдебиет оқу адамды діни парызынан адастырмайтын болса, онда мәселе неде? Әр адамның өз хоббиі бар, ал кейбіреулер үшін ол кітап оқу. Кітаптар интеллектті арттырады, сөздік қорын толықтырады, ой-өрісін кеңейтеді, ойлау икемділігін дамытады, ойлау процесін белсендіреді. Кітап оқу өмірдің практикалық тәжірибе әрқашан бере бермейтін аспектілерін білуге мүмкіндік береді. Көркем әдебиетті оқуды өмірдің мақсатына айналдырмаңыз, әдеби қаһармандарды үлгі тұтпаңыз. Сізге жай кітап оқыған ұнаса болды.

Жазушылық туралы, егер адам жазғысы келсе, онда ол адамдардың өмірінде не бар екені туралы жазып, өзімен немесе басқа біреумен болған оқиғадан үйренуге болатын сабақтарды бөліп көрсетсін. Немесе мысал ретінде әңгімелер жазып, алғы сөзде осыны атап өтсін. Ең абзалы – Құран мен Сүннетте келтірілген сахих хикаяларды, сондай-ақ пайғамбарлар, ғалымдар, солихтар сияқты ұлы ислам адамдарының өмірін және Аллаһ бізге жеткізген өткен қауымдардың

қиссаларын бір кітапта жазу. Өз бетімше өзгертпей немесе қоспай, қызықты әдіс. Сонымен бірге жақсы мінезге, әділдікке, ізгілікке шақырып, балалар түсінетіндей жеңіл түрде жазу керек. Ал ең дұрысын бір Алла ғана біледі.

Жалпы, **әдебиетке** тыйым салынбайды. Ол негізінде мұбах (рұқсат етілген). Пайғамбардың (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) сахабаларының ішінде Хасан ибн Сәбит, Абдулла ибн Рауаха, Ләбид ибн Рабиа және басқа да ақындар болғаны белгілі, оған Аллаһ разы болсын. Сондай-ақ, ислам тарихында өлең жазған ғалымдар аз емес, сонымен қатар бізге белгілі бір ғылымдарды зерттеуге қатысты ең құнды кітаптарды проза түрінде қалдырған. Мысалы, араб грамматикасы бойынша Ибн Мәліктің «Мың байты», Ибн Қайимнің Ақида туралы «Нуния» және т.б. Бұл әрекетте тыйым салынған нәрселер (харам) болса, тек сонда ғана тыйым пайда болуы мүмкін.

Шытырман оқиғалы роман жазуда тыйымдар бар. Сондықтан **шариғат** бойынша шытырман оқиғалы роман жазу екі себеппен мүмкін емес:

1 – **Уақытты босқа өткізу.** Өйткені, адам қиямет күні уақытын қалай өткізгені үшін сұралады. Ибн Аббастан (Алла оған разы болсын) жеткен хадисте Пайғамбар (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): Көптеген адамдар екі нығмет (Алла берген) – денсаулық пен бос уақыт туралы алданады. (әл-Бухари, 6049) Сондай-ақ Әбу Барза әл-Әсләмиден, оған Аллаһ разы болсын, Аллаһ елшісінің (оған Аллаһтың

игілігі мен сәлемі болсын) былай дегені жеткізіледі: «Қиямет күні құлдың аяғы қозғалмайды, оның өмірде қайда жүргені; ақыл-есі жоғалады, оны қалай пайдаланғаны сұралмайынша; мал-мүлкі жойылады, оны қалай иеленгені мен қалай жұмсағаны сұралмайынша, денесі қатып қалады, оны қалай пайдаланғаны сұралмайынша». (ат-Тирмизи, 2417).

2 – **Алдау**, өйткені Шытырман оқиғалы романдар ойдан шығарылған оқиғаларды, шындықта болмаған кейіпкерлерді сипаттайды. Абдуллаһтың (Ибн Масғудтың, оған Алла разы болсын) сөздерінен Пайғамбардың (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) былай дегені жеткізіледі: «Ақиқатында, шыншылдық тақуалыққа жетелейді, және, әрине, тақуалық жәннатқа апарады, сен шыншыл болғанға дейін шындықты айтатын адам боласың. Ал өтірік айту болса, расында ол күнәға жетелейді, ал күнә отқа апарады және адам Алланың алдында әйгілі өтірікші ретінде жазылмайынша өтірік айтады». (әл-Бухари, 6094; Муслим, 2607).

Сонымен қатар, өлең немесе хикая жазуда тыйым салынған нәрселерді сипаттауға, мысалы, әйелдің дене мүшелерін немесе еркек пен әйелдің жақын қарым-қатынасын, балағаттау мен арам сөздерді айту, күнәһарлар мен олардың күнәларын мадақтауға тыйым салынады. Сондықтан біз сізге күнделікті өмірде болып жатқан шынайы оқиғаларды өзіңіз естіген немесе тікелей өзіңізбен болған оқиға түрінде жазуға ғана кеңес береміз. Егер сіз осы шынайы оқиғаларды жазудан алынған артықшылықтар мен сабақтарды ізде-

сеніз, бұл өте пайдалы болады. Пайғамбарлар туралы немесе Исламның көрнекті тұлғалары туралы немесе бізден бұрын өмір сүрген халықтар туралы Құран мен Сүннеттен сенімді хикаялар жазу өте пайдалы болады. Және пайда табу үшін шындықты бұрмаламай, ақиқатын жазу керек. Бұл туралы Алла жақсырақ біледі!

12) Туыстық байланыс үзіліп, адамдар тек жақын таныстарға ғана сәлем береді.

Туыстық, арабша [кариб] – біреумен туысқан адам. Ислам ақидасы Құран Кәрімнің «Туысқанға жақсылық жасау» [2:83], [4:36], «Жақсылық жасау және туысқанға сыйсияпат беру» [16:90], аштық күні туысқан жетімді тамақтандыру сияқты аяттар негізінде жасалған. [90:14-15], сені туыстарыңа баруға, оларға сыйлық беруге, олардың істері мен мәселелерімен айналысуға, олардың арасындағы кедейлерге көмектесуге, жақсы қарым-қатынаста болуға, үлкендерді құрметтеуге шақырады. Туысқандар – бір-бірінен немесе ортақ атадан тарайтын қандас адамдар. Туыстық қарым-қатынас көптеген отбасылық қатынастардың негізгі элементі болып табылады. Туысқандар – үлкен ата (әже), ата (әже), әке (ана), ұл (қызы), немере (шөбере), ағалар мен апалар, нағашылар (тәтелер), жиендер және т.б. Кейбір мұсылман сарапшыларының пікірінше, туысқандар – бұл әке жағынан немесе ана жағынан қандас жақын адамдар және қасиетті Құранда дәл осындай туыстар жайлы айтылады. Олардың ең жақындары – әкелер, аналар, аталар, әжелер, балалар,

немере, шөберелер. Жақын туысқандардың келесі санатына іні-қарындастары мен олардың балалары, содан кейін анасы жағынан нағашылары және олардың балалары, содан кейін әкесі жағынан туғандары және олардың балалары жатады:

Ол адамды судан жаратып, оған туыстарын нәсіп еткен. Раббың аса құдіретті (25:54). Отбасылық қарым-қатынасты сақтау мұсылман қоғамының үйлесімді дамуына ықпал ететін маңызды фактор болып табылады. Бұл мәселе отбасылық қарым-қатынас тәртібін анықтайтын қасиетті Құран нұсқауымен реттеледі. Кейбір деректерге қарағанда, туыстық байланыстарды сақтау – Алланың разылығы мен о дүниеде сауабына ие болуға мүмкіндік беретін себептердің бірі, сонымен қатар адамның дүниедегі ризығын арттыруға көмектеседі. Бұл пікір Пайғамбарымыз Мұхаммедтің: «Несібесі артып, ғұмырының ұзарғанына риза болған әркім туыстарымен байланыста болсын» деген сөзіне негізделген. Отбасылық байланыстарды сақтаудың көптеген жолдары бар. Ислам діні Құран аяттарына сүйеніп, «туысқа жақсылық жасау» [2:83], [4:36], «жақындарға жақсылық жасау және сый-сияпат беру» [16:90], туыстарынан жетім баланы тамақтандыру [90:14-15], туған-туыстарыңды аралауға шақыру, оларға сыйлық беру, олардың істері мен мәселелерімен айналысу, олардың арасындағы кедейлерге көмектесу, жақсы қарым-қатынаста болу, үлкендерді құрметтеу. Сондай-ақ оларды қонаққа шақыру, жылы қарсы алу, жетістіктері мен жеңістеріне қуану, олардың қиыншылықтары мен

қайғыларына жанашырлық білдіру. Жаратқан Иеден олар үшін жарылқау және барлық жамандықтан қорғауды сұрау ұсынылады. Адам оларға қызғаныш сезімін тудырмауы керек және оның жүрегі әрқашан оларға ашық болуы керек және жаман нәрсені жоспарламауы керек. Егер олар шақырса, шақыруды қабылдап, ауырған кезде оларға бару керек. Көрші тұратын туыс көрші әрі туыс болғандықтан одан да үлкен құқыққа ие болады [2:215]. Туыстарына материалдық және моральдық қолдау көрсету. Тақуалық қасиеттердің бірі – жақындарының пайдасына садақа беру [2:177], жақындарын ескере отырып, оларға материалдық және моральдық қолдау көрсету. Туыстарына қандай жағдай болмасын көмек пен қолдау көрсетіледі. Туысқаны күнә жасаса да, туысқа көмектесуді тоқтатпауы керек. Бұл ереже тарихқа сүйеніп, 'Аишаға жала жабушылардың бірі Әбу Бәкірдің туысы, Алла жолында хижрат еткен кедей болған Мистах ибн Усас. Әбу Бәкір оған ешқашан садақа бермеймін деп ант етті. Алайда, Алла Тағала [24:22] Адамдар басқаларға жұмсақ болса, Ол да оларға жұмсақ болады деп айтты. Бұл аятты естіген Әбу Бәкір: «Иә! Алланың атымен ант етемін, Алланың мені кешіруін қалаймын». Сондықтан ол Мистахқа қайырымдылық беруді жалғастыруды шешті. Осы орайда Пайғамбарымыз Мұхаммедтің (с.ғ.с.): «Мұқтаждарға берілетін садақа – жай ғана садақа, ал туысқанға берілетін садақа – екі нәрсе: садақа және туыстық байланыстарды сақтау», – деген сөзі бар. Құран Кәрімде Раббымыз туысқанға салық беру-

ге шақырады [17:26; 30:38]. Құранның кейбір тәпсіршілері мұнымен туысқандарына – әрқайсысының туыстық қатынасы мен мұқтаждығына қарай садақа бөлуді, жақсылық жасауды және соған басқаларды шақыруды, парыз және нәпіл садақа (туыстарға) таратуды, пайдалы кеңес беруді, оларға құрмет көрсетуді білдіреді. , татулықпен амандасу, жомарттық таныту, қателері мен қателіктерін кешіру.

Пайғамбарға (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) өзінің жақын туыстарын ескертуді бұйырды. Пайғамбар Алланың әміріне мойынсұнып, барлық Құрайш әулеттері арасында Исламды уағыздай бастады. Үгіт айтып, ескертіп, пайдалы нұсқаулар беріп, тура жолды нұсқады. Ол өзінің руластарының Бір Аллаға сенуі үшін бәрін жасады [26:214].

Мұрагерлік құқық

Туысқандардың да мұрагерлік құқығы бар, ол ең алдымен Құран аяттарына негізделген [2:180; 4:7-12:33:176] және Мұхаммед пайғамбардың сөздері. Ислам құқығында мұраны бөлудің ретті тетігі бар, ол исламның бастапқы қайнар көздеріне негізделген теологиялық және құқықтық шешімнен кейін ғана бөлінеді.

Отбасылық қатынастардың үзілуі

Ислам отбасымен және достарымен қарым-қатынас жасамаса да, қарым-қатынасты сақтауға шақырады. Пайғамбарымыз (саллаллаһу аләйһи уә сәлләм) өзіне қиындық тудырып, сахабаларын қудалаған руластарына дәл осылай қарады. Олардың қорлауына сабырмен шыдады, бірақ оларға

қонақжайлық көрсетіп, жақсылық жасауды жалғастырды, (мүшриктерге кешірім сұраудың харам екендігі туралы аяттар түскенге дейін) кешірім тілеп, тура жолға салды. Пайғамбарымыз Мұхаммед #: «Туысқандық қарым-қатынасты жақсылыққа жақсылықпен қайтарған емес, оны сақтайтын адам жамандыққа жақсылық қайтарады» деген. Осы орайда Құран Кәрімнің мына уахиін келтірген жөн: Жамандықты жақсылықпен қайтарындар, сонда сендермен дұшпандық жасайтын адам саған жақын, сүйетін туыс сияқты болады (41:34). Отбасылық қатынастарды бұзуға қатаң тыйым салынады. Бұған қасиетті Құран Кәрімде және Пайғамбарымыз Мұхаммедтің сүннетінде тікелей нұсқау бар: ... Туыстық байланыстарды [үзуден] қорқындар (4:1). Раббымыз туыстық байланыстарды үзгендерге ашуланып, мейірімінен айырғандарды лағынет етті [47:22-23]. Туыстық байланыстың шынайы сақталуы, Ислам діні бойынша, екінші тарап оны сақтаса да, туыстық байланысты үзсе де, Жаратушының разылығы үшін жасау. Пайғамбарымыз Мұхаммед -з#туысқандық қарым-қатынасты бұзғандар туралы: «Оны ген адам жәннатқа кірмейді», – деген.

Тіпті тараптардың бірі үзген кезде де туыстық байланыстың сақталуына қатысты Пайғамбардың (#) ізбасарларына тәлім-тәрбие беруі туралы бір оқиға бар. Бір күні бір адам Пайғамбарымызға: «Уа, Алланың Елшісі, менің туысқандарым бар, олармен туыстық байланыстарымды үзгім келеді, бірақ олар менімен қарым-қатынасын үзеді, мен оларға жақ-

сылық жасаймын, олар маған жамандық жасайды, мен оларға жұмсақ қарым-қатынас жасаймын олар маған дөрекі сөйлейді». Оны тыңдап болған соң Пайғамбарымыз Мұхаммед былай деді: Расында, егер іс сен айтқандай болса, бұл олардың ауыздарын ыстық күлге толтырып жатқанынды білдіреді және сен мұны тоқтатқанша, Алладан бір көмекші саған оларға қарсы болады. Мұсылмандарға пайда әкелетін, иманның тәттілігін сезінген Исламдағы бауырластық әлеуметтік қарым-қатынастарды оң реттеушіге айналды. Мекке мұсылмандары Мәдинаға қоныс аударғаннан кейін меккеліктер (мухажирлер) мен оларды қабылдаған мәдиналықтар (ансарлар) арасында берік бауырластық орнап, бір-біріне мұралық құқық беру деңгейіне көшті. Қандас туыстардың бір-біріне мухажирлер мен ансарлардан да жақын екендігі туралы аяттар түскеннен кейін [7:75; 33:6], туыстық байланыстардың мәртебесі жоғарылады. Туыстары жоғары мәртебеге ие болғанымен, исламның негізгі қағидаларымен байланысты белгілі бір тармақтар бар. Бұл, ең алдымен, әділдік принципіне қатысты. Құран мүміндерден өздерінің дүниелік мүдделеріне зиян келтіруі мүмкін болса да, әділдікті сақтауды талап етеді: Аллаға куәлік еткенде, куәлік өзіңе, ата-анаңа немесе жақын туыстарыңа қарсы болса да, әділдік үшін тұр (4:135). Туыстық қатынастың қасиеттілігі мұсылманның туысының пайдасына қандай да бір куәлік айтуына әділдік қағидасына нұқсан келтіруге мүмкіндік бермейді: Бір сөзді айтқанда, туысқа қатысты болса да, әділ бол

(6:152).

Мұсылман еместермен туыстық қатынас

Ислам діні мұсылман емес туыстармен қарым-қатынастың шеңберін қатаң түрде белгілейді. Ислам адамды туыстарымен, тіпті мұсылман болмаса да, олармен байланыста болуға шақырады. Бұған Пайғамбарымыз Мұхаммедтің (#) мына сөзі дәлел: «Расында, әкемнің әулетінің мүшелері менің жақындарым емес, менің жақсы көретіндерім тек Алла және игі мүміндер, бірақ мен олармен туыстық байланысым бар. Болашақта оларды міндетті түрде қолдаймын!». Сонымен бірге, Пайғамбарға (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) мүшрік болған туыстары үшін кешірім сұрауға тыйым салынды: «Пайғамбар мен мүміндерге мүшріктердің, тіпті олар туыстары болса да, олар үшін кешірім сұрауы дұрыс емес. Олар тозақ тұрғындары болады (9:113). Кейбір Құран тәпсіршілерінің пікірінше, Аллаға және Қиямет күніне иман келтіру Аллаға және Оның соңғы елшісіне дұшпандық танытқандарға деген сүйіспеншілікпен үйлеспейді. Мұндай санаттағы адамдарға деген сүйіспеншілік оның ең жақын адамы болса да харам [58:22]. Құран Кәрімде мүшріктердің туыстарының мүміндерге қатысты ешқандай туыстық немесе шарттық міндеттеме сақтамайтыны, егер олар мұсылмандарды жеңсе, келісім шарттарын орындамайтыны ескертілген [9:8-10]. Ислам сенімі бойынша, отбасылық қарым-қатынастың мәртебесі жоғары болғанымен, Қиямет күні туыстар арасындағы байланыс үзіледі, әр адам тек

өз тағдырымен ғана айналысады. Бұл сұмдық күнде әрбір адам ата-анасы мен туған-туысқандарының есесіне жазадан қалай болса да құтылуды қалайды [23:101; 35:18...]

13) Байлар қажылыққа мақтану / сауда үшін (Алланың разылығы үшін емес, мәміле жасау немесе басқа да коммерциялық пайда табу), ал хафиздер тек өзін көрсету үшін барады.

Алла Тағаланың **қажылықты** қабылдауының басты белгісі. Қажылар қажылықтан кейін үйлеріне оралғанда рухани жаңғыру үстінде болады. Олар өмірді таза парақтан бастауға дайын және енді қателеспейді немесе күнә жасамайды. Қажылыққа барушылардың кездесуі жиі үлкен мерекеге айналады. Қажылық парызын өтегендерге «қажы» құрметті атағы беріледі. Пайғамбарымыз (с.ғ.с.): «Кімде-кім Алланың разылығы үшін қажылық жасап, бірде-бір жаман сөз айтпаса, жамандық жасамаса, анасынан туған күніндегідей (күнәдан таза) оралады». (Хадисті Бұхари мен Муслим жеткізген). Сондай-ақ ол (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Расында, қажылықты қабылдау үшін Жәннаттан басқа сауап жоқ». (Хадисті Бұхари мен Муслим жеткізген). Барша қажылардың ниеттері адал болып, өздеріне жүктелген парызын өтеу арқылы Жаратушының разылығына жету үшін ғана мыңдаған шақырым жол жүрді деген үміт бар. Дегенмен, қажылар ең маңызды және, өкінішке орай, жиі ескерілмейтін кейбір мәселелерге назар аударуы керек.

Біріншіден, **ниеттің** шынайылығы қажылық аяқталған-

нан кейін де сақталуы керек. Бұдан шоу жасаудың қажеті жоқ. Қажы деп атағанын, мойындағанын қаламау керек. Көптеген адамдар басқалар орындаған қажылық туралы білу үшін сапарлары туралы жиі айтуды әдетке айналдырған. Олар Алла Тағаланың жолында жасаған ақшалай шығындары, кедейлер мен міскіндердің арасындағы өздерінің садақалары, олардың құлшылықтары мен ғибадаттары, әлсіздер мен кәрілерге көмектесуі және т.б. Олар бұл әрекеттердің барлығын бір мақсатпен атайды – **мақтау алу, атақ алу**. Бұл адамның құлшылығын бұзатын шайтанның айласы. Сондықтан қажы өте қажет болмаса, қажылық туралы айтудан аулақ болғаны өте маңызды, өйткені бұл **мақтаншақтық** пен **арамдық** тудыруы мүмкін. Дегенмен, қажеттілік туындаса, қажылық туралы айтуға болады.

Екіншіден, тәжірибеге сүйене отырып, бір ерекшелікті атап өтуге болады – көптеген қажылар қажылық сапардың тек жаман жағын арқалап, тек басына түскен **қиындықтарды** ғана айтуды әдетке айналдырған. Қажылар бұл әрекеттен үзілді-кесілді бас тартуы керек. Керісінше, қасиетті орындардың ұлылығы, рухани өсу, құлшылықтан ләззат алу, оның ішінде умра, тауап, әл-Нәбәуи мешітіне бару, әл-Харам және Пайғамбар (с.ғ.с.) мешітінде намаз оқу туралы айту керек. Қажылыққа мұқият қарасаңыз, кішігірім қиындықтардан жақсылық әлдеқайда көп екенін байқайсыз. Осындай киелі жерлерде өткізген әрбір секундты дүниедегі ештеңемен салыстыруға келмейді. Қажылыққа бару – ұзақ

жол: ұшақпен саяхаттау, иммиграция мен әдет-ғұрыптардан өту, әртүрлі тілде сөйлейтін адамдармен кездесу және т.б. Мұндай жағдайларда қиындықтар сөзсіз. Біз өз елімізді аралағанда, біз оны әрқашан оңай және ыңғайлы жасаймыз ба? Бұл жағдайда біз ешқашан қиындықтарға тап болмаймыз ба? Біз күн сайын тас жолда бірнеше сағат жолда жүрмейміз бе? Сондай-ақ әртүрлі елдерден келген және әртүрлі тәжірибелері бар 2 миллионнан 3 миллионға дейінгі қажылардың бір уақытта бір жерде қажылық рәсімдерін орындайтынын да ескеру қажет. Біз туындайтын қиындықтардың ұсақ-түйек екеніне сенімдіміз. Оның үстіне қажылар жолда кездескен қиыншылықтары үшін Алла Тағаладан сауап алады. Кез келген басқа саяхатқа қарағанда әлдеқайда үлкен марапат. Мұндай әңгімеге араласатындар қажылық парызын өтеуге мүмкіндігі болмағандардың көңілін қалдырады. Бұл бақытсыз қажылар Құран Кәрімнің «Қажылық» сүресінде «...және (адамдарды) Алланың жолынан және қасиетті мешіттен алыстататын...» санатына жатады. Олардың әңгімелерінен адамдардың көңілі түсіп, соның салдарынан қажылығын кейінге қалдыруы мүмкін екенін түсінулері керек. Бұл жағдайда қажылықты кейінге қалдыру үшін тек қиындықтарды айтқандар жауап береді.

Үшіншіден, қажылықтың қабыл болғанының белгісі – қажылыққа оралған соң оның өмірі жақсы жаққа өзгереді. Алла Тағаланың әмірін орындауда уақытылы болады. Оның ақыретке деген сүйіспеншілігі мен бейімділігі артады, бірақ

дүние ләззаттарына деген сүйіспеншілігі айтарлықтай төмендейді. Сондықтан қажы өзінің әрбір іс-әрекетін қадағалап, бойына жағымды қасиеттерді сіңіруге тырысып, жамандықтың барлық түрінен бойын аулақ ұстауы өте маңызды. Ол барлық **тыйым салған нәрселерден аулақ бола отырып**, Жаратушының өзіне жүктеген міндеттерін орындауға бар күшін салуы керек. «Расында, менің үмметімде жахилияттан қалған қасиет бар, олар: өз тегі мен мәртебесін **мақтан ету**, адамдарды туысқандық және жағдайына байланысты қорлау...» (Муснад). «Қиямет күні Алла Тағала тәкаппарлық киімін артына сүйреген адамға қарамайды» (Бұхари, Муслим). «Жер бетінде мақтанышпен жүрме, өйткені жерді бұрғылай алмайсың және таулардың биігіне жете алмайсың!» (Исра сүресі, 37-аят). «Расында, Ол (Раббы) тәкаппарларды жақсы көрмейді» («Нахл» сүресі, 23-аят). «Расында, Алла тәкаппарлық пен мақтаншақтарды жақсы көрмейді» («Лұқман» сүресі, 18-аят).

14) Үлкендер мейірімнен, кішілер құрметтен құр қалады.

Құрмет көрсету және жақсы қарсы алу – құрметтің кең тараған анықтамаларының бірі. Нақтырақ айтқанда, құрмет басқалардың сезімдері мен құндылықтарына сыпайылықпен қарауды білдіреді және намыс, мейірімділік, мойынсұнушылық және төзімділік сияқты қасиеттермен байланысты. Сонымен Исламда құрмет қандай рөл атқарады? Ислам діні әрбір адамға құрметпен қарауды бұйырады. Ал бұл көзқа-

расқа Жаратушы бәрінен де лайық. Оны құрметтеу Оның әмірлеріне қызмет ету мен мойынсұнудан және Исламда бекітілген жоғарғы ахлақ қағидаларын ұстанудан басталады: «Аллаға және Елшісіне бой ұсынып, Алладан қорқып, тақуа болғандар жетістікке жетті» («Нұр» сүресі, 52-аят).

Жаратушыны, адамзатты, қоршаған ортаны және... өзімізді құрметтемейінше бұл жетістікке жету мүмкін емес. Өйткені өзімізге деген көзқарасымыз әрекетіміздің сапасына да әсер етеді. Мұсылмандардың біртұтас халық екенін, әрқайсымыз Ұлы Жаратушының жаратқан жаратылысымыз екенін түсіну де сыйластықтың негізін құрайды. Исламның имандылығы өз ісімізге, ойымызға, сөзімізге ғана емес, олардың айналамызға, қоғамға тигізетін әсері үшін де жауапты болуымызға негізделген. Демек, дініміз жамандықты тыйып, жақсылықты таратуға, сондай-ақ татулық, сүйіспеншілік, басқаларға жанашырлық сияқты құндылықтарды жоғарылатуға шақырады. Өйткені, Алла Тағаланың жаратқандарының абыройы мен беделіне құрмет көрсетпейінше, оған толық қызмет ету мүмкін емес. Бұл мінез-құлық жала, өтірік, ғайбат сияқты күнәлардан тыйылуды қамтиды. Адамгершілікке деген құрмет – жанжалға, моральдық немесе басқа да зиянға әкелетін нәрселерден сақ болу деген сөз. Құранда Алла Тағала былай дейді: «Әй, иман келтіргендер! Көптеген жорамалдар жасаудан аулақ болыңыз, өйткені кейбір болжамдар күнә. Бір-бірінді аңдымандар және бір-біріңнің артынан жаман сөз айтпаңдар. Өлген бауырыңның етінен жиір-

кенсең, араларыңнан біреу рахат ала ма? Алладан қорқындар! Расында, Алла тәубелерді қабылдаушы, ерекше мейірімді» («Хужурат» сүресі, 12-аят). Ибн Аббас, оған Аллаһ разы болсын, бұл аятты тәпсірлей отырып, Алла Тағала жала жабуды адамның өлі етін жеуге теңегенін, өйткені өлексе жеу табиғи жиіркенішті және қабылдамауды тудыратынын айтты. Басқаның ар-намысы мен қадір-қасиетіне нұқсан келтіру үшін адам да осындай сезімдерді басынан өткізуі керек. Сыйластық дегеніміз – лашын өлген малдың денесін тіліп жібергендей, оның болмысын бөлшектемей (талқылау) басқаға қамқор болу. Кейбіреулер жала жабу жай ғана сөз және көп зиян келтіре алмайды деп айтуы мүмкін. Шын мәнінде, сөздің біз білмейтін құдіреті бар. Тіпті олардың берілуі және олар туралы айтылған адамға ауырсыну тудыруы мүмкін екенін ескермегенде. Алла Елшісі (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Ақиқатында, адам бір ауыз сөзден еш жамандық көрмей айта алады, соның кесірінен жетпіс күз отқа түседі» (Муслим, Бұхари). Имам ән-Нәуәуи былай деген: «Мұның мағынасы – олардың жиіркенішті істері туралы ойланбастан осының салдарынан қорықпай (оларды айтты)... Осының бәрі бізді Пайғамбарымыз сияқты тілге қамқорлық жасауға шақырады. (Оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Кімде-кім Аллаға және Қиямет күніне иман келтірсе, жақсы сөз айтсын немесе үндемесін», – деген. Ал кімде-кім бірдеңе айтқысы келсе немесе сөз айтқысы келсе, сөйлемес бұрын (сөзінің пайдасы туралы) ой-

лануы керек. Бұдан көрінетін пайда болса, сөйлесін, ал егер жоқ болса, үндемеу (жақсы)». Суфиян ибн Хусейннің басынан өткен оқиға ғибратты. Ол былай деді: «Бірде мен Ийяс ибн Му'ауияның алдында бір адам туралы жаман сөз айттым. Содан кейін ол бетіме қарап: «Римдіктерге қарсы әскери жорық жасадыңыз ба?» – деп сұрады. «Жоқ дедім». Ол: «Синдилер, индустар немесе түріктер ше?» – деп сұрады. Мен: «Жоқ» деп жауап бердім. Сонда ол: «Римдіктер, синдилер, индустар, түріктер сенен құтылды, ал мұсылман бауырың сенен қашпады ма?! Ал Суфиян: «Осыдан кейін мен мұны қайталамадым», – дейді. Ғайбат айту «зиянсыз сөз» емес. Бұл басқа туралы оның абыройы мен ар-намысын төмендететін сөздер айту дегенді білдіреді. Анықтамалардың біріне сәйкес, бұл «бетіне айтсаң, оған ұнамайтын нәрсені басқаның артынан айту». Имам Нәуәуи ғайбатқа «дене, діни амал, дүниесі (жағдайы), сыртқы келбеті, ахлақ мінезі, оның жағдайы, ата-анасы, балалары, жұбайы, қызметшісі, киім-кешектері, істері, күлімсіреу тәсілі, қабағын түюі және оған қатысты осы сияқтылар. Бұл сөзбен немесе ыммен айтылғаны маңызды емес». Жала жабу туралы кең таралған мифтердің бірі – одан құтылу немесе одан толық алшақтау мүмкін емес. Өйткені егер сіз өзіңізге жала жабуды тоқтатсаңыз, онда сіз басқа адамдардың жала жабуына «сыпайылықпен» тыңдауыңыз керек. Алла Тағала Құранда былай дейді: «Мұны естігенде неге: «Бізге бұлай айту лайық емес. Сізге Даңқ! Ал бұл үлкен жала», – деді. Сондықтан, егер біз жала ести-

тін болсақ, онда сыпайылық тек қарсыласу жағдайында ғана орынды – жала жабудың арамдық екенін, діндарлар үшін қабылданбайтынын сыпайы түрде еске салу. Ал шын ықыласпен өзіне (жақсылыққа) көмектесуге тырысқандарға Алла Тағала міндетті түрде жәрдем береді.

15) Балаларды тәрбиелеу ит өсіруден әлдеқайда қиын болады.

Балаларды жақсы этикалық нормаларға сай тәрбиелеу – олардың ата-аналарының өміріндегі қуанышты күндердің, олардың болашақ бақытының кепілі, өйткені бұл сіздің балаларыңызға қаншалықты жақсы тәрбие бере алғаныңызға тікелей байланысты. Балалары тәрбиелі болып өскен ата-ананың шаңырағында тыныштық орнағанымен, балалары дұрыс тәрбие алмаған жерде үнемі уайым, қайғы, қорқыныш болады. Исламда бала тәрбиелеу ата-анаға парыз және мұсылманның ғибадатындағы маңызды орындардың бірі болып табылады. Ақыр дүниенің бақыты адамның өз ұрпағын өсіре білуіне де байланысты, өйткені егер балалары ислам дінінен ажырап өссе, балаларын ислам діні бойынша тәрбиелеуге, дұрыс тәрбие беруге немқұрайлылық танытқаны үшін олардың ата-анасы жауапты болады. Бұл дүниеде бақыт табудың және теріс жолға түспеудің кепілі – Ислам. Ата-ананың екеуі де балаларды тәрбиелеуге, оларды оқыту мен тәрбиелеуге қатысуы керек екеніне ерекше назар аудару керек. Ислам дәстүрі бойынша балалар алғашқы тәлім-тәрбиені анасынан алады, өйткені олар өмірінің алғашқы жылдарында,

әсіресе емізу кезінде анасына көбірек жақын болады. Әке де үлгі бола отырып, тәрбиеде маңызды рөл атқарады. Тәрбие әдістемесін ұстанып, Ислам қағидалары мен Мұхаммед пайғамбардың сүннеттерін ұстанып, отбасы ошағын ішкі кикілжіндерден сақтап, балаңызға үлгі-өнеге болу арқылы баланы дұрыс тәрбиелеуге болады. Өз балаларыңызды тәрбиелеу барысында сіз исламның белгілі бір моральдық жолдары мен этикалық нормаларына сүйенуіңіз керек, сонда ғана олар физикалық және моральдық жағынан сау болып өседі. Ислам дінінің ең бірінші назар аударатыны – әйел таңдауы, яғни болашақ балаларыңызға ана таңдау. Солих ұрпақ тәрбиелеу үшін болашақ перзенттеріңіздің анасының Ислам дініне берік болуы және тәрбиелі болуы маңызды. Пайғамбарымыз Мұхаммедтің (с.ғ.с.) сөзін еске түсірейік, ол әйел таңдауда төрт факторды ескеру керек: оның тектілігі, байлығы, діні және сұлулығы, бірақ ең соңында дінді қатаң ұстанатын адамды таңдау керек деген өсиеттерінде. Қызына күйеу жігітті таңдағанда ата-ана ислам дінін түсінетін, намаз оқитын және Исламның басқа да парыздарын орындайтын мұсылманның пайдасына таңдау жасауы керек. Егер сіздің ойыңызда сондай адам болса, оған қызыңызды бергіңіз келетінін айтудың еш айыбы жоқ. Қызын ұзату – өте жауапты және маңызды мәселе, оған ата-аналар барынша назар аударуы керек. Бұл ұлды үйлендіргенде қалыңдық таңдаудан да маңыздырақ, себебі сәтсіз үйленген ұлдың әйелін түзетуге мүмкіндігі бар, ал жаман жігітке тұрмысқа шыққан қыз өз-

гере алмайды. Өмірінің соңына дейін жаман мінезімен және жұбайының арам мінезіне төтеп беруге тура келеді. Исламда неке қиылатын күн маңызды емес. Ал бұл оқиға үшін Шәуәл айының жұма күні таңдалса немесе неке кейбіреулер айтқандай мешітте және түске дейін болса, жақсы болады деген сөз емес. Егер үйлену тойында солих мұсылмандар тобы болса, онда бұл тек ынталандырылады. Неке қию рәсімінің өзі де, одан кейінгі тойлау да шарифат белгілеген ережелерден шықпауы керек. Тойға жақсы, тақуа, кедей адамдарды шақыру керек. Тойда Ислам діні рұқсат еткен түрде қуанышыңызды білдіріп, жастарға берген мейірімі мен игілігі үшін Аллаға шүкіршілік айтып, мадақтау, содан кейін оқиғаға лайықты дұға оқуға тыйым салынбайды. Жақындау сәті келмей тұрып, Пайғамбарымыз Мұхаммед көрсеткен дұғаны оқыған жөн: «Бисмилләһи! «Аллаһумма джәннибна-шшәйтәнә уә джәнниби-шшәйтәнә ма разактана» деген сөзінде ерлі-зайыптылар Алла Тағаладан өздерін және Алла Тағала оларды шайтаннан нығмет еткен перзенттерінен алыстауды сұрайды. Исламда ұрықтандыру кезінде атананың қандай күйде болуы нәресте мен оның болашағы үшін үлкен маңызға ие. Жүктілік кезінде болашақ ана уақытын ғибадатқа арнауы керек, үнемі намазда болып, намаз оқып, Алла Тағаланы еске алуы керек. Тамақ жесе, Алланың атын еске алып, «Бисмилләһ» деп ішу керек, күмәнді әрі харам тағамдардан аулақ болу керек. Сондай-ақ Құран оқуға көбірек уақыт бөлу керек, өйткені Құран аяттарын оқу ана

құрсағындағы балаға пайдалы әсер етеді.

Сәби дүниеге келгенде қуанышыңызды білдіріп қана қоймай, осы сыйы үшін Аллаға шүкіршілік етуіңіз керек және Құран Кәрімде мына дұғаны оқуға болады: «Рабби лә тазарни фарадан уа кәна хайру әл-уәрисин. (Раббым! Мені жалғыз қалдырма. Сен мұрагерлердің ең жақсысысың)» (Құран, 21:89). «Рабби хаб лий мин ләдунка зуррийәтан таййиба иннәкә самиу дуа. (Раббым! Маған өзіңнен әдемі ұрпақ бер, өйткені сен дұғаны тыңдайсың)» («Құран» сүресі, 38-аят), сәбидің тақуа болып өсуін сұрап, немесе Зәкәрияның араб тіліндегі дұғасымен тілей аласыз. Кейбір ата-аналар ұлы дүниеге келгенде қатты қуанса, қызы туғанда мұңаяды. Бұлай істеуге болмайды, өйткені қызы немесе ұлы өскенде ата-анасына пайдалырақ болатынын тек болашақ анықтайды. Қыз бала отбасына көбірек пайда келтіре алады, салих адамға үйленеді және мұндай жағдайда қызын тәрбиелеп, тақуалығы үшін ата-ана анағұрлым үлкен сауап алады. Жаңа туған нәрестеге азан мен иқама оқылады. Сәби дүниеге келе салысымен оның оң құлағына азан немесе иқама, сол құлағына азан немесе иқама оқыңыз, өйткені хадисте айтылғандай, бұл балаларды шайтаннан алыстатады. Балаңыз алғашқы сөздерін айта бастағаннан кейін, оны есіне түсіріп, айтуды үйренгенше «лә иләһә иллаллаһ» деп айтуға үйрету керек. Нәресте саналы түрде сөйлей бастағанда, оған қысқа сүрелер мен Құран аяттарын жатқа оқуды үйрету керек. Бала туылғаннан кейін жетінші күні нәрестеге ат қою керек.

Ұлдар үшін Абдулла,

Абдур-Рахман есімдерін немесе басқа әдемі есімдерді алған жөн. Сондай-ақ Ахмад, Мұхаммед есімдерін немесе басқа пайғамбарлардың, сахабаларының, солихтардың немесе ғалымдардың есімдерін алу жақсы. Мұндай атауларды қысқарту немесе бұрмалау айыпталады. Қыздар үшін Пайғамбардың әйелдерінің немесе қыздарының есімдерін таңдау керек. Әсия, Әмина, Мәриям сияқты есімдер де қыздарға жарасады. Бұл туралы Әбу Дәуіт пен Ибн Хиббан жеткізген хадисте: «Қиямет күні сен және ата-анаң өз есімдеріңмен шақырыласыңдар, сондықтан әдемі есімдер таңдаңдар» делінген. Бала туылғаннан кейін жетінші, он төртінші немесе жиырма бірінші күні «ақиқа» рәсімін жасап, қошқар сойып, етін садақа етіп тарату керек. Қызына бір қошқар, ұл үшін екі қошқар сойсын. Осы мақсатта қошқарлар көрсетілген күндері сойылмаған болса, онда қошқарды кәмелетке толмағанша бауыздау керек – бұл сүннет. Егер ата-ана мұны жасамаса, бала кәмелетке толған кезде бұл рәсімді өзі орындауы керек. Сәби дүниеге келгеннен кейін жетінші күні оның басындағы шашын қырған жөн, ал қырылған шаштың салмағына қарай сол салмақты күміс немесе алтын садақа береді. Баланың ана сүтінсіз қалмауы үшін оның ана сүтімен болуы өте маңызды, өйткені ана сүтімен өскен балалар денсаулығы мықты болады. Ал Мұхаммед пайғамбардың хадисінде ең жақсы тамақ – баланы 2 жасқа толғанша ана сүтімен емізу. Бірте-бірте бала өсе бастағанда оны ана

сүтінен ажыратпай, бірте-бірте басқа тамақтарға дағдылану керек, осылайша оны бірте-бірте емшектен шығару керек. Екі жасында емізуді тоқтатады. Көптеген балалардың денесі осы уақытқа дейін күшейіп, тістері де өсіп келеді. Нәресте өсе бастағанда, оны тәрбиелеу кезінде оның мінезін зерттеуге тырысыңыз және оның бойында қандай мінез-құлық белгілері пайда бола бастайтынына байланысты, тәрбиелеу кезінде бала психологиясы мен жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оның мінезін түзету үшін қажетті шараларды қолданыңыз. жасына сәйкес келеді. Сіз балаларды қорқыта алмайсыз немесе ашуландыра алмайсыз, сол сияқты сіз оларды мәжбүрлей алмайсыз, талап та қоя алмайсыз. Нәрестеге не ұнайтынын және оған не сәйкес келетінін зерттеңіз және оны ұнатпайтын және ыңғайсыздық тудыратын нәрселерден алыстап, дәл осылай жасауға тырысыңыз. «Менің балам – ол үшін не жақсы екенін мен жақсы білемін» деген қағидамен әрекет етпеңіз. Тәрбиеңізде ең алдымен оның қажеттіліктерін басшылыққа алыңыз. Егер сіз балаңыздың тәрбиелі адам болып өсуін қаласаңыз, оны мінезі нашар балалармен араласудан сақтау керек. Сіз балаларды еркелете алмайсыз, яғни олардың үнемі талғампаз тамақтануына және тек қымбат киім киюіне тырыспау керек, өйткені бұл олардың өскен сайын ашкөз және капризді адамға айналуына әкелуі мүмкін. Нәресте тек оң қолымен тамақ ішуді үйренуі керек және әр тамақ алдында «Бисмилләһ» деп, тамақтанғаннан кейін «Әл-хамду лиллаһ» деп айтуды үйрету маңызды. Бала-

ларды тамаққа ашкөздікпен қараудан айыру керек, нәресте тамақ ішкенде асықпауы керек, тамақта шамадан тыс болмауы керек. Балаларды ислам діні бекіткен киім киюге үйрету, ал қыздарды бала кезінен басын жабуға, шашын басқаларға көрсетпеуге үйрету керек. Балалық шағында дұрыс тәрбие алмаған адам бақыланбайтын, немқұрайлы, қыңыр, алдамшы, көп сөйлегіш, мазасыз болады. Сондықтан мұндай жаман кейіпкерді жақсы жаққа өзгерту мүлдем қиын болады.

Исламда бала тәрбиесінде ата-анаға таухид ұғымын, Алла туралы дұрыс ақиданы сіңіру міндеті жүктелген. Тәрбие барысында ата-ана баласына Ислам дінін, Жаратушыға жақындау үшін әрбір мұсылманға қажет ғибадаттың барлық рәсімдерін үйретуі керек.

Баланың таухид ұғымын толық түсінуі үшін Ислам ережелерін үйрету маңызды, ол кез келген жаста оған жеңіл қарауға болмайды, өйткені дәл осы Исламның шекарасын белгілейді. Аллаға немесе Пайғамбарға иман келтіру исламның бірнеше негізгі ұғымдарын қамтиды, оларды ата-аналар балаларына үйретуге міндетті. Бұл Аллаһтың бар екендігіне, Аллаһтың ғаламдағы жалғыз Тәңір екендігіне, ондағы ең жоғары жаратылыс және ондағы барлық нәрселерден асып түсетініне сендіру. Бұл – Алланың билігіне сену және Оған құлшылық ету, құлшылыққа тек Алла ғана лайық деген сенім қалыптастыру. Бала алты жасқа толғанда, оған намаз оқуды, Құран оқуды үйретуді бастау керек. Оны міндетті

түрде медресеге оқуға жіберіп, хадистермен таныстырыңыз. Балаларға пайғамбарлар, сахабалар және тәбиғьндер сияқты тұлғалар туралы, әсіресе Ұлы Мұхаммедтің елшісі туралы, Әбу Бәкір, Омар, Усман, Әли және т.б. сахабалар туралы, тәбиғьндер және басқа да солих ізашарлар немесе сәләфтер туралы жиі айту керек. Хасан әл-Басри, Омар ибн Абдул-Азиз сияқты ұлы мұсылман имамдары Әбу Ханифа, әш-Шафи'и, Малик ибн Әнас, Ахмад бин Ханбал, Қайим, ибн Касир және т.б. Бұл білім балаларға да пайдалы болады, өйткені бұл тұлғалардың барлығы олар үшін үлгі болып табылады, бұл оларды Алла Тағаламен қарым-қатынасты бағалауға және әділ өмір сүруге үйретеді. Жоғарыда аталған барлық тұлғалардың өмір тарихын есте сақтау балаларға әрқашан оңай бола бермейді, бірақ ата-аналар олардың есімдерін білуге, сондай-ақ оларды мұсылмандар неге құрметтейтінін білуге міндетті. Балалардың жүрегіне жоғарыда аталған тұлғаларға деген құрметтің дәнін ерте бастан себу арқылы ата-ана сол арқылы баласының болашақта олар туралы көбірек білуге ұмтылуы үшін барлық жағдайды жасайды. Балаға өзіне қандай үлгі таңдау керек деген сұраққа үлкендердің көмегі қажет, өйткені осы үлгіге назар аудара отырып, бала кейіннен өзінің мінез-құлқын үлгілейді. Ата-ана бұл тұлғаларға деген құрметтің дәнін сәби шағында-ақ балаларының жүрегіне ексе, олар есейгенде олар туралы білуге ұмтылады. Балаларды басқа адамдармен дұрыс және әдептілікпен амандасуға үйрету, олармен кездескен кезде қол алысуды білу; Ба-

ланы Алланы еске алуға үйрету керек; Мисуак қолданыңыз, сонымен қатар мешітке бару керек, соның ішінде тарауих және жамағат намаздарын оқу үшін. Балаларды жақсылық пен игі істерге шақыруға міндетті түрде көңіл бөліңіз. Егер бала жақсылық жасаса, оны мақұлдау арқылы ынталандыру маңызды. Жақсылық жасауға деген құлшынысын жылы сөзбен, мақұлдаумен ғана емес, сый-сияпатпен де қолдап, жақсылыққа деген құлшынысы кеуіп кетпеуі керек. Егер сіздің балаңыз бір рет жаман әрекетке барса және бұл фактіні басқалардан жасыруға тырысса, онда сіз оны бірінші рет байқамағандай етіп көрсетуге болады, әсіресе бала оны жарнамаламайды және оны басқаларға білмеуге тырысады. Егер ол екінші рет жаман әрекет жасаса, онда бұл фактіні қараусыз қалдыруға болмайды – оған сөгіс айтып, бұл фактіге қатаң қарау керек. Әкесі мұндай нәрселерді айыптайтын болса, онда ол бұл ұстанымды соңына дейін ұстануға тиіс, балаларды еш тайсалмай. Әкенің беделі мен оның балалары үшін пікірі мызғымас болуы керек, сонда ана әрқашан әкесінің пікіріне жүгіне алады және балаларды айғайлау немесе ұрысу орнына әке мұндай әрекетті құптамайды деп айту керек. Отбасындағы әкенің орны ерекше екенін балаларға үнемі айтып отыру керек. Баланың мінез-құлқына қатты ренжіп немесе ашулансаңыз да, ешқашан Алладан оның жазасын сұрамаңыз. Егер ата-ана осындай тілекпен Аллаға жүгінсе, періштелер сол сәтте «Әумин» десе, сәбиіңізге бақытсыздық келуі мүмкін. Ол медреседен немесе мектептен оралған кез-

де балаларға ойнауға рұқсат беру керек. Балаларын үнемі оқуға мәжбүрлейтін ата-аналар, олар ләззат емес, оқудан жалығады және жиіркенеді. Соның салдарынан мұндай балалар бірте-бірте оқудан жалтарып, сабақты босатып, оқу үлгерімі күрт төмендейді. Балаларға ең бастысы ата-анаға, тәрбиешілер мен ұстаздарға, сондай-ақ барлық аға буын өкілдеріне құрметпен қарау керек. Кішкентай мұсылманның өзінің діни міндеттеріне жауапкершілікпен қарауын қамтамасыз ету керек: ол дәретті үстірт емес, мұқият алып, шариғат белгілеген барлық ережелерге сәйкес және толық жауапкершілікпен намаз оқиды. Бағынбаған балалармен ата-аналар тәрбиенің экстремалды әдістерін қолдана алады, ал егер ауызша әдістер көмектеспесе, жұмсақ, сезімтал емес жерді ақырын ұруға болады, бірақ бұл жиі жасалмауы керек. Ата-ана баласын шылым шегуден, ішімдік ішуден және басқа да жаман әдеттерден, күнәлардан сақтандырып, тәрбиелеуде сабырлық танытуы керек. Бұл мәселеде ата-ана ерекше табандылық, даналық пен шыдамдылық танытуы керек. Балаларға Алла және Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.) туралы, мұсылмандық сенім, ислам және діни міндеттер туралы әңгімелегенде, оларға қолжетімді форманы таңдау керек. Ал есейген сайын Алла және Ислам туралы білімдерін, соның ішінде шариғат ғылымдарының, тарих пен этиканың әртүрлі салаларынан, сондай-ақ ислам мәдениеті салаларынан білімдерін кеңейтіп, тереңдете түсу керек. Алла Елшісі (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) таза ақ парақ немесе тегіс тас си-

яқты, бала кезімізден бізге оған не салғымыз келсе, соны жазуға мүмкіндік береді, сонда ол оны қабылдайды. Пайғамбарымыз Мұхаммед айтқандай: «Балалардың бәрі мұсылман болып туылады, бірақ кейін ата-анасы оларды яһуди, христиан, отқа табынушы етеді». Исламдағы бала тәрбиесінде ата-аналардың ең маңызды тұтқалары бар, өйткені мұсылмандардың болашақ ұрпағын біз қалағандай етіп қалыптастыру мүмкіндігі олардың қолында. Мұсылман діні ата-анаға балаларын Құран мен Сүннет ілімдерімен тәрбиелеуге үлкен жауапкершілік жүктейді.

Балаларының шарифаттың барлық өсиеттерін бойына сіңіріп, дамып, өсіп-өнуіне мүмкіндік алу үшін ата-ана, әсіресе әке, сәбидің береке-бірлікте, тату-тәтті болып өсуі үшін бала тәрбиесінде оларға қолайлы жағдай жасауы керек. Бұл туралы Абдулла ибн Амрдан келген хадисте: «Қамындағыларды тағдырдың рақымына тастаған адам жеткілікті күнә жасайды» делінген. Ата-аналар үшін барлық балаларына әділеттілікпен қарау өте маңызды, егер сіз біреуіне сыйлық алсаңыз, басқаларын ұмытпау керек. Ислам көзқарасы бойынша ата-ананың өз баласының біреуіне артықшылық беруі дұрыс емес, өйткені мұндай көзқарас балалардың бойында қызғаныш, тіпті жек көрушілікті оятуы мүмкін, ал ата-анаға деген бұл қарым-қатынас, бала кезден жасырылған ұзақ жылдар бойы реніш, қайғылы сәттер сақталып қалуы мүмкін. Егер ата-ана балаларының өздеріне бірдей құрметпен қарағанын қаласа, балаларын тәрбиелеуде

бірдей сүйіспеншілікпен және бірдей әділеттілікпен қарауы керек. Мұраға қатысты осы қағиданы ескеру ерекше маңызды және бұл мәселе бойынша Құранда өте айқын үкім бар және мұраны бөлу ата-ананың қалауына емес, дәл осы өсиетке байланысты болуы керек. Құран Кәрімде: «Алла сендерге балаларыңның (мұрагерлігі) туралы әмір етеді...» делінген. Ата-ана баласына мейірімділікпен, сүйіспеншілікпен қарауы керек. Бұл баланың бойынан тұрақты, қалыпты тұлға болып қалыптасудың бірден-бір жолы, ал бұл жағдайда ол есейіп, есейген кезде оның ата-анасын құрметтеп, сүйюі жеңілдей түседі. Пайғамбарымыз Мұхаммед: «Өзі жанашырлық танытпаған адамға махаббат та, мейірім де болмайды», – деген. Ата-аналар балаларына дұрыс білім мен тәрбие беруі керек, өйткені бұл балаларды болашақ ересек өмірге дайындайды. Ислам дәстүрі ата-ананың балаларына бере алатын ең жақсы сыйы баланың Алла Тағала мен айналасындағы адамдардың алдындағы парызын бұлжытпай орындай алатын, саналы адам болып өсуіне ықпал ететін жақсы білім деп белгілейді.

Ата-аналар балаларына қандай білім беруді жоспарлағанда, олардың көпшілігі білім адамға жақсы мансап құруға көмектесуі керек екенін басшылыққа алады, бірақ бұл ата-аналарға білім таңдауда бағыт бермеуі керек. Балалардың діни біліміне көңіл бөлу өте маңызды, өйткені дәл осындай білім балаларға ислам туралы қажетті білім береді, соның негізінде балалар Алла Тағаламен дұрыс қарым-қатынас ор-

ната алады. Бұл өмірде ғана емес, болашақта да табыстың кілтіне айналады. Исламдағы діни тәрбие Раббысына деген сүйіспеншілікке негізделген және бұл махаббат баланың балалық шағында да, ересек өмірінде де өзімен және басқа адамдармен тату өмір сүруіне көмектеседі. Бұл оның өмір жолындағы қиындықтарын оңай жеңуге көмектеседі, оған қажетті хикмет береді, балаларды ата-ана алдындағы парызын өтеуге және мұсылман үмметінің лайықты мүшесі болуға үйретеді. Балаларды тек рұқсат етілген нәрсеге ұмтылуға үйрету керек. Ата-аналар балаларына ақша табу жолын дұрыс таңдауға көмектесу үшін уақыт пен күш жұмсауы керек. Балалар тек рұқсат етілген (халал) табыспен қамтамасыз ететін жолды таңдауы керек екенін атап өткен жөн.

Құранда да, хадисте де қайта-қайта айтылғандай Ислам діні бұған ерекше мән береді. Балаларыңыз үшін дұға етуді ешқашан ұмытпаңыз, өйткені тауфиқ (табыс) пен хидаят тек Алладан. Алладан салихалы ұрпақ, иман мен Исламда тәрбиеленген өнегелі перзенттер, лайықты мұсылмандар сұраңыз. Дұға мысалдарын Құран мен Мұхаммед пайғамбардың сүннетінен табуға болады.

16) Адамдар бір-бірін жақсылыққа шақыруды қойып, жамандықты айыптамайды.

Емтихандар жақында бітеді... Шынында да, емтихандар өте жақын арада аяқталады – дәл осы қысқа өмір аяқталатын сәтте. Өлім періштесі кенеттен жанды денеден жұлып алғанда, оны емтихан залынан кететін уақытты білдіретін қоңы-

раумен салыстыруға болады. Және бір секундқа кешіктірілмейді. Адамды «емтихан залынан» ерлердің иығына шығарып, бірнеше метр тереңдікте тонналап құм астына көмеді. Содан кейін кең көлемде тойланатын уақыт немесе қайғының ең нашар уақыты, ең үлкен жеңіс пен жеңіліс болады. Осылайша, емтихан жақын арада аяқталса да, ол соңғы демге дейін жалғасады Өмір сынағының үлкен бөлігі "азғыру" және "дұға". Бұл, шын мәнінде, өмір сынағының мәні. Нәпсісін тізгіндей алған, азғыруларға мойынсұнбай, Жаратушысына мойынсұнған адам сынақтан өтті. Керісінше болса, ол жеңіліске ұшырады. Сондықтан Алла Тағала былай деп ескертеді: «Аллаһ Тағаланың анық нұсқауынсыз өз нәпсісіне ерген адамнан адасқан кім бар?» (28-сүре, 50-аят).

Сондай-ақ Алла Елшісі (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) былай деген: «Расында, мен сендер үшін қорқатыным – іштеріндегі және ұятты жерлеріндегі күнәһар құмарлық пен тура жолдан тайдыратын нәпсілер» (Муснад Ахмад). Бұл дүниеде мұндай кішкентай емтиханнан өту үшін адамдар үлкен құрбандықтарға барады. Сонымен қатар, күнәкар нәпсілерді басып, азғыруларға берілмеу үшін құрбандық шалу керек. Төменде, иншаАллаһ, адамды олардан қорғауға көмектесетін кейбір аспектілер бар:

Терең ойлану: Егер сіз өзіңізді күнәдан құтқарғыңыз келсе, жүрегіңіз бен ақылыңызды Құран мен Сүннет жайлы терең ойлауға және намазға жұмсаңыз. Алла Тағаланың саған берген нығметі туралы ойлан. Бүкіл әлем саған бір

көзді немесе бір саусақты бере ала ма? Бұл мүшелерді пайдалану шүкіршіліктің шыңын берген Аллаға мойынсұнбау емес пе? Өлім туралы ойлан. Өлімнің кез келген уақытта келуі мүмкін екенін есте сақтаңыз. Өз өліміңізді егжей-тегжейлі елестетіңіз. Егер харам (күнә) нәпсіге ерсең, өзіңе, отбасыңа және басқаларға әкелетін ойран мен ұятты ойла. Ең бастысы, шын мәнінде Алла Тағала толық білуші, қайда бара жатқаныңызды, не істеп жатқаныңызды, тіпті не ойлап жатқаныңызды да білуші екеніне ой жүгірткеніңіз! Ата-ананың алдында немесе басқа үлкендердің, өзің сыйлайтын адамдардың алдында күнә жасаудан ұялатыныңыз анық. Алла Тағаланың алдында күнә жасаудан ұялуымыз керек емес пе?!

Зікір: Күн сайын Алла Тағаланы еске алуға уақыт бөл. Ең болмаса истиғфар, кәлима және салауат әрқайсысы 100 рет шын ықыласпен айт. Мұны міндетті рухани азық ретінде қабылдаңыз. Күндіз зікірден қалсаң, жаныңыз аш болғанмен бірдей. Сондай-ақ күнделікті Құран Кәрімнің біраз бөлігін оқыңыз.

Жаман серіктестіктен толығымен бас тартып, тақуа достармен араласуға тырысу өте маңызды. Егер сіз темекі шегетін адаммен бірге отырсаңыз, ең аз зиян – сіз улы түтінге ұшырайсыз. Сірә, сіз де темекі шегуді бастайсыз. Бұл барлық басқаларға қатысты, сіз достарыңызбен бірдей нәрсені жасайсыз. Сіздің ортаңыз сізге пайда әкеледі немесе сізді құртады. Жаман серіктестік ақыр соңында

сіздің дінінiзді (сенімінiзді), денсаулығыңызды, байлығыңызды, құрметіңізді және басқаның бәрін жояды. Ұзақ мерзімді шешім – тақуа адаммен қарым-қатынасты сақтап, оның нәпсі мен шайтанның тұзағынан қалай сақтану керектігі туралы кеңестерін орындау және дінде берік болу.

17) Адамдар зиян тигізуден шарықтау шегіне жетеді, шынайы өмірде кездеспеуге тырысады.

Оның кейбір ерекше құлшыныстағы қарсыластары Интернетті «Шайтанның ойындары» деп атаса да, Дүниежүзілік тордың пайдасы бәріне анық. Ал интернеттің пайдасы мен зияны арасындағы бұл айырмашылық көбінесе тінтуірдің (мышь) бір рет басуымен анықталады. Күн сайын жаңа платформалар мен қызметтер пайда болады, бірақ олардың әрқайсысын пайдаланған кезде мұсылман олардың өзіне пайда немесе фитна әкелетінін білуі керек. Біріншіден, ол бос уақытты босқа өткізумен айналысып жатырма, белгілі бір платформалар оған дүние және болашақ өмір үшін қандай пайда беретініне назар аударуы керек. Әйтпесе, үлкен дүниежүзілік тор ол үшін қоқыс үйіндісіне және «Шайтанның ойындарына» айналады.

Мұсылман, әсіресе жас бала бұл дүниедегі барлық нәрсенің сынақ екенін біле тұра, мына аяттардың мағынасын ойлауы керек: «[Біліс] қарсылық білдірді: «Мені [ақиқат жолынан] тайдырғаның үшін, мен оған тосқауыл қоямын. Оларға Сенің тура жолыңды, әрине, алдынан да, артында да, оңынан да, сол жағынан да көрсетемін және олардың көп-

шілігі [Саған] шүкірлік етпейтініне көз жеткізесің» (Араф, 16-17). Сондай-ақ Хазіреті Абдулқадир Гейлани (р.а.): «Егер бір нәрсені еске алу адамға Алланы ұмыттырса, ол нәрсе адамға жақсылық әкелмейді», – деген. Барлық адамдар, демек, мұсылмандар жиі кіретін әлеуметтік желілерді қалай тиімді пайдалануға болатыныны жайлы ойлаңыз.

18) Өтірік көп болады, шенеуніктер, билеушілер көбейеді, бірақ билікке санасыздар отырады.

Өтірік – екіжүзділіктің белгісі, жамандыққа жетелейтін жаман әрекет. Шарифат өтірік айтуды тыйып, оның екі өмірде де бақытсыздыққа әкелетінін айтады. Ибн Масғуд (р.а.) риуаят еткен хадисте: «Сен қалжындап та, шындап та өтірік айта алмайсың. Сондай-ақ, араларыңдағы біреулер балаға уәде беріп, кейін оны орындамаса да дұрыс емес». Ал егер адам күнә жасаған болса, шын жүректен өкініп, оны жасырып, ешкімге айтпауы керек. Әбу Һурайраның айтуы бойынша, Пайғамбарымыз (с.ғ.с.): «Менің үмметімнің барлық мүшелері құтылады, тек (күнәларын) жария еткендерден басқа. Ондайларға түнде күнә жасап, бірақ Аллаһ Тағала оның күнәсін жасырып, таңертең өзі: «Әй, анау-мынау! Мен бұл күнә жасадым». Ал Раббысының жамылып түнеп, таң атқанда Алланың жамылғысын тастайтыны белгілі болды». Алайда, біреу сенен істеген күнәнді сұраса, өтірік айтпа, бірақ ол туралы ашық айтпа және нақты жауап берме. Мысалы, «Осындай нәрсені істеймін деп ойлайсың ба?», оны жасамадым немесе «Бұны надандар ғана істейді» деп, мұны

білместіктен істегенін айтып, істеген ісіне өкінгені дұрыс. Сондай-ақ бүгін дегенді білдіретін «Мен мұны істемедім» деген субтекстпен айтуға болады. Пайғамбарымыз (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Расында, жалтарған сөз өтіріктен арылтады» Имам Нәуәуи: «Керек кезде тұспалдарды қолданудың еш айыбы жоқ. Бірақ оларды пайдалану орынсыз – бұл мәкрүһ, бірақ харам емес. Алайда, егер бұл біреудің құқығын таптауға немесе шындыққа кедергі келтіруге әкелетін болса, тұспалдауға тыйым салынады». Ақырында, күнәһар шын жүректен өкініп, күнәсін басқадан жасыруы керек. Біреу күнәң бар ма деп сұраса, өтірік айтпау үшін жоғарыдағыдай жауап беруі керек. Өтіріктен құтылудың жолын намазда Алладан сұраңыз. "Егер адам өзінің алдауының көбірек зиян немесе жақсылық әкелетініне күмәнданатын болса, онда шыншылдық әрқашан бірінші орынға қойылады. Тек төтенше қажеттілік немесе шұғыл қажеттілік жағдайларды қажет етсе, алаяқтыққа баруға себеп ретінде Ислам мойындайды. Кез келген жағдайда, өтірік айтуға тыйым салынғанын есте ұстаған жөн, сондықтан, егер сіз оған жүгінсеңіз, онда тек соңғы шара ретінде."

Алла Тағаланың Құран Кәрімдегі: «Пұттарды арам етуден және жалған сөз айтудан аулақ болыңдар» (Хаж сүресі, 30-аят) деген үндеуін еске ала отырып, Құранның тағы бір аятында: Олар өтірік куәлік бермейді (немесе өтірік әңгімеге қатыспайды) және бос адамның жанынан өткенде абыроймен өтеді» («Фурқан» сүресі, 72-аят). Хадис: «Өтірік айтуға

болмайды, тек кейбір жағдайларда: ерлі-зайыптылар арасындағы сөйлесуде, соғыста, адамдарды жарастыру мақсатында, біреудің еңсесін түсірмеу үшін». Алланың Елшісі Мұхаммед: «Адамдар арасындағы қарым-қатынасты жақсартатын, сол үшін жақсы сөз сөйлеп, адамдарға жақсы сөз жеткізген адам өтірікші емес», – деген. Алланың Елшісі Мұхаммед (с.ғ.с.) кедейлердің мүлкі немесе ақшасы жоқ адам емес, «Қиямет күні өзімен бірге намаз, ораза және зекет әкелетін» болып есептелетіндер жайлы, бірақ содан кейін ол біреуді ренжітті, біреуді жамандады, біреудің мүлкін ұрлады, біреуді ұрды, біреудің қанын төкті. Осы адамдардың барлығына оның жақсылықтарының бір бөлігі беріледі, ал оның жасаған жақсылықтарының қоры таусылғанда, ол ренжіткен адамдардың күнәлары оған жүктеле бастайды. Пайғамбарымыз Мұхаммед (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Адамдарды күлдіру үшін бір нәрсені айтып, өтірік айтатын адамға қасірет! Оған қасірет, қасірет оған!

Енді **Билеушіге қарсы шығу** бойынша шарифат үкімі жөнінде айтайын дегенмін бауырлар, олар шынымен де біздің бауырларымыз. Алланың атымен ант етемін, мен оларды кінәлаудан да қаттырақ аяймын. Алла Елшісі (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) былай дейді: «Әмірші қандай болса да, залым, күнәһар, азғын болса да, оған бағыну уәжіп және оған қарсы шығуға болмайды». Пайғамбарымыз (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) бір ұзақ хадисінде: «Менен кейін жүректері адам денесіндегі шайтандардың

жүрегі болып табылатын әміршілер болады, олар менің басшылығыма ілеспейді, менің сүннетімді орындамайды», – деген. Хузайфа: «Оларды тапсақ, не істеуіміз керек?» – деп сұрады. Пайғамбарымыз (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) былай деп жауап берді: «Сені азаптап, мал-мүлкінді тартып алса да тындап, мойынсұнуың керек болады, анық күпірлік көргенге дейін тындайсың». Бұл Алла Елшісінің сөздері және мұндай хадистер өте көп. Ал одан күпірлік көрінісін көрмеген әміршіге қарсы шығуға, керісінше, діндарлық пен имандылық көріністерін көреміз. Кейбіреулер бұл мәселеге қатысты теологтар әртүрлі пікірлер айтты деп бізге осыны ұсынады. Аллаға ант етемін, бұл мәселеде ғалымдар арасында келіспеушілік жоқ. Бүкіл мұсылман қауымы бір пікірге келді, мен сізге бұл мәселеде теологтардың (ижма) бірауызды пікірі бар екенін жеткізген көптеген имамдардың бірінің сөзін, атап айтқанда, әйгілі имам әл-Навауи. Имам ән-Нәуәуи былай деген: «Мұсылман әміршілерге қарсы шығу және олармен соғысу туралы айтатын болсақ, бұл барлық мұсылмандардың бірауызды пікірі бойынша, тіпті олар ашық түрде күнә жасап, зұлымдық жасаса да, тыйым салынған және бұл хадистерде анық көрсетілген.

19) Аллаһ Тағаланың бар екендігі ашық түрде жоққа шығарылады.

Аллаға қарсы шығудан сақтаныңыз. «Уа, адамдар! Алланың саған деген мейірімін ұмытпа! Алладан басқа сендерге көк пен жерден ризық беретін жаратушы бар ма? Одан басқа

тәңір жоқ! Сен неге [шындықты] жоққа шығарасың?!». (Фатыр, 35:3). Бұл аят адамдардың Алланың мейірімдерін еске алуын талап етеді, өйткені жер мен көкте Одан басқа жаратушы жоқ және бізге тамақ беретін ешкім жоқ. Сондай-ақ Аллаһтан басқа тәңір жоқ екендігі баса айтылады. Осы жерде айта кететін жайт, «Аллаһ» сөзі құлшылық етуді қажет ететін бірден-бір жоғары болмыстың жеке есімі. Ал «Иләһ» (тәңір) сөзі – бұл құдайлар құлшылыққа лайық болмаса да, адамдар өздерін Аллаға жақындатамын деп құлшылық еткен жаратылыстардың жалпы атауы. Араб тілінде «Аллаһ» сөзінің көпше түрі жоқ, бірақ «иләһ» сөзінің көпше түрі бар. Сондықтан «иләх» сөзі әртүрлі құдайларды атау үшін қолданылған. Құрандағы көптеген аяттарда Алладан басқа ешкімді тәңір қабылдамауды ескертеді: «[Ибн Аббас Құрайштың: «Раббынды бізге сипатта, уа, Мұхаммед», – деді. Алла Тағала Пайғамбарға былай жауап беруді бұйырды:] Тәңірлерің жалғыз Құдай. Рахман, ерекше мейірімді Одан басқа

құлшылыққа лайықты ешкім жоқ». (Бақара, 163). Адамзат тарихында таухидтен, жалғыз Аллаһқа сенуден, құлшылық етуден алыстаған кезеңдері болды. Олар осы жалған құдайлар делдал болып, Аллаға жақындауға көмектесер деген үмітпен басқа құдайларды тану жолын таңдады. Адамдар осы жаратылыстар арқылы Алладан кешірім сұраған. Олар күнді, айды, жұлдыздарды, тау шыңдарын құдай санаған. Кейде олардың ата-бабалары құдайға айналды, ал кейде ме-

талдан, тастан, саздан пұттар жасалды. Адамдар бұл пұттарды құдайлар деп атап, оларға табынған. Ал Арабия түбегінде ислам діні келгенге дейін олардың саны төрт жүзге жеткен түрлі пұттарға табынып, әрқайсысын тәңір деп атаған. Сол дәуірде өмір сүрген адамдар бұл пұттарға табынып, оларды күнделікті қажеттіліктеріне ең көп таралған материал ретінде бірден пайдалана алатын. Олар таухидті толығымен тастап, көпқұдайшылық пен күпірліктің күнәсіне батып кетті. Ислам адамдарды күпірлік пен ширктен (серік қосу) құтқару үшін таухидті қалпына келтірді. Ғибадат ешбір делдалсыз тек Аллаһ Тағалаға ғана жасалуы керек. Күнәларына тәубе ету тек Оған ғана арналады. Кешірім мен жәрдем үшін тек Оған ғана бет бұру керек. Аллаһтың бірегейлігі оның болмысында, сипаттарында, есімдерінде, амалдарында, билігінде бейнеленген. Оған тең келетін еш нәрсе жоқ. Барлығымыз жатқа білетін, намазда оқитын «Ықылас» сүресінде Алла Тағаланың жалғыз әрі өзіне жеткілікті екендігі, ешкімге мұқтаж еместігі айтылады. Ол туылмаған да, тумаған да, Оған тең келетін ешкім жоқ. Біз өз болмысымызды және ғаламды ойласақ, Алладан басқа құдайлардың болуы мүмкін емес деген қорытындыға келетініміз сөзсіз. Бұл логикалық тізбек келесі аяттарда көрсетілген: «Егер ол жерде [көктер мен жерде] Алладан басқа тәңірлер болса, онда олар [аспан мен жер] бір аймақта бірнеше әмірші болғандай тәртіпсіздікке ұшырар еді. уақыт]. Аршаның Раббысы Аллаһ олардың Өзіне сипаттайтын нәрселерінен пәк! (Әнбия, 22). «Ал-

ланың ұлы жоқ, Онымен бірге басқа тәңір де жоқ. [Егер екінші құдай болады деп есептесек] Сонда әрбір құдай өзі жаратқанын өзімен бірге алып кетер еді. Ал олардың бірі екіншісінен асып түсер еді. Аллаһ олардың [Оған] сипаттайтын барлық нәрселерінен ұлырақ!» (Мүминун, 23:91). Бұл дүниені және ондағы таңғажайып тәртіпті байқаған адам Алладан басқа құдайлардың мүмкін еместігіне көз жеткізеді. Өйткені, қандай да бір қарапайым тапсырманы орындаған кезде сырттан біреу араласса да, қайшылықтар міндетті түрде туындап, тәртіп бұзылады. Біреуі осылай істегісі келсе, екіншісі мүлде басқаша істегісі келеді. Егер бірнеше жаратушы болса, әлем тәртібі қандай болар еді, кім біледі? Мұның мүмкін еместігін санамызбен түсіне аламыз, оның үстіне аяттарда бұл туралы анық айтылған. Бірақ Аллаһтың бірегейлігін және басқа тәңірлердің жоқтығын ауызша айту жеткілікті ме? Жоқ, жеткіліксіз. Біздің сеніміміз іс-әрекетімізде де көрінуі керек. Раббымыз бұл ақиқатты былай білдірді: «Ол [пайғамбар етіп таңдаған] құлдарының қайсысына қаласа, әмірі бойынша періштелерді рух [уахи] түсіреді: «[Уа, пайғамбарлар!] [Үлгіңе имансыздықтың азабын ескерт және оларға] мынаны айт. Менен басқа [құлшылыққа лайықты] тәңір жоқ. Менен ғана қорқындар!» (Ән-Нахл, 16:2). Демек, Алла Тағала періштелерін пайғамбарларға уахиден жіберу арқылы бізге екі маңызды негізді жеткізгісі келеді. Біріншісі: «Аллаһтан басқа тәңір жоқ». Екіншісі: «Аллаһқа қарсы шығудан сақтаныңдар». Өзінен басқа ешбір тәңір жоқ Аллаһқа

шын жүректен сеніп, жақсылық жасау арқылы екі өмірдің де бақытына жетуге тырысамыз.

20) Жақсы мінез, жомарттық ұмытылады, бәрі ақшаға сатылады.

Мінез – бұл өткеру керек сынақ. Ислам жолы – бұл өмір жолы, оның барысында сенушілер оның нұсқауларымен өзін жақсартуға тырысады. Алайда адам мұсылман болғаннан кейін бір күнде кемелдікке жете алмайды. Демек, рухани жетілмегендіктен әр адамның бойында адамгершілік кемшіліктер болады. Сонымен қатар, адамдардың мінезі әртүрлі: кейбіреулері жеңіл, кейбіреулері ауыр. Исламға дейінгі тәрбие де адамның адамгершілік қасиетіне елеулі із қалдырады. Бір хадисінде Пайғамбарымыз былай деген: «Егер тау іргесінен қозғалғанын естісеңдер, сеніңдер (немесе сену оңайырақ), ал егер саған адамның мінезі өзгерді деп айтса, сенбе. Оған сеніңдер, өйткені ол сондай жаратылған» (Имам Ахмад). Мінезді ең қиын сынақтардың бірі деп санауға болады. Өйткені, адамдар жиі қателесіп жатқанын түсінуі мүмкін, бірақ өз мінезінің сапасынан туындаған қыңырлық оларға қарапайым болуға мүмкіндік бермейді. Және бұл қажетсіз көңілсіздікке, қателіктерге және бақытсыздыққа әкеледі. Мүміндер үшін бұл жағдай қауіпті, өйткені мұндай икемсіздік пен мінездің қыңырлығы оларды адасу жолына түсіреді. Мысалы, олар діндегі кез келген қате көзқарасты қабылдағаннан кейін, қателесуінің анық себептері айтылса да, одан шығудан бас тартады. Демек, Исламды қабылдаған-

дар үшін ең бірінші білуі керек – «мұсылман» сөзінің Пайғамбарға келген «бағыну, берілу, толығымен берілу» дегенді білдіретіні. Яғни, ол өзінің «Мен-інен» бас тартып, мүсіншінің қолындағы пластилиндей діні беретін пішінді алуға дайын. Қасиетсіз адам иманның толықтығына жете алмайды. «Бірақ жоқ – Раббыңмен ант етемін! «Олар араларында болған әр нәрседе сені төреші етіп таңдамайынша иман келтірмейді, содан кейін сенің шешіміңнен жүректері қысылып, толық бойұсынбайды» («Ниса» сүресі, 65-аят). Мұсылман нәпсісіне ұнамаса да мойынсұна білуі керек. Пайғамбардан мотивация сабақтары: Қалай ең жақсы адам болуға болады? Мінез, хадисте айтылғандай, өзгермейді, бірақ мүмін оны Аллаһ разылығы үшін басқаруды, қажет жерде өзін ұстауды үйренеді. Тіпті бірдеңе оған және оның нәпсісіне қарсы болса немесе оны басқалардың көз алдында қорлайтын болса да, ол бәрібір өзі дұрыс шығу үшін Ақиқатты жасырмайды. Ақиқат үшін өз-өзімен бұл бетпе-бет келу нәпсіге қарсы күрес, ұлы жиһад деп аталады. Ал бұл күрестің құралы –

Пайғамбардың (с.ғ.с.) өсиеттеріне негізделген адаб. Мысалы, Алла Елшісі (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) ашуланшақ бір сахабаға: «Ашуланба!», – деген. Осы орайда оған мойынсұнып, ашу-ызасын жоюға бар күшін жұмсап, бірдеңе ашуланған сайын өзін ұстайтын. Сөйтіп, бұл жамандықтан арылып, Исламның тектілігімен әшекейленіп, жаман мінезінің салдарынан болатын бәле-жаладан сақтанды. Адамның мінезі өзгереді, ойы өзгерсе. Діннің әдептерін

сақтау арқылы мүмін өзінің әлі де рухани жетілмегендігін жасырып, мінезіндегі кемшіліктермен күреседі. Ал Хасан әл-Басри: «Жақсы мінез – жақсылықты тарату, жамандық жасаудан тыйылу және жүзінің жайдары болуы», – деген. Ол үшін діннің нұсқауларына шын жүректен мойынсұна білу, Алланы және Оның Елшісін өзіңнен артық жақсы көру керек. Мінез бойынша жұмыс істеу және өзін-өзі тәрбиелеу өте маңызды, өйткені жақсы мінез-құлық Исламның негізі болып табылады. Мүмин Құранды түгелдей, діннің барлық нәзік тұстарын білуі мүмкін, мухаддис болуы мүмкін, бірақ білгеніне бағынбайтын болса, пайда болмайды.

Сондықтан Исламдағы адамға бірінші адаб – мойынсұнумен кіреді және дәл осы жолмен жүреді. Бағынуға тыңдай білу, сөзді бөлмеу, асықпау және сол немесе басқа бұйрықтың себебін анықтауға тырысып, қажетсіз сұрақтарды қоймау жатады. Осы қасиеттерді дамыта отырып, адам абыройға, ұятқа, құрметке ие болады. Көп нәрсенің хикметін біледі. Кімде-кім мұндай тәрбиені елемей тастаса, діннен мұсылман деген аты ғана қалады, өйткені «Расында сірке балды қалай бұзса, жаман мінез амалды солай бұзады» (Имам әл-Хахим).

Жәбірден жеткен риуаятта Алла Елшісі (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Шын мәнінде сендердің маған ең сүйіктілерің және қиямет күні менің жанымда отырғандардың ең жақындарың... ең жақсы мінезге иелерің. ‘Амрдан жеткен риуаятта Алла Елшісі (оған Аллаһтың игілігі мен

сәлемі болсын): «Шын мәнінде сендердің ең жақсыларың – мінез-құлқы ең жақсы болғандарың. Ән-Науауи (оған Алланың рақымы болсын) былай деген: «Бұл хадис жақсы мінез-құлыққа шақырып, сондай-ақ оған ие болған адамның қадір-қасиетін түсіндіреді. Бұл қасиет Алла Тағаланың пайғамбарлары мен оған жақын әулиелерде болған. Хасан әл-Басри былай деген: «Жақсы мінез – жақсылықты тарату, зиян келтірмеу және жүзінің жайдарлы болуы».

Әл-Қади Ияд: «Бұл адамдармен сыпайылық пен достық қарым-қатынаста болу, оларға жанашырлық таныту, оларға сабырлық таныту, оларға мейірімділік таныту және олардың жағымсыз әрекеттеріне шыдамдылық таныту, тәкаппарлықты артқа қалдыру, дөрекіліктен, ашуланудан және қорлаудан қашық болу».

Адамгершілік сезімі әрбір адамға тән. Нәсіліне немесе сеніміне қарамастан, біз белгілі бір моральдық нормаларды мойындаймыз. Осылайша, біз әділдікке, батылдыққа, шыншылдыққа, мейірімге тәнті болып, сатқындық, жауыздық пен азғындыққа бой алдырамыз. Жоғары моральдық нормаларды ұстану және жақсы мінез-құлық Исламның маңызды аспектілерінің бірі болып табылады. Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.) мұсылмандарды тақуалық пен көркем мінез-құлыққа шақырған. Алла елшісінің өз іс-әрекеттері оны мүміндер үшін ең жақсы үлгі етті. Жаратқан Ие оған қарап былай дейді: «Расында сенің мінезің тамаша» (68:4). Мұхаммед пайғамбардың (с.ғ.с.) сансыз адамгершілік қасиеттерінің

бірі – жомарттық. Адамдардың ең жомарты қасиетті Рамазан айында ерекше жомарттық танытқан. Бір күні Пайғамбарымыз Мұхаммед (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) мешітте намаз оқып отырған. Кенет ол асығыс үйіне барды да, дереу оралды. Сахабалар оның не үшін кетіп бара жатқанын сұрағанда, Мұхаммед (с.ғ.с.) былай деп жауап берді: «Олар маған қайырымдылық үшін алтын берді. Мен оны түнде де үйде қалдырғым келмейді. Сондықтан оны тарату үшін мешітке әкелдім» (Сахих әл-Бухари). Біздің мал-мүлкіміз – Алла Тағаланың сыйы, оның есімдерінің бірі Әл-Кәрім – Аса Жомарт. Мұсылмандар барлығының Раббысынан келетініне және Оған қайтатынына сенімді. Сондықтан, бізде бар нәрсе – бұл жай ғана қарыз, біз сақтауға, қорғауға және бөлісуге кепілдік беретін нәрсе. Бір сараң адамды кездестірген Алла елшісі, әрине, оны жомарт, ақкөңіл болуға шақырады. Оның сөзін Ибн Аббас жеткізген: «Мүмін көршісі аш болса, тамақ ішпейді.» Тағы бір хадисте тағы бір сахабадан: «Мүмін аңғал және асыл, ал зұлым адам тәжірибелі және төмен». Жомарттық деген не? Жомарттық – бұл бір нәрсені біреуге беруге ниет пен қалау. Исламдағы жомарттықтың маңыздылығын оның осы діннің бес негізі – тірегінің бірін құрайтындығына қарап бағалауға болады. Зекет – парыз садақа – әрбір мұсылманның бес парызының бірі. Зекет араб тілінен аударғанда жүректі тазарту деген мағынаны білдіреді. Сондай-ақ, қоғамның мұқтаж мүшелеріне тегін резервтік ақшадан белгілі бір соманы төлеу Құдай белгіле-

ген заң. Садақа (ерікті садақа) – Исламдағы жомарттықтың тағы бір түрі. Садақа сөзінің тілдік мағынасы – шыншылдық немесе кейбір Ислам ғұламалары анықтағандай, жүректің Жаратушыға деген шыншылдығы. Алланың разылығы үшін ниетпен және ықыласпен берілген нәрсе садақа деп аталады. Ақша ғана емес, күлімсіреу, қарт адамға көмектесу, тіпті жолдан өтіп бара жатқан адамға зиянын тигізетін тас алып тастау да садақа саналады. Жомарттықты болашаққа салынған дана инвестиция ретінде қарастыруға болады. Жомарттық немесе садақа мәңгілік игілікке – Жұмаққа жол ашуға көмектеседі, өйткені Жаратқан Ие оларға үлкен сый береді. Алайда, жомарт болу деген тек қолыңда бар нәрсені беру немесе одан құтылу үшін беру дегенді білдірмейді. Нағыз жомарт адам тіпті сүйікті және жүрегіне қымбат нәрсені де ықыласпен береді. Айша (Мұхаммед Пайғамбардың (с.ғ.с.) әйелі): «Маған екі қызы бар бір әйел садақа сұрап келді. Бірақ мен құрмадан басқа ештеңе таппай, оған бердім. Және оны қыздарының арасында бөлді» (Сахих әл-Бұхари). Қасиетті Құранда Алла Тағала Өз жолында берген әрбір ісімізге сауап беруге уәде еткен. Адамдардың жүрегін елжірететін нәрсені Ол ғана біледі. «Айт: «Расында, Раббым құлдарынан қалаған ризық-несібесін көбейтеді немесе шектейді. Ол не жұмсаған да қайтарады. Ол ризық берушілердің ең жақсысы» (34:39). Жомарттықтың маңыздылығы Мұхаммед пайғамбардың (с.ғ.с.) сахабалары жомарттықтың қаншалықты құнды және маңызды екенін жақсы түсінген. Бірде бір

адам Абдулла ибн Омарды несиеге түйесіне азық-түлік сатып алып жатқан кезде кездестірді. Бұл оған оғаш көрінді, өйткені бір күн бұрын ғана ол сыйлық ретінде 4000 дирхам мен көрпе алған болатын. Ол кісі несиеге сатып алу себебін білгісі келгенде, Абдулла ибн Омар қараңғы түспей тұрып барлық ақшаны мұқтаж жандарға таратып үлгергені, тіпті көрпенің өзі садақа ретінде сатылып кеткені белгілі болды. Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.) қайтыс болғаннан кейін халықты қатты қуаңшылық басты. Олар Әбу Бәкірге көмек сұрап келді, бірақ қазына бос болды. Дәл осы уақытта Османның азық-түлікке толы керуені Дамаскіге келді. Саудагерлер оның үйіне жиналып, оның тауары үшін қомақты ақша ұсынады. Осман олардан бас тартып, өз тауарын ол үшін ең жоғары сауапты беретін адамға ғана беретінін айтты. Ол дәл солай істеді. Ашаршылыққа ұшыраған Мәдина халқына барын беріп, олардан бір дирхам де алмаған. Осман Алланың сыйы бұдан да көп болатынын білді. Ең қиын жағдайдың өзі шын ықыласпен мүміннің жомарттығының көрінуіне кедергі болмайды. Алла Елшісіне екі адам келіп: «Егер адамда ештеңе жоқ болса, ол не бере алады?» – деп сұрайды. «Тамақтану және садақа беру үшін (табқанынан) өз қолымен табуы керек. «Егер ол мұндай жұмысты да таба алмаса ше?» Пайғамбар: «Ол сұрағандарға жәрдем беруі керек», – деді. «Егер ол мұны істей алмаса ше?» – деп жауап берді Алла Елшісі: «Олай болса жақсылық жасап, жамандықтан тыйылсын, бұл оның садақасы болады» (Сахих әл-Бу-

хари) деп жауап берді пайғамбар. Раббымыз Құранда: «Жақсылық қылсаңдар, сендерге толық қайтарылады және сендерге әділетсіздік жасалмайды» (Құран 2:272). Ислам бізді жомарттыққа, риясыз болуға шақырады. Жаратқан Ие бізге бәрін береді және бізден дүние-мүлкімізді, уақытымызды және мейірімімізді басқалармен жомарттықпен бөлісуімізді күтеді.

Рухани негіздер көптеген моральдық және тәндік ләззаттардан бас тартуды талап етеді. Бұл ақшаға деген сүйіспеншілікке және қыңырлығына тәуелді адамдар үшін қиын, өйткені азғыру адамның еркін әлсіретеді. Ондайлар ләззатқа үйреніп, ертеңін ойламайды, халқының, Отанының дамуы мен әл-ауқатын ойламайды. Сондықтан Алла Тағала оларды ысырапшыл, ақша құмар, жақсылықтың дұшпаны, хақиқаттың қарсыласы деп атайды. Бұлар Алланың пайғамбарларына үнемі қарсылық көрсеткен адамдар. «Қай ауылға ескерту жіберсек, оның тұрғындары сән-салтанатымен бүлініп: «Расында, біз сендермен жіберілген нәрсеге сенбейміз», – деді. Және олар: «Біз мал мен баладан артықпыз. Біз азаптаушы емеспіз» («Саба» сүресінде 34,35-аяттар). Алла тағала оларды «ата-бабаға еліктеуші», «сүйектелген» деп те атайды. Олар ешқандай жаңа құбылыстарға назар аудармайды. «Зуһруф» сүресінде Алла Тағала Мұхаммед пайғамбарға: «Осылайша, сенен бұрын қай ауылға ескерту жіберсек, оның тұрғындары сән-салтанатымен бүлініп: «Расында, біз ата-бабаларымызды белгілі бір дінде таптық және біз

олардың ізімен жүреміз» (23-аят). Жақсылық пен жомарттық сынағына кез келген адам дайын емес. Ал біздің заманда арам жолмен ақша табуға бейім өзімшілдер көп. Олардың өмірінің жалғыз мақсаты – толыққанды өмір сүруге, ләззат алуға, көбірек ақшаға ие болуға ұмтылу. Бұл жеке ғана емес, сонымен бірге елеулі әлеуметтік қате. XVIII ғасырдағы ұлы француз ағартушысы Монтескье: «Сән-салтанат республикашылдықтың екі түрі үшін де интригаларға толы. Демократияда ол адамдардың патриоттық рухын бұзады. Ал ақсүйектерде ол құрметті адамдарды жеке мүдделерін ұстануға мәжбүр етеді. Бұл барлығын қиыншылыққа ұшыратады ». Ұлы Құранда барлық **сән-салтанат** пен **ысырапшылдықтың** моральдық және әлеуметтік апатқа әкелетінін ескертеді. Сондықтан мүміндердің бойында бұл жат қылықтарға жиіркеніш пен қарсылық сезімін табанды және дәйекті түрде тәрбиелеу қажет. Осыны мақсат еткен адамдар исламдық дәстүрлер мен ережелерді ескере отырып әзірленген заңдар аясында қатаң сақталуы керек. Әйтпесе, мұндай зұлым адамдар ғана емес, оларға осындай ойлау, мінез-құлық, өмір сүруге мүмкіндік берген қоғам мүшелері де жойылады. Құранда көптеген қорқынышты ескертулер мен барлық уақыттағы терең түсініктер бар. Ислам сүресінде мынадай аят бар: «Қашан ауылды қиратқымыз келсе, оны сән-салтанатпен бүлінгендерге бұйырдық және онда (олар) зұлымдық жасады. Сондай-ақ оған сөз бекітілді де, оны жойып жібердік» (16-аят). Аят егер Аллаһ бір ел-

ді ауыр күнәлары үшін жойғысы келсе, онда азап ол жерге **ақша** мен **сән-салтанатқа** ғашық болған тұрғындар Алланың соңғы ескертуіне мойынсұнбағаннан кейін ғана жазаланады, содан кейін оларға қатыгез азап келеді. Сонымен қатар, кедейлер мен аш адамдардың көбеюіне ақшаға деген сүйіспеншілік себеп болып отыр. Қоғамның кейбір топтары мұқтаждықта, аштық пен кедейлікте, басқалары сән-салтанатқа шомылу нәтижесінде өзара күреске ұласатын өшпенділік туындайды, бұл қоғамның жіктелуіне, өліміне әкеледі. Сондықтан да Алла тағала сән-салтанатқа әуес болғандарды «залым және қылмыскерлер» деп атайды. Өкінішке қарай, қазіргі кезде байлық үшін күрес күшейіп барады. Бұл адамдарды Алладан, имандылықтан алшақтатып, бүкіл әлемнің тыныштығы мен қауіпсіздігіне қауіп төндіретін мәселелерді тудырды. Құран ілімдері осы бір жамандықтың зиянын түсіндіруге, адамдарды алтын бұзауға табынудан бас тартуға шақыруға бағытталған. Өйткені арам жолмен тапқан байлық адамды тура жолдан тайдырады, діннен алшақтатады, Алланы ұмытырады. Құран шынайы мүміндерді сипаттайды: «Саудамен де, сатып алумен де, Алланы зікір етуден, намазды мүлтіксіз орындаудан, зекет беруден бас тартпайтын, жүректер мен көзқарастар төңкерілетін күннен қорқатын еркектер...» («Нұр», 37). Иә, шынайы мүміндерді Аллаһтан, қиямет күніне сенуден еш нәрсе қорғамайды және олар шын жүректен намаз оқып, таза жүрекпен кедейлерге зекет береді. Аяттардың бірінде Алла тағала былай деп ес-

кертеді: «Раббынның рақымы жиналғаннан жақсырақ» (Зух-руф, 32). Одан кейін Құран бұл байлыққа дұрыс емес көзқарастың салдарынан туындауы мүмкін жамандықтарды еске түсіре отырып, байлықтың шынайы мәнін түсіндіреді. Сонымен қатар, Қасиетті кітапта атап көрсетілгендей, байлықтың мөлшері Аллаһтың мейірімінің көрсеткіші емес: Оған иман және игі істер арқылы ғана жақындауға болады. «Олар: «Мүлкіміз де, бала-шағамыз да көп. Әрі азапталмаймыз.» Айт: «Расында, Раббым қалағанының ризығын кеңейтеді және азайтады, бірақ адамдардың көбісі білмейді». Сондай-ақ иман келтіріп, ізгі іс істегендерден басқа мал-мүліктерің де, балаларың да сендерді Бізге жақындата алмайды. Міне, олар істегендері үшін екі есе сауап алды және олар жоғарғы бөлмелерде аман-есен жүр» («Саба», 35-37). «ИСЛАМ» сөзі нені білдіреді? Пайғамбарымыз Мұхаммед саллаллаһу алейһи уә сәлләм адамзатқа әкелген дін Ислам деп аталады. Және бұл есімді Пайғамбардың өзі таңдаған жоқ, оған Алла тағала көрсеткен. Құранда Алла Тағала былай дейді: «...және сендерге Исламды дін ретінде бекітті» («Маида», 3). «Ислам» сөзінің лексикалық мағынасына келетін болсақ, Құранның ғұлама лексикографтары мен тәпсіршілері жан-жақты зерттеу нәтижесінде оның келесі семантикалық реңктерін анықтады: Шынайылық, Түрлі апаттардан қорғану., Бейбітшілік пен береке, денсаулық, Беру және тапсыру.

21) Иман әлсірейді, ғибадат тек еліктеуден болады
Білім терең және сенімді зерттеусіз кез келген нәрсеге

еліктеуге тыйым саларды. Бұл аспектіде қазіргі ғылым бұрынғы ғылымға сәйкес келмейді. Ежелгі дәуірде, әсіресе орта ғасырларда адамдар белгілі бір нәрселерді немесе оқиғаларды олар туралы әйгілі тұлғалардың пікірлеріне сүйене отырып бағалаған. Мысалы, олар Аристотельден келген әрбір ой абсолютті ақиқат және қатесіз деп есептеді. Бірақ жалғыз Раббысынан басқа ешкімнің мұндай артықшылығы жоқ. Құран да, ғылым да ойлау мен сананың мұндай жеміссіз инерциясына қарсы. Соқыр еліктеуден тыюда ғылым Құранмен толықтай бірауыздан. Құран Кәрімде: «Ата-бабаларымыз осылай істеген» деп, өз істерін ойлаудан бас тартатындарды сынады: «Оларға: «Алла түсіргенге және Елшісіне келіндер» делінсе, олар: «Ата-бабаларымызды тапқан нәрсе бізге жеткілікті», – дейді. Ал әкелері ештеңе білмесе де, тура жолға түспесе де?!» («Маида», 104). Тағы бір аятта: «Олар: «Алланың түсіргеніне ілесіндер!» – десе, олар: «Жоқ, біз ата-бабаларымыздың істегеніне ерейік», – дейді. Ал әкелері ештеңе түсінбесе және тура жолға түспесе де?! Ал күпірлік танытқандар, дауыс пен айғайдан басқа ешнәрсе естімейтін адамға айғайлаған адам сияқты. Олар саңырау, мылқау, соқыр және түсінбейді!» («Бақара», 170–171). Бұл аяттар адамның іс-әрекетін түсінбей, оған сенімсіз еліктеу кәпірлердің ісі екеніне куә. Ешкім иман келтірмейінше мүмін бола алмайды. Басқаларға соқыр еліктеуді тоқтатпайынша ешкім Исламды толық танып алмайды. Құран адамдарды соқыр еліктеуден сақ болуға шақырады!

Құранда айтылғандай, егер басшылар да, оларға ергендер де адасушылықта болса, қиямет күні олар да осындай азапқа ұшырайды. Демек, бұл дүниеде адамдарды әділетсіз басқарғандар қиямет күні ізбасарларынан аулақ болуға тырысады. Бірақ олардың бәрі азапталып, олардың арасындағы байланыс жойылады.

22) Хафиздер көп болады, бірақ олардың арасында шын ғалымдар аз болады.

Ислам – ғылым мен білім діні. Бақытқа апарар жол ғылым мен өркениет жолынан өтуі керек екені даусыз. Және ол надандық пен артта қалушылық арқылы жүрмейді. Мысалы, пайғамбарды (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) әкелген Исламдағыдай ғалымдарды жоғарылатып, білім іздеуге және ақыл-ойды пайдалануға шақыратын, парасаттылық пен ойлануға шақыратын бірде-бір дін мен идеология жоқ.

Шығыс пен Батысқа тараған орасан зор өркениет құрды. Олай болса, пайғамбардың (с.ғ.с.) мұраты – бізді қоршаған әлемде ғылыми төңкеріс жасау, ғылымның рухын тарту. Ислам ғылымның басталуы (адамдар үйрене бастады) және өмірді илаһи нұсқаумен нұрландыруы үшін келді. Алла Тағала: «Олар шынымен надандық заманының үкімін іздей ме? Кімнің шешімдері Алланың сенімді адамдар үшін шығарған шешімдерінен жақсырақ болуы мүмкін? " ("Ас" сүресі 50). Дінде надандыққа, күдік пен күмәнға орын жоқ. Ал сауатсыз пайғамбарға (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) үйретілген ең бірінші нәрсе: «Барлық нәрсені жа-

ратқан Раббыңның атымен ОҚЫ. 1. Адамды ұйыған қаннан жаратты. 2 Оқы, Раббың өте Жомарт. 3 Ол жазу таяқша арқылы үйретті 4 Адамға білмегенін үйретті.5», («Ұйыған қан» сүресі). Оқы... Исламның шақыруы. «Ислам діні ізбасарларын білім алуға, оны пайдалануға үндейтін ғылым мен білім діні екені даусыз. Ғажайып Құранның бірінші аятында Алла Тағаланың: «Барлық нәрсені жаратқан Раббыңның атымен оқы» дегені туралы болуы ғажап емес. Бұл алғашқы үндеу («оқы») бұл дінді түсінудің кілті, бұл дүниені түсінудің кілті екені белгілі болды. Сондай-ақ барлық адамдар қайтып оралатын ақырет өмірін түсінуге. Құранның ғылымға деген қызығушылығы осы алғашқы ашудан басталмайтынын атап өткен жөн. Ол адам жаратылғаннан бастап-ақ көрінеді. Осы ғажайып Құран аяттарында баяндалғанындай: Алла Тағала Адамды жаратып, оны жер бетінде мұрагер етіп, періштелерге оған құлшылық етуді бұйырды және оған жомарттық танытып, оны ұлық етіп, жоғарылатты. Сосын періштелерге бұл құрмет пен ұлылықтың себебін – бұл ғылым (білім) екенін айтты. Алла Тағала былай дейді: «Міне, Раббың періштелерге: «Мен жер бетінде бір халифа қоямын», – деді. Олар: «Біз Сені мақтап, пәк қылып жатқанымызда, онда бұзақылық жасайтын және қан төгетін біреуді қоясың ба?», – деді. Ол: «Расында, мен сендердің білмегеніңді білемін», – деді. 30 Ол Адамға әр түрлі есімдерді үйретті, сосын оларды періштелерге көрсетіп: «Егер шын айтсаңдар, маған олардың есімдерін айтыңдар», – деді. 31 Олар:

«Сен пәксің! Біз сенің бізге үйреткеніңді ғана білеміз. Расында Сен Білушісің, Данасың» 32. Ол: «Уа, Адам! Олардың есімдері туралы айтыңыз». Адам оларға олардың есімдерін айтқан кезде: «Мен сендерге көктер мен жердің сырын білемін, сендердің ашық істегендеріңді де, жасырғандарыңды да білемін деп айтпадым ба?», – деді. 33 («Сиыр» сүресі). «Бүгінге дейін кейбір мешіттер ғылымға ұмтылған студенттерге толы ислам университеттері болып қала береді. Олар дін ғылымдары, құқық, философия, медицина, математика бойынша ғалымдардың дәрістерін тыңдауға келген. Араб тілінде сөйлейтін ғалымдар дүниенің түкпір-түкпірінен келіп, ұлтына қарамастан барлық студенттерді қарсы алды». Бұл ғылымның маңыздылығы мен оның Исламдағы маңызы туралы. Алайда Құранда ғылым бұл бірінші хабарда, Алла Тағала: «Оқы» деген. Бірақ бұл тұрақты көзқарас Алланың адамды жаратқанда берген негізгі заңында болды. Әр сүре дерлік тікелей немесе жанама түрде ғылым туралы айтылған. Алла Тағала оқуды бұйырды. Ал бұл – Алла Тағаланың таухиді. Аятта Алла Тағала: «Алладан басқа ешбір тәңір жоқ екенін біліңдер, күнәларың үшін және мүмін ерлер мен мүмін әйелдер үшін кешірім тілеңдер.

Алла тағала сендердің қимыл-қозғалыстарыңды және тұрғылықты жерлеріңді біледі. («Мұхаммед» сүресі 19). Ал бұл өзі және отбасы үшін ғылымды таңдағандардың ұлылығын көрсетеді. Білетіндер мен білмейтіндер арасындағы айырмашылық танылады: «Айт: «Білетіндер мен білмейтін-

дер тең бола ма?» Расында, ислами тәрбиенің түсінігі барлар ғана еске алады. («Топтар» сүресі 9). Аллаһ ғылымды таңдағандарды дүниеде жоғарылатты. Сондай-ақ оларға ақыретте сауап бар. Алла Тағала: «Алла сендерден иман келтіргендердің және білім берілгендердің дәрежелерін көтереді. Алла не істегендеріңді біледі. («Талас» сүресі 11) Құранның тек білімді арттыруға шақыратынын айтпағанда. Алла Тағала: «Және айт: «Раббым! Менің білімімді арттыр». («Та ха» сүресі 114). Демек, Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын): «Кімде-кім (кез келген) жолдан Исламға білім алғысы келіп кірсе, Алла Тағала жәннатқа барар жолды жеңілдетеді және, әрине, артық айтқандық емес еді, періштелер міндетті түрде білім іздеушіге қанат қағып, оның істеген ісіне разылығын білдіреді және, расында, көкпен жер тұрғындары, тіпті судағы киттер де білім ізденуші үшін кешірім тілейді! (Ал,) білудің құлдан артықшылығы айдың басқа аспан денелерінен артықшылығы сияқты, ал расында білім иелері пайғамбарлардың мұрагерлері, бірақ пайғамбарлар мұра етіп қалдырмайды. Не динар, не дирхам, бірақ олар мұраға тек білім қалдырады, ал кім оны иеленсе, үлкен мұраға ие болады». (Муслим риуаят еткен). Сөйтіп, оның (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) миссиясынан кейін мешіттер ғылым мен ғалымдардың қорғанына айналды. «Құран Кәрімде жаратылыстану ғылымдарын дәлелдейтін аяттар бар, оны Жүсіп Мәруа «Құрандағы жаратылыс ғылымдары» кітабында жинаған. Ол (774) өлең жолда-

рын арнайы және егжей-тегжейлі құрастырған: математика (61), физика (264), өсімдік шаруашылығы (5), химия (29), салыстырмалы ғылымдар (62), астрономия (100), климатология (20), аквамәдениет (14), ғарыш туралы ғылым (11), зоология (12), агрономия (21), биология (36), жалпы география (73), антропология (10), геология (20), космология және ғарыштық оқиғалардың тарихы (36). Алланың Кітабында ғылымның және одан шыққан сөздердің қанша рет айтылғанын санағанда таңғалатын боласыз. Олар Құранның әрбір дерлік сүресінде 779 рет, орташа есеппен жеті рет айтылғанын көреміз! Ал ғылым сөзіне ұқсас, түбірі бір (Әлиф, ләм, мим) сөздер бар. Алайда ғылымды білдіретін көптеген сөздер бар, мысалы: анық, тура жол, ақыл, ой, ескеру, хикмет, фикһ, ақиқат, дәлел, белгі (аят), куәлік және басқа мағыналар. «Ғылым» сөзінің мағынасы, Пайғамбардың сүннетінде бұл сөздердің саны өте көп. Адамзаттың дамуы исламмен байланысты Құран физика, химия, биология, математика кітаптары емес. Бірақ бұл нұсқаулық кітап. Ал оның ішінде ғылыммен дәлелденбеген ешнәрсе жоқ. Ал бұдан кейін оның ислам мемлекетінде үлкен зардаптары болды. Ал мұсылман ғалымдарының арқасында бұл өркениет гүлденді. Ал бұл адами мұра дүние жүзіне тарады. Макс Мейерхоф былай дейді: «Гебер ашқан Еуропадағы химияның эволюциясын байқауға болады және оның ең үлкен дәлелі әзірленген терминологияның көп бөлігі әлі күнге дейін әртүрлі еуропалық тілдерде қолданылады». Эл-Домиели былай де-

ген: «Егер бірінші сыныптан математика мен астрономияға көшетін болсақ, онда мына ғалымдарды кездестіреміз және олардың ішіндегі ең танымалы Әбу Абдулла Мұхаммед ибн Мұса әл-Хорезми. **Хорезми** XVI ғасырға дейін Еуропа университеттерінде оқытылатын ең ұлы **алгебраны** – тамаша жаңалықтар тізбегін жасады». Тарихтағы азаматтық қозғалыс ислам әлемінің барлық бөліктеріндегідей кенеттен мәдениетке деген құштарлықтан артық болған емес. Халифке дейін, оның ішінде әрбір мұсылманда кенеттен білім алуға және саяхаттауға құштарлық пайда болған сияқты. Бұл Исламның бүкіл әлемге берген ең жақсысы. Көптеген студенттер Бағдад сияқты ғылыми орталықтарға келіп, кейін өнер мен ғылымның бесігі болған басқа орталықтарға, т.б. Жаңа білім іздеп университеттерді аралаған қазіргі ғалымдар арасында да осындай үрдіс болды. Бұл еуропалық ғалымдардың қазіргі тенденцияларына өте ұқсас. Сигрид Ханке кітаптың бөлімінде хирургия туралы: «авторлық жасай алмайтындар» дейді. авторға Захрави «Бұл кітаптың үшінші бөлімі Еуропада маңызды рөлге ие. Ол еуропалық хирургияның негізін қалады. Дәрігер болу үшін анатомияны оқу керек» деді. Дәл осы **Захрауидің** олар университеттерде оқыған кітабы бес ғасыр бойы Еуропаның Ренессансына айтарлықтай әсер етті. Еуропалық **хирургтар** оған сілтеме жасай отырып, үнемі еске алады. Осы уақытқа дейін мұсылман ғалымдары бүкіл адамзат үшін жаңалық ашуда; **Ахмед Зевайл** өзінің «**Ғылым дәуірі**» кітабында былай дейді: «Менің жұмысым

ХИМИЯЛЫҚ түрлендірулер кезінде ядролардың қозғалысын «нақты уақытта» бақылау үшін қысқа жарық импульстарын (арнайы лазерлер шығаратын) пайдалану болды. **Алгебраның** негізін салушы және үнділік санау жүйесінің анықтамасы және арифметика, астрономия және география бойынша көптеген зерттеулердің авторы. 30 бөлімнен тұратын хирургиялық медициналық энциклопедия, көптеген иллюстрациялар және бұрын **Захрави** пайдаланған машиналар формаларының көптігі. Хирургия туралы кітапты 19 ғасырда **Жерар Алькримони** латын тіліне аударған. Сондай-ақ 1497 жылы Венецияда, 1541 жылы Базельде, 1778 жылы Оксфордта басылымдар шықты. 19 ғасырда доктор Леклер оны француз тіліне аударды. 1999 жылы Нобель сыйлығын алған мысырлық химигі «фемтосекунд технологиясын пайдаланып химиялық реакциялар кезінде пайда болатын өтпелі күйлерді зерттегені үшін». (Фемтосекундтық спектроскопия). **Ахмед Зевайл** және оның әріптестері фемтосекундтық лазерлік құрылғыны пайдаланып зерттеген алғашқы химиялық реакция химиялық тізбектің бұзылуы болды. Олар лазерді йод цианидінің молекуласына бағыттап, йод атомы мен көміртегі атомы арасындағы тізбектің қалай созылып, үзілгенін байқады. Қысқа жарық импульстарын (арнайы лазерлермен өндірілген) қолдануға негізделген, бұл химиялық түрлендіру кезінде ядролардың қозғалысын «нақты уақытта» бақылауға мүмкіндік береді. «Араб өркениетін және олардың ғылыми кітаптарын табандылықпен зерттеген сай-

ын олардың өнертабыстары, өнері, жаңа фактілері мен үлкен перспективалары ашылады. Біз көп ұзамай арабтардың ежелгі ортағасырлық ғылымның біліміне ие болғанын көрдік. Батыс университеттері бес ғасыр бойы өз кітаптарының ғылыми қорын білмеген, Еуропаны іргетасқа, парасатқа, адамгершілікке толтырған да солар. Тарих аз уақыт ішінде осындай жетістікке жете алатын бірде-бір халықты әлі білмейді. Және бұл адамдарды техникалық инновацияларға оятты». Мұхаммед (с.ғ.с.) ғылымды, тура жолды, Нұрды әкелгенде, адамдарды надандық батпағынан алып шығуы ғажап емес. Және оларды тарих бойы ғылыммен, өркениетпен өсірді. Ислам – ғылыми әдіснама жолы. Ислам ғылыми методологиямен келді. Мысалы, Ислам еліктеуді ойламай-ақ ескерткен. Алла Тағала кәпірлер туралы: «Олар: «Жоқ! Біз әкелерімізді тапқан нәрсеге ілесеміз». Әкелері ештеңе түсінбей, тура жолға түспесе ше? («Сиыр» сүресі 170) Олар ғылыми көзқарассыз болжамдарды ұстанады. Алла Тағала: «Олар тек жорамалға еріп, тек ойдан шығарған», – деді. («Мал» сүресі 116). Ал ғылымға, қисынға, ақылға және зерттеуге қайшы келетін қиялдар: Алла Тағала: «Расында, көп адамдар ешбір білімсіз өз нәпсілерімен басқаларды адастыруда. «Мал» сүресі 119). Ал, әділдікке тойтарыс беретін антипатия мен өшпенділіктен аулақ болу керек. Ол: «Адамдардың өшпенділігі сізді әділетсіздікке итермелемесін. Әділ болыңыз, өйткені бұл Құдайдан қорқуға жақынырақ. Алладан қорқындар, Алла не істегендерінді біледі. («Ас» сүресі 8).

«Мен Құранның ғылым мен табиғатпен байланысы бар барлық аяттарын іздедім. Мен бұл аяттардың барлығын біздің қазіргі білімімізге қолдануға болатынын анықтадым. Сондықтан Мұхаммедтің (с.ғ.с.) адамдар үшін ұстаздар мен тәрбиешілер болғаннан 1000 жылдан астам бұрын ақиқатпен келгенін түсіндім. Егер ғылым немесе өнер туралы әрбір білім иесі Құран аяттарының барлығын табиғатпен салыстырса, Құранның ақиқатында еш күмән жоқ деген пікірге келіңіз. Және оны әрбір саналы адам пайдалана алады». Және ғылыми әділеттілікке сүйеніңіз. Ол яһудилер туралы былай деді: «Яһудилердің арасында сөздерді орындарынан ауыстыратындар бар. («Әйелдер» сүресі 46). Ал үнемі алауыздыққа түсіп, адамдарға әділетсіздік жасайтындар туралы. Алла Тағала: «Адамдарға әділетсіздік жасап, жер бетінде ешбір хақысыз азғындық жасағандар ғана қорлауға лайық. («Насихат» сүресі 42). Ал адамдар арасында әділет орнататын ғылымға сен. Ол: «Адамдар арасында үкім еткенде, әділдікпен үкім ет» деді. («Ас» сүресі). Және әділеттілік пен билік туралы әділдік пен шындықтың куәлігі. Ол: «Әй, иман келтіргендер! Алланың алдында куәлік еткенде, тіпті өз қарсылығына дәлел болса да, әділдік үшін тұр» («Әйелдер» сүресі, 135). Және дәлелдерді іздеудің маңыздылығы. Ол: «Егер шын айтсаңдар, дәлелдеріңді келтіріңдер», – де. («Құмырсқалар» сүресі.) Ал ғылым мен өркениет жолына дәлелсіз түсе алмайсың.

23) Ерлер әйелдер сияқты болуға, ал әйелдер еркек-

терге ұқсауға тырысады.

Исламда жынысты өзгертуге болады ма және бұл адаммен некеге тұруға болады ма? Шарифаттың жынысты ауыстыруға қатысты шешімі тахрим, яғни тыйым салу болып табылады, өйткені оның әрекеттері еркектерді әйелдерге ұқсатуға және керісінше тыйым салуға жатады. Абдулла ибн Аббастан риуаят етілген: «Пайғамбар (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) өзін әйелге ұқсатқан еркектерге және өзін еркекке ұқсатқан әйелдерге лағынет айтты». Және одан басқа бір риуаятта: «Пайғамбар (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) еркектердің әйел затын, әйелдер арасындағы еркекті қарғап: «Олар сендерге келсе, үйлеріңнен шығарыңдар (кіргізбендер)», – деді. Пайғамбарымыз (с.ғ.с.) дауысын өзгертуде, жүруде, киім киюде, кейбір әде-ғұрыптарында өзін басқа жынысқа ұқсатқан адамдарды қарғағанда, Жаратушының заңдарына қарсы шығып, оны өзгертетіндерге не деуге болады. Олардың сыртқы түрі, осылайша олардың өзіндік табиғатын өзгертеміз деп мәлімдейді.

Оларға бұл тыйым салынады ма? Жынысын өзгертетіндер, оны өзгертетін дәрігерлер және оларға көмектесетіндердің барлығы. Бұл Алланың әміріне және тағдырына наразылық. Адамның жынысына күмәнданатын бір жағдайды қоспағанда, бұл операцияға қатаң тыйым салынады (әйел және еркек белгілері болған кезде). Бұл жағдайда дәрігер адамды тексереді, адамның нақты жынысы туралы қорытынды жасайды және артық мөлшерін жояды. Бұл жағдайда бұл опе-

рация науқасты құтқару болып саналады және адамды белгісіз күйден (оның жынысынан) белгілі бір жағдайға дейін алып тастау болып табылады. Өз бойында көрінетін қарама-қарсы қасиеттердің бірдеңесін қалау да күнә. Бұл туралы Құран Кәрімнің «Ниса» сүресінің 32-аятында (Мағынасы): «Алланың кейбіреулерінді басқаларыңнан артықшылығын қаламандар. Еркектер алғандарынан үлеске, ал әйелдерге алғандарынан үлес алуға құқығы бар. Алладан мейірім сұраңыз, өйткені Аллаһ бәрін білуші». Бұл аят Аллаһтың ерлер мен әйелдерге ерекше қасиет бергеніне нұсқап, Алла тағала ерлер мен әйелдерге ерекшеленетін нәрселерге қанағат етуді бұйырған. Бұл жағдайда бұл сыртқы өзгеріс, бірақ оның функциясын өзгертпейді, мысалы, ерлер әлі де жүкті болмайды, ал әйелде сперматозоидтар болмайды және ұрпақ болмайды. Алла тағала адамды еркек пен әйел етіп жаратты, үшінші жыныс жоқ. (Мағынасы): «Уа, адамдар! Сендерді бір адамнан жаратқан, оны өзіне жұб қылған және көптеген ер-әйелді ыдыратқан Раббыларыңнан қорқыңдар...» (Мағынасы): «Ол қалағанына қыз, қалағанына ер ұрпақ береді». (Мағынасы): «Одан жұп жаратты: ер мен әйелді». 6 шарт бар, оның кем дегенде біреуі сақталса харам болады: Жыныс өзгерістері – Алланың жаратуындағы өзгерістер: Алла Тағала Ібілістің Адам ұлдарына жасаған істерін түсіндіре отырып:

Мағынасы: «Алла оны лағынет етті де, ол: «Мен құлдарыңның белгіленген үлесін әлбетте тартып аламын. Мен

оларды әлбетте адастырамын, үміттерін оятамын, малдың құлағын кесуді бұйырамын және Алланың жаратылысын бұрмалауды бұйырамын». Кімде-кім Алланы қойып шайтанды дос әрі көмекші қылса, ол анық шығынға ұшырады». (Ниса сүресі, 118-119 аяттар). Муслимнің жинағында Ибн Масғудтан мынадай хадис жеткізіледі: «Бұл дүниедегі ең маңызды нәрсе », «Алла татуировкамен айналысатын әйелдерді, олардан оны алуды сұраған әйелдерді, қас алумен айналысатын әйелдерді, олардан мұны сұраған әйелдерді және олардың арасына сұлулық үшін тіс қойған әйелдерді лағынет етті. Бұның барлығы Алланың жаратылысының өзгеруі». Имам Әбу Жағфар ат-Табари өзінің тәпсірінде: «Ибн Масғудтан келген хадисте әйелге Алланың өзі үшін жаратқан сыртқы келбетін өзгертуге, оның сырт келбетіне бірдене қосуға немесе одан кемітуге, күйеуі үшін әдемі болуға тырысуға болмайды деген дәлел бар». Гендерлік өзгеріс – ер адамның әйелге немесе керісінше ассимиляциясы. Ибн Аббастан риуаят етілген: «Пайғамбар (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) өзін әйелге ұқсатқан еркектерді және өзін еркекке ұқсатқан әйелдерді лағынет етті» (Ахмад, Бұхари, Тирмизи). Әбу Һурайра (Алла оған разы болсын) Пайғамбардың (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Алла Тағала әйелдің киімін киген еркек пен еркектің киімін киген әйелді лағынет етті» (Әбу Дәуіт, Хаким). Жынысты ауыстыру – «мусла» (мұрын, құлақ, т.б. мүшелерді кесу). Пайғамбардың (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) Муслим-

ге тыйым салғаны туралы хадистер Бурайдадан, Имран ибн Хусейннен, Ибн Омардан, Энастан және т.б. Имам Бұхари Абдулла ибн Язидтен Пайғамбардың (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) тонау мен «муслаға» тыйым салғанын жеткізген. Мұрын немесе құлақты кесу «мусла» болса, кезде мен жыныс мүшелерін кесу не дейді?! Жынысты өзгерту міндетті түрде «ливат» (гомосексуализм) және «сихак» (лесбияндық) әкеледі. Бұл сондай-ақ жынысты ауыстырған кезде тек сыртқы өзгерістер болатынымен, бірақ мәні сол қалпында қалады және еркек еркекті (жынысты әйелге ауыстырған) пайдаланады, оған қарғыс жауады. Нәсаи келтірген хадисте Алла Тағала былай дейді: «Алла Лұт қауымының іс-әрекеттерін (яғни гомосексуализм) жасағандарды лағынет етті. Жынысты өзгерту шариғат үкімінің қолданылуына қатысты шатасуға әкеледі, өйткені шариғат үкімі тұрақты болуы керек. Сондықтан шариғат үкімдерін қолдануға қатысты шатастыруға әкелетін барлық нәрсеге тыйым салынады. Міне, кейбір мысалдар: жынысы өзгергеннен кейін әкенің ұлдарымен қарым-қатынасы, жынысы өзгергеннен кейін ерлі-зайыптылар арасындағы қарым-қатынас, жынысты ауыстырғаннан кейінгі мұрагерлік ережелері, жынысы өзгергеннен кейін «хурматул-мусахара» (жақындық нәтижесінде неке харам болған кезде). Жынысты өзгерту – жер бетінде зұлымдықтың таралуы және шариғат мақсаттарының жойылуы. (Мағынасы): «Уа, адамдар! Сендерді бір кісіден жаратқан, одан жұбай жаратқан және көптеген ерлер мен әйелдерді

таратқан Раббыларыңнан қорқындар...» («Ниса» сүресі, 1-аят). (Мағынасы): «Оның белгілерінен сендерге тыныштық табуларың үшін өздеріңнен жұбайлар жаратып, араларыңда махаббат пен мейірімділік орнатуы...» («Рум» сүресі, 21-аят). (Мағынасы): «Кетсе, жер бетіне зұлымдық таратады, егінді құртады, ұрпақтарын жояды. Бірақ Аллаһ зұлымдықты ұнатпайды». (Бақара сүресі, 205-аят). Қандай зұлымдық пен ұрпақтың жойылуы жынысты өзгертуден де қорқыншыты болуы мүмкін? Кейбір статистикаға сәйкес, Германияда жыл сайын 300 адам жынысын ауыстырады, бұл ауытқу мұсылман қалаларын баяу басып озады және бұл Пайғамбардың (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) хадисімен расталады: «Сіз міндетті түрде алдарыңыздың жолымен жүресіз: дюйм-дюйм, шынтақ-шынтақ. Тіпті олар қираған кесіртке тесігіне кірсе де, сендер олардың соңынан ересіңдер». Бұл ағымды қолдайтындар оны пайдалы және жақсартатын әрекет деп атайтыны таң қалдырады, бірақ Алла Құранда: (Мағынасы): «Оларға: «Жер бетінде зұлымдық таратпаңдар!» делінсе. Олар жауап береді: «Тәртіпті біз ғана орнатамыз». Расында, олар бұзақылықты таратады, бірақ олар оны білмейді». (Бақара сүресі, 11-12 аяттар). Хадисте: «Алла Елшісі (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) әйелдерге ұқсайтын еркектерді және еркектерге ұқсайтын әйелдерді лағынет етті! (Бұхари, Әбу Дәуіт).

24) Әншілер т.б. өзіне табындыратын тұлғалар барлық жерде қаптайды.

Рұқсат етілген музыканы тыйым салынған музыкадан ажырату үшін сіз өзіңіздің аймағыңыздың тұрғындарының **қоғамдық пікіріне** жүгіне аласыз. Бірақ сіз **мұсылман** екеніңізді ұмытпаңыз, егер сіздің тұратын жеріңіздегі адамдардың көпшілігі кейбір музыканы **халал** деп санаса, бірақ бұл музыка Ислам тұрғысынан **тыйым** салынғаны сізге **анық** болса, онда сіз оны тыңдамауыңыз керек. Мәтіні қалыпты, яғни ислам дәстүріне сай, азғын емес, рұқсат етілген музыканың сүйемелдеуімен ән жазуға, орындауға және тыңдауға Исламда тыйым салынбаған. Еркектерге бейтаныс әйелдің әнін тыңдауға болмайды. Еркектерге бейтаныс адамның әнін тыңдауға тыйым салынған. Ислам дінін ұстанбайтын мемлекетте өскен болсаңыз да, жат әйелдердің ән айтқанын тыңдауға болмайды. **Рұқсат** етілген музыканы жазуға және тыңдауға рұқсат етіледі, ал **тыйым** салынған музыканы жазуға және тыңдауға тыйым салынады. Ислам ғұламаларының пікірінше, тыйым салынған музыка – **күнәлі ойын-сауық** әрекеттеріне сәйкес келетін музыка. Ислам ғалымдары музыканы рұқсат етілген және тыйым салынған деп екіге бөледі. **Күнәһар оқиғалар** мен **бос ойын-сауыққа** сәйкес келетін музыкаға тыйым салынады. Классикалық музыканың қай түріне жататынын өзіңіз анықтауыңыз керек. Бұл жерде критерий – сіз тұратын ауданның қоғамдық пікірі. Яғни, сіздердің аудандарыңыздың тұрғындары классикалық музыканы бос және **күнәкар ойын-сауыққа** жатқызбай, оны жоғары өнер деп қабылдаса (бұл шынды-

ққа жақынырақ), онда классикалық музыканы тыңдаудың еш кінәсі жоқ. Ал мәдениеттің, салт-дәстүрдің, тәрбиенің әсерінен бір ауданның тұрғындарына бір музыканы айтуға рұқсат етілсе, екінші ауданның тұрғындарына тыйым салынуы мүмкін екенін ұмытпауымыз керек. **Күнәһар** оқиғаларға сәйкес келетін **ойын-сауық** пен **бос ойын-сауыққа** арналған музыка – харам музыка. Рұқсат етілген және тыйым салынған музыканы ажыратудың критерийі белгілі бір аймақтың қоғамдық пікірі болып табылады, яғни халықтың көпшілігі кез келген музыканы лайықсыз және дүрбелең деп санайтынын білу керек. Сондай-ақ, бір ауданның тұрғындарына бірдей музыканы ойнауға рұқсат етілетінін және басқа ауданның тұрғындарына тыйым салынғанын айту керек. Музыка: рұқсат етілген және тыйым салынған музыканы анықтайтын критерийлер бар. Музыкалық аспаптарға қатысты да бар. Музыкалық аспаптардың басым көпшілігі халал музыка жасау үшін де, харам музыка жасау үшін де (мысалы, синтезатор, саксофон, фортепиано, т.б.) қолдануға болады. Сондықтан, егер мұсылман халал музыка жасау үшін қандай да бір музыкалық аспапты сатып алса, онда ол рұқсат. Егер ол тыйым салынған музыканы жасау болса, онда ол тыйым салынған. Мұсылман музыкалық аспапты сатса және оны халал музыка жасау үшін біреу сатып алса, оны сатуға болады. Егер бұл адам тыйым салынған музыка жасау үшін музыкалық аспап сатып алса, оны сатуға рұқсат етілмейді. Және мұндай аспаптарда жасалған рұқсат етілген музыканы тың-

дауға тыйым салынбайды. Азанға келсек, егер әуен тыныш болса, яғни күнәлі және ойын-сауық оқиғаларының әуеніне сәйкес келмесе, бұл жерде еш айып жоқ. Бірақ бұл қасиетті Құранға қатысты жасалмауы керек, өйткені мұсылмандар соңғы көктегі жазбаға барынша құрмет көрсетуі керек. Бұл аятолла Макарем Ширази және басқа мужтахидтердің пікірі. Мәуліт, Нашид және басқа да діни әндерді (музыкалық сүйемелдеумен немесе сүйемелдеусіз) тыңдауға рұқсат етіледі. Әрине, музыкалық сүйемелдеу күнә және тыйым салынған оқиғаларға сәйкес келетін музыкаға ұқсамауы керек.

Әбу ‘Амир әл-Ашаридің Пайғамбардың былай дегенін естігені жеткізіледі: «Үмметімнен зинаға, жібек киюге, (ішімдікке) құмар адамдар міндетті түрде шығады. Шарап және музыкалық аспаптар пайдалану. Сондай-ақ (олардың кейбіреулері) биік таудың шетіне орналасады да, кешке малдары оларға айдалады және (кедей) мұқтаждығына көмектесу үшін оларға келеді. Олар: «Ертең бізге қайтып кел», – дейді, бірақ (түнде) Аллаһ олардың (кейбіреуін) үстіне осы тауды түсіру арқылы жойып жібереді, ал кейбіреулері маймылдар мен шошқаларға айналады (және олар осы күйінде қалады). Қиямет күні таянғанда». (Әл-Бухари жеткізген). Айша анамыздың (Алла оған разы болсын) былай дегені жеткізіледі: «(Бірде) маған екі қыз Буас туралы ән айтып жатқанда, Алла Елшісі келді де, төсекке жатып қалды, кері бұрылды. (Біраз уақыттан кейін) Әбу Бәкір бөлмеге кіріп: «Пайғамбарға шайтанның сыбызғысы қалай естіледі

екен?!» – деп қатты сұрады. Сонда Алла Елшісі (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) оған бұрылып: «Оларды қалдыр», – деді, бірақ (Әбу Бәкір) көңілі ауып кеткен кезде, мен қыздарға белгі бердім, олар кетіп қалды». (Әл-Бухари мен Муслим жеткізген).

25) Дүниелік мәселелер діни құндылықтардың ұмытылуына әкеліп соғады, ал Алла Тағаланың кітабына сәйкес әрекет ету ұятсыз әрекет болып саналады.

Алла Тағала өз мейірімімен осы дүниеде қажет нығметтердің барлығын дұрыс әрі орынды пайдалануымыз үшін берді. Мысалы, азық-түлік, көлік ретіндегі жылқылар мен денсаулығымыз – Алла Тағаланың бізге берген үлкен нығметтерінің қатарына жатады. Бұл игіліктердің барлығын әр адам өзінің білімі мен ақыл-ойына қарай әртүрлі пайдаланады. Бірақ әрбір мүмін нығметтерге бұл дүниеде рахаттану үшін емес, олар арқылы ақырет үшін амалдарын көбейту, тозақ отынан құтылып, мәңгілік жәннатқа ие болу үшін берілетінін түсінуі керек. Алла Тағала Құранда: (мағынасы): «Кімде-кім жақсылық жасаған болса, оның ең кішкентай бөлігін өлшеп, сауабын көреді. Кімде-кім зұлымдық жасаған болса, соны көреді де, оның жазасын алады». («Сафват әт-тафасир», «Зәлзәлә» сүресі, 7, 8-аяттар). Әбу Һурай-едра (Алла оған разы болсын) Алла елшісінің (#) былай генін жеткізген: «Дүние тіршілігі мүмін үшін түрме, кәпір үшін жәннат». (Имам Ахмад, 8272; Муслим, 2956; Ибн

Мажа, 4113; Тирмизи, 2324). Имам ән-Нәуәуи (Алла оны рахым етсін) бұл хадиске түсініктеме бере отырып: «Яғни, мүміннің нәпсісіне берілу арқылы күнәлар мен шектен шығудан тыйылып, оған белгілі бір ауырлық бар уәжіп әмірлерді орындау жүктеледі. Алайда ол өлгеннен кейін Алланың оған дайындаған тыныштығын, сауабын және рақымдылығын табады». Мүмин – Алланың разылығы үшін талпынған, жәннатқа ұмтылған адам. Әрқайсымыз: «Мен сонда кіммін?» деген сұрақты қоюымыз керек. Мүмін дүние игілігін пайдаланса, шайтан оны тура жолдан тайдырып, адастыру үшін түрлі айла-амалмен азғыруға тырысады, оның көзіне дүние тіршілігін және оның пайдасын безендіреді. Осылайша, шайтан дүниеліктердің мақсатын бұзады, ал расында Дүние тек ең жоғарғы ақиқат мақсатын жету құралы – Ахират. Кімде-кім ақырет үшін талпынса, ол дүниені де, оны да алады, ал кім бұл дүние үшін талпынса, ақыреттен аз ғана үлес алмайды. Біз тұратын жер мақсаттың өзін білдірмейді, яғни Дүние мұрат (биік мақсат) емес, ол шыннайы мақсатқа жету құралы болып қана табылады. Бұл жер уақытша, тек Қияметке дейін болады. Бұл жер бізге Алла Тағаланың құлдары ауыртпалықтар мен қиыншылықтарды жеңіп, Оның разылығын табу үшін сапар шегетін дүние, шындалу мен құлдырау мекені ретінде белгілі. Яғни сіздің жаныңыз шындалады, дүние құлдырайды. Дүние – Аллаһтың сүйіктілерінің дұшпаны, өйткені ол Аллаһтың құлдарын бұзып, оларды Одан алшақтатады – кейбіреулері азырақ, кей-

біреулері көңіл күйлеріне қарай көбірек. Әділдердің бірі: «Әлемге деген сүйіспеншілік – барлық қиыншылықтардың негізі», – деген. Сондықтан қателіктерімізді түзеп, бәле-жаладан сақтану үшін жүрегімізді дүниелік нәрселерге деген сүйіспеншіліктен тазартуымыз керек. Бірақ, қалай болғанда да, бұған күмәнмен және шектен тыс фанатизммен қараудың қажеті жоқ, осылайша өзімізді қажет ететін арамнан айырамыз. Керісінше, адам өзіне және отбасына қажет азық-түлікті іздеуге және ілім табуға, жұмыс істеп еңбек етуге, сонымен қатар отбасын баспанамен, киіммен, тамақпен және өмірге қажетті барлық нәрселермен қамтамасыз етуге міндетті. Дін бізге қажетсіз игіліктердің шектен шығуынан сақтандырады, бірақ адам өзінің ашкөздігінен өзінің шынайы мақсатын ұмытып, артынан қуа бастайды. Осының барлығын растау үшін Пайғамбарымыздың сөзін келтірейік: Алланың атымен ант етемін, мен сендер үшін кедейліктен емес, бұл дүниенің барлық нығметтерін өздеріңнен бұрын өткендерге берілгендей алуларыңнан қорықпаймын және сендер бір-бірлеріңмен жарыса бастайсындар, өйткені Сендерден бұрынғылар **жарысқан** сияқты, бұл оларды қалай жойды, сендерді де құртады». (Имам Ахмад, 1234; Бұхари, 3185; Муслим, 2961; Ибн Мажа, 3997; Тирмизи, 2462). Дүние сөзі «жақын», «төмен» деген мағынаны білдіреді. Әд-дунья сөзі Құран Кәрімде 115 жерде кездеседі және бұл дүниедегі **орын** мен **уақытты** білдіреді. Алла Тағала Құранда: «Бірақ олардың арасында: «Раббымыз!» – деп айтатында-

ры бар. Бізге дүниеде [әд-дүниеде] жақсылық пен ақыретте [әл-ахират] жақсылық бер және бізді тозақ азабынан сақтай гөр» (2:201). Құранда және исламдық діни дәстүрде дүние термині рухани әлемге қарсы физикалық, сезімдік «әлемге» қатысты қолданылады. Толық аты – дар ад-дунья (“Жақын дүние”, “Жер әлемі”) және хайат ад-дунья (“Жақын өмір”, “Жердегі өмір”).

26) Менің үмметімнің өкілдері Қиямет таянғанша семіре береді.

Семіздік – организмде майдың көп мөлшерде жиналуының нәтижесінде пайда болатын және емдеуді қажет ететін ауру. Кейде семіздік генетикалық ауытқуларға байланысты болуы мүмкін, бірақ, әдетте, дұрыс тамақтанбау және отырықшы өмір салтына байланысты семіздік пайда болады. Алайда семіздік өз алдына күнә емес. Тамағы мен сусыны халал болған соң, шамадан тыс тұтыну да күнә емес. Алайда көп жеу сүннетке қайшы келеді. Сүннет бойынша үстелден аздап аштық сезімімен тұру керек. Артық тамақтануға келсек, мәкрүһ деп айта аламыз. Ысырапқа тыйым салу сәл басқа мәселе. Жаман адам ысырап қылса, күнә жасайды деген сөз. Яғни, ысырап адамның дене бітіміне байланысты емес. Жарайды, бірақ адам көп жесе, бұл ысырап емес пе? Мүлдем дұрыс – бұл ысырап. Сонымен қатар, адам сол арқылы өзіне азап әкеледі. Өйткені, тағамды ұстану денсаулықтың қайнар көзі екені белгілі. Ал артық тамақтану барлық аурулар мен бұзылулардың себебі болып табылады.

Семіздік кейде ауру немесе денедегі гормоналды теңгерімсіздік салдарынан пайда болады. Мұндай жағдайларда емдеу үшін мамандарға хабарласу қажет. Кейде артық тамақтану және шарифат бойынша тамақтану әдебін сақтамау салдарынан семіздік пайда болады. Бұл жағдайда сіз тамақ ішер алдында: «Алланың атымен», ал тамақ ішкеннен кейін Аллаға мақтаулар болсын, азырақ жеу керек екенін есте сақтау керек. Миқдам ибн Мәди Қарибтен Алла елшісінің (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) былай дегенін естігені жеткізіледі: «Адам баласы қарыннан да жаман ыдысты толтырмады. Арқасын түзеуге кез келген адамға аздаған тамақ жеткілікті. Егер бұл әлі де қажет болса, онда бұл жағдайда асқазанның үштен бірі тамақ үшін, үштен бірі ішу үшін және үштен бірі тыныс алу үшін болсын. Әл-Әлбани «Сахих ат-Тирмизиде» хадистің сахих екенін айтқан. Алла Тағала былай деді: Жендер, ішіндер, бірақ шектен шықпандар, өйткені Ол шектен шыққандарды жақсы көрмейді. Құран және Сүннетте семіздік пен артық салмақтың арнайы емі жоқ, дегенмен Құран шын мәнінде шипа, Алла Тағала айтқандай: Біз Құранда мүміндер үшін шипа және мейірім болатын нәрселерді түсіреміз, ал залымдар үшін зияннан басқа ешнәрсе арттырмайды. О, адамдар! Раббыларыңнан сендерге үгіт, көкіректеріндегілерге шипа, иман келтіргендер үшін тура жол және рақымдылық келді. Ибн әл-Қайим, Аллаһ оны рахым етсін, былай деген: «Құран барлық ауруларға: психикалық және физикалық ауруларға, дүниелік ауруларға жә-

не (адамдар арасындағы) діни рәсімдерге байланысты ауруларға толықтай ем. Бірақ (бұл сауықтыруды) бәрі бірдей ала алмайды. Егер ауру адам онымен ең жақсы жолмен емделе бастаса, Алланың сөздерінің мұғжизалық күшіне толық сеніп, оны толық қабылдап, оған сенімді түрде сеніп, барлық шарттарды орындай отырып, ауырған жерін емдей бастаса, оның ауру міндетті түрде жеңіледі. Сондай-ақ науқас адам му'авизатты, яғни Құранның соңғы екі сүресін оқып, алақанына үрлеп, онымен сүртілуі керек. Бұның да пайдасы бар, Алла қаласа. Айша анамыздан (Алла оған разы болсын) жеткен хадисте: «Егер Алла Елшісі (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) бір нәрсеге шағымданса, Құранның соңғы екі сүресін қолына оқып, үрлесін, сосын бүкіл денесін қолдарымен сүртсін. Ол қайтыс болған ауруына шағымдана бастағанда: «Айша, мен оның үстінен осы сүрелерді оқи бастадым, оның қолдарына түкіріп, онымен сүрттім. Мұсылмандық нұсқада былай делінген: Алла Елшісінің (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) отбасы мүшелерінің бірі ауырып қалса, оған түкіріп, Құранның соңғы екі сүресін оқиды. Ол қайтыс болған аурумен ауырған кезде, мен оны оқып, оны өз қолдарымен сүрттім, өйткені оның қолында менің қолымнан гөрі рақымдылық көбірек болды. Яхья ибн Аюб риуаят еткен нұсқада: ...муауизат (яғни соңғы екі сүре) делінген. Сондай-ақ Айша анамыздан (р.а.) риуаят етілген хадисте Пайғамбарымыз (с.ғ.с.) әр түнде ұйықтар алдында екі қолын біріктіріп, үрлеп, Ықылас, Фаләк және

Нәс сүрелерін оқитын, сосын қолымен барлық денесін сүртетін. Дененің басынан, бетінен, алдынан бастап алатын жерлерін. Ол мұны үш рет жасайтын. Мұсылмандар сондай-ақ осы немесе кейінгі өмірде жақсылық үшін кез келген дұғамен Аллаһ Тағалаға жүгіне алады, одан ол жек көретін нәрсені алып тастауын сұрай алады, сондықтан Алладан өзіңізге, денсаулық пен сұлулыққа толық шипа сұраңыз. Әрі Аллаһ қай ауруға ненің шипа екенін бізден, тіпті дәрігерлерден жақсырақ біледі. Сондықтан ем ауруды таппайынша адам емделе алмайды. Қуанышты хабар, Алла ауруды да жаратты, оның емін де жаратты. Ем ауруды тапқан кезде ғана адам жазылады. Яғни сізден амал – әрекет пен дұға. Ағылшын мақалы былай дейді: «Кейбір адамдар орманды аралап жүріп, әлі де отын таппайды». Сахих әл-Бұхари былай дейді: «Алла Тағала әрбір дертке шипа жаратқан. Мұндай білімді алған адам одан пайда табуы керек, ал оны елемеген адам одан пайда таппайды». Бұл туралы Ибн Сина былай деп жазды: «Дәрілік білімін екі жолға бөлуге болады: Тамақ ішсең, аз-аздан же. Тамақтанғаннан кейін төрт-бес сағат бойы ештеңе жеуге болмайды. Емдеу ас қорытуда жатыр. Яғни, асқазаныңызың осы мөлшердегі тағамды қорытуы оңай болатындай көп жеңіз. Ағзаға ең ауыр нәрсе – артық тамақтану». Алладан кешірім мен денсаулық тіле. Сенімге ие болғаннан кейін, денсаулыққа ие болудан артық ештеңе жоқ». (Ат-Тирмизи) Көптеген адамдар жоғалтатын екі игілік бар: денсаулық және жақсылық жасаудан бос уақыт». (Әл-Бухари) Абдулла

ибн Масғуд Алла Елшісінің (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) былай дегенін жеткізген: «Адамнан қиямет күні бес нәрседен сұралады: өмірі, оны қалай өткізгені, жастық шағы, қалай жетілгендігі, байлығы, оны қайдан алғаны, қалай жұмсағаны және оның алған білімі және ол білімімен не істеді?». Рамазан – рухани тазарумен қатар физикалық тазару уақыты. Хадисте былай делінген: «Рамазан айында дененізді аурудан сауықтыратындай ораза ұстаңыз». Құранда былай делінген: «Олар сенен өздеріне рұқсат етілген нәрселерді сұрайды. Айт: «Сіздерге пайда рұқсат етілді». Ал «Кәф» сүресінде: «Жерді жайып, оның үстіне қозғалмайтын таулар орнаттық және онда әр түрлі керемет жұп өсімдіктер өсірдік», («Кәф» сүресі, 7-аят). Құранда тағы былай делінген: «Жеңдер, ішіндер, **бірақ шектен шықпаңдар**, өйткені Алла шектен шыққандарды жақсы көрмейді», («Әл-Араф» сүресі, 31-аят). Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.) хадисінде «Асқазан – аурулардың үйі, ал ішімдік ішу – барлық дәрілердің басы» деп атап көрсеткен. Хадисте былай делінген: «Тағамдарыңды таң атқанда жеңдер, өйткені таң атқанда жегеннің берекесі бар». «Ақиқатында, тақуалар Эдем бақтарында және бұлақтарда болады», («Әл-Хижр» сүресі, 45-аят). «Кәпірлер көктер мен жердің бір екендігін және оларды ажыратып, барлық тіршілік иелерін судан жаратқанымызды көрмей ме? («Әнбия» сүресі, 30-аят). Біз сендерді әлбетте болмашы қорқынышпен, аштықпен, мал-мүліктен, адамдардан және жемістерден айырумен сынаймыз. Сабыр етушілер-

ді қуанта гөр, егер оларға бір қиыншылық келсе: «Расында, біз Аллаға **тәнбіз** және әлбетте, біз Оған **қайтамыз**» дейді, («Бақара» сүресі, 155-аят). Ақырында, біз басқалардың дұғасы мен қолдауының күшін ұмыта алмаймыз. Құранда былай делінген: «... Ауру болсам, Ол (Алла) маған шипа береді», («Шуара» (Ақындар) 80-аят. Әбу Һурайрадан жеткен хадисте: «Алла Тағала дертке шипа бермейінше, ауру тудырмайды». Көбінесе дене салмағының артуы тамақты артық тұтынудан, сондай-ақ дененің бір немесе бірнеше мүшелерінің әлсіздігінен болады. Хадисте былай делінген: «Әрбір аурудың бастауы – суық тию. Сондықтан қалаған кезде жеп, қалаған кезде тамақтан тыйыл».

27) Аз табыс, төмен жалақы мен тұрмыс жағдайының нашарлығы туралы шағымдар жиі кездеседі

Шағым айту әдеті зиянды. Үнемі қанағаттанбаушылықты білдіру теріс ойлаудың көзіне айналады. Үнемі шағымданып кез келген адам өзін жақсы ойлардан айырады. Мұндай көзқарас барлық қиыншылықтардың негізі болып табылады. Бұл өмірде де өзіміз сияқты басқалары да кемелсіз жаратылған. Бізді үнемі ауыртпалықтар мен қиыншылықтар қоршап, бір-бірімізге шағымданатынымыз сөзсіз. Біз басқаларға болмашы ренішке орын бермеуіміз керек. Біздің санамызда кем дегенде бір рет пайда болған мұндай ойлар біздің санамызға қонады, содан кейін біз оларға бірте-бірте құмар боламыз. Соның салдарынан олардың тамыры тереңдеп кеткені сонша, олардан құтылу мүмкін болмай қа-

лады. Құран Кәрімде: «Сендерге ұнамсыз болған кез келген бақытсыздық – Аллаға мойынсұнбаудың салдары. Аллаһ сені кешірген күнәларыңыз үшін немесе дүниеде жазалаған күнәларыңыз үшін ақыретте жазалаудан жоғары. Демек, Ол әділетсіздіктен пәк әрі мейірімі зор (42:30). Мұсылман мықты денеге, жақсы мінезге, дұрыс ойға жетуге ұмтылуы керек. Мінез – адам жанының басты өлшем құндылығы. Мінез жақсы болған кезде, мейірімді болу және адамдарға жақсы қарау өте оңай болады. Алайда, қиындықтар туындаған кезде, реніш, көңілсіздік, ашулану және шағымдануға деген ұмтылыс пайда болады. Мінезі күшті, иманы күшті адам бұл сынақтарға төтеп бере алады. Мұсылманның күшті тұлғасының қалыптасуында ой қуатының маңызы зор. Бірінші күш – физикалық. Екіншісі – жақсы мінез-құлыққа негіз болатын рухани тәртіп. Үшінші күш – ойдың күші. Яғни дене, рухани, ойдың күші. Кейде біз өз ойларымыздың маңыздылығын, тіпті олардың күші туралы ұмытып кетеміз. Ислам діні тек дін емес, сонымен бірге өмір сүру салты мен дұрыс ойлау, моральдық ережелер жүйесі болғандықтан, мұсылман үшін парызын өтеумен қатар ойының адалдығы мен әділдігін ұмытпауы өте маңызды. Бәрі Алла Тағаланың қолында. Алайда, иманымыз сынақ пен қиыншылық кезінде шайқалуы мүмкін. Дәл осындай уақытта мүміндердің деңгейі мен дәрежесінің Алла Тағаланың алдында жоғарылайтынын және мұндай қиындықтар Алланың мүмінге деген сүйіспеншілігінің белгісі болуы мүмкін екенін еске түсіруіміз керек.

Бұл сенімімізді нығайтуға және сақтауға көмектеседі.

28) Арабтардың жерлері шөлден жасыл баққа айналып, өзендері жанданады

Арабия шөлдерін жемісті баққа айналдыру. Арабияның тақыр шөлін құнарлы оазистерге айналдыру. «Араб жері қайтадан өзендер ағатын жайылымға айналмайынша, қиямет сағаты болмайды» (Муслим). Бұл құбылыс «Ресей» телеарнасында таңғы телебағдарламада көрсетілген елі. Онда Сахара шөлін шөп басып бара жатқаны айтылады. Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.) араб жерінде бақшалар қайтадан құлпырып кетпейінше, қиямет күні келмейтінін айтқан. Яғни, қиямет күнінің кішігірім белгілерінің бірі – Арабстанның бау-бақша мен дариялар еліне айналуы болмақ.

29) Бала анасына бағынбаушылық танытып, әйеліне бағынады, ал достары әкесінен гөрі жақынырақ болады.

Алла Тағала Құран Кәрімде айтқандай, ер адамға әйел жарату – Алла Тағаланың белгілерінің бірі, өйткені ер адам әйелінен тыныштық, махаббат, мейірім табады. Исламға қатысты ең өзекті, қызығушылық тудыратын және қызу талқыланатын тақырыптардың бірі – Исламдағы әйел:

Исламда әйел күйеуіне қандай міндеттер атқаруы керек, күйеуінің міндеттері қандай, отбасының дәстүрлері қандай? Және Исламдағы неке, мұсылмандық неке қандай болуы керек? Отбасы Аллаһ Тағаланың дінімен үйлесімді өмір сүруі үшін шариғат талаптарына сәйкес келуі керек. Мұ-

сылмандар арасындағы некенің ерекше белгілерінің бастауы ислам тарихы мен мұсылман мәдениетінен терең жатыр: неке институты мен мұсылмандардың интимдік өміріне қатысты талаптар бірден қалыптаспаған, бірақ Аллаһ Тағаланың мұсылмандарға парыз етіп, өсиет еткеніне қатаң сәйкес келеді. Отбасы не үшін қажет? Ислам мұсылман отбасы институты үшін үш маңызды функцияны белгілейді: ер адам да, әйел де некеде қауіпсіздік пен тыныштық табады, ал некеге тұрмаған кәмелетке толған адам исламда ұясыз құсқа теңеледі, өйткені некесіз адам зиянды әсерден ешбір жағдайда қорғалмайды, некедегі ерлі-зайыптылардың екеуі де адамның негізгі қажеттіліктері болып табылатын нәпсі қалауларын қанағаттандырады, ал некенің көмегімен адам өмірінің интимдік саласы иман талаптары шеңберінде, сондай-ақ оларға зиянсыз өтеді. Адамның физикалық денсаулығы мен адамгершілік қасиеті артады және ең тәттісі өмірге сәби келеді. Неке – мұсылмандардың жаңа ұрпақтарының дүниеге келуінің қайнар көзі, олар үшін берік мұсылман отбасы жағдайында дұрыс, имандылық және діни тәрбие қамтамасыз етіледі. Мұсылмандық некедегі ерлі-зайыптылардың екеуінің де бір-біріне қатысты белгілі құқықтары мен міндеттері бар, олар отбасылық татулық пен осы және Мәңгілік әлемде бақыт табу үшін оларды сақтауы керек. Исламдағы әйелдің күйеуі алдындағы міндеттері. Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.): «Әйел бес уақыт намазын оқып, Рамазан айында ораза ұстаса, пәктігін сақтап, күйеуіне бағын-

са, оған: «Жәннатқа қалаған есігінен кір!» – деп айтылады. (Ибн Хиббан). Исламдағы әйелдің басты парызы – күйеуінің разылығын алуға тырысу. Әйелі күйеуіне мойынсұнып өмір сүретіндей етіп тәрбиелеу – ерлі-зайыптылардың құқығы. Қыз тұрмысқа шыққан сәттен бастап күйеуі оның отбасына айналады, өзі және балалары, отбасында болып жатқан барлық нәрсе олардың үйінің босағасынан шықпауы керек, сондықтан мұсылман әйелінің ата-анасына шағымы қабылданбайды. Күйеуінің оған қатысты әрекеттері шариғат белгілеген ережелерден шықпаса. Хадистердің бірінде Алла Елшісінің (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Екі адамның намазы төбелерінен әрең көтеріледі – бұл қашқан құл және мойынсұнбаған әйел» деген сөзі келтірілген (Хаким, Табарани). Исламдағы әйел – күйеуіне адал. Мұсылман әйелінің ең маңызды қасиеттерінің бірі – адалдығы. Бұл әйелдің күйеуі мен Аллаһ Тағаланың разылығы үшін бойында тәрбиелеуі тиіс басты қасиеті. Пайғамбарымыз Мұхаммедке мұсылман үшін ең жақсы әйел болу үшін Исламдағы солих әйел қандай болуы керек деген сұрақ қойылды. Және ол былай деп жауап берді: оған қараған күйеуінің көзін қуантады; оған бір нәрсені бұйырған кезде оның еркіне бағынады; қарсы ештеңе айтпайды, дауласпайды, тіпті күйеуі оның мүлкін қалай жұмсайтынын немесе ондағы бір нәрсені ұнатпаса да. Шариғат талаптарын негізге ала отырып, Исламдағы әйелдің қандай болуы керектігі туралы негізгі ережелерді анықтай аламыз.

Мұсылман әйелдің міндеті – егер бұл нифас (босанғаннан кейінгі қан кету) немесе хайд (етеккір) сияқты шарифатта айтылған жағдайлардың бірі болмаса, күйеуінің қажеттіліктерін кез келген уақытта қанағаттандыруға дайын болуы және оның бас тартуға құқығы жоқ. Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.) әйелі күйеуінің қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін «пештің басында болса да» оған келуі керек деген. Ал басқа бір хадисінде Мұхаммед Пайғамбар күйеуі әйелін төсекке шақырғанда бас тартқан әйелді «періштелер таңға дейін лағынет айтады» дейді. Егер әйел күйеуінен бас тартса, онда бұл үшін жақсы себептер болуы керек: ауру, етеккір, босанғаннан кейінгі қан кету. Егер әйел нәпіл ораза ұстауға шешім қабылдаса, ол үшін күйеуінің рұқсатын алуы керек, өйткені оның әйелі ораза ұстаған кезде оның жақындық қажеттіліктерін қанағаттандыру құқығына қол сұғуы мүмкін. Бұл туралы Бұхари жинағында жеткен Пайғамбарымыздың хадисінде де айтылады: «Әйел күйеуінің рұқсатынсыз оның қасында қосымша ораза ұстай алмайды». Әйел күйеуінің рұқсатынсыз үйден шықпауы керек. Бұл туралы Мұхаммед пайғамбардың хадисінде, сондай-ақ мұсылман әйелдің күйеуі тыйым салған әйелдермен сөйлесе алмайтындығы айтылған. Бірақ күйеуі де әйеліне себепсіз тыйым салмауы керек. Атап айтқанда, егер әйел туыстарына бару, мешітке немесе қауіп-қатер мен харам жоқ басқа жерге бару үшін үйден шықпақ болса, онда ол мұны істей алады. Егер әйел үйден қайырлылық жасау, зекет беру немесе басқа да

осыған ұқсас істер үшін кететін болса, онда ол үйден шыға алады. Мұсылманның әйелі бағынбаған жағдайларды Ислам айыптайды. Исламдағы әйел күйеуінің бере алатынынан артық сұрамауы керек, бұған шүкіршілік етуі керек және күйеуіне өз наразылығын ашық айтпауы керек, басқа күйеулерге үлгі болмау керек, өйткені ол осылайша күйеуін Ислам заңдарына қайшы келетін арам жолмен ақша табуға итермелейді: рұқсат етілген жолмен адал жолмен тапқан ақша ғана Алланың разылығын тудырады. Исламда әйел күйеуінің кемшіліктеріне шыдап, сөзінде немесе іс-әрекетінде оның маңыздылығын төмендетпеуі керек. Мұсылман әйел күйеуіне жамандық жасаған болса, одан кешірім сұрауы керек. Әйел жанжалдан кейін бірінші болып күйеуіне жақындау арқылы өзі сауап табады. Әйелдің міндеттеріне үй шаруасы кіреді: кір жуу, жинау, тамақ әзірлеу, егер күйеуі әйелі үшін қосымша шығындарды өз мойнына алса. Үй толығымен күйеуінде қалады. Шарифат күйеуі көргісі келмейтін қонақтарды, әсіресе еркектерді үйге кіргізбеуді бұйырады. Исламдағы солих әйел күйеуінің алдында сәнін киіп, өзін және денсаулығын күтуі керек; Құдайдан қорқатын әйел үйден тыс жерде сән-салтанат жасамауы керек, күйеуінің үйінен тыс жерде иіс сеуіп кетпеуі керек. Әйел бөтен еркектерден өте сақ болуы, әуреттерін (дененің жабылуы қажет жерлерін) жасыруы, олардың көз алдында қарауын болдырмауы, аса қажет болмаса, бейтаныс адамдармен сөйлесуі және әйелдің ашық түрде сөйлесуіне болмайды. Үйден тыс жерде

шешінуге болмайды, оған тыйым салынады. Мұны растайтын оқиға Әбу Дауд жеткізген хадистердің бірінде келтірілген. Шамдық әйелдер Айшаға келгенде, олардың қайдан келгенін біліп, өз елдерінде әйелдер моншаға барады деп ойлап, Алла Елшісінің (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын). «Кімде-кім киімін сыртынан шешіп тастаса. Күйеуінің үйі Алла мен оның арасындағы пердені жыртады!» (Ибн Мажа). Құран Кәрімнің «Нұр» сүресінде әйелдер туралы: «Мүміндерге айт: көздерін төмен түсіріп, жыныс мүшелерін сақтасын және әшекей бұйымдарын өздерінен көрінетін нәрселерден басқа көрсетпесін. Кеуделеріндегі саңылауларға жамылғыларын тастай берсін, әшекей бұйымдарын күйеулеріне көрсетпесін...». Әйел күйеуінің сырын ашпауы керек, кемшілігін ешкімге айтпауы керек. Бұл ерлі-зайыптылардың интимдік өмірінің құпияларына да қатысты. Бұл тіпті мұсылман жинағына енген Мұхаммед пайғамбардың хадисінде де айтылған. Алла Елшісі (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) қиямет күні әйелімен оңаша қалып, сырын айтатын адам Алланың алдында ең төмен болатынын айтты. Бұл әйелдерге де қатысты. Исламдағы әйел өзін бала тәрбиесіне арнап, оларға сабырмен қарап, дін негіздерін үйрету үшін барын салуы керек. Күйеуінің басқа некеден туған балаларына да өз баласындай қарауы керек. Мүмін аналар Исламдағы әйелдерге үлгі болуы керек. Некеге тұрған мұсылман әйел үшін Исламда ер адамның отбасына қамқорлық жасау жауапкершілігінің ауыртпалығын көтеретінін, әй-

елі мен оның әл-ауқаты, оның ішінде балалары мен ата-анасы үшін материалдық жауапкершілікті өз мойнына алатынын түсіну бірінші кезекте болуы керек. Сондықтан әйел күйеуін әр нәрседе түсінуге тырысып, егер оның әрекеті шарифат ережелеріне қайшы келмесе, оның жағында болуы керек.

Хадистердің бірінде Муаздың Шамадан оралғаннан кейін Алла Елшісінің (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) алдында жерге тағзым еткені айтылады. Пайғамбарымыз Мұхаммед: «Уа, Муаз, бұл не?» – деп сұрады. Ол былай деп жауап берді: Шамға келгеннен кейін мен оның тұрғындарының өздерінің ақсүйектері мен рубасыларының алдында жерге тағзым етіп отырғанын көрдім және сіздің алдыңызда солай істеймін деп ойладым. Алла Елшісі: «Мұны істеме. Расында, егер мен басқа біреуге сәжде етуді бұйырсам, әйелге күйеуінің алдында сәжде етуді бұйырар едім» (Ибн Мажа). Екінші әйелдің де Исламда бірінші әйел сияқты құқығы бар. Исламда бірінші әйелге екінші әйелге тәкаппарлық көрсетуге тыйым салынған. Исламда әйелдер арасындағы қарым-қатынас өзара түсіністік пен өзара көмекке құрылуы керек. Ешқайсысы отбасылық міндеттерін орындаудан бас тартпауы керек.

Әйелдің күйеуінің алдындағы міндеті мен жауапкершілігіне қатысты да, керісінше де Ислам ережелерін өте айқын белгілеген. Күйеуге әйеліне ең жақсы және әділ күйеу болу үшін онымен қалай әрекет ету керектігі туралы нақты нұсқаулар бар.

Мұсылман әйелімен немесе жұбайымен қарым-қатына-
-ытақ-мырақта Пайғамбар Мұхаммедтің (#) әйелдерімен
насынан үлгі алуы керек. Пайғамбардың #отбасы және неке
қатынастары туралы хадистері де оған жол көрсетуші бо-
луы керек. Әйеліңіздің сыртқы келбеті сұлу ма, қарапай-
ым ма, мінезі күрделі немесе қарапайым болғанына қара-
мастан, мейіріммен қарауыңыз керек – бұл мұсылман күй-
еуінің басты парызы және мұсылман отбасының басты ере-
жесі. Мұсылман ерлі-зайыптылардың қарым-қатынасының
негізі – теңдік. Шарифат тұрғысынан әйелдің не істей ала-
тынын күйеуі тыймауы керек. Қандай да бір себептермен
келіспеушілік болса да, ер адам шыдамды болуы керек. Ер
адам әйелінің ерекшеліктерін білу үшін оның мінезін жақ-
сырақ зерттеуге тырысуы керек, ал егер отбасында жанжал
туындаса, оны өшіре алады. Ер адам әйеліне деген сүйіспен-
шілік, шыдамдылық, құрмет танытуы керек, бірақ оның қы-
ңырлығына, жаман мінез-құлқына немесе өз еркіне ермеуі
керек, өйткені күйеуінің отбасында беделі әрқашан жоғары
болуы керек. Күйеу әйеліне сараң болмауы керек, ол оны
мүмкіндігінше материалдық жағынан қамтамасыз етуі ке-
рек, бірақ шамадан тыс ысырапшылдық пен шектен шығуға
жол берілмеуі керек, өйткені бұл әйелде азғындықты туды-
руы мүмкін. Күйеуінің әйелі алдындағы ең маңызды міндет-
терінің бірі – әйеліне діни білім беру және оның Ислам ере-
желерін сақтауын қадағалау. Күйеу өзінің сүйікті әйелі мен
басқа әйелдеріне, тіпті олардың арасында махаббат болма-

са да, оларға назар аудармау және жақсы қарым-қатынас жа-
сау арқылы оларға нұқсан келтірместен, сондай-ақ төмен-
де көрсетілген барлық негізгі құқықтарды сақтай отырып,
әділетті болуы керек. Мұсылман жанұясындағы әйелі мен
күйеуі туралы Мұхаммед пайғамбардың хадистері күйеуінің
сабырлық пен даналықты көрсетуі, әйелінің кемшіліктеріне
шыдамдылық танытуы және оны мүмкіндігінше жақынырақ
білуге ұмтылуы, және оның бойындағы ізгі қасиеттерді жақ-
сы көріңіз. Жүкті әйелге ерекше көңіл бөлу керек, өйткені
жүкті әйел Исламда жоғары мәртебеге ие.

Исламдағы бұрынғы әйелге қатысты айтатын болсақ, мұ-
сылман ажырасқаннан кейін оның сырын, кемшіліктерін,
жеке мәліметтерін айтпай, оған мейірімділік танытуы керек.

Мұсылмандық некенің негізінде махаббат жатыр. Ша-
риғат сүйіспеншілікті құптайды және тек Ислам құптамай-
тын нәрселерге тыйым салады: некеден тыс жыныстық қа-
тынас. Шарифат ерлі-зайыптыларға белгілі бір жақын қа-
рым-қатынастарды сақтауды бұйырады. Мұсылмандарға тек
неке аясында немесе кәнизакпен жыныстық қатынасқа тү-
суге рұқсат етілген. Шарифат еркек пен әйел арасындағы
жыныстық қатынастың барлық басқа жағдайларын зина
деп анықтайды. Ислам әйелдердің етеккір кезінде жыны-
стық қатынасқа түсуге, анальді жыныстық қатынасқа және
босанғаннан кейінгі қан кету, ауру немесе ораза ұстау кезін-
де жыныстық қатынасқа тыйым салады. Бір топ теологтар
ауызша жыныстық қатынастың бұл түріне тыйым салады.

Тыйым салынған секс түрлеріне мастурбация, топтық секс, хайуандық, анальды секс және лесбияндық қарым-қатынас жатады. Бұл пікірді ислам теологтарының басым көпшілігі ұстанады.

Зорлау және гомосексуализм сияқты сексуалдық әрекеттер өліммен жазаланады. Әйелімен жыныстық қатынас кезінде күйеуі ұрықтандыруды болдырмау үшін мүшеқапты қолдана алады немесе жыныстық қатынасты үзуі мүмкін, бірақ жүктілік ананың өміріне қауіп төндіретін жағдайларды қоспағанда, исламда түсік жасауға тыйым салынады. Ерлі-зайыптылардың алғашқы неке түніне қатысты да шарифат ережелері бар. Ер адам неке түнінде әйелін емдеп, қамқорлық жасауы керек. Асма бинт Язид әс-Сақаннан жеткен хадисте алғашқы неке түні туралы айтылады. Асма Айшаны Мұхаммед пайғамбарға киіндірді. Пайғамбарымыз Мұхаммед кіріп Айша анамыздың қасына отырғанда жас жұбайларға сүт сыйға тартылды. Ол одан ішіп, сосын Айшаға берді, бірақ ол тым ұялшақ болды. Біз: «Алла Елшісінің қолынан бас тартпа, мынаны ал», – дедік. Әйел сыпайы түрде оны алып, ішті, сосын ол: «Достарыңа айт», – деді. (Ахмад). Ерлі-зайыптылар бірге намаз оқуы керек. Алғашқы неке түнінен кейін ер адам әйелімен, егер бұрын пәк болған болса, жеті түн болуы керек. Ал егер әйелі үйленген болса, күйеуі бірінші неке түнінен кейін әйелімен үш түн бірге болуы керек. Күйеуі кем дегенде төрт айда бір рет әйелімен жыныстық қатынасқа түсуге міндетті. Егер оның бірне-

ше әйелі болса, оларға бірдей көңіл бөлу керек. Ислам әйелдің өз міндеттерімен бірге күйеуімен бірдей құқықтары бар екенін айтады. «Әйелдер мен ерлердің құқықтары тең». Күйеуі әйелінің өз құқықтарын сақтауын қамтамасыз етуге міндетті. Қаржылық құқықтар. Оларға мыналар жатады: күйеуінің әйеліне өзінің құрметін білдіру және оны толық қауіпсіздікпен қамтамасыз етуге дайындығын білдіру үшін некеде тұрғанда беруге міндетті махр немесе сыйлық; күйеуінің барлық некедегі материалдық қолдауы: әйелге некеде жетекші рөл беріледі, ал күйеуі әйелін киіммен, баспанамен және тамақпен қамтамасыз етуге, сондай-ақ отбасылық шаруашылыққа байланысты барлық шығындарды көтеруге міндетті. Қаржылық емес құқықтар. Оларға мыналар жатады: ер адам әйеліне мейірімді, құрметті болуы керек және отбасында тиранға айналмауы керек; Ер адам өзінің барлық әйелдеріне бірдей көңіл бөлуі және құрметтеуге тиіс, олардың ешқайсысының құқықтарына немесе мүмкіндіктеріне қол сұғуға құқығы жоқ; Ер адамның әйелге физикалық немесе моральдық зиян келтіруге құқығы жоқ. Мұсылман мен мұсылман емес әйел арасында ника жасалуы мүмкін, яғни мұсылмандар кітап иелерінен (яһудилер немесе христиандар) болса, мұсылман емес әйелге үйлене алады. Бұл туралы Құран Кәрімнің «Тамақ» сүресінде (5-аятында) айтылады: «Бұрынғы кітап берілгендерден пәк әйелдерді әйелдікке алуға рұқсат етілді». Бірақ қазіргі ислам әлемінде мұндай некеге сақтықпен қарайды, өйткені күмән тудыратын бірқа-

тар себептер бар. Басқа діндегі әйелді жақсы көретін мұсылман мұсылман әйелдердің некеге тұру мүмкіндігін шектейді, өйткені олар мұсылман емес, тіпті ол кітап иелері болса да үйлене алмайды. Сондықтан дінтанушы ғалымдарды мұсылман әйелі жарын қалай іздейді деген сұрақ қатты мазалайды. Кітап иелерінен мұсылман емес әйел мұсылманға үйленгенде, балаларын Ислам негіздері бойынша тәрбиелеуі керек. Мұсылман әйелінің бұл үшін қажетті білімі болса, мұсылман емес әйел мұсылман әйелдің ана сүтімен сіңіргенінің бәрін үйренуі керек. Демек, исламдағы конфессияаралық неке үшін олардың қосылуына шарифат рұқсат беруі үшін бірқатар шарттар орындалуы керек: әйел үйлену тойынан кейін исламды қабылдайтынына немесе оның нұсқауы бойынша бала тәрбиелейтініне уәде беруі керек.

Ислам жеке мүддеге емес, бауырмалдық пен Алла разылығы үшін сүйіспеншілікке негізделген достықты жоғары бағалайды. Хадистердің бірінде Мұхаммед пайғамбар (с.ғ.с.) Алла разылығы үшін достықты «иман байламдарының ең сенімдісі» деп атаған. Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.): «Ең кемел иман – жақсы мінезді, достарын жақсы көретін және достары жақсы көретін мүміндердің арасында. Ал достарын сүймейтін, достары сүймейтін адамда жақсылық жоқ». Мұсылман – нағыз дос, жақсы тілекші. Өзіне қалағанын досына да тілейді, қажет болған кезде оны өзінен артық көреді, өйткені Құранда былай делінген: «Олар өздері мұқтаж болса да, оларды өзінен артық көреді» (59:9).

Мұсылман досына өзіне пайда әкелетін нәрседе ғана көмектеседі, жаман істер мен қателіктерден сақтандырады. Алла Тағала былай деді: «Тақуалықта және Алладан қорқуда бір-біріңе көмектесіңдер, бірақ күнә мен әділетсіздікте бір-біріңе көмектеспендер» (5:2). Аллаһ Тағала: «Қиямет күні тақуалардан басқа достар бір-біріне дұшпан болады» (43:67). Алла Тағала бұл аятта бұл дүниеде дос болып, бірін-бірі сүйіп, бірге болғандардың о дүниеде өзгеретінін (керісінше жек көре бастайды) және дұшпанға айналатынын (дұшпан болатынын) хабарлаған. Себебі, қиямет күні оларға келетін сұмдық шыныменен сұмдық. Бірақ бұл Құдайдан қорқатын достарға әсер етпейді, өйткені Қиямет күні олардың жақын қарым-қатынастары үзілмейді, олар дос болып қала береді. Олар бір-бірінен пайда көреді. Бұлар – Алланың разылығын орындау үшін бір-біріне көмектесетін адамдар. Олардың арамдығы жоқ, алдамайды, сатқындық жасамайды, бір-бірін қателіктерге, жаман істерге апармайды, бір-бірін күнәға мәжбүрлемейді. Оларды Аллаһқа деген сүйіспеншілік біріктіреді, олардың арасында Аллаһ разылығы үшін шынайы бауырмалдық махаббат бар. Бұл шынайы достық, діндарлар арасындағы шынайы қарым-қатынас. Әбу Йәля мен Абду ибн

Хумайд Ибн Аббастан, Аллаһ оларды рақымына алсын, Пайғамбар Мұхаммедтің (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) хадисін жеткізген, олар Пайғамбарға жүгінген кезде: «Уа, Алланың Елшісі, кіммен жақсырақ сөйлесеміз?»,

Яғни, кіммен көбірек уақыт өткізу керек? Кіммен дос болу керек? Сонда Пайғамбарымыз (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) былай деп жауап берді: «Аллаға иман келтіру, Алладан қорқу, сөздерінді, діни білімдерінді толықтыратындар, сондай-ақ іс-әрекеттері сені еске салатындармен сендерге Аллаһқа иман келтіруді, Алладан қорқуды еске салатындармен». Осындай адамдардың арасынан достар ізде! Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.): «Адам достарынан үлгі алады, сондықтан әркім өзінің кіммен дос болғанына қарасын», – деген.

Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.) мүміндер арасындағы шынайы достық туралы айта келіп: «Мүміндер бір-біріне деген мейірім, сүйіспеншілік, жанашырлықта бір дене тәрізді: оның бір мүшесі ауруға шалдыққан кезде оның бүкіл денесі жауап береді. бұл ұйқысыздық пен қызбамен бірге жүреді» (әл-Бұхари, Муслим). Алла бізді жаман достардан сақтасын! Алла Тағала бір-бірімізге таза, риясыз қарым-қатынасты нәсіп етсін! Аумин! Алла Елшісінің (с.ғ.с.) хадисінде: «Адам өзінің досының дінін ұстанады, сондықтан әркім дос болған адамына көңіл бөлсін», – делінген. Тағы бір хадисінде Алла Елшісі (с.ғ.с.): «Жақсы дос миск (мускус) сатушы сияқты, миск сатып алмасаң да, жақсы иістен аулақ бола алмайсың. Ал жаман дос – ұста сияқты. Күйемен ластанбасаңыз да, түтіннен құтыла алмайсыз». Алла Тағала Құранда: «Сол күні зұлымдар оның қолын тістеп: «Егер мен Пайғамбардың жолымен жүрсем!», – дейді. Әттең! Мен

анау-мынаны дос ретінде қабылдамасам екен! Зікір (Құран) маған жеткеннен кейін мені одан қайтарған да сол еді». Расында, шайтан адамды тірексіз қалдырады» (25:27-29). Тағы бір хадисте: «Намаз оқып, ораза ұстаса да, Алланың разылығы үшін қарым-қатынас орнатқандардан басқа ешкім шынайы иманды білмейді» делінген. Ибн Әбу Имран: «Бір күні Әбу Заррға келіп, оны мешітте жалғыз таптым. Мен одан: «Неге жалғызсың?» деп сұрадым. Ол былай деп жауап берді: «Жаман серіктестіктен жалғыздық жақсы, ал жақсы серіктестік жалғыздықтан жақсы!». Пайғамбарымыздың (с.ғ.с.) сахабасы былай деген: «Екеуімен ғана дос болындар: оның арқасында дүниелік істерінде пайда көретін адаммен және оның арқасында мәңгілік істерінде пайда көретін адаммен дос болындар. Дүниеде және басқалармен бизнесте болу (ақша үшін пайдалану) үлкен ақымақтық!» Құранда: «Әй, иман келтіргендер! Өз-өзінді күт. Егер тура жолды ұстансаңдар, адасушыдан сендерге зиян болмайды» (5:105). Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.): «Мүминдер бір-біріне қатысты жеке бөліктері бір-біріне тірек болатын құрылыс іспетті», – деп, кейін қолдарының саусақтарын түйістірді. Сондай-ақ Алла Елшісі (с.ғ.с.): «Жандар жауынгерлер сияқты. Егер ортақ нәрсе тапса, бірігеді, ал ортақ нәрсе таппаса, тарайды». Бұдан шығатыны, бастапқыда жамандық немесе жақсылық қасиеті бар жандар өздері сияқты басқаларға тартылады, сондықтан әділ адамдар әділдермен, ал зұлымдар зұлымдармен байланыста болады. Алла Тағала құлына жақ-

сылық қаласа, оларға салихтарды нәсіп етіп, залымдардан сақтайды.

Үшеуі жәннатқа кірмейді: ата-анасына бағынбаған, араққұмар және берген нәрсесін сөккен». «Әке үшін бала тәрбиесі күнделікті қомақты зекет беруден де маңызды әрі құндырақ». «Кімде-кім екі қыз тәрбиелеп, оны игі және сабырлықпен тәрбиелесе, ол үшін тозақ азабынан қорған болады». «Ата-анасына ашумен қараған адам оларға бағынбайды». «Ата-анаға жасалған жақсылықтардың ішіндегі ең жақсысы – сүйікті адамдарымен қарым-қатынаста болу». «Адамның ата-анасына жаман сөздер айтуы ең ауыр күнәлардың бірі». Сахабалар: «Уа, Алланың Елшісі, ата-анасын жамандайтындар бар ма?» – деп сұрады. Ол былай деп жауап берді: «Бар; бір адам екінші біреудің ата-анасын сөгіп, жамандаса, ал ол адам өз кезегінде осының ата-анасын сөгіп, жамандайды». «Кімде-кім әр жұма күні ата-анасының қабірін немесе олардың біреуінің қабірін зиярат етсе, Алла Тағала оның күнәларын жуып, ата-анасын құрметтеп, мойынсұнғандардың қатарына қосады». «Қыздар – мейірімді, берекелі жаратылыс. Бір қызы бар адамға Алла Тағала оны тозақ отынан тосқауыл қылады. Кімнің екі қызы болса, соның арқасында жәннатқа кіреді. Кімде-кім өзі асырап, бағып-қаққан қызындай үш қызы немесе одан кейінгі қарындасы болса, зекет жауапкершілігінен құтылады».

«Ұлына қуана қарасаң – саған бата, қызына қуана қарасаң – сауап деп жазылады. Қыздарыңыздан бастаңыздар, өйткені

Алла Тағала оларға жұмсақ, өте жұмсақ». «Қыз бала дүниеге келгенде, Алла Тағала періштелерді жібереді де, олар: «Осы үйдің тұрғындары, сендерге тыныштық болсын!» – деп сәлем береді. Сонда періштелер жаңа туған қызды қанаттарымен жауып, басынан сипап: «Ол қандай әлсіз, дәрменсіз, денеден шыққан. Әкесі оны тәрбиелесе, қиямет күніне дейін оған Алланың жәрдемі болады».

30) Уақыт қысқарып, бір жыл ай, бір ай апта, бір апта күн, ал күннің қысқалығы жалындаған жапырақтай болады. Ештеңеде береке қалмайды...

Адам өмірде бос уақытына жиі алданады, сол үшін қиямет күні сұраққа тартылады. Ибн Аббас (Алла оған разы болсын) Пайғамбардың (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) былай дегенін жеткізген: «Адамдар көп алданатын екі игілік – денсаулық пен бос уақыт». (Бұхари, 6049)

Сондай-ақ Әбу Барза әл Асламиден жеткен хадисте Алла Елшісінің (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) былай дегені жеткізіледі: «Қиямет күні құлдың өмірі мен оның қалай болғаны сұралмайынша, оның аяғы қозғалмайды. Оны, білім және соларға сәйкес қалай әрекет еткені, мал-мүлік, оны қайда тапқаны және не үшін жұмсағаны туралы және дене туралы, оны не үшін пайдаланғаны туралы сұралады». (Тирмизи, 2417) Әрқайсымыз мезгіл-мезгіл босқа кеткен уақытымызға өкінеміз. Біздің интимдік уақыт бізді жалқау және өнімсіз ететін мағынасыз нәрселерге босқа кететінін түсінеміз. Бірақ, өкінішке орай, біз уақытты «өл-

тірудің» ұзақ мерзімді перспективада бұл дүниеде де, о дүниеде де салдарын әрқашан түсіне бермейміз. Уақытқа деген көзқарасыңызды қалай қайта қарауға болады, уақытты бағалауды қалай үйренуге болады? Әр тыныс алған сайын біздің уақытымыз жоғалып, өмірімізді қысқартады. Бір рет уақыт өткізіп алған соң, сол уақытта қайта өмір сүруге мүмкіндігіміз жоқ. Уақыт – Алла Тағаланың шексіз нығметі, оны не өз пайдамызға жұмсаймыз, не оны босқа ысырап ету арқылы өзімізге жүк қыламыз, ол үшін Алланың алдында жауапты боламыз. Адамның ең құнды байлығы – оған берілген уақыт, яғни оның өмірі. Алланың оған қанша уақыт бөлгенін ешкім білмейді, бірақ өмірдің өзі Алланың бізге берген ең жақсы сыйы және ең үлкен сынағы. «Уа, Адам баласы, сен өз күндеріңсің. Ал күн өткенде, сендердің бір бөлігің кетеді» (Хасан әл-Басри). Хасан Басри бірде: «Мен өз уақытын сенің дирхамдарың мен динарларыңнан артық бағалайтын адамдарды таптым», – деген. «Бес нәрсе болмай тұрып, бес нәрсеңнің қадірін біл: қартаймай тұрып жастық шағыңды, аурудан бұрын денсаулығыңды, кедейліктен бұрын байлығыңды, жұмыс істемей тұрып бос уақытыңды, өлмей тұрып өміріңді пайдалан!». Жалқаулық – Аллаһтың адамды жақсы көрмейтіндігінің белгісі ме? Бірде бір ғұлама Алланың адамды жақсы көрмейтіндігінің бір белгісі – оның уақытын босқа өткізуі дейді. Осылайша Аллаһ оны ең үлкен пайдадан айырады. Салих мұсылмандар бір күнді пайдалы істермен айналыспай өткізсе, мұны өз уақытын құрметтемеу деп санаған. Со-

лардың бірі: «Менің жақсылығым көбеймеген күнімнен артық өкінбеймін», – депті. Жаттанды Хадис: «Көптеген адамдар екі нығметтен құр қалды: **денсаулық** пен **бос уақыт**» (әл-Бұхари). Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.) мүміндерді уақыттарын босқа өткізбеуге, уақыттың игілігінен құр қалмауға шақырған: «Адамдар әрбір буыны үшін күн шыққан сайын садақа беруі керек. Екі адамға әділ үкім берсең зекет, мінген малымен көмектессең, атқа отырсаң немесе жүк артсаң, бұл садақа, жағымды сөз – садақа, намазға бара жатқанда әр басқан қадамың садақа болады. Жол қоқысынан тазалау да садақа болып табылады».

Жан саяхаты

Өлгеннен кейін жанға не болады? Ал туылғанға дейін? Жан неше даму сатысынан тұрады? Көптеген адамдар бұл сұрақтарды бастапқы нүктеден соңғы сапарға дейін қанша уақытқа созылатынын түсіну үшін қоятын шығар. Ислам ғұламаларының бұл мәселеде өз пікірлері бар... Құранға сәйкес, ол барлық өткен және болашақ оқиғалар, соның ішінде дүниеге келетіндердің есімдері жазылған барлық қасиетті жазбалардың бастапқы қайнар көзі болып табылады. Алла Тағала жандарды денелерге жабыстырмас бұрын жаратқан, бұл шарифатпен бекітілген. Алла Тағала олардың денелері (нәпсі) жаратылмай тұрып-ақ олардың барлығын жинап, олардан: «Мен сендердің Раббыларың емеспін бе?» – деп сұрағанда, бұл рух (Нұрдан жаралған) – Алла Тағалаға жауап береді (**бірінші кезең**). Барлық Жандар: «Иә, Сен біздің Раббымызсың», – деп жауап берді. **Екінші кезең** Жатырдағы өмір. Ана құрсағында дамыған ұрықтың денесіне жан жіберіліп, ұрық тірі болады. Ұрық балық жатырдың ішіндегі амниотикалық сұйықтықта тұрады, дәл балық сияқты. Ауа жұтпайды. Ол ананың плацентасы арқылы қанмен қоректенеді. **Үшінші кезең** – бұл дүниедегі өмір. 36 мен 40 апта аралығында (жүктілік) нәресте дүниеге келеді. Бала бірінші тынысын алып, жылайды. Жаңа туған нәресте күнәдан пәк, мұсылман отбасында немесе мұсылман емес

отбасында өседі, дамиды, үйренеді, тәрбиеленеді. Нәрестедегі жан Тәнге қосылып Нәпсіге айналғаннан кейін Аллаһты және оның жаратушысы әрі Раббысы Аллаһ екенін, көкте берген уәдесін (шартын) ұмытқан. Дегенмен, діндер, қасиетті жазбалар, шақырулар, белгілер Рухтың берген келісімінің – Құдайдың бірлігі мен құдіреттілігіне ескерту ретінде қызмет етеді. Адам өмір бойы өзінің болашақтағы бақыты үшін, қазіргі кездегі табысы үшін күресуі керек. Оған бұл істе кей адамдарға, адамдар мен жындар ішінен шыққан шайтан кедергі жасап, адамды тура жолдан адастырады. Толық құдіреттілігіне қарамастан, Алла Тағала адамға таңдау еркін, жақсылық пен жамандықты, ақиқат пен жалғандықты берді. Адамның бұл өмірдегі әрбір ісі жазылады. Ол дамудың табиғи кезеңдерінен өтеді, дағдарыстардан өтеді, мақсатқа жетуге ұмтылады және сенім мен түсінікке ие болады: Құдай туралы, басқа адамдар жайлы. Қоғамдағы және үйдегі қарым-қатынас негіздерін үйренеді. Оның қалай өмір сүргеніне, не нәрсеге сеніп, не істегеніне байланысты оның болашақ тағдыры анықталады. Сондықтан үшіншісі – адам үшін өте маңызды сынақ алаңы. Барлығымызға ұнамайтын **Төртінші кезең – Өлім**. Құранда: «Әрбір жан өлімнің дәмін татады. Біз сендерді сынау үшін жақсылық пен жамандық беріп сынаймыз, ал сендер Өзімізге қайтарыласыңдар» (21:35) Жан денеден шыққаннан кейін Рухқа айналады. Алла оны «әлами барзах» деген жерде сақтайды. Алладан басқаның бәрі жойылатын Қиямет келгенге дей-

ін жақсылардың жаны жайдарлы жерде, жамандардың жаны жаман жерде сақталады. Одан кейін Қиямет күні келеді, барлығымыз қайта тірілеміз. **Бесінші кезең – қайта тірілу.** Мұсылмандар реинкарнацияға сенбейді және адам жаны бұл дүниеге Ақырзаман орнағанша қайтып келмейді. Бірақ олар Қиямет күніне – барлық жандар қабірлерінен қайтатын күнге сенеді. Мойынсұнған жандар жәннатқа мәңгілікке барады. Зұлымдар мен кәпірлер жаза үшін тозаққа түседі. Бұл дүниеде Жаратушы Алладан басқа жалған тәңірлерге табынатындар, Аллаһты елемейтін, қабылдамайтын немесе сенуден бас тартқандар о дүниеде (мәңгілік) тозаққа түседі. Бұл күн адам құпиясын ашатын күн болады, ештеңе жасырын болмайды. Бұл өмірде адамдардың бір-бірінің алдындағы міндеттерін орындай алмағандықтан жиған қарыздарын есеп беретін және өтейтін күн болмақ. **Алтыншы кезең – Жәннат пен Тозақ.** Бүлікшілер мен зұлымдар тозаққа кіреді. Олар күйіп-жанып, шөлдеп, істеген істеріне өкініп, азап пен үмітсіздікте қалады. Олардың денелері жаңарып, азабы Алла Тағала белгілегенше ұзақ болады. Әл-Бухари (3260) және Муслим (617) Әбу Һурайрадан (р.а.) жеткен хадисте Пайғамбар (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Тозақ Раббысына шағымданып: «Раббым, мен өзімді жеп жатырмын», – деді. Содан кейін оған екі дем шығаруға рұқсат етілді: біреуі қыста, екіншісі жазда. Бұл ең қатты ыстықты және ең қатты суықты сезінетін күндерде болады ». Осы өмірде Ыстық пен суыққа төзімділігіңіз

қалай? Мойынсұнғыш, мейірбан жандар жәннат мекеніне кіріп, барлық қалаулары орындалады. Онда өзендер ағады, жас серіктер, әдемі сарайлар. Олар уайым-қайғыдан, ауыртпалықтан арылып, көзі көрмеген, құлағы естімеген, елестете алмайтын көп нәрсені сонда көреді...» Қартаймайды, ауырмайды, ыңғайсыздық көрмейді. Және олар сонда мәңгі қалады. Көріп отырғаныңыздай, қазіргі өмір – жанның алты сатысының бірі ғана. Бірақ дәл осы кезең алдағы мәңгілік болашақты анықтайды. Жаратушының разылығы мен жәннатқа жетелейтін жолға Алла Тағала нәсіп етсін. **Жетінші кезең – Тозақтың жойылуы.** Мұсылмандар тозақты Алла кешірмегендердің арасынан кәпірлер мен күнәһарлар болатын жер деп түсінеді. Мұсылмандар тозақ туралы ақпарат көздерін Құраннан және Мұхаммед пайғамбардың сөздерінен алады. Тозақта күзетшілер бар – 19 қатал періште, ал тозақтың басты күзетшісі құдіретті періште Мәлик. Пайғамбарымыздың сөзінен шығатындай, тозақ пен жәннат бұрыннан жаратылған, бірақ адамдар оған қияметтен кейін ғана кіреді. Тозақта жердегі оттан бірнеше есе азапты от азабы, қайнаған су мен іріңнен жасалған сусындар, сондай-ақ тозақтық зәккум ағашының жемістері күтіп тұр. Кәпірлердің тозақта қалуы мәңгілік, алайда мұсылмандар сенген нәрселердің бәріне сеніп, күнәларын өтемейінше, ал күнәһар мұсылмандардың тозақ азабы мәңгілік емес және уақыт өткен соң тоқтайды. Тозақ отынан құтылып, жәннатқа да кіреді. Құранның қасиетті мәтіндерінде тозаққа қатысты көптеген

сілтемелер бар, мысалы: «Олардың қалауы оттан шығу болады, бірақ олар одан ешқашан шықпайды, олар үшін **мәңгілік** азап бар» «Расында, Кімде-кім иман келтірмей, арамдық жасаса, Алла тағаланың мейіріміне бөленіп, оларды тозақ жолынан басқа жолға салмайды, олар **мәңгі** қалады». «Мен оны жер асты әлеміне жіберемін. Жер асты әлемінің не екенін қайдан білесіз? Ол ештеңені аямайды және артында ештеңе қалдырмайды, адамды өртеп жібереді. Оның үстінде он тоғыз (күзетшілер) бар». (Құран 74:26:30) «Олар: «Ей, Мәлик! Раббың бізді құртсын!», – дейді: «Сен қаласың!», Біз сендерге ақиқатты бердік, бірақ сендердің көбің ақиқатты жек көресіңдер». «Иман келтірмегендер үшін қайнаған сусын және иман келтірмегендері үшін азап бар». **МӘНГІЛІК** деген сөзге келетін болсақ, бұл Алланың мәжбүрлікпен жазған сөзі. Аллаһ **МӘНГІЛІК ЕМЕС, УАҚЫТША** десе күллі Ислам дінінің мән-мағынасы болмас еді. Мәңгілік тозақ бұл жерде ұзақ уақытты білдіреді, бірақ қаншалықты ұзақ, Алла артық білуші. Расында Тозақ күнәнің ең тиімді, нәтижелі емі. Құранның көптеген аяттарында жәннат пен тозақтың мәңгілігі туралы мәселе көтерілген. Мүміндердің мәңгілік рахатта болатынын, ал күнәһарлардың мәңгілік азапта болатыны Исламды жындылықпен қабылдаудан. Ғылыммен (рационалды) қабылдайтын болсақ, мына аятқа мән берейікші «Олар оларда мәңгі қалады және өздері үшін өзгерісті қаламайды» («Үңгір» сүресі, 108-аят). Бұл жерде бір сырдың жасырылғаны анық. Атақты мистик

Ибн Араби «Фусус әл-Хикам» кітабында күнәһарлардың тозаққа түскеннен кейін табиғаты өзгеретінін, оның отқа айналатынын, содан кейін олар отта болудан ләззат алатынын және олар үшін азап тәтті болатынын жазған. Бұл ретте жәһимтік тариқаттың негізін қалаушы атақты бидғатшы Жәһм ибн Сафуанның жәннат пен тозақтың шектілігі туралы айтқаны белгілі. Атақты имамдар арасында жәннаттың мәңгілігін мойындап, тозақ бір күні жойылады деп сенгендер де болды.

Кейбіреулер бұл пікірді Ибн Таймияға жатқызады. Сонымен қатар Ибн әл-Қайим өзінің «Хади әл-арвах» және «Шифа әл-алил» трактаттарында тозақ жойылады деген пікірге басымдық береді. Рас, оның тағы екі еңбегінде – «Әл-Уабил ас-саиб» және «Тариқ әл-хижратайн» – керісінше, тозақ мәңгі болады деп айтылған. Айта кету керек, Ибн әл-Қайим бұл мәселені мұқият зерттеп, сахабалар мен тәбистерден келген бірнеше асарларды жинаған, олардан тозақтың шектілігі туралы қорытынды жасауға болады. Бұл аңыздар оны өмірінің кейбір кезеңдерінде бірдей көзқараста болуға, содан кейін көзқарасын өзгертуге итермеледі. Атап айтқанда, Ибн әл-Қайим «Хади әл-арвах» кітабында Ибн Масуд, Әбу Һурайра және Ибн Амрдың күнәкарлар көптеген ғасырлар бойы сонда болғаннан кейін тозақта ешкім қалмайтын күннің келетіні туралы әңгімелерінен мысал келтіреді. Сондай-ақ Ибн әл-Қайим Омар ибн әл-Хаттабтың мына сөздерін келтіреді: "...Ғасырлар бойы отта қалады, бір күні олар сон-

да да шығады.” Ибн әл-Қайим бұған Құранда қайта-қайта айтылғандай, Алланың барлық нәрсені қамтитын мейірімінің тозақ үшін жаратылғандарға да әсер ететінін жазады. Мейірімді Раббы оларды шексіз азапқа қалдырмайды және бұл оның ойынша Құранның үш аятында көрсетілген. Біріншісі – Алла Тағаланың: «Олар сонда **ұзақ ғасырлар** қалады» («Хабар» сүресі, 78-аят, 23-аят). Тозақтың шектілігі туралы пікірге негізделген екінші аят «Мал» сүресінде. Қиямет күні кәпірлердің: «Раббымыз, біріміз бірімізді пайдаландық, ал сен бізге белгілеген уақытымызға жеттік», – дейді. Олар істеген істерін мойындап, тек Аллаға ғана құлшылық етіп қоймай, Оған мойынсұнбағандарына өкінеді. Бірақ жауап ретінде олар естиді: «От сенің тұрағың болады. Алла **қаласа**, сонда мәңгі қаласыңдар» («Мал» сүресі, 6-аят, 128-аят). Һуд сүресінің үзіндісі. Онда былай делінеді: «Бейшара отта қалады, олар күрсініп, ыңылдап тұрады. Раббың қаламағаны болмаса, олар **аспан мен жер бар болғанша** сонда мәңгі қалады. Расында Раббың **қалағанын** істейді» (11 Һуд сүресі, 106-107 аяттар). Көптеген ғасырлардан кейін Аллаһ олардың азабын жоя алады, өйткені Оның мейірімі Оның ашуын басып, барлық нәрсеге таралады. Бұл арада имамдардың басым көпшілігі – бұл ақидаға қатысты көптеген трактаттарда көрініс тапты – жәннаттың ләззаттары тоқтамайтыны сияқты, жәннат пен тозақ ешқашан жойылмайды және кәпірлердің жазасы тоқтамайды деп сенді. Әрі Аллаһ жақсырақ біледі. Дәлелсіз, бірақ логикалық тұрғыдан Ең соңғылар

болып Тозақ жойылатын болса – Абу Ләххәб, Дәджәл және ең соңғы Ібіліс шығуы керек. Осымен Тозақ өз-өзін жоюуы. Жұмақта мәңгілік өмір жалғасады. Әрі қарай бірдеңе деуге менің басым жетпей барады...

Шектен шығу

Ақырғы Сот, Сот күні – Ибраһимдік діндердің эсхатологиясында – Алла тағаланың әділдер мен күнәкарларды анықтау және бұрынғылардың сауабы мен соңғыларының жазасын анықтау үшін адамдарға жасайтын соңғы үкімі.

Мұсылманның Алла Тағаланың қасиетті кітабы Құранда және Пайғамбарымыз Мұхаммедтің Сүннетінде белгіленген шектен шығуы Ислам діні бойынша күнә болып табылады. Алла Тағала өз пайғамбарлары арқылы адамдарға денсаулығына зиян келтіретін, олардың айналасындағы адамдармен қарым-қатынасын бұзатын, мұсылманның Алла Тағалаға деген сенімін шайқалтатын нәрселерді көрсеткен. Қасиетті Құран және Мұхаммед пайғамбардың сүннетінде мұсылманның кесіп өтуге болмайтын шекарасы анық көрсетілген, өйткені ол оны кесіп өтсе, күнә жасайды. Мұсылман күнә жасау арқылы өзіне де, өзгеге де қазіргі заманда ғана емес, болашақ өмірінде, өлгеннен кейінгі өмірінде де зиянын тигізеді. Жер өмірінде жасалған күнәлар адамды тозақтың жеті шеңберінің біріне жетелейді, оның қаншасын істегеніне және қаншалықты ауыр екеніне байланысты. Исламда күнәлар үлкен немесе ауыр және кіші болып екіге бөлінеді.

Кішкентай күнәлары үшін кешірім алатын адам істеген ісіне өкініп, қайта жасамайды, қайта жасаса ол ауру, жанын емдету керек. Жан-жақты психиатр, психотерапевт, психо-

логтың көмегі артық болмайды. Бірақ ең жақсы емші – Алла және оның тағдыры.

Исламдағы ең үлкен күнәлар: Исламдағы күнәнің бұл түрі ең ауыр, оны жасағаны үшін адам жазалануы яғни емделуі керек. Исламда дәрежесі жағынан ең үлкен күнә – пұтқа табыну, көпқұдайшылық (ширк), ол өлім күнәсі, үлкен және пұттарға табынған адамда құтылу жоқ. Тозақта ауыр және қорқынышты азапқа ұшырайды; Жазықсыз әйелге жала жабу және зина жасады деп айыптау да Исламда үлкен күнә болып табылады; Исламдағы ең үлкен күнә – мүмінді өлтіру. Кез келген адамды өлтіруге Аллаһ Тағала тыйым салған, бірақ бір Жаратушыға сенген мұсылманды өлтіру – Исламдағы ең ауыр күнә және оның жазасы аяусыз болады; Сиқыршының Исламнан шығуына немесе адамға қандай да бір зиян келтіруіне себеп болатын бақсылық; Өсімқорлық – пайызбен ақша беру немесе пайызбен өмір сүру; Мұсылманның соғыс алаңын тастап кетуі мұсылманның оның қасиетті жерлерін таптап, дінінің масқаралануына жол беруімен пара-пар; Жетім баланың мүлкіне қол сұғу; Исламда күнәлардың кешірілуіне және өтелуіне үміт ұзу – үлкен күнә, өйткені бұл мүміндердің қамқоршысы болған, адамды ана құрсағында өсірген және сақтаған Алла Тағалаға деген шарасыз сенімсіздікті көрсетеді. Жалған куәлік; Зинақорлық; Гомосексуализм; Шошқа етін, сондай-ақ өлексені және жеуге харам (тыйым салынған) өнімдерді жеу, мұсылманға тек халал (рұқсат етілген) жеуге және ішуге рұқсат етіледі; Алкоголь-

ді сусындарды ішу.

Қасиетті Қағбада және Меккеде күнә жасалса, Исламда күнәнің ауырлығының кез келген дәрежесі артады, өйткені бұл аумақ Аллаһ Тағаланың қасиетті ғибадат орны болып табылады. Сондай-ақ Исламдағы ең үлкен күнәлар: Рамазанда себеп болмаса, оразаны өткізіп жіберу; күнә жасауды ұйымдастыру – бұл әрекет түріне жезөкшелер үйін ұйымдастыру, сутенерлік жатады; егер адам зекет беруге міндеттілер санатына кірсе, зекет беруден бас тарту; сатып алу – сату мәмілелеріндегі жосықсыз қатынастар, алдау; ата-анасымен немесе туыстарымен қарым-қатынасты бұзу; дәлелді себеп болмаса, бес уақыт парыз намазын қалдыру. Адам бойындағы жаман адамгершілік қасиет: тәкаппарлық, иманға сыймайды, күнәға жатады. Басқа адамдарға, тіпті жануарларға да қиянат жасағаны үшін адам тозаққа түсуі мүмкін, бұл Мұхаммед пайғамбардың хадисінде айтылғандай, мысықты аштан өлтірген әйел тозақ отымен жазаланады. Исламдағы күнәлар тек осы тізіммен шектелмейді: Аллаһ Тағала өз пайғамбарлары арқылы мұсылмандарға ескерткендей, Ислам діні бойынша тыйым салынған және қалаусыз әрекеттердің толық тізімі бар. Мұсылман Алла Тағаланың періштелерінің өзін қорғап, жын-шайтаннан қорғап, Алланың мейірімінен, кешірімінен айырылып қалмауын қаласа, осы ескертулердің бәріне мұқият болуы керек.

Исламдағы кіші күнәлар: Ауыр күнәлардан азырақ күнәлар кіші деп аталады, олардың саны жеткілікті. Кішкен-

тай күнәларды көп жасаған адам ақырында үлкен күнәға баруы мүмкін, сондықтан мүмін мұсылманның кішігірім күнәлардан сақтануы өте маңызды. Олар адамды Алланың разылығы мен мейірімінен алыстатады, ал олардың кейбірін жасағаны үшін жауапкершілікке тартылып, адамдардың бұзылған құқықтарын (ғайбат, жаман мінез, т.б.) өтеуі керек. Исламдағы кіші күнәлар: әдепсіз көрініс; көршілерге жаман қатынас; адамдарға қызғаныш пен жек көрушілік; тамақ үшін алтын немесе күміс ыдыстарды пайдалану; егер оның жұмысының шарттары мен төлем мөлшері онымен келісілмеген болса, қызметкерді жұмысқа қабылдау; қабірлердің үстіне отыру; үшіншісінің қатысуымен екі адамның сыбырласуы, екі адамның үшінші сұхбаттасушыға түсініксіз тілде сөйлесуі; Кіші немесе үлкен дәретті Қағбаға қарай, жол бойындағы жерлерде, жеуге жарамды жеміс-жидек өсетін ағаштардың түбінде, өрмекшілердің ұяларында, сондай-ақ ағып жатқан суда, жайылымдық жерлерде отыру немесе шаптыру; боқтық сөз және жала жабу, сізді сөзбен қорлау немесе өсектеу, сондай-ақ достық байланыстардың үзілуіне әкелетін барлық нәрсе. Бұл тізімге Исламдағы барлық кіші күнәлар кірмейді – ол тізім әлдеқайда кең және ұзағырақ, ал Құран Кәрімді зерттейтін мұсылмандар Исламдағы барлық кіші және үлкен күнәларды біледі. Сондай-ақ, мұндай білімді алу үшін Пайғамбарымыз Мұхаммедтің сүннетінен алған білімін алған ғұлама дін ғалымдарының хадистері мен кітаптарын оқу керек. Мұсылман Исламдағы кез келген

күнә оның жанын қорлайтынын және Алла Тағаланың мейірімінен алыстататынын есте ұстауы керек. Ислам дініндегі мұсылман үшін күнәлар удан да қауіпті, өйткені у адамның жердегі өмірін ғана өлтіреді, ал күнә адамды мәңгілік өмірден, тақуалардың игіліктерінен айыруы мүмкін.

Құдайтану

Алла тағаланың көптеген есімдері бар, олардың әрқайсысының өзіндік мағынасы мен қасиеттері бар. Исламда Алланың 99 есімі бар, олар «әсмаул-хусна» (ұлық есімдер) деп аталады. Бұл есімдердің әрқайсысы Хақ Тағаланың белгілі бір қасиеттерімен және сипаттарымен байланысты. Алланың әр түрлі есімдері біздің өмірімізге пайда мен көмек әкелуі мүмкін. Алланың есімдерімен байланысты моральдық-этикалық қасиеттермен қатар, әр терминнің әртүрлі аурулар мен психологиялық жағдайларды емдеуде өзіндік мәні бар. Бірақ Аллаһтың 99 есімін білу маңыздылығымен қатар, әрбір терминмен байланысты осы маңызды қасиеттерді түсіну де маңызды. Алла Тағаланың әрбір есімі рухани өмірімізге көмектесе алатын Құдіретті және Оның мейірімін түсінуге жол ашады. Сондай-ақ, әрбір есімнің қасиеттерін білу біздің өмірдегі қиындықтар мен проблемаларды түсінуге көмектеседі. Исламда Алланың 99 есімі Алланың жалпы есімдері болып табылады, олардың әрқайсысының өзіндік ерекше мағынасы бар. Бұл атаулардың кейбіреулері **мейірім**, басқалары **әділет**, үшіншілері **билік** дегенді білдіреді. Алланың есімдерін мұсылмандар намазда да, күнделікті өмірде де әртүрлі жағдайларда қолданады. Алланың есімдерін қолдануға негізделген көптеген амалдар мен әдістер бар. Ислам дәстүрінде Құдайдың есімдерімен емдеу және рухани ағар-

ту үшін қолдануды қамтитын көптеген эзотерикалық емдеу әдістері бар. Бұл әдістер мұсылмандарға Алланың есімдері көмегімен рухани және физикалық мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Ар-Рахман – қолдаушы, жанашыр, Ар-Рахим – мейірімді, Ас-Салям – бейбітшілік пен қауіпсіздіктің көрінісі, Эл-Мутаккабир – Ең жоғары, Алланың есімдері Исламда өте маңызды және әртүрлі жағдайларда, соның ішінде дұғада, емделуде және рухани ағартуда қолданылады. Алла Тағала бұл есімдерді мұсылмандарға кез келген жағдайда Оған жүгініп, қажетті көмек алуы үшін берді. Эл-Ғани – «Бай», «Шексіз бай» деген мағынаны білдіретін Алланың есімдерінің бірі. Бұл есімнің қасиеттері барлық жаратылыстардан толық тәуелсіздік пен адамның қажеттіліктерін толық қанағаттандыруды қамтиды. Бұл есім Құдайдың барлық байлық пен гүлденудің қайнар көзі екенін және біз барлық қажеттіліктеріміз үшін Оған сүйенуіміз керектігін еске салады. Ар-Рахман – Алланың есімі, ол «Мейірімді», «Сүйікті» дегенді білдіреді. Бұл есім Аллаһтың жаратылыстарына деген шексіз мейірімін сипаттайды. Біз Алладан мейірім сұрауымыз керек және Оның үлгісіне еліктеп, Ол бізге қалай мейірімділік танытса, басқаларға да мейірімділік танытуымыз керек. Эл-Уәкил – «Қорғаушы» деген мағынаны білдіретін Алланың есімі. Бұл есім Құдайдың бізге қамқорлық жасайтынын және мүдделерімізді қорғайтынын еске салады. Біз барлық істеріміз бен іс-әрекеттерімізде Алладан қорғау және көмек сұрап жүгінуіміз керек.

Алланың есімдері Оны және Оның қасиеттерін тереңірек түсінуге көмектеседі. Есімдер – Оның бізге көрсеткен жақсылығының, жомарттығы мен мейірімінің белгісі. Біз бұл есімдерді дұғада, намазда және Құдаймен қарым-қатынаста пайдалана аламыз. Алланың 99 есімі – мұсылмандар үшін ең маңызды білімдердің бірі. Әрбір есімнің өзіне ғана тән құдіреті бар және олардың әрқайсысы Аллаһтың белгілі бір қасиетін білдіреді.

Бұл есімдерді білу бізге Құдайға жақындауға, Оның қасиеттерін түсінуге көмектеседі. Тізімде ұсынылған атаулардың көпшілігінде қалаған нәрсеге қол жеткізуге, зұлымдықтан қорғауға, жанды тыныштандыруға және тіпті емдеу үшін қолдануға мүмкіндік беретін емдік қасиеттер бар. Алланың есімдерін күнделікті өмірде де қолдануға болады. Күнделікті өмірімізде Алланың есімдерін әртүрлі қолданамыз. Осы жолдардың кейбірі: Дұғалар мен дұғалардағы есімдерді қайталау әрбір есімнің құдіретін сезінуге және дұғаларыңызда осы қасиеттерді пайдалануға көмектеседі. Бізді жамандықтан қорғау үшін атауларды қолдану – мысалы, Алланың «Әл-Хафиз» (Қамқоршы) есімі, егер ұйықтар алдында айтсақ, бізді жамандықтан қорғауға көмектеседі. Мақсатқа жету үшін есімдерді қолдану – Алланың «Әл-Барр» (Жақсы) есімі басқаларға қайырымдылық пен мейірімділікке байланысты мақсаттарға жетуге көмектеседі. Емдеуде есімдерді қолдану – мысалы, «Әш-Шафи» (Емші) есімін дұғада қайталайтын болсақ, физикалық және психикалық ауруларды ем-

деуге көмектеседі. Сонымен қатар, біз Алланың есімдерін Аллаға, оның қасиеттері мен хикметіне деген иманымыз бен түсінігімізді нығайту үшін пайдалана аламыз.

Ендеше, Алланың 99 есмін біліп, күнделікті өмірде қолдану Аллаға жақындауымызға, рухани және физикалық сауықтыруымызға және өмірдегі мақсаттарға жетуімізге көмектеседі. Алланың 99 есімінің әрқайсысының өзіндік ерекше мағынасы бар және жоғары құдіреттің әртүрлі қасиеттерін бейнелейді. Мысалы, «Әр-Рахман» (Қамқор) Алланың шексіз мейірімі мен оның жаратылыстарына деген сүйіспеншілігін, ал «Әл-Кафи» (Барлығын Білуші) – Алланың барлық нәрсені түсінуі мен барлығын қамтитындығын білдіреді. Алланың 99 есімінің әрқайсысының өзіне тән ғажайып қасиеттері бар және әртүрлі ауруларды емдеуге және өмірдегі қиындықтарды жеңуге болады. Мысалы, егер адам бір нәрседен айыққысы келсе, онда ол «Шәфи» (Емші) есмін қайталап, Алладан ем сұрай алады.

Сондай-ақ, Алланың 99 есімінің әрқайсысы адамның қорғаныс қасиеттерін арттырып, қорғай алады. Мысалы, әл-Мухаймин (Қорғаушы) есмін қайталау қауіпсіздікті сақтауға және жамандықтан қорғауға көмектеседі. Алланың кейбір есімдерін түрлі аурулар мен кедергілерді емдеу үшін қолдануға болады. Мысалы, жаман ауруларды емдеу үшін «Әр-Рафи'и» (Жақсы істердің сауабын беруші) және «Әт-Таууаб» (Тәубе етушілерді қайта қабылдаушы) есімдерінің тіркесімін қайталауға болады.

Қорқыныш пен үрейден арылу үшін әл-Мухаймин (Қорғаушы) немесе Әс-Сәләм

(Бейбітшілік) есімдерін қайталауға болады. Әл-Кафи (Бәрін Білуші) және Ар-Раззақ (Болшылық беруші) есімдері материалдық көмек пен материалдық әл-ауқатқа жетуге көмектеседі. Дұғада Аллаға бет бұрған кезде құрмет көрсету үшін 99 есімнің кез келгенін қолдануға болады. Мысалы, күнәлардың кешірілуін сұрағанда «Мен әл-Ғаффармын» (мағынасы – кешірушімін), «Мен әт-Тәуабпын» (мағынасы – тазарушымын), «Мен әш-Шәкурмын» (мағынасы – шүкірмін) деп айтуға болады. Егер сіз ауырып жатсаңыз, ауырсынуды азайту немесе азапты жеңілдету үшін мына атауларды қолдануға болады. Мысалы, «Мен Әш-Шафимін» (мағынасы: емшімін), «Мен Ар-Рахиммін» (мағынасы: мейірімдімін). Бұл атауларды айту сізді сабырлы және жеңіл сезінуге көмектеседі. Күнделікті өмірде есімдерді қолдану сенімімізді нығайтуға көмектеседі және өмірімізде Алланың бар екенін еске салады. Мысалы, «Мен әл-Әлиймін» (мағынасы – жоғары көтерілдім), «Мен әл-Мухитпін» (мағынасы – айналадамын), «Мен әл-Хафизмін» (мағынасы – қамқоршымын) деу иманды күшейтеді және теріс ойлар мен әрекеттерден қорғайды. Ең дұрыс Мен... деп басталатын Аффирмациялар осылар. Намаз кезінде атауларды пайдалану терең тыныштыққа, жан тыныштығына қол жеткізуге көмектеседі. Алланың 99 есімінің кез келгенін оның мағынасына назар аударып отырып, баяу дем алып және

дем шығару арқылы қайталауға болады. Мұндай жаттығу сана деңгейін көтеруге және жанның Алламен байланысын нығайтуға көмектеседі. Саусақтардың арасындағы түйіндерде атауларды қолдану. Көптеген мұсылмандар күні бойы Алланың белгілі бір есімдерін айту үшін моншақтарына түйіндер қолданады. Бұл түйіндер дұғаға көңіл бөлуге және біздің өмірімізде Алланың болуын есте сақтауға көмектеседі. Ол сондай-ақ күнделікті өмірде жанның Аллаһпен байланысын нығайтуға көмектеседі. Алланың 99 есімін қолдану мұсылманның өміріне көптеген пайда әкеледі – қорлық пен азаптан сақтап күнделікті өмірде Алламен сенім мен байланысты нығайтады. Әрбір есімнің мағынасы мен мақсатын есте сақтау сізге Құдайдың болмысын тереңірек түсінуге көмектеседі, ал есімдерді дұрыс қолдану айналаңыздағы әлемді жана, ризашылық көзқараспен бақылауды үйренуге көмектеседі.

Алланың болмысы

Біз Аллаһ Тағала туралы айтқанда, Оның болмысының екі қырын айтамыз: Оның болмысы (зат) және сипаттары (сифат). Алла Тағаланың болмысын Одан басқа ешкім білмейді. Ол шексіз және өлшеусіз ұлы, ал барлық жаратылыстар мен олардың мүмкіндіктері шектеулі және Онымен салыстырғанда кемелсіз. Біз Оның мәнін түсіне алмаймыз және әрбір әрекет басынан бастап сәтсіздікке ұшырайды. Ал-

ла Тағала өзі туралы былай дейді: «Ол (бұл дүниеде) көзбен көрінбейді, бірақ Ол бәрін көреді. Ол әр нәрсенің нәтижесін біледі, әр нәрсені біледі». (Әнғам сүресі, 103-аят). Сол сияқты хадистердің бірінде Алла Елшісі (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) былай дейді: «Жаратылғандар туралы ой жүгіртіңіз және Жаратушы туралы ой жүгіртпеңіз. Алайда, парыз арқылы белгілі илаһи болмыстың кейбір қасиеттері бар. Біз оларды ретімен қараймыз. **Құдайдың болмысы алтау.** Иләһи болмыстың сипаттары тек Аллаһ Тағалаға тән және Оған қатысты парыз. Демек, бұл қасиет басқа ешбір болмыста бола алмайды және Оның жетіспеуі мүмкін емес. **Бар болу (Вуджуд)** – Алдыңғы мақаладан біз Алланың бар екендігі басқа барлық нәрселердің бар болуы арқылы міндетті түрде белгілі екенін түсіндік. Басқаша айтқанда, жаратылыстар бар болғандықтан, Жаратушы да бар болуы керек. Демек, Ол міндетті түрде бар (уажиб әл-вужуд). Бұл барлық кезендерге, орындарға және ықтимал ғаламдарға қатысты. Бұл атрибуттың қарама-қарсылығы жоқ болу еді, бұл логикалық тұрғыдан мүмкін емес, өйткені ол басқа ештеңе жоқ дегенді білдіреді. **Мәңгілік (қидам)** – Барлық жаратылыстардың бар болуы Аллаһ Тағалаға тәуелді екенін түсінгеннен кейін, Аллаһ Тағаланың әрқашан бар екенін де түсіну керек. Уақыт – Оның жаратуы. Осылайша, Оның бар болуы уақыттан «бұрын» болды. Бұл Оны шектемейді және Оған әсер етпейді. Егер ол бітетін болса, Оның міндетті болуы өзгеріссіз жалғасады. Бұл келесі атрибуттың алдында болады.

Шексіздік (Бака) – Бұл атрибут жоғарыдағы нүктелерге қатысты. Аллаһ Тағала жоқ уақыт жаратылғанға дейін де, жаратылғанда да, кейін де болуы мүмкін емес. **Жаратылыстардың ұқсастығы (Мухалафату лил-хауадис)** – Аллаһ Тағаладан басқаның бәрі Оған тәуелді болғандықтан жоқтан пайда болды. Алла Тағаладан басқа барлық нәрсенің кемшілігі бар. Қасиетті және Ұлы Алла Тағала кез келген кемшіліктен пәк. Осылайша, Ол ешнәрсеге ұқсамайды, сонымен қатар оны елестете алатын нәрсеге ұқсамайды. Басқаша айтқанда, сіз оны қалай елестетсеңіз де, ол ондай емес. **Өзін-өзі қамтамасыз ету (Қиям би нафсихи)** – Аллаһ Тағала өзінің бар болуы үшін жаратушыға, мекенге, уақытқа немесе басқа нәрсеге тәуелді емес. Бұл Оның *Өздігінен (Әс-Сомад)* бар екенін білдіреді. **Бірегейлік (Уахдания)** – Бұл жерде Алла Тағаланың болмысы мен сипаттарына қатысты үш түрлі мағына қажет. Ол екіншісіз бір, ұқсассыз бір, сонымен қатар бөлінбейтін бір.

Тәңірлік сипаттар

Аллаһ Тағаланың болмысы сияқты сипаттары да **мәңгілік** және **кәміл**. Аллаһ Тағала Өзін олармен бірге сипаттады және олар Жаратушымызбен қарым-қатынасты дамытудың маңызды жолы ретінде қызмет етеді. **Уақытша** және **кемелсіз** болғандықтан, шектеулі ақыл-ойымыз олардың толық мәнін түсіне алмайды, бірақ олар бізге Аллаһ Таға-

ламен қарым-қатынас жасауымызға мүмкіндік береді, біз оларды түсінген кезде біз **махаббат** пен **байланыс** табамыз. Затты сипаттаудың екі жолы бар: оның бойындағы белгілер (жағымды атрибуттар) және оның жоқ белгілері (теріс атрибуттар). Жасалған заттар шектеулі мағынада ұқсас атрибуттарға ие болуы мүмкін, яғни оларды Аллаһ Тағаланы сипаттау үшін қолданылатын терминдермен сипаттауға болады, бірақ оларға берілген мағына Аллаһқа тән нәрсемен салыстырғанда жеткіліксіз. Мысалы, адамды мейірімді (рахма) деп сипаттауға болады, бірақ бұл Аллаһ Тағаланың сипатынан күрт ерекшеленеді. Бұл ұғымды Аллаһ Тағала өзінің болмысы туралы ең айқын аятта былай деп баяндаған: «Оған ұқсайтын ешнәрсе жоқ». (Шура сүресі, 11-аят).

Ақырында, қанағат (ар-рида) және оның қарама-қайшысы, наразылық (әл-ғадаб) сияқты басқа сипаттарға қарағанда, оң сипаттардың қарама-қарсылығы Аллаһ үшін мүмкін емес. Әрі қарай, **сегіз атрибутын** қарастырамыз: **Өмір (Хаят)** – Ол тірі, оған қатысты өлім мүмкін емес. Алла Тағала Құран Кәрімде өзі туралы былай дейді: «Өлмейтін Тіріге сенім артыңдар, Оны ұлықтап, мадақтандар. Оның пенделерінің күнәларын білуі жеткілікті», – деді. (Фурқан сүресі, 58-аят). **Құдірет (Қудра)** – Ол шексіз құдірет иесі. Оның құдіретті күші Әлемнің ұлылығынан жасушаның қыр-сырына дейін көрінеді. Мұның қарама-қарсылығы – әлсіздік және бұл Ол үшін мүмкін емес. «Аллаһ барлық тірі жанды (бір тамшы) судан жаратты. Олардың (тірі жаратылыстар-

дың) ішінде қарнымен жорғалаушылар (жыландар сияқты), екі аяқпен жүретіндері (адам сияқты), төрт аяқпен жүретіндері (көп жануарлар сияқты) бар. Алла қалағанын жаратады. Расында, Алла әр нәрсеге қабілетті (Ол құдіретті). (Нұр сүресі, 45-аят).

Білім ('Илм) – Ол бәрін біледі – бар болған, бар, не болатынын және болмайтынын біледі. Ол бәрін ұсақ-түйекке дейін біледі. Жаратылыстар Оның шексіз және кемел Білімінің дәлелі. Білімнің қарама-қарсысы надандық [білместік] және Ол үшін барлық жағынан мүмкін емес. «Онда жасырын нәрсенің кілттері бар. Бұл туралы Ол ғана біледі. Ол құрлықтағы және теңіздегі (барлық тірі және жансыз жаратылыс туралы) бәрін біледі. Ол ағаштан түскен әрбір жапырақты біледі. Жердің қараңғылығындағы барлық дәндер, балғын және құрғақ нәрселер – мұның бәрі Ашық Кітапта (Ләуһ әл-Махфузда) (жазылған). (Әнғам сүресі, 59-аят).

Ерік (Ирада) – Ол мәңгілікке дейін не болғанын және не болатынын қалаған (ма кана уа ма якун). Оның қалағаны бар, қаламағаны жоқ. Оның қалауына қарсы тұра алатын ешкім жоқ және Оның бұйрығын кешіктіретін ешкім жоқ. Оның еркі абсолютті және оны ештеңе жасауға мәжбүрлеу мүмкін емес. Алла Тағала былай дейді: «Ол не қаласа, соны істейді». («Буруж» сүресі, 16-аят). Жоғарыда аталған төрт қасиетке мәтіндік дәлел Құран Кәрім мен хадисте келтірілген. Рационалды дәлел мынада: егер осы төрт атрибуттың кез келгені жоққа шығарылса, онда мүмкін болатын нәрсе болмас еді,

өйткені тәуелді нәрсенің өзі тәуелді болмай өмір сүруі мүмкін емес. Басқаша айтқанда, Құдіреттілік болмаса, әлсіздік болар еді. Әлсіз адам бір нәрсені жаратпайды. Еріксіз қандай жаратылыстың пайда болуын анықтау мүмкін емес еді.

Білімсіз мүмкін болатын нәрселер өмір сүре алмайды, өйткені бір нәрсені елестету үшін ол туралы білім қажет. Өмір болмаса, бұл қасиеттердің ешқайсысы да болмас еді. Басқаша айтқанда: Мүмкін болатын нәрселердің болуы Аллаһ Тағаланың тірі болуы керектігін дәлелдейді. Бұл оның жаратылыс туралы Білімге, оны анықтауға ерік-жігеріне және оны бар ету үшін күшке [қабілетке] ие болуы керек екенін дәлелдейді. **Есту (Сам')** – Ол ешбір мүшеге, дыбыс толқындарына, таралатын бөлшектерге және сол сияқтыларға сүйенбестен барлық дыбыстарды естиді. **Көру (Басар)** – Ол мүшелерге, жарық толқындарына және сол сияқтыларға сүйенбестен барлық түрлер мен түстерді көреді. «Расында, Алла – естуші, көруші». (Ғафир сүресі, 20-аят). **Сөйлеу (Кәләм)** – Оның естіп, көріп тұрғанындай, Оның сөзі ешбір мүшеге, дыбыс толқынына, әріпке, тәпсірге тәуелді емес. Дәл осы қасиет арқылы Ол дінге келуге әкеледі. Құран Кәрім Алла Тағаланың хабары болғандықтан да Оның кәләмі. «Мұса Біз белгілеген жерге (Синай тауына) келгенде, Раббысы онымен сөйлесті (адамдардың сөзіне ұқсамайтын сөзбен). (Ағраф сүресі, 143-аят).

Жаратылыс (Тәквин) – Бұл жоқтан бір нәрсені тудыру. Ол Өзінің қалауымен, білімімен және құдіретімен бар-

лық нәрсені жаратады. «Ол аспан мен жердің Жаратушысы. Ол шешім қабылдағанда: «Бол!» деу ғана қалады. Сосын болады». (Бақара сүресі, 117-аят). Бұл төрт сипаттың мәтіндік дәлелі Құран Кәрім мен Сүннетте бар. Ақылға қонымды дәлел: егер Аллаһ Тағала бұл қасиеттерге ие болмаса, онда оған қарама-қарсы қасиеттер: мылқаулық, керендік және соқырлық болуы керек еді. Бұлардың барлығы Аллаһ Тағала үшін мүмкін емес кемшіліктер, өйткені олардан құтылу немесе Оған көмектесу үшін басқа біреуге мұқтаж екенін білдіреді. *Мұқтаж болу Өз-өзін жоққа шығарады*, ал Өзін-өзі жоққа шығару Аллаһ Тағалаға қатысты мүмкін емес. Біріншіден, Алла Тағаланың сипаттарын түсіну – Оны тану жолы. Әрбір ғашық өзінің махаббат объектісі туралы бірдеңе білуге тырысады. Біз сүйген адам барлық жағынан кемелді болса, бұл тілек қаншалықты күшті? Екіншіден, атрибуттарды түсіну тұлғаны түзетуге әсер етеді. Адам өзінің сүйіктісінің кемелдіктерінен қолынан келгенше азын-аулақ нәрсеге бойлауға ұмтылады. Үшіншіден, болмыс пен сипат арқылы Аллаһты шақыру адамды Оған жақындатады. Алла Тағала «Ағраф» сүресінде Жаһаннам (тозақ) тұрғындарының ерекшеліктерін баяндап былай дейді: «Олардың жүректері түсінбейтін, көздері көрмейтін, құлақтары естімейтін. (Ойлаудың жеткіліксіздігі, сабақ алу ниетімен қарауды қаламау және ойлау кезінде тындағысы келмеу тұрғысынан) олар жануарлар сияқты – бірақ одан да жоғалған (өйткені олар мәңгілік пайда әкелетін нәрсені қалдырды және олар

үшін мәңгілік азапқа себеп болған нәрсеге бұрылды) Олар бейқам (өз пайдасынан бейхабар)». (Ағраф сүресі, 180-аят).
Адамзаттың дертіне шипа ретінде мүміндерге былай дейді: «Алланың көркем есімдері бар. Ендеше, Оған жүгініп, оларға жүгініңдер!» (Ағраф сүресі, 180-аят). Аллаһ Тағала өзін осы көркем есімдермен атаған. Аллаһ Тағаланың көркемдігі осындай – Оны Одан басқа ешкім сипаттай алмайды. Алла Елшісі (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) дұғасында: «Мен саған лайықты мақтауды айта алмаймын, сен өзінді мақтағандайсың». (Муслим және басқалар).

Алла Елшісі (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) әрі қарай Аллаһ Тағаланың 99 есімі бар екенін және оларды білген адам жәннатқа кіретінін түсіндірді (әл-Бухари және т.б.).

Жеті аспан

Жеті аспан дегеніміз Жанның Рухқа айналуы үшін құрылған рухани баспалдақтар. Бұл баспалдақтардан әрбір Жан көтерілуге міндетті. Құран мен хадистер жеті самаватаның бар екендігін жиі айтылады. Құранның кейбір өлеңдерінде сама'ват айтылады. «Жеті» санын қолданудың екі интерпретациясы бар. Бір көзқарас бойынша мұндағы «жеті» саны жай ғана «көп» дегенді білдіреді және сөзбе-сөз қабылданбайды. Бірақ басқа да көптеген пікір білдірушілер бұл санды сөзбе-сөз қолданады. Құран, мысалы, жай ғана «Аллаһ қатарынан жеті аспанды жаратты» (Құран 71:14(15)). Тағы бір өлеңмен былай делінген: «Аллаһ – Ол жеті аспанды және сонша жерді жаратты (Құран, 65:12). Мұхаммед пайғамбар саяхаттаған жеті көкті сипаттайды. Құранда жеті жер жаһаннам әлемімен байланысты. Осылайша, бірінші көкте (жерден) арабтардың аты аңызға айналған пайғамбар Исмаил тұрып жатыр. Оның астында періштелердің әскері, аспанды жындардан қорғайтындар. Екінші аспанда Пайғамбар Иса, Жебірейіл періште, үшіншісінде – Юсуфты, төртіншісінде – Идристы (Энох), бесіншісінде – Харунды (Ааронды) және алтыншы орында – Мұсаны (Моисейді) кездестірді. Жетінші аспанда Мұхаммед жұмағын көрсеткен Ибраһим пайғамбар (Авраам) бар. Одан әрі теңіз жатыр, оның үстінде Ең биік тақ орналасқан, Алланың тағы. Жаһаннамды он тоғыз пері-

ште күзетіп, «әрқайсысының үлкен қуаты бар». Жаһаннамның жеті қақпасы бар, олардың әрқайсысы белгілі бір деңгейге сәйкес келеді. Күнә өзінің ісімен егіз болады, «От кейбіреулерін тобыққа дейін, басқаларын тізесіне дейін, басқаларын беліне дейін, ал басқаларын мойнына дейін қамтитын болады». Оның үстіне, Пайғамбардың айтуы бойынша, «екіжүзділер Жаһаннамның ең төменгі қабатында жатады». Жәннат пен жаһаннамның арасында Эл-А'раф тосқауылы бар (кейбір Құран аудармашылары оны Библиядағы Чистилище деп атайды). Бұл жерде өмірден кейінгі тағдыры туралы әлі білмейтін адамдар болады.

Мұхаммед пайғамбар (оған бейбітшілік болсын) Аллаһ өзінің себепсіз мейірімі мен бізге деген сүйіспеншілігінен жеті аспан мен жердің бірдей санын құрғанын айтқан. Түпнұсқалық хадис: «Аллаһ – жеті аспанды және жеті жерді мейірімділікпен құрған... » (Сунан Ибн Маджах 4216). Хадисті мойындап, алғыс айтуымыз керектігін еске салады және оны өз игілігіміз үшін және Аллаһқа жақындыққа жету үшін пайдалануымыз керек. Аллаһтың жасампаздығымен, соның ішінде жеті аспан және жеті жермен танысу бізге сенімімізді нығайтып, оның даналығы мен сұлулығын тамашалауға көмектесе алады. Оның жасампаздығында Аллаһтың гравитациясын сезіне аламыз, ол бізге намаз бен алғыс айтуда оған жүгінуге көмектеседі. Ол, сондай-ақ, әлемді құрып, жеті аспан мен жеті жерді құрған Аллаһтың бізбен бірге екенін және барлық нәрсені бақылайтынын біле отырып,

өмірдің қиындықтары мен сынақтарын еңсеруге де көмектесе алады. «Көктегі және жердегі барлық нәрселер Алланы мадақтайды, Ол құдірет пен хикмет иесі». Бұл аят Аллаһтың көктер мен жердің Жаратушысы екенін және олардағы барлық жаратылыстардың Оны пәктейтініне нұсқайды. Қосымша растау «Талақ» сүресінде (65:12) келтірілген, онда былай делінген: «Аллаһ тағала жеті аспады және сонша жерді жаратты».

Бұл Алла Тағаланың жеті аспанды және сонша жерді жаратқанын растап, оның құдіреттілігі мен ұлылығын растайды. Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.) да өз хадистерінде бұл ілімді растаған. Әбу Умама әл-Бахилиден жеткен хадисте Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.):

«О Әбу Умама, Аллаһтың жеті аспан мен жеті жерді құрғанын естідіңіз бе?» – Иә, О пайғамбар, – деп жауап берді Әбу Умама.

– О Аллаһ, мен Сені жеті рет мақтаймын, – дейді Пайғамбар.

Бұл хадис Алла Тағала жеті көк пен сонша жерді де жаратты деген ілімді тағы да қуаттайды. Ол мүміндерді осы абсолютті жаратылыс үшін Алланы мадақтауға шақырады. Алла тағала жеті көк пен жеті жерді жаратқан деген сенім мұсылмандық сенімнің маңызды бөлігі болып табылады және адамға Алланың ұлылығы мен құдіретін еске салады.

ІШКІ ТЫНЫШТЫҚ

Ішкі Тыныштық = сыртқы бейбітшілік / ішкі бақыт x сыртқы соғыс / ішкі тәртіпсіздік

Ішкі тыныштық (немесе ақыл тыныштығы) деп стресстердің ықтимал болуына қарамастан психологиялық немесе рухани тыныштықтың жай-күйі. «Тыныштықта» болуды көптеген адамдар дені сау (гомеостаз) және күйзеліске немесе зұлымдыққа қарама-қарсы деп санайды. Ақыл-ой тыныштығы жалпы қуанышпен, бақытпен және мазмұнды өмірмен де байланысты. Ақыл-ой тыныштығы сергектік те сабырлылық та болуы мүмкін, бастысы – күйзеліс әсерінен азат болу. Кейбір мәдениеттерде, мысалы, тыныс алу жаттығулары, намаз, медитация, тай чи немесе йога сияқты әртүрлі жаттығу / құлшылық түрлерімен өсірілуі мүмкін сана немесе ағартушылық күйі ішкі тыныштық болып саналады. Көптеген рухани тәжірибелер бұл ішкі бейбітшілікті өзін тану тәжірибесі деп атайды. Адамдар өздерінің ішкі руханиятын тануда қиындықтарға тап болады, өйткені күнделікті күйзелістер оларға кедергі жасайды; өмірдің кішкентай қуанышының өзінен бейбітшілік пен бақытты табу қиын болып көрінуі мүмкін. Руханиятқа жету – сатылы процесс; саулық пен ақиқат арқылы күн сайын рухани өсу және даму. Ішкі бейбітшілікті «тепе-теңдік немесе тұрақтылық сезімімен бірге қозуы төмен жағымды эмоциялық күй» деп сипатта-

уға болады. **Тензин Гятсо**, қазіргі және 14-ші **Далай-лама** әлемдегі ішкі бейбітшіліктің маңыздылығын атап көрсетті:

Шынайы, созылыңқы әлемдік бейбітшілік мәселесі адам баласына қатысты, сондықтан адамның негізгі сезімдері де оның түп-тамырында жатыр. Ішкі бейбітшілік арқылы шынайы әлемдік бейбітшілікке қол жеткізуге болады. Бұл орайда жеке жауапкершіліктің маңызы айтарлықтай айқын; алдымен өзіміздің ішімізде бейбітшілік атмосферасын құру керек, содан кейін отбасымызда, қоғамда, түптеп келгенде бүкіл адамзатты қосу үшін біртіндеп кеңейтілуі тиіс.

Адам өз-өзімен сөйлесетін жалғыз жаратылыс. Күні бойы біз үнемі өзімізбен сөйлесеміз, қоршаған орта – өмір туралы ақпарат жинаймыз. Адам дәл компьютерге ақпарат енгізетін бағдарламашы сияқты әрекет етеді, тек бір ерекшелігі: адамның миы бір уақытта әрі программист әрі компьютер. Адамның өз қабілеттерін іске асыруға арналған **ЖАН ҚҰШТАР-ЛЫҒЫ** бар. Бұл адамның сыртқы мақсаты. Проблема мынада, бұл өсуге және дамуға деген **ШАМАДАН ТЫС** немесе **АДАСҚАН** ұмтылыс – бақытты болуға және қанағаттануға кедергі келтіреді. Бізде өмір туралы қате сенімдер көп. Мысал: Дәл осы қалауым орындалса бақытты боламын! Тән – табиғат заңдылығына сәйкес өлімнен әрдайым қорқады. Қорықпаймын деу екіжүзділіктің белгісі. Адам өлімнің мәнін және одан шын қорықпауды – қайта тірілудің бар екеніне сену және оның мәнісін дұрыс түсіну арқылы үйренеді және сол шын иман – өлімнің сырын ашады және тәрбиелейді.

Өмір сүру барысында, тізгінді шамадан тыс **жан құштарлығына** не **тән құмарлығына** беруге болмайды. Бұл екеуі бірігіп негізінен **нәпсіні** құрайды. Адам үшін нәпсінің қажеттіліктерін қанағаттандыру маңызды, бірақ **Жан мен Тән** арасында Баланс болуы қажет. Сонда нәпсі өз Шын Иесін табады. Әрине бірінші кезекте тән құмарлығы (тамақ, ұйқы) табиғат заңдылығы тұрғысынан маңызды, бірақ сонымен қатар жан құштарлығы (көрсін, білсін, естісін, танысын) да бірдей маңызды. Ең бастысы адам үшін **жан мен тәннің** Ақиқат шегінен шықпауы және екеуінің үйлесім мен келісімде болуы.

Инь және ян – қытай философиясында пайда болған ұғым, қарама-қарсы, бірақ өзара байланысты, өзара мәңгілік күштерді сипаттау. Инь мен Ян технологиясы конфуциандық әсер еткен дәстүрлі қытай медицинасы аясындағы аурулар тиімді дифференциалды диагностикалау үшін сыни және дедуктивті дәлелдеудің іргетасы болып табылады. Исламдағы Жан мен Тән ұғымына сәйкес келеді. Кез келген тірі субъектінің бір бөлігін құрайтын өмірлік маңызы бар күш **энергия ци** болып саналады, «өмірлік маңызы бар энергия», «өмірлік маңызы бар күш», «материалдық энергия» немесе жай ғана «энергия» деп аударылатын полисемді сөз. Ци дәстүрлі қытай медицинасында және қытай жекпе-жекінде орталық негізгі принцип болып табылады. Өсіріп және дамытып, тепе-теңдікті ци-ге теңестіру тәжірибесі цигонг деп аталады. Цигонг – денсаулық, руханият, жекпе-жек дай-

ындығы мақсатында қолданылатын үйлестірілген дене-қалпы мен қозғалысы, тыныс алу, медитация жүйесі. Қытай медицинасындағы, философиядағы, жекпе-жектегі цигонгты дәстүрлі түрде қытайлықтар және бүкіл Азияда «тіршілік энергиясы» деп аударылған ци өсіру, дамыту және тепе-теңдікті сақтау тәжірибесі ретінде қарастырады.

Инь және ян < Тіршілік энергиясы (ци) < Ішкі тепе-теңдік сақтау (цигонг)

Цигонг тәжірибесі әдетте медитацияның қозғалуын, баяу ағатын қозғалысты үйлестіруді, терең ырғақты тыныс алу-ды, ақыл-ойдың тыныш медитациялық жағдайын көздейді. Адамдар бүкіл Қытайда және бүкіл әлемде демалу, дене жаттығуларын орындау, релаксация, профилактикалық медицина, өзін-өзі емдеу, баламалы медицина, медитация, өзін-өзі өсіру, жекпе-жекке үйрету үшін цигонгпен айналысады.

Ішкі қақтығыс – адам ойы ішінде болып жатқан күрес. Сыртқы қақтығысқа қарағанда, адамның өзімен-өзі қақтығысуы психологияда таңғаларлық құбылыс емес. Көп адам үшін қалыпты жағдай сияқты, алайда көбісі мойындамайды. Ішкі қақтығыс тудыратын дилемма әдетте қандай да бір этикалық немесе эмоциялық сұрақ болып табылады. Ішкі қақтығысты тудыратын ақылдың өзіне қоятын сұрақтары «Мен не дұрыс істемедім?», «Қай жерден қателестім?», «Бәріне өзім кінәлі, жоқ негізінде ол кінәлі» сияқты т.б. өзін-өзі қоздыру аффирмациялары. Ішкі жанжал таңдау жа-

сау мен шешім қабылдау, есеп беру кезінде болады.

Тыныштықты бастан кешіру мүмкіндігі ауылдың қалалардан артықшылығы болып табылады. Ұлыбританияның Қоршаған ортаны қорғау, азық-түлік және ауыл шаруашылығы департаментінің (DEFRA) жүргізген сауалнама-сында адамдардың 58%ы тыныштық ауылдың ең жағымды ерекшелігі болып табылатынын айтты. Тыныш аумақтардың болуы ауыл туризмін жандандыруға көмектеседі. АҚШ-тағы ауылдық туризм 380 мың жұмыс орнын қолдайды және ауыл экономикасына жыл сайын £000,13 млрд үлес қосады және бір сауалнама көрсеткендей, тыныштық келушілердің 9%-ын ауылға тартудың басты себебі болып табылады.

Сыртқы тыныштықтан Ішкі тыныштыққа. **ІШКІ ТЫНЫШТЫҚ** – танымдық күш-жігердің едәуір көлемін талап етеді. Тұрақты психикалық белсенділік ұзақ мерзімдері назар аударатын шаршауға әкеп соғуы мүмкін. Бұл өнімділікке әсер етіп, жағымсыз эмоцияларды, тітіркендіргішті, тұлғааралық күйлерге сезімталдықтың төмендеуін тудыруы мүмкін. Психикалық аурулармен сырқаттанушылықтың өсуі жалғасып жатқандықтан, ішкі ортаның әсері денсаулық пен әл-ауқатқа ықпал етеді. Ішкі Тыныштық әсері физикалық (тән бақыты) және психологиялық әл-ауқатқа (жан бақыты) ықпал етеді. Табиғи тыныш айнала күйзелістен зардап шегетін адамдардың психологиясына әсер етеді. Мысалы, бір зерттеу нәтижесінде жұмыс орнындағы жарақаттар (ужастик) туралы бейнероликтерді көрсету арқылы ин-

дукцияланған стресс (артериялық қысыммен, бұлшық еттердің тартылуымен, организм жауап берді) одан арғы қаралған бейнероликтерде Табиғат бейнелері мен Құран үні қосылды, нәтижесінде денсаулықтың тез қалыпқа келгенімен анықталды.

Ежелгі грек философиясында атараксия – жалпы «бұзылмаушылық», «мінсіздік», «теңдік» немесе «тыныштық» деп аударылады, апат пен алаңдаушылықтан тұрақты еркіндікпен сипатталатын сенімді теңдіктің жағдайы. Философиялық емес пайдалануда атараксия шайқасқа түсетін жауынгерлер үшін идеалды психикалық күй болды. Атараксия сонымен қатар – ең жоғары игілік саналатын бақытты көңіл-күй. Дене және психиканың ең жоғарғы көңіл-күйі атараксия немесе ақылдың тыныштығы – өмірдің түпкі мақсаты. Атараксия қайғы-қасірет, сау емес құштарлықтың жоқтығы, психикалық тыныштық.

Медитация – бұл жеке тұлғаның ақыл-ой, не ақыл-ойды белгілі бір объектіге, ойға немесе іс-әрекетке бағыттау сияқты техниканы назар мен санаға үйрету, ақыл-ойы айқын және эмоционалды тыныштық пен тұрақты жағдайға жету үшін қолданатын тәжірибе. Медитация күйзелісті, үрейді, депрессияны, ауырсынуды айтарлықтай төмендетеді, және тыныштықтың орнауын күшейтеді, өзін-өзі түсіну, бақыт сезімін арттырады.

Медитацияның денсаулыққа (психологиялық, неврологиялық және жүрек-қан тамырлары) және басқа да салаларға

әсерін жақсы түсіну үшін зерттеулер жалғасуда.

Эквиваленттілік (сабрлық) – басқалардың ақыл-ой тепе-теңдігін жоғалтуы мүмкін эмоциялардың, ауырсынудың немесе басқа да құбылыстардың тәжірибесімен немесе әсер етуімен бұзылмайтын психологиялық тұрақтылық пен композицияның күйі.

«Ислам» сөзі толық тапсыру мен қабылдаудан келетін бейбітшілікті айғақтайтын "аслама" араб сөзінен алынған.

Мұсылман болу бәрі болуды білдіретінін, құдайдың түпкі даналығынан туындайтынын осыдан келіп, мұсылман болу тек бір-бірінің теңдік жағдайында ғана жүзеге асатынын түсінуге болады. Аллаһ Құранда былай дейді: «Аллаһ тағала өзінің көңілін **бейбітшілік** жолында іздеп жүргендерді басшылыққа алады» (Құран 5:16). «Әрине, Аллаһты еске алу арқылы жүректер **тыныштыққа** ие болады» (Құран 13:28). «Айталық, О Мұхаммед, ол (Құран) сенетіндерге сенімді **бағыттаушы және емші**» (41:44). Сонда Аллаһ өзінің Пайғамбары мен сахабаларға **сабырлылық** жіберіп, көрмеген жауынгерлерді жіберіп, сенбейтіндерді жазалады (9:26). Ол діндарлардың жүрегіне олардың сенімі артуы үшін **демалу** жіберді. Аллаһқа көктер мен жердің әскері тиесілі. Аллаһ – Бүкілін білуші және Ең Дана (48:4). Аллаһ олар Худайбиядағы ағаштың астында сізге адал болуға ант бергенде діндарларға риза болды. Ол олардың жүрегінде не барын біліп, оларға **бейбітшілік** сыйлап, жақын жеңіспен марапаттады (48:18). Алла Елшісінің (оған Алланың игілігі мен сәлемі

болсын) жұбайы Айшаның (оған Алла разы болсын) хабарлауынша, ол бір проблема туралы ойлаған сайын намаз оқуға асығатын. Және Пайғамбарымыз айтқандай: «Намаз менің көзімнің салқыны және дүниеде жұбаныш болды». Жаратушының елшісінен біздің арамыздағы айырмашылыққа назар аударыңыз. Намаз менің көзіме салқын болды... Оған **тыныштық, жұбаныш** сыйлаған дұға болды, ол осылай жарасымды тапты – дұғада Алла Тағаланың алдында тұрып.

Қорытындылай келе, Хасан әл-Басридің сөздеріне жүгінейік. Бұл атақты ғалым әрі салих адам: «Бақытты үш амалдың бірінен іздендер – Құран оқудан, зікір оқудан (Раббыны зікір ету) және дұға етуден» деген. Сонымен бірге ол: «Егер сіз осы үш нәрседен бақыт таппасаңыз, бұл бақыт есіктері сізге жабық және оны еш жерден таба алмайсыз» деп қосты. **БҰЛ ЖЕРДЕ ИСЛАМДЫ ЖЫНДЫЛЫҚПЕН НЕМЕСЕ ЕЛІКТЕУДЕН ЕМЕС ҒЫЛЫММЕН ҚАБЫЛДАУ КЕРЕК ДЕГЕН МАҒЫНАДА.**

Түбінде барлық адамдар шынайы бақыт жұмақта жалғасатынын түсінеді. Өйткені, сонда ғана **бейбітшілік, тыныштық** және **рақым** болуы мүмкін. Жұмақта ғана адам жердегі өмірдің ажырамас бөлігі болып табылатын қорқыныш, үрей, азаптан арылып, **тыныштық** табады. Ал жәннат тұрғындарына Алла Тағаланы көрудің бірегей мүмкіндігі беріледі және әрбір мүміннің рухы (толық тазарған жан) осыған ұмтылады. Бақыттың есіктері жабық, ал сіз іздеген **үйлесімділікті** Раббысына құлшылық етуден басқа жолмен

таба алмайсыз.

ІШКІ ТАЗАЛЫҚ

Тазалықты сақтау – Құран Кәрімде және Пайғамбарымыздың (с.ғ.с.) сүннетінде көрсетілгендей парыз. Аллаһ Тағала: «Әй, иман келтіргендер! Намазды бастаған кезде беттеріңді, шынтаққа дейін қолдарыңды жуыңдар, бастарыңа масх тартыңдар, аяқтарыңды тобыққа дейін жуыңдар, егер арамданып кетсеңдер, **таза болыңдар...**». (5 «Ас» сүресі, 6-аят);

«...және киімдеріңді **тазалаңдар...**» (74 «Оранған» сүресі, 4-аят);

«...Расында, Алла тәубе етушілерді және **тазарушыларды** жақсы көреді» («Сиыр» сүресі, 222-аят). Пайғамбарымыз (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «**Тазалық** – иманның жартысы» (Муслим). Бұл жағдайда «иман» намазды білдіреді және **тазарудың** сауабы оның сауапының жартысына тең болады дегенді білдіреді, өйткені тиісті тазартылмаған намаз жарамсыз. Адам денсаулығы мен **гигиенасы** туралы қамқорлық ислам дінінің жақындасқаннан кейін, поллюциядан кейін, етеккірдің аяқталғанынан кейін және босанғаннан кейінгі қан кетуден кейін толық дәрет алуды талап етеді. Қалаулы толық дәрет алудың да түрлері бар: мереке күндері, ихрам үшін, жұма күні. Ислам да кіші дәрет алуды парыз етті, онсыз намаз дұрыс болмайды. Бұл дәретті адам күніне бес немесе одан да көп рет алады. Бұл адамның

Раббысынан сауап алатын **тазалық** пен сыртқы келбетке деген қамқорлық. Ішкі тазалық, әрбір күнәға шын жүректен тәубе ету арқылы – ширк, күмән, көре алмаушылық, өшпенділік, алдау, тәкаппарлық, нәпсіқұмарлық көріністерін қамтитын, адамдарға өзін көрсету үшін жақсылық жасау, атақ-даңққа ұмтылу және т.б. Бұл күнәлардан **тазару** үшін ықылас, жақсылыққа деген сүйіспеншілік, шыншылдық, ұяттылық және кез келген амалды тек Алла разылығы үшін жасауға ықылас керек. Ал сыртқы тазалыққа келсек, ол денені, киім-кешек пен адам тұрған жерді барлық лас және таза емес нәрселерден судың көмегімен **тазарту** арқылы жүзеге асады. Су болмаса немесе белгілі бір себептермен оны пайдалану мүмкін болмаса, таза құммен (тәйәммүм) **тазарту** керек. Мұсылман адамның денесін, киімін, үйін және басқа адамдармен кездескен жерін үнемі **таза** ұстауы, сонымен қатар **таза** тамақ пен сусын ішіп, хош иісті зат түтетіп, шашына күтім жасауға тырысқаны абзал. Ыдыс-аяқты таза ұстауға формула: су + тұз + сода + лимон қышқылы. Жұма күндері, жалпы намаздың алдында және мереке күндерінде **тазалыққа** мән беру өте қажет, өйткені Пайғамбарымыз (с.ғ.с.):

Расында, Алла Тағала көркем, әрі Ол (барлық нәрсені) көркемді жақсы көреді. Мұсылман адам өзін әрқашан абыроймен ұстауы керек. Мәселен, ол көшеде **тазалықты** сақтауы, қоқыстарды ешқайда лақтырмауы және адамдарға қолайсыздық тудырып қана қоймай, оларға кедергі келтіретін барлық нәрсені жоюы керек, өйткені Пайғамбары-

мыз (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) : «...және жолдағы бір кедергіні алып тастаса, ол садақаға тең болады...» (әл-Бұхари). Бұл иманның бір тармағы, оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын, шыншыл әрі сенімді Пайғамбардың (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Иман жетпістен (немесе: алпыстан) астам тармақты қамтиды, ең жақсысы. Оның ішінде «Алладан басқа тәңір жоқ» сөзін айту, ал ең кішісі (адамдарға) зиян келтіретін нәрселерді жолдан шығару, ал ұят – иманның тармақтарының бірі» (әл-Бұхари және Муслим).

Кез келген бала бала кезінен гигиенаның негізгі ережелерін біледі: бет-әлпетін жуып, душ қабылдап, тамақ ішкенге дейін қолды жуып, тістерін щеткалап алады. Бірақ әрбір ересек адам айналамыздағы шындыққа лайықты әрекет етіп, психикалық жарақат пен ауырсынудан қорғай алмайды, өзінің психикалық денсаулығын қалай сақтау керектігін және **Жан гигиенасының** не екенін түсінбесе. Адамдардың көпшілігі бұған, әдетте, тек сыртқы деңгейде ғана төтеп бере білген. Ал ішкі жазықтықта не болып жатыр? Негізінен эмоциялық және физикалық деңгейлер туралы айтамын.

Өйткені дене деңгейіндегі проблемалар (ауру, нашар ұйқы, тәбеттің болмауы және т.б.) эмоциялық деңгейде тепе-теңсіздіктің салдары мен нәтижесінде пайда болады. Қазіргі заманда адам көп мөлшерде ақпаратпен, эмоциялық жүктемемен, күйзеліспен, жүйке шиеленісімен, уайым-қайғымен, үреймен және күн сайын басқа да стимулдармен бет-

пе-бет келуге мәжбүр. Эмоциялар адамның денесі мен ақыл-ойына әсер етеді, осылайша олардың өмір сүруінің әр қырына дерлік әсер етеді. Бұл өз кезегінде біздің басқа адамдармен қарым-қатынасымызға, оқиғаларға, өмірлік міндеттерге деген көзқарасымызға, өз іс-әрекетімізді бағалауға әсер етеді. Күн сайын бұл ҚОҚЫС эмоциялары біздің ішімізге қоныстанады. Онымен не істеу керек? Ішкі әлемнен бас тартпау, оның қажеттіліктерін елемеу, уақытты психикалық гигиенаға күн сайын арнау маңызды.

Қарапайым қадамдар келесі әрекеттерге көмектеседі:

1, Қоқыстарды уақытылы шығару

* дене деңгейінде (физикалық деңгейде): таңертеңгі контраст душ; монша немесе сауна; массаждың әр түрлі түрлері; орташа дене белсенділігі (спорт, фитнес, йога); Диета (немесе ораза)

*Эмоциялық деңгейде: пенальти ашу-ыза мен ашу-ызаны шығару («экологиялық таза» жолдар); басқаларды кешіруді үйрену; ішкі қайғы-қасіреттің «қапшығымен» бөлісеміз; Барлық бұғатталған сезімдерді бастан кешіру

2, Қоқыстарды барынша жинамауға тырысу

* дене деңгейінде (физикалық деңгейде): барынша таза су ішу; орташа және дұрыс тамақтану; спирт пен никотинді алып тастауға; Күн тәртібін және ұйқыны және т.б. басшылыққа алуға тырысамыз.

*Эмоциялық деңгейде: өз сезімімізді танып, басқаруды үйрену, ауыр немесе боқтық сөйлемеу және басқалармен

қауіпсіз түрде қарым-қатынас жасау, өз қажеттіліктерімізді ажыратуды үйрену; кез келген ақпаратты (қалай болса солай) қабылдауды (цифрлық гигиена) және күтуді қойып, әрекет етеміз; жылауды үйренеміз (семейным кино немесе мультфильм, театр); проблемалардың пайда болған сәтте шешуге тырысамыз, олардан қашпаймыз немесе елемеген адам сияқты болмаймыз; өзіміздің психологиялық шекараларымызды бекітеміз, залым адамдардың оларды бұзуына жол бермейміз, өзімізді пайдалануға, алдауға, арбауға, азғыруға жол бермейміз; басқа адамдар жайлы жақсы ойда боламыз, күмәнді болса, қашықтық сақтаймыз.

Ережелер қарапайым болып көрінуі мүмкін, бірақ олар біраз күш салуды қажет етеді. Қалай болғанда да, сізге күнделікті әдеттеріңізді өзгертуге, ойлау мен өмірге деген көзқарасыңызды қалпына келтіруге тура келеді. Бұл өзгерістерді **жан гигиенасын** үнемі орындау керек екенін түсінуден бастау маңызды және оған күн сайын уақыт тапқан жөн. Күн сайын кем дегенде 30-40 минутыңызды Ішкі Тазалыққа бөлуге тырысыңыз. Өзін-өзі талдаумен айналысыңыз (рефлексиялаңыз), өзіңізге жиі сұрақтар қойыңыз: мені не алаңдатады, мен не сезінемін, шынымен нені қалаймын. Өзіңізге адал болыңыз, өтірік айтпаңыз. Шынайы жауаптар – бұл басқа өмірге қадамдар. **ҚАТАҢ СҰРЫПТАУ (ФИЛЬТРАЦИЯ)** орнатыңыз миға, сонда сізге ертең Жұмақта Кәусәр бұлағынан су ішкізеді.

ІШКІ СҰЛУЛЫҚ

Сыртқы **сұлулық** бос әуре демеймін, бірақ тағы да сол ШЕКТЕН ТЫС сөзін қолдануға мәжбүрмін.

Мен әрқашан өмірде ең маңыздысы – ішкі **сұлулық** деп есептедім. Мен адамдардың бір-бірін сыртқы келбеті бойынша ғана бағалайтынын талай рет байқадым, бірақ бұл қаншалықты дұрыс? Статистикалық мәліметтерге сүйенсек, адамдардың көпшілігі алдымен сыртқы келбетке назар аударады. Ол бізге адамның жасы, мәртебесі, әлеуметтік мәртебесі туралы ақпарат бере алады. Сыртқы келбеті біздің назарымызды аударып, адамды танымастан қызығушылық тудыруы мүмкін. Көптеген адамдар сыртқы **сұлулық** өзінің мансабындағы және жеке өміріндегі табыстың кепілі деп санайды. Әдемі адамдардың көбіне мүмкіндіктері көп және тартымды келбеті жоқтарға қарағанда өзіне көбірек көңіл бөледі дейді зерттеулершілер.

Бірақ сыртқы келбеті шын мәнінде қаншалықты маңызды? Себебі, сұлулық мәңгілік сыйлық емес, уақыт өте келе сөніп қалады. Ал одан кейін ше? Нағыз сұлулық адамның ішкі жағдайы деп есептеймін. Ішкі **сұлулық** – мінез, дүниетаным, моральдық-этикалық принциптер. Бұл қасиеттер тұлғаны қалыптастырып, адамды басқалардың көз алдында шын мәнінде тартымды ете алады. Ішкі сұлулық – адамға рухани бай болуға, басқаларға махаббат, мейірімділік, жана-

шырлық пен қолдау көрсетуге мүмкіндік беретін бенефит. Ішкі **сұлулығы** бар, басқа адамдарға үлкен әсер қалдырып, оларға шабыт көзі бола алады.

«Ендеше, не маңыздырақ, ішкі немесе сыртқы **сұлулық?**». Менің ойымша, екеуі де маңызды, бірақ олардың әрқайсысы біздің өмірімізде әр түрлі рөл атқарады. Сыртқы **сұлулық** назар аудартуы мүмкін, бірақ ол ұзақ мерзімді қарым-қатынасқа немесе мансаптық табысқа кепілдік бермейді. Сонымен бірге ішкі **сұлулық** басқа адамдармен қандай қарым-қатынаста екенімізді, олардың бізге қалай қарайтынын анықтай алады. Әрине, сыртқы келбеті де маңызды, әсіресе біздің қоғамда алғашқы әсерлер өте маңызды. Бірақ, менің ойымша, ең бастысы – өзіңді шынайы бағалайтын адамдармен қоршау. Терең қарым-қатынас жасауға және басқа адамдардың өміріне із қалдыруға мүмкіндік беретін ішкі **сұлулық**.

Ішкі **сұлулықтың** жай ғана болмайтынын естен шығармаған жөн. Ол еңбек пен дамуды талап етеді, бұл ешқашан аяқталмайтын процесс. Өзімізді үнемі жетілдіріп, мінезімізбен жұмыс істеп, өзіміздің үздік нұсқаларымызға айналу үшін басқа адамдар мен қоршаған ортаға қамқорлық жасауымыз керек. Біздің өмірімізде ішкі сұлулық пен сыртқы **сұлулықтың** өз рөлі бар. Менің ойымша, рухани бай адам болып, айналаңыздағыларға сүйіспеншілік, мейірімділік, жанашырлық пен қолдау көрсету үшін өзіңіздің ішкі **сұлулығыңызбен** жұмыс істеу маңызды. Сайып келген-

де, ол бізге өмірде терең де мағыналы қарым-қатынас жасауға және басқалардың жүрегіне із қалдыруға көмектеседі. Сіздің ойыңызша, не маңыздырақ – ішкі немесе сыртқы сұлулық? Орыс классиктерінің бірі: «Адамның бойындағы барлық нәрсе – оның бет-бейнесі де, киімі де, жан-дүниесі де, ойы да әдемі болуы керек» деген екен. Бұл тіркестің өзектілігі бүгінде анық байқалады. Оның ең толық көрінісін Исламда табуға болады, онда адамға күнәлі ойлардан алыстап, жан дүниесінің жай-күйіне қамқорлық жасау ғана емес, сонымен қатар денесінің және киімінің тазалығы мен ұқыптылығын қадағалау бұйырылған.

Хадисте «Аллаһ көркем, сұлулықты жақсы көреді» делінген. Алайда, кейде адам бойындағы бұл екі ұмтылыс – **рухани сұлулық** пен **сыртқы сұлулыққа** – қосыла алмай, бір-бірімен біте қайнасып қала береді. Кейбіреулер жан сұлулығын – жақсы мінезді, ақ ниетті тұғырға қоя отырып, сырт келбет онша маңызды емес деп санап, киген киімін ұмытып, сыртқы әдемілігіне мән бермеуі мүмкін. Басқалары, керісінше, сыртқы келбетіне тым құлшыныспен қарайды, денелерін ең жақсы киімдермен безендіріп, **сұлулықты** ғибадат нысанына айналдырады және сонымен бірге өздерінің жан дүниесінің жай-күйін ұмытады. Бірақ адамның сұлулығын айқындайтын бұл екі жақтың табиғаты әртүрлі және бір-біріне қарсы қоюға болмайтынын есте ұстаған жөн, өйткені олардың әрқайсысының өзіндік құндылығы мен мәні бар. Рухани сұлулық адамға сапалық құндылықтар берсе, ол адам-

ның мінезін нығайтады, сабырлылық пен қарапайымдылыққа тәрбиелейді. Ол сыртқы келбеттің практикалық мәні болуы мүмкін келбеті ұқыпты, әдемі және таза киім киген мұсылман тек өзі туралы ғана емес, сонымен бірге бүкіл дін туралы жағымды имидж қалыптастырып, басқаларға жақсы әсер қалдыра алады. Бұл исламның біртұтас идеясын айқындайтын моральдық және эстетикалық жақтардың үйлесімі.

Мұның растауын хадистердің бірінде табуға болады, онда Әбу л-Ахвас әл-Джашами былай деген:

«Бір күні Пайғамбар мені ескі, жыртық киіммен көріп, материалдық жағдайымды сұрады. Мен өте бай адаммын деп жауап бердім. «Қандай байлығың бар?», «Алланың маған бергенінің бәрі түйе мен қойдан», – дедім мен Пайғамбарға. «Олай болса, саған берген жомарт нығметін көрсет», – деп маған осы жөнінде кеңес берді» (Ахмад, Тирмизи, Нисаи рияят еткен).

Сұлулық пен ерекше адамгершіліктің тағы бір үлгісі – имам **Әбу Ханифаның** үлгісі. Бұл ғалымның білімі жоғары болуымен қатар сыртқы келбетіне де көп мән берген. Ұзын сақалды, әдемі киім киген, тақия, сандал кигені белгілі. Әбу Ханифаның дауысы сүйкімді, шешендігімен ерекшеленетін, хош иісті затты жиі қолданатын, иісінен сырт келбетін танитын. Олай болса, Ислам институттары тыйым салып қана қоймайды, керісінше адамды ең жақсы киіммен безендіруге шақырады, бұл ретте ұстамдылық пен алтын орта – *ысырап-шылдық, тәкаппарлық пен мақтаншақтыққа* жол бермеу

қағидасын басшылыққа ала отырып. Бұл туралы Құранда: «Ей, Ақыл Иелері, Аллаһқа сәжде еткен жерлерінде киімдеріңді киіңдер. Жендер, ішіндер, бірақ ысырап етпендер. Өйткені Ол ысырап етушілерді жақсы көрмейді. «Алланың құлдарына берген әшекейлерін және керемет ризық-несібесін кім харам етті?» де. Айт: «Олар дүние тіршілігінде иман келтіргендер үшін және Қиямет күні тек соларға арналады». Түсінетін қауымға аяттарымызды осылай түсіндіреміз» (7:31) Исламда інжу-маржан сияқты көзден таса, үйде ғана өзінің жарының көзінің сәні мен сенімділігі бола отырып, өзінің бар нұры мен сәнімен көрінетін әйел сұлулығына ерекше назар аударылады. Әдемі көріну, ең жақсы киіну, күйеуіңді мейіріммен күлімдеп қарсы алу және оны жайдарлы көңіл күймен қуанту – Алла Тағаланың мұсылман әйелдеріне жүктеген жағымды міндеттері.

Ислам адамның сұлулығына қатты мән береді. Алла Тағала адамды ең жақсы, ең көркем етіп жаратқан. Бұл туралы Алла Тағала Құран Кәрімде: «Адамды ең жақсы етіп жараттық». «Әт-Тин» сүресі – «Інжір ағашы», 4 аят. Алла Тағала Құран Кәрімде адамға әшекейленіп, сыртқы келбетіне мұқият болуды бұйырған. Алла Тағала қасиетті Құранда Алла Тағала дүниеде жаратқан нәрселерінен әдемі және рұқсат етілген барлық нәрселерге тыйым салғандарды айыптайды. Бұған дәлел Алла Тағаланың мына сөзі: Ей, Адам ұлдары! Әр намаз және тауап алдында ең жақсы киімдеріңді киіңдер, жеп-ішіндер, бірақ шектен шықпандар, ра-

сында, Ол шектен шыққандарды жақсы көрмейді. Айт: «Аллаһ жаратқан әдемі киімдерді, таза әрі халал тағамдарды кім харам етті? Айт: «Бұл рақымдылықтар дүние тіршілігінде барлығына ортақ, бірақ олар қиямет күні мүміндерге ғана тән». Білуші қауым үшін белгілерді осылай түсіндіреміз.» «Ағраф» сүресі, 31-32-аяттар. Бұдан Ислам адамның сыртқы келбеті мен сұлулығына ғана мән бермейді деген қорытынды шықпайды. сыртқы келбет. Исламдағы ең басты сұлулық-адамның мінезі мен ішкі дүниесінің сұлулығы. Адамдар арасындағы қарым-қатынас пен өзара көмектің сұлулығы. Сұлулық сыртқы және ішкі болуы мүмкін және ислам өркениетінің тарихынан қаншалықты маңызды екені анық – бұл мұсылмандардың ішкі сұлулығы еді.

ІШКІ ДАНАЛЫҚ

Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.): «Адамдардың ең тойымсызы – білімге талпынғандары. Ал ең тойғандар – соларға ұмтылмағандар». Пайғамбарымыз Мұхаммед (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) былай деген: «Кімде-кім өзін жаңа біліммен таныстырса (өмір жолын ұстанып, білім алуға талпынса), оған Алла (Раббы) жәннатқа барар жолды жеңілдетеді.

Расында періштелер қанатын кеңге жайып, оларға разылық танытады. Аспандағы және жердегі барлық тіршілік иелері, тіпті теңіздегі балықтар да ғұламаның [бірнеше саты-

дан жоғары білім теориясы мен тәжірибесінен өткен және таңдаған жолын өзгертпеген] үшін дұға етеді! Ғалымның (‘әлімнің) [жай] құлшылық етушіден (‘абид)[3] артықшылығы [толық] айдың [бұлтсыз түнде] басқа нұрлардан (жұлдыздардан) артықшылығы сияқты. Расында ғалымдар – пайғамбарлардың мұрагерлері. Соңғылары алтын-күміс қалдырмай, білімдерін өсиет етті! Ал кім олармен араласа алса (білім ал, игерсе) орасан зор байлықтың (үлкен мұраның) иесі болады!». Пайғамбарымыз Мұхаммед (Алланың оған игілігі мен сәлемі болсын) былай деген: «Ғалымның (‘әлімнің) [жай] құлшылық етушіден (‘абид) артықшылығы менің [Алланың соңғы елшісі ретінде] сендердің ең жамандарыңнан артықшылығым сияқты, яғни бұл ең жаманы мұмин, бірақ оның күнәлары көп және олардың алуан түрі бар. Сонда Пайғамбар сөзін былай деп жалғастырды: «Ақиқатында, адамдарға жақсылық (пайдалы адамдар) үйрететін адам [әрине, осы салада тиісті білімі, қажетті дағдылары мен тәжірибесі бар, өмірінің көп жылын бойына сіңіру үшін көп күш пен қуат жұмсайды.], Алла (Раббы) Өз мейіріміне бөлейді; періштелер, сондай-ақ жердегі және көктегі барлық тіршілік иелері, тіпті құмырсқа илеуіндегі құмырсқа мен [теңіздегі] кит те ол үшін дұға етеді [Раббыдан бұл адамның күнәларын кешіруін сұрайды]». Пайғамбарымыз Мұхаммед (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) былай деген: «Сендердің ең жақсыларың – Құранды зерттеген [оны түпнұсқада оқуды үйренген, оның мән-мағына-

сы мен амалдарын орындаған адам, екі өмірде де бақытты] және осы білімді басқаларға жеткізеді [басқаларға оны түпнұсқада оқуды үйренуге көмектеседі; Құран мәтінінің басқа да сабақ болатын, кеңес беретін ескертулерімен бөліседі]». Пайғамбарымыз Мұхаммед (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Ақылға ие болған [Алланың нығметімен ақылын тиімді пайдалануды үйренген] табысқа жетеді» – деген. Пайғамбарымыз Мұхаммед (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Қиямет күні ең қатты өкінетіндер – жер бетінде жаңа біліммен (ғылымдармен) танысу мүмкіндігіне ие болғандар, бірақ оны пайдаланбағандар (оған ұмтылмағандар) [өзі үшін білімнің жаңа салаларын ашуға, эрудициясын арттыруға тырыспағандар; жаңа тілдерді меңгермегендер; Құранды түпнұсқада оқуды үйренбегендер және оның жан тыныштығын және діни тәжірибе мәселелерінде Құдай мен адамдардың алдында міндеттемені, сондай-ақ басқалармен қарым-қатынаста мейірімділік пен дұрыстықты, әділеттілікті қамтамасыз ететін ең аз діни білімге ие бола алмаған адамдар]. Сондай-ақ [[барлық жағынан пайдалы] білімге ие болған, басқаларға [үйрету және нұсқау беру арқылы] пайда әкелген, бірақ өздері үшін ешқандай практикалық пайда көрмегендер [Қиямет күні жақсы мүмкіндікті жіберіп алғаны үшін қатты өкінетіндер]».

Пайғамбарымыз Мұхаммед (Алланың игілігі мен сәлемі болсын) былай деген: «Жердегі тіршілік төрт санаттағы адамдарға жатады [олардың әрқайсысы жердегі игілік жағ-

дайында бір нәрсеге қол жеткізеді және сол арқылы мәңгілік болашақтың негізін қалайды]. Алла (Раббы) байлық пен білім берген [олар еңбек еткен, сынап көрген және қаржылық байлық, сондай-ақ білім, хикмет және өмір тәжірибесі үшін илаһи нығметтерге ие болған]; осында [оларға берілген байлық пен хикметте] тақуалық танытады [олар шамалары мен мүмкіндіктеріне қарай анық күнә істерден аулақ болып, парыздарды орындайды], сондай-ақ отбасылық қарым-қатынасты нығайтады және Алланың алдындағы міндеттерін ұмытпайды [мысалы, олар зекет беру арқылы өздерінің материалдық байлығының бір бөлігін басқаларға береді немесе басқаларға ақыл кеңестерімен риясыз көмек көрсетеді, біліммен бөліседі; маңызды қайырымдылық әлеуметтік пайдалы жобаларды қаржыландыру]. Олардың [Құдай мен қоғам алдындағы] орны ең жақсы [олардың жердегі және мәңгілік нәрселерде ең жақсы перспективалары бар].

Раббымыз білім [ғылымдардағы және жалпы өмір туралы іргелі білім] берген, бірақ оларға материалдық байлық бермеген [өмір сүруге және кішігірім жақсылықтарға жеткілікті, бірақ үлкен және қымбат қайырымдылық жобалары үшін, бірінші санатты құрал-жабдықтар, оларда ақша жоқ].

Сонымен бірге, олар ниетінде шыншыл [бұл жай ғана қиял немесе жеңіл қалау емес, олардың күнделікті өзін-өзі ұстауы, тынымсыз еңбегі, табандылығы мен шыдамдылығы арқылы жүзеге асады]: «Байлығым болса, байлығым бар еді. анау-мынау [бірінші санаттағы біреуді білдіреді] сияқты

жақсылық істер еді». Олардың ниеттері Алланың алдында есептеліп, сауабында [өмір сүрген өмірі мен ондағы істеген істері үшін] олар бірдей [бірінші санатпен, істегендей саналады. олар шындап не істегісі келді]. Алла

(Алла, Раббы) мал-мүлік берген, бірақ білім бермеген және олар мал-мүлкін [ойын-сауыққа, күнәға] ысырап ететіндер; бұл [оларға берілген байлық] олар тақуалықты көрсетпейді [күнәлар мен төмен, азғын істер, сондай-ақ жаман әдеттер олар үшін үйреншікті нәрсеге айналады], олар отбасылық қарым-қатынасты нығайтпайды [байлық олардың арасына биік дуал қояды. олар және олардың туыстары сенімсіздік танытып, немқұрайлылық танытады] және Құдай алдындағы міндеттерін еске алмайды. Олар [жердегі және мәңгілік перспективада] одан да нашар жағдайда болады.

Біліммен не істеу керектігін, білімнен не жасау керектігін түсіну үшін жоспар қажет. Жаңа білім алу ниетімен жаңа дағдыларды қалыптастыру үшін де жоспар қажет.

ІШКІ БАЙЛЫҚ

Ішкі байлық – адамның рухани дүниесі, оның ақыл-ойы, сезімдік әлемі, адамгершілік қасиеттері. Өйткені адамның кемелденгені оның байлығы! Ол – қабілет, өз дүниенді өзгеге беру, өз көзқарасыңды ашу, өзгеге кеңістігінді кеңейту – бұл жан байлығы. Жан байлығы әртүрлі болуы мүмкін, біреулер кітап жазады, біреулер сурет салады, біреулер

жаңалық ашады, біреулер таңдаған кеңістігінде бірдеңе жасайды. Бірақ ең жоғары руханилық – жоғары адамгершілік және бізді қоршаған әлемге шынайы, қарапайым, ризашылықпен, құрметпен қарау. Ішкі байлық, бір жағынан, рухани тепе-теңдік, немқұрайлылықтың болмауы және санадан тыс нәзік, өте нәзік деңгейлердегі тәртіп. Екінші жағынан, бұл сіздің бауырыңыз. Барлық мүшелер сау болса, бұл байлық. Адамның ішкі байлығы – оның рухани болмысының эмоционалдық азықтандыру құралы ретінде қоршаған дүниені танудың көпжылдық тәжірибесімен сусындаған шығармашылық рухы. Ғылымды, Өнерді, Әдебиетті, Музыканы, кескіндемені мүлде бағаламайтындардың көбі өте дәулетті, дәулетті болса да өмір бойы моральдық шал болып қала береді. Ондай адамдармен араласу қызық емес, ондай адамдармен ой бөлісе алмайсың, өйткені олар эмоционалды күйзелістерге ұшырамайды, жануарлық немесе материалдық принцип олар дүниеге келген күннен бастап отырады... Және, әрине, Қоғамда рухани бай адамдар неғұрлым көп болса, өмір соғұрлым ашық әрі қызықты бола түседі... Ақша мұрат емес, мұрат **ІШКІ ПАТШАЛЫҚ**. Ақша сол күйге жету құралы.

Сіз ақша табуды, оны қалай дұрыс жұмсауды білесіз бе? Қолда бар қаражатты жұмсау процесі оңайырақ ештеңе жоқ. Дегенмен, бәрі бірінші көзқараста көрінетіндей қарапайым емес. Ақша табу процесінің де, тапқаныңызды жұмсау процесінің де өзіндік нюанстары бар.

Ақшадағы рақымдылықты арттыру.

Ақшадағы рақым дегеніміз не? Бұл қаражат босқа жұмсалмай, шын мәнінде қажет және пайдалы нәрсеге жұмсалуды үшін оларды мүмкіндігінше тиімді пайдалану мүмкіндігі. Пайдалы, оның ішінде мәңгілік өмір үшін, өйткені дүние тіршілігі өткінші. Ақша рұқсат етілген жолмен табылса ғана берекелі болады. Арам жолмен табылған және рақымы жоқ ақша қаншалықты орасан зор болса да, босқа кетеді. Сондықтан әрқайсымыз рұқсат етілген кірісті алу үшін бар күшімізді салуға міндеттіміз. Раббымыз Құранда былай дейді: «Таза нәрселерді (халалдан) жеңдер және (парыз және қалаулы амалдарды орындау арқылы) жақсылық істеңдер» (Мүминун «Тәфсир әл-Жалаләйни» сүресінің 51-аяты). Алла Елшісі (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Рұқсат етілген табыс іздеу – парыздан кейін (иманнан, парыз намаздан) кейін парыз», – деген (әт-Табарани).

Қаражаттарды жұмсаудағы сақтық. Бізге материалдық игіліктерді алумен қатар оларды дұрыс жұмсау міндеті жүктеледі.

Раббымыздың берген нығметтеріне шүкірлік етіп, ысырапшылдықтан аулақ болуымыз керек. Бірақ, сонымен бірге, үнемшілдікке ұмтылуда сараңдыққа ұрынатын басқа шектен аулақ болу керек. Бұл туралы Алла Тағала «Исра» сүресінің 29-аятында ескертеді, оның мағынасы: «Қолыңды мойынға темір шынжырмен байлап қойғандай сараң болмаңдар, жақсылыққа жұмсамандар, сіз оны соза алмайсыз.

Бірақ ақшаны бақылаусыз жұмсап, тым жомарт болмаңыз. Сонда не сарандық кінәлі боласың, не ақшасыз қаласың, өкінесің». Сондай-ақ Пайғамбардың (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Жеңдер, ішіндер, киінін­дер және садақа беріндер, ысырапшылдық пен тәкаппарлықтан аулақ болындар» (Имам әл-Бұхари келтірген). Садақа – жүректерді жақындататын, адамдарды біріктіретін, достықты нығайта түсетін ғажайып іс. Сондай-ақ ол біздің мал-мүлкіміздегі рақымды арттырады. Садақа бізді де, жақындарымызды да емдейді. Пайғамбарымыз (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Мал-мүліктеріңді зекетпен қорғаңдар, (жан, тән емес) ауруларыңды зекетпен емдендер, қиыншылықтарды намазбен қайтарындар» (Әбу Дәуіт және Табарани риуаят еткен).

Мүлкімізді мұқтаждармен бөлісу арқылы біз Жаратушы Иеміздің өзі берген үлесімізді еш кемітпейміз. Оның үстіне Алла Тағала зекет берушінің үлесін көбейтуді уәде етеді (мағынасы): «Кімде-кім Алла Тағалаға жақсы қарыз берсе (мүлкін дін мұқтажына шын ықыласпен жұмсаса және мұқтаждарға пайызсыз қарыз берсе), Ол оны көбейтеді. (жұмсалған мүлік) бірнеше рет. Алла Тағала (ризықты) азайтады және (қалағанына) көбейтеді. Оған қайтарыласындар» («Бақара» сүресі, 245-аят). Тағы бір аятта: «Сүйген нәрселеріңнен (Алла жолында) жұмсамайынша, тақуалыққа (және Алланың разылығына) жете алмайсындар, әрі қанша жұмсасандар да, Алла мұны біледі (және сендерге сауап бе-

реді» (Әли Имран сүресі, 92-аят). Дүниелік нығметтерді іздеуде құлшыныс таныта отырып, оны бізге берген Жаратушыға сенім артуды ұмытпауымыз керек. Бұл туралы Раббымыздың өзі Құран Кәрімде еске салады (мағынасы): «(Аллаһ оған шығу жолын береді) және оған өзі ойламаған жерден мұра береді. Аллаға тәуекел еткендерге Ол жеткілікті. Расында, Алла барлық нәрсені (қалағанын) толық етеді. Аллаһ әр нәрсеге (әрбір жаратылысқа) өлшем жасады (әр нәрсені жаратылмастан бұрын да алдын ала белгілеген)». Кімде-кім Алла Тағалаға тәуекел етсе, оның мұрасыз қалмайтыны Пайғамбарымыз Мұхаммедтің хадисінде де айтылады: «Егер Аллаға лайықты түрде тәуекел еткен болсаңдар, Ол сендерге Өзі сияқты мұраны берер еді, аш ұшып, тойып қайтқан құстарға берген сияқты» (Имамдар Ахмад, ат-Тирмизи және ан-Нисаи риуаят еткен) Бұл жерде біз Құдайға сенім арту шындықтан оқшаулануға және бос жүруге әкелмеуі керек екенін көреміз. Алла Тағалаға деген сенімнің еңбекпен, белгілі бір әрекеттермен байланысы болуы керек. Өйткені, құс ұясын тастап, қорек іздеуі керек,

Алла оған азық береді, тоқ болып оралады.

Ал біз де еңбек етіп, ыждағаттылық танытып, сонымен бірге Алла Тағалаға шын жүректен сенуіміз керек. Хадисте бір күні Пайғамбарымыздан (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Уа, Алланың Елшісі, түйені байлап, Аллаға тәуекел етем бе, әлде шешіп, сенім артайын ба?» деп сұрағаны айтылады. Пайғамбарымыз #: «Байла және сенім арт!» – деп

жауап берді. (Тирмизи жеткізген).

ІШКІ ПАТШАЛЫҚ

Ішкі Патшалыққа (алтыншы аспан) көтерілген Рухтың үш қасиеті болады:

1) Толық өзін-өзі қамтамасыз ету жағдайы, ешкімге күні қарамайды

2) Өзіне-өзі толық жеткілікті, ешкімнің көмек, жәрдеміне мұқтаж емес

3) Абсолютті Тәуелсіз, ешкімге тәуелді емес, алайда бұл толық Мұқтажсыздықты білдірмейді, адам $100-1=99$ бірі кем, ол тек Аллаһ Субханаху уа Таалә

Сонда намазды не үшін оқимыз, егер де мінсіз Рух болсақ деген сұрақ туындайды?

Іблістің қателігін қайталамас үшін. Себебі оның кеудесінде тәкаппарлық, жүрегінде қатыгездік бар еді. Бұндай жағдайда Аллаға ұқсау мүмкін емес. Ал адамның жаратылу себебі – түбінде Аллаға ұқсау, ұқсағың келмесе де ұқсау.

Алланың тағы

Жетінші аспан – Алланың шексіз жоғарғы санасы. Негізінде жалпы 7 аспан және 24 деңгей бар. Жеті аспанға келер болсақ. Бұл бөліну адамдардың санасына берілген, себебі, мысалы, Жердің астралдық өрісінде жеті қабат бар. Бірақ 7 қабаттан басқа Рухани әлем де бар – инкрустация рухтар әлемі. 24 деңгей бар. Бұл Рух әлемі. Рухани әлемнен басқа 59 тығыздық деңгейі бар күлкілі материалдық дүние бар.

Аспандардың 1-ші, 2-ші және 3-ші (деңгейлері) қалай бөлінді? Бірінші аспан бізге көрінетін Космосымыз деп айтуға болады. Екінші және Үшінші аспан әртүрлі тығыздық деңгейлері нәзік-материалдық өркениеттер.

Екінші аспан бұл «жындар әлемі». Олар көрінетін Космосқа қарағанда тығыздық деңгейінде, яғни жұлдыздарда емес, тербеліс деңгейі жағынан жоғары өмір сүреді. Олардың денесі оттан жасалған. Ол адам баласы сияқты болған жоқ. Адам су мен саз балшықтан жасалған, себебі саз құрамында адам организмінде болатын барлық заттар, кремний, көміртек т.б. бар. Физикалық дене топырақ құрамындағы бар элементтерден құралған. Жынның денесі жай ғана «от» деп аталатын жан жаратылған.

Бұл энергия міндетті түрде жанып жатқан от емес. Плазма, плазмOIDтар деп аталады. Плазма, ол до от.

Үшінші аспан неғұрлым жоғары тербелмелі плазмоидтар болуы әбден мүмкін, оларды Аллаһтың жолын ұстанатын, иман келтірген «жындар әлемі». Төртінші аспан – астрал (барзах) әлемі. Бесінші аспан – әлі өз-өзін жүзеге асыра алмаған Рухтар әлемі, инкрустациясы төмен тербеліссіздер тұратын әлем. Алтыншы аспан – орта деңгейлі Рухтар, оны біз 9-дан 16-шы деңгейге дейін белгілеп отырмыз. Жетінші Аспан қазірдің өзінде Жұмақ, онда Періштелер бар. Ал Аллаһтың тағы Жетіншіден жоғары, Рухани дүниеден мүлде тыс. Оған періштелердің бірнешеуі ғана қол жеткізе алады, олар құдайдың санасымен барынша толық біріге алады, қасиеттері бойынша одан іс жүзінде ажыратылмайды.

Осы әлемде немесе басқа әлемдерде немесе Жерде өмір сүрген әрбір Жан, рухани жағынан ол ең жоғары деңгейге шықса, ең жоғарғы Періште болу мүмкіндігіне ие. Яғни, Жаратушының қасиеттерін (99 көркем есім, 6 болмыс, 8 атрибут) денесі қабірден қайта тіріліп, Қорқынышты Соттан өткеннен кейін, бірден жоғары деңгейге көтеріліп, осы Тақтың өзін көретіндей дәрежеге жетеді. Барлық адам осындай Рухани дәрежеге қаласын қаламасын, жетеді. Менің айтқым келгені Мұхаммед (с.а.с.) Алланың жүзін және тағын көрген қандай бақытты.

23-24-ші деңгейлерде тұрғандар (бұл деңгейдегілер барлығы Рухтар), өйткені олар жоғары рухани деңгейге қол жеткізе алды. 22-деңгейге жеткендерге толық доступ жоқ. Ал 23 және 24 деңгейдегілер толық қолжетімділікке ие. Трон де-

геніміз не? Трон – символ. Әрине, ол жерде материалдық, біз елестете алатын Тақ жоқ. Бұл барлық жерде бір уақытта Құдайдың болуының белгісі.

Соншалықты толық біріктіргенде бүкіл адамзатты де-неңіздің жеке бөлігі ретінде сезінесіз, сондықтан Алла адамды босқа жаратқан жоқ. Адамзаттың бәрін сүй бауырым деп. Өзіңді бүкіл адамзатты жаратқандай сезінесің. Олар сені жаратқандай сезінеді.

Адамда сүйетін біреу болса, ол үшін өмірдің мәні бар. Ал барша адамзатты сүю, шама жеткенше жәрдемші болу, бұл үлкен энергия. Егер әлемдер болмаса, онда Құдайдың өзінің ішінде болуы, Махаббатпен бекіткен Ғылым Заңдары жоғалып кетеді. Өзіңді Жаратушымен өзіңді біріктіргенде осыны түсінесің.

Маған тартқан

Кімге ұқсауға тырысу керек? Сізді түк керек қылмайтын, өліп қалсаңыз да бәрібір Танымал әнші, спортшы, бизнесменге ме? Әлде сенің ата-анаңнан артық сені сүйетін, барлық жамандықтан қорғай алатын Алланы ма?

Ішкі Жарық: Мен әлемнің жарығымын. Кім мені бақыласа, ешқашан қараңғылықта жүрмей, өмірдің жарығына ие болады. Әрбір жеке адамның ар-ұжданы мен санасы адамның күнәларын жарықтандырып, ақиқат пен дұрыстық жолына жетелейтін Жарық болып табыламын. Бұл жарық Алланың Ақиқаты, сол жарық ішкі дауыспен күнделікті нұсқау береді.

Алла тағала Құранның көптеген аяттарында өзіне құлшылық етпеген адамды өлі деп атаған. Ал мұнда екі параллельді жүргізуге болады, екі негізгі ұғымды ажыратуға болады. Біріншісі – өмір мен өлім арасындағы байланыс. Кімде-кім Жаратушыға құлшылық етсе, ол тірі адам. Аллаға құлшылық етуден бас тартқан адам ішіп-жеп, жер бетінде жүрсе де өлі, яғни рухани өлі.

Екінші бейне – жарық пен қараңғылық арасындағы байланыс. Алла Тағалаға құлшылық еткенге нұр берілді. Яғни Ішкі Жарық мақсаты қандай? Жарықтың мақсаты – Жұмаққа жетуге көмектесу, жәрдемдесу. Жарық қысқа уақыт ішінде құлап кетпей және жаман салдарларсыз дұрыс жерге жетуге

көмектеседі. Яғни, нұрға бөленген адам барар жерін біледі
– Жұмақ және оған тура жол – Алланың Кітабы – Құранға
амал ету арқылы жету жолын да біледі.

Модернизация мәні

Исламды мұхаммед пайғамбар заманынан бері адам қауымына түскен қандай да бір өзгерістерді мойындамайтын әлемдегі ең консервативті дін. Соғыс, жарылыс, аштық, киімсіз, босқындар, елден безу, теракт... бірақ сонда да өзгерісі келмейтін дін. Ислам өркениетінің қақ ортасында, діннің Отанында, бірақ Орта Азия, Батыста жағдай мүлдем басқаша. Қате Иман түсінігі жайлы басқа кітапта, қазір либеризация. Жаңғырудың басты себебі – мұсылман елдерінің дамыған елдермен даму деңгейлеріндегі алшақтықты азайтуға ұмтылуы. Мәселе туындайды: жаңғыру мұсылман мемлекеттерінің мәдени құндылықтарының примордиальдық жүйесін жоя ала ма, әлде керісінше, жаңғырту осы елдердің қолайлы дамуына ықпал ете ме? Бұл сұраққа жауап беру үшін мұсылман әлемінде болып жатқан нақты өзгерістерді, мұндай өзгерістердің салдарын қарастырып, олардың осы елдерде тиімді ме, әлде теріс пе деген қорытынды жасау қажет. Мысалы, Таяу және Таяу Шығыс елдерінің біразын қарап көрейікші.

1) Мұсылман елдерінің құқықтық ой-сезімін қазіргі заман болмысына бейімдеу процесін бастау керек. Бастау үшін ислам құқығының жалпы ұғымына жүгінейік.

Бұл елдердегі заң көптеген ғасырлар бойы өзгеріссіз қалды, бірақ бұған қарамастан, соңғы жылдары мұсылман

дәстүрінің мемлекеттері негізінен саяси жүйедегі демократиялық негіздердің кеңеюіне және адам құқықтарын қорғауға байланысты елеулі заңнамалық реформалар жүргізді. Мұндай өзгерістердің мысалдары: Йеменде, Алжирде, Иорданияда, Мароккода, Кувейтте және басқа да елдерде соңғы бірнеше жыл ішінде өткен еркін демократиялық заңнамалық сайлау өткізу, білім беру саласын жаппай реформалауды жүзеге асыру, сондай-ақ көптеген мемлекеттердің конституция мәтіндеріне азаматтардың жалпы құқықтарына кепілдік берілетін тиісті баптарды енгізу. Мысалы, Бахрейн Конституциясында (5.2-бап) былай делінген: «Мемлекет шариғат ережелерін бұзбай, әйелдердің отбасындағы міндеттерін, олардың әлеуметтік міндеттерін, олардың ерлермен экономикалық, мәдени, әлеуметтік, сондай-ақ саяси өмірдегі теңдігін реттейді». Ал Түркия Республикасының Конституциясында: «Түркия Республикасы – заң үстемдігіне негізделген демократиялық, зайырлы және әлеуметтік мемлекет; қоғамдық тыныштық, ұлттық ынтымақ пен әділеттілік ұғымына сүйене отырып; адам құқықтарын құрметтеу...» Конституциялардың мұндай ережелері ислам құқығының толық мызғымастығы туралы кейбір аңыздарды жоққа шығарады. Бүгінде Түркия шын мәнінде күнделікті өмірде исламдық та, демократиялық та нормаларды табысты іске асыратын серпінді дамып келе жатқан ел болып табылады және көбінесе өзінің даму жолын және демократиялық жүйе мен исламның терең тамырлы нормаларын татуластырудың

өзіндік жолын іздеп жүрген барлық жас араб демократияларына үлгі ретінде ұстанады. Бірақ жақын және Таяу Шығыс елдерінің саяси жүйелерінде демократиялық негіздерді кеңейту мәселесі бойынша мұсылман елдерінің зерттеушілері мен азаматтарының пікірлері ерекшеленеді: кейбіреулер демократияның көптеген принциптері мұсылман елдерінің құқықтық жүйесіне сыйғыза алмайды деп санайды, басқалары, керісінше, ислам құқықтарды бұзуға негіз бола алмайды және демократияның көптеген принциптеріне сәйкес келеді деп санайды.

2) Жаңашылдықтарды шектеуді тоқтату, исламнан басқа да қоғамның тұрақтылығын сақтайтын және мәдениеттің нормативтік тәртібі мен болмысын қалыптастыратын әр түрлі айқындаушы күштердің бар екенін мойындау;

3) Өткенді жаңғырту – артта қалушылықтың белгісі, батыстық мәдени ағымдар мен батыс ойының философиялық доктриналарын қарызға алу негізінде мәдениеттің толық жаңаруын жақтау; Батыс құндылықтары мен дәстүрлі мұраларын синтездеуді жақтайды;

4) Инновацияларға қарсы тұрмау, дәстүр мен Ислам арасындағы татулықты сақтау, әр түрлі сенімді бір Ақиқатқа біріктіру;

5) Сауатсыздық қазіргі заманда маңызды рөл атқаратын прогреске үлкен кедергі болып табылады. Сауатсыздық араб елдеріндегі әлеуметтік, мәдени, экономикалық және саяси дамудың басты кедергісі. Мысалы, Иорданияда 5 жылы жал-

пыға бірдей тоғыз жылдық білім беру туралы, кейіннен міндетті он жылдық оқу туралы заң қабылданды. Осылайша, білім беру саласындағы жаңғырту біртіндеп оң нәтиже беретінін көріп отырмыз.

6) Әйелдердің құқықтық мәртебесінің батыс елдерімен салыстырғанда Таяу және Таяу Шығыс елдерінде әйелдердің құқықтары өте шектеулі және негізінен діни нормаларға сәйкес анықталатыны даусыз факт. Таяу Шығыста әйелдердің құқықтық мәртебесінің деңгейі елден елге өзгеріп отырады. Мысалы, Мароккода әйелдердің құқықтары Иранға қарағанда көбірек іске асады.

7) Экономикалық даму қажеттіліктері мұсылман қоғамы үшін исламның бірқатар дәстүрлі тәңірлерін қайта ойлатуды да қажет етеді. Қазіргі уақытта неғұрлым дамыған елдер постөндірістік даму түріне көшуде, демек олар материалдық өндіріс пен өндіруші салалардың есебінен емес, қызмет көрсету саласының арқасында гүлденуде. Мұсылман елдерінде, керісінше, экономиканың шикізаттық бағдары байқалады, мысалы Сауд Арабиясында материалдық өндіріс саласы ЖІӨ-нің шамамен 67%-ын, Катардағы ЖІӨ-нің 78%-ын құрайды. Бұл деректер мұсылман елдеріне өз экономикаларын жаңғырту қажет екенін көрсетеді, өйткені шикізатқа баса назар аудару мемлекетті шикізатты сатуға тәуелді етеді, демек ол өте тұрақсыз болып келеді. Осыған байланысты мұсылман елдерінің үкіметтері экономиканы жаңғыртуға бірқатар талпыныс жасау керек. Кейбір табыстарға қа-

рамастан, мұсылман елдерінің басым көпшілігі шикізатқа толық назар аударудан бас тарта алмайды, соның салдарынан экономикалық саладағы жаңғыру баяу жүреді.

8) Жаңғыру процесі мұсылмандардың дүниетанымына да әсер етті. Теледидар экрандарында және бұқаралық ақпарат құралдарында кеңінен таралатын еркіндіктің батыстық құндылықтары жастардың санасына әсер етеді. Қазіргі кезде кейбір мұсылмандардың неке институтына (уәде беру, ажырасу) және ата-анаға бағынбаушылыққа деген көзқарасының өзгеруін қадағалауға болады. Мұндай құбылыстар мұсылман әлемінде онша кең тараған жоқ, бірақ бұрын мұндай мінез-құлық мұсылман елдерінде мүлдем орынсыз болғанын әлі де естен шығармаған жөн. Ислам қоғамындағы қарым-қатынас процестері айтарлықтай өзгерді [4].

9) Мына қатып қалған қорқыныштан арылу керек: модернизация процесі өздеріне жат құндылықтарды таңумен, ақша мен ләззатқа ұмтылумен, ата-ананы құрметтемеумен, сол арқылы мұсылмандардың имандылығы мен олардың болмысына нұқсан келтірумен тығыз байланысты деп санайды. Басқалары модернизация олардың туған жерін «материалдық және рухани гүлденуге» жақындататын оң өзгерістер әкеледі деп санайды.

10) Гиперболизациялау қоғамның жаңғыру процесіне кедергі немесе кедергі болып табылатыны сөзсіз, бірақ сонымен бірге өз мәдениетінің ерекшелігін ескермей, қоғамдағы тұрақтылықты және оның тұрақты дамуын сақтау мүмкін

емес. Айта кету керек, мұсылмандардың болмысы уақыт пен сыртқы саяси жағдайларға тәуелді емес, өздерін қайта құруға несие бермейтін барлық мұсылмандарды біріктіретін қағидаттарға негізделген. Бұл мынадай ұғымдар:

11) Бір жағынан, Ислам ғасырлар бойы өзгермеген наным-сенімдер жинағы ретінде пайда болса, екінші жағынан, қазіргі заман бізге жаңа ғылыми теориялар мен идеяларға сай келетін, қазіргі адамның көз алдында интеллектуалдық тұрғыдан көбірек дыбыстайтын жаңа идеялар жүйесін ұсынады. Бұл екі қыры көбіне үйлеспейді, егер ислам дін ретінде ғана емес, миллиондаған адам санасында көрініс беретін форма ретінде де түсінілсе. Мұсылмандардың көпшілігі қосарлы өмір сүреді: олар мұсылман қауымына адал болып қала береді, бірақ олар мұндай адалдық талап ететін барлық қағидаттарды ұстанбайды. Дін мен күнделікті өмір бір-бірімен күрт қарама-қайшылыққа түседі.

Осылайша, Таяу Шығыстың мұсылман елдері өздерінің саяси жүйесін қазіргі әлеммен қарқынын сақтай отырып, бет-әлпеті мен болмысын жоғалтпайтындай етіп бейімдеуге тиіс болады. Және бұл әбден мүмкін.